TÜRKİYE BÜTÜNCÜL PSİKOTERAPİ DERGİSİ

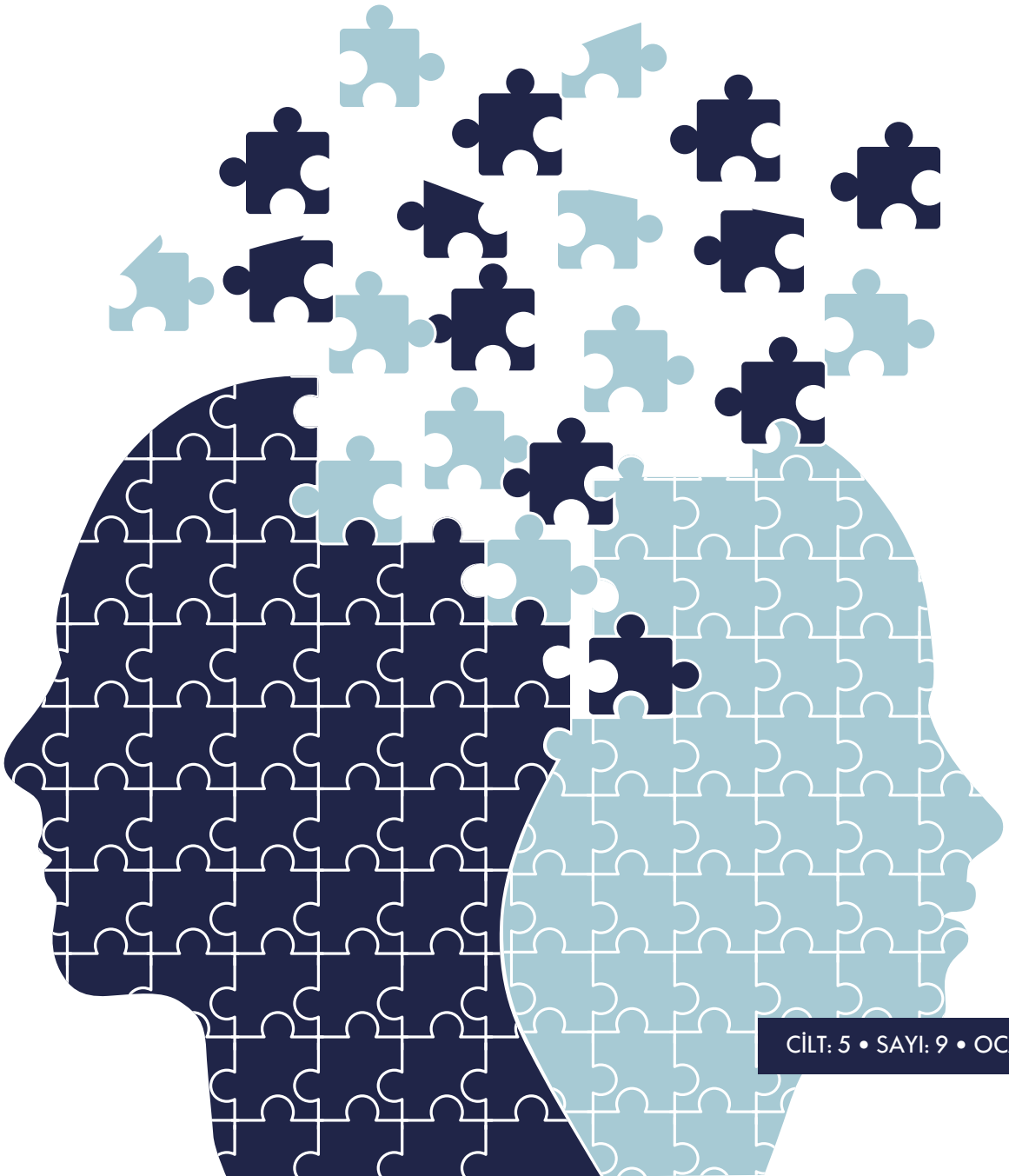

CİLT: 5 • SAYI: 9 • OCAK 2022

TÜRKİYE BÜTÜNCÜL PSİKOTERAPİ DERGİSİ

Yılda iki kere yayımlanır.
Tüm hakları saklıdır. Yayıncının izni olmaksızın tümüyle veya kısmen yayımlanamaz, kısmen de olsa çoğaltılamaz ve elektronik ortamlarda yayımlanamaz. Copyright© Psikoterapi Enstitüsü

e-ISSN 2602-4896

Cilt: 5 / Sayı: 9 / Ocak 2022

http://dergipark.gov.tr/bpd

İmtiyaz Sahibi:
Tahir Özakkaş

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Şükriye Ahsen Özakkaş

Editör Kurulu

Tahir ÖZAKKAŞ, MD., Ph.D.
Baş Editör (Editör-in-chief)
Psikoterapi Enstitüsü

Ahmet ÇORAK, MD.
Editör Yardımcısı
Marmara Üniversitesi

Fatih USTA, Ph.D.
Editör Yardımcısı
Milli Eğitim Bakanlığı

Hakem Kurulu

Abdullah ALPASLAN *(Türkiye)*
Ahmet Bülent YAZICI *(Türkiye)*
Ahmet ÇORAK *(Türkiye)*
Ali Engin UYGUR *(Türkiye)*
Anthony BASS *(ABD)*
Aslan Ali SOLMAZ *(Türkiye)*
Aslı Aydın SAVRAN *(Türkiye)*
Assen ALLADIN *(ABD) (Aziz Hatırasına)*
Ayla SIRIKLI *(Türkiye)*
Ayşe Devrim MASALCI BURÇAK *(Türkiye)*
Ayşe Gavas ASLAN *(Türkiye)*
Ayşe YILMAZ *(Türkiye)*
Azim ŞENGÜL *(Türkiye)*
Aziz Görkem ÇETİN *(Türkiye)*
Aziz Gül OZAN *(Türkiye)*
Beatriz GOMEZ *(ABD)*
Beria TOPTAŞ *(Türkiye)*
Betül SEZGİN *(Türkiye)*
C. Onur NOYAN *(Türkiye)*
Cengiz GÜLEÇ *(Türkiye)*
Cenk AĞ *(Türkiye)*
Çiğdem TEZCAN *(Türkiye)*
Derya MÜFTÜOĞLU *(Türkiye)*
Duygu DOĞDU *(Türkiye)*
Eda ALBAYRAK *(Türkiye)*
Eda EKİNCİ *(Türkiye)*
Emine Filiz ULUHAN *(Türkiye)*
Ender VARDAR *(Türkiye)*
Enes BÜLBÜL *(Türkiye)*
Ercan ABAY *(Türkiye)*
Erdem AKGÜN *(Türkiye)*
Erol ÖZMEN *(Türkiye)*
Esin GÖMCE *(Türkiye)*
Esra YAZICI *(Türkiye)*
Eyüp AKIN *(Türkiye)*
Fatih USTA *(Türkiye)*
Fatma Canan GÜLLÜ *(Türkiye)*
Fatümatüzehra ERCAN *(Türkiye)*
Feride ALTAY *(Türkiye)*
Filiz ÖMEROĞLU *(Türkiye)*
Funda GÜDÜCÜ SAĞIR *(Türkiye)*
Gökhan SÖNMEZ *(Türkiye)*
Gonca GÜNAKAN *(Türkiye)*
Gül Sultan ÖZEREN *(Türkiye)*
Güler Handan KORKMAZ *(Türkiye)*
Gülizar MAYDA ŞAHİN *(Türkiye)*
Gülşen Nevin AKTAŞOĞLU *(Türkiye)*
Gülten İKİZOĞLU *(Türkiye)*
Güney Toprak ŞAHİN *(Türkiye)*
H. Fatih DANE *(Türkiye)*
Habib HAMURCU *(Türkiye)*
Hacer ULASAN *(Türkiye)*
Halenur ALKOÇLAR *(Türkiye)*
Halil Gökhan SAĞLIK *(Türkiye)*
Haluk ALAN *(Türkiye)*
Hasan AVCI *(Türkiye)*
Hasan KENDİRCİ *(Türkiye)*
Hatice Kübra ŞİRİN *(Türkiye)*
Hilal ALTUNDAL DURU *(Türkiye)*
Hilal BEBEK *(Türkiye)*
Hüsnü ERKMEN *(Türkiye)*
İbrahim BALCIOĞLU *(Türkiye)*
İhsan YAMLI *(Türkiye)*
İlke Nil BİREYŞOĞLU ÖZEN *(Türkiye)*
Iris STEINFELD *(Türkiye)*
İsmail KOÇ *(Türkiye)*
James FOSSHAGE *(ABD)*
Jeffrey MAGNAVITA *(ABD)*
John C. NORCROSS *(ABD)*
Judith SCHOENHOLTZ-READ *(ABD)*
Kamil TUZGÖL *(Türkiye)*
Kamile CAN *(Türkiye)*
Kayıhan Oğuz KARAMUSTAFALIOĞLU *(Türkiye)*
Lütfi ATABEY *(Türkiye)*
M. Zihni SUNGUR *(Türkiye)*
Mahsum AVCI *(Türkiye)*
Makbule UZUN ÇINAR *(Türkiye)*
Marvin GOLDFRIED *(ABD)*
Mehmet Akif AYDIN *(Türkiye)*
Mehmet ASLAN *(Türkiye)*
Mehmet Emin SARIKAYA *(Türkiye)*
Mehmet Erdem MEMETOĞLU *(Türkiye)*
Mehmet TEKNECİ *(Türkiye)*
Mehtap HİSAR *(Türkiye)*
Melek ARSLANBENZER *(Türkiye)*
Meliha TUZGÖL DOST *(Türkiye)*
Melike Feyza ATEŞ *(Türkiye)*
Mert AYTAÇ *(Türkiye)*
Mesut ÇETİN *(Türkiye)*
Müberra YENİŞAR *(Türkiye)*
Müge KİREMİTÇİ ÖZTÜRK *(Türkiye)*
Muhammet Übeydullah ÖZTABAK *(Türkiye)*
Murat HALİSÇELİK *(Türkiye)*
Mustafa BİLİCİ *(Türkiye)*
Mustafa GÖDEŞ *(Türkiye)*
Mustafa MERMİ *(Türkiye)*
Mustafa ÖZAY *(Türkiye)*
Mustafa SARSU *(Türkiye)*
Mustafa SOLMAZ *(Türkiye)*
Mustafa TUNCER *(Türkiye)*
Mutluhan İZMİR *(Türkiye)*
Nazan PARLAK YASA *(Türkiye)*
Necdet DÖNMEZ *(Türkiye)*
Nilüfer DEMİRHAN *(Türkiye)*
Nilüfer ÖNDER SANATÇI *(Türkiye)*
Osman Olcay YAMAN *(Türkiye)*
Özge KAPISIZ *(Türkiye)*
Özlem AKÇAY CİNER *(Türkiye)*
Özlem AKÇAY CİNET *(Türkiye)*
Paul WACHTEL *(ABD)*
Pekay AYDIN *(Türkiye)*
Pelin Aksu BARKIN *(Türkiye)*
Reyhan Nuray DUMAN *(Türkiye)*
Saadet UÇAN *(Türkiye)*
Sabri ÇAKAR *(Türkiye)*
Samet ÖNDER *(Türkiye)*
Savaş POLAT *(Türkiye)*
Seda SAPMAZ YURTSEVER *(Türkiye)*
Selman YETKİN *(Türkiye)*
Sema YEŞİLYURT *(Türkiye)*
Semiha TUFAN *(Türkiye)*
Serpil KIZILTAŞ GÜNYÜZ *(Türkiye)*
Sibel TOY *(Türkiye)*
Sinem ARITEMİZ *(Türkiye)*
Spyros ORFANOS *(ABD)*
Stanley MESSER *(ABD)*
Sueda ÖZCAN CERAN *(Türkiye)*
Süheyla ÜNAL *(Türkiye)*
Sümeyye Nur KÜLÇE *(Türkiye)*
Şahin FİLİZ *(Türkiye)*
Şahin UÇAR *(Türkiye)*
Şanver YEREBAKAN *(Türkiye)*
Taha Burak TOPRAK *(Türkiye)*
Timur HARZADIN *(Türkiye)*
Tuba ÖĞER *(Türkiye)*
Tülay ASAL *(Türkiye)*
Tülin BALTA *(Türkiye)*
Tuncay ÇALIKOĞLU *(Türkiye)*
Ümit AKÇAKAYA *(Türkiye)*
Ümit SAHRANÇ *(Türkiye)*
Yasemin ÖZKAN *(Türkiye)*
Yasemin SOLAK ÇALIKOĞLU *(Türkiye)*
Yıldırım B. DOĞAN *(Türkiye)*
Yücel SÖZER *(Türkiye)*
Yusuf ALPER *(Türkiye)*
Yusuf KAVUN *(Türkiye)*
Yusuf ÜLKER *(Türkiye)*
Zehra İNCEDAL SONKAYA *(Türkiye)*
Zekeriya KÖKREK *(Türkiye)*

Baskı: ENT Matbaa Yayın Reklam San. ve Tic. Anonim Şirketi
Merkez Efendi Mh. Mevlana Cd. Tercüman Sit. A-8 Blok No:118 No:54 K:13 Zeytinburnu – İSTANBUL

PSİKOTERAPİ ENSTİTÜSÜ EĞİTİM ARAŞTIRMA SAĞLIK ORG. VE DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ. GENEL MERKEZİ
Asmalı Mescit Mah. İstiklal Cad. Galatasaray Han, *"Terapi İş Merkezi Beyoğlu"* Dış Kapı No: 120 D:42, Beyoğlu / İSTANBUL
Tel: 0212 243 2397

PSİKOTERAPİ ENSTİTÜSÜ EĞİTİM ARAŞTIRMA SAĞLIK ORG. VE DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ. DARICA ŞUBESİ
Bayramoğlu Mah. Fatih Sultan Mehmet Cad. *"Terapi İş Merkezi Bayramoğlu"* Dış Kapı No: 285 D:29, Darıca / KOCAELİ
Tel: 0262 653 6699

PSİKOTERAPİ ENSTİTÜSÜ LTD. ŞTİ. ANKARA ŞUBESİ
Aşağı Öveçler Mah. 1324 Cad. *"Terapi İş Merkezi Ankara"* No:57/1, Çankaya / ANKARA Tel: 0312 473 53 76

www.psikoterapi.com - www.psikoterapi.org - www.hipnoz.com

İçindekiler

Editörden Okuyucuya... 1

ARAŞTIRMA

Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Ergenlerin Problem Çözme Becerilerine Güven Üzerine Etkisi 5
Merve Çalık

5. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitimi Odaklı Grup Rehberliği Çalışmasının Etkililiğinin İncelenmesi 17
Merve Çalık

Evden Kaçma Davranışında Bulunan Ergenlerin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi: Azerbaycan/Bakü Örneği 24
Lala Allahverdiyeva

Korona Günlerinde Masal Terapinin Çocukların Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlıkları Üzerine Etkisi 37
Merve Çalık

Şiir Terapi Odaklı Sorumluluk Eğitimi Programının Ergenlerin Kişisel ve Sosyal Sorumluluklarını Geliştirme Üzerindeki Etkisi 47
Merve Çalık

DERLEME

FİZİĞİN EVRİMİ: Newton ve Kuantum Fiziğinin Psikoterapi Kuramlarındaki Yansımaları 59
Cüneyt Okcu

KONFERANS

Coşkuyla Ölmek: Şule Gürbüz Hikayelerinde Şizoid Görüngü 69
Hasan AVCI

SANAT ve EDEBİYAT

Kaostan Düzene Geçiş: Sanat ve Yaratıcılık Bağlamında Ressam Fikret Mualla Saygı'nın Yaşamına Bütüncül Bakış 79
Aysun Aktaş Özkafacı

TEZ ÖZETİ

Şiddet Gören Kadınlarda Hedoni Kapasitesi ve Şiddetin Cinsel İşlevle İlişkisi 87
Nagihan Bilge

Travmatik Yas Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Rüya İçeriği Temaları: Nitel Bir Analiz 96
Mahsum Avcı, Taşkın Yıldırım

Narsisistik Kişilik Bozukluğu ve Psikodinamik Alt Tipleri 112
Kenan Turan

Editörden Okuyucuya...

Değerli Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi okuyucuları,

Bu sayı ile birlikte dört yıllık çalışmamızı bitirmiş beşinci yılın ilk sayısını çıkarmış bulunuyoruz. Türkiye'de dergicilik veya yayıncılık yapmak oldukça zor. Genellikle dergicilik veya süreli yayıncılık faaliyetleri kamu kuruluşlarının, üniversitelerin, meslek odalarının ve meslek derneklerinin işbirliği içinde; şirketlerden veya çeşitli kurumlardan aldıkları sponsorluk faaliyetleri ile sürdürülebilmektedir.

Türkiye bütüncül psikoterapi dergisi uzun soluklu bir mücadele olarak başladı .Herhangi bir reklam geliri olmadan yayın hayatına ciddi bir şekilde sürdürmektedir. Psikoterapi Enstitüsü Limited Şirketi bünyesinde kar amacı gütmeden, dijital ortamda ve basılı materyal olarak hazırlanan, her sayısından 2000 adet basılıp ücretsiz olarak ruh sağlığı profesyonellerine dağıtılan bir hizmet şeklinde sürdürülmektedir.

Bu nedenle Psikoterapi Enstitüsü Limited Şirketi yönetim kuruluna, idarecilerine ve destekleyenlere buradan teşekkürü bir borç bilirim. Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi (TBPD) 'nin yayın hayatına başlaması Türkiye'deki bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Bildiğiniz gibi Türkiye'de ruh sağlığı ile ilgili profesyonel ruh sağlığı mesleklerinin; yetkileri, sınırları, mesleki ünvanları henüz tam olarak tanımlanmış değildir. Bu konu yaklaşık olarak 100-150 yıl kadar önce gelişmiş ülkelerde netleşmiş, ruh sağlığı profesyonelleri olarak kabul edilen meslekler bir ekip çalışması içerisinde bir araya gelmiş ve kendi literatürlerini oluşturmuşlardır.

Psikoterapi ile ilgili yapılan araştırmalara ve çalışmalara baktığımızda; muhteşem bir literatür birikimi olduğunu görüyoruz. Meslek dalları açısından baktığımızda; psikoloji, psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet, psikiyatri hemşireliği, aile danışmanlığı, tıp, psikiyatri, nörobilim, antropoloji, etoloji gibi alanlarda inanılmaz bilgi birikimi meydana gelmiştir.

Sigmund Freud'dan bu tarafa yapılan çalışmalara baktığımızda bir çok psikoterapi kuramı sahaya egemen olmuş, çeşitli dönemlerde marka olmuş ve konuyla ilgili yapılan araştırmalarla bazıları tarihin çöplüğüne giderken, bazıları geçerliliğini kanıtlamış ve ayakta kalmayı başarmıştır.

Özellikle davranışçılıkla başlayan psikoterapi çalışmaları, zamanın ruhuna uygun bir şekilde paradigmaların değişmesi ile beraber; bilişsel terapiye, bilişsel terapiden dinamik terapiye, ilişkisel terapiye, kişiler arası alanlara, bilinçdışı süreçlere, Nörobiyolojik beyin yapılanmalarını, gelişimsel beyin oluşumlarına, sistem teorisine ve en son noktada da kaos ve alan teorisine ulaşmıştır.

Tüm bunların bilgi birikiminin ülkemize taşınması, ruh sağlığı profesyonel olarak kabul ettiğimiz meslek erbabının bu konulardan haberdar olabilmesi için psikoterapi enstitüsü olarak elimizden gelen desteği vermeye çalışıyoruz.

Bu sayıda da dünyadaki bu gelişmeleri özetleyen bir çok farklı kuramı bir araya getiren bütüncül psikoterapinin farklı versiyonlarını anlatan bir çok makale ile sizleri buluşturmayı amaçladık. Gönül arzu eder ki Türkiye'deki değerli ruh sağlığı profesyonelleri bir ekip çalışması içerisinde, üniversitelerde özellikle kültüre duyarlı psikoterapi çalışmalarının yapıldığı, karşılaştırmalı çalışmalarla geçerlik ve güvenliklerini sağlandığı, insanımıza hizmet edecek bir çok psikoterapi kuram, kuramcı ve tekniklerinin geliştirildiği bir mümbit arazi haline dönüşür.

20 yıldır yapmış olduğumuz eğitim çalışmaları bir noktaya kadar meyvelerini vermeye başladı. Ülkemizin bir çok üniversitesi'nde, çok değerli bilim insanları, farklı ruh sağlığı profesyonellerinin bulunduğu meslek alanlarında psikoterapi çalışmalarını sürdürüyorlar ve dünyayla entegrasyonu doğru gidiyorlar. Bu süreçte Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi olarak bir nebze katkımız olmuş ise; bundan büyük bir mutluluk ve keyif duyduğumuzu belirtmek isteriz.

Sizleri bu güzel makalelerle başbaşa bırakalım .

Sevgilerimle ...

Tahir Özakkaş
3 Şubat 2022
Bayramoğlu Kocaeli

TÜRKİYE BÜTÜNCÜL PSİKOTERAPİ DERGİSİ

ARAŞTIRMA

Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışmanın Ergenlerin Problem Çözme Becerilerine Güven Üzerine Etkisi

Merve Çalık[1]

Özet

Bu çalışmanın amacı sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın ergenlerin problem çözme becerilerine güveni üzerine etkisini incelemektir. Bu çalışmada nicel yaklaşımın deneysel modellerinden yarı deneysel kontrol gruplu ön test– son test modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 8'i kontrol, 8'i deney grubu olmak üzere toplam 16 (erkek: 10, kız:6) ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri deney ve kontrol gruplarına uygulama öncesi ve sonrası ön test/son test olarak uygulanmıştır. Sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programı toplam 10 oturumdan oluşan bir program olup deney grubuna yaklaşık 5 hafta boyunca haftada 2 kez 90 dakikalık oturumlar şeklinde uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda deney grubunun problem çözme beceri puanlarının son ölçümde kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmüş olup problem çözme becerisine özgüven alt boyutu sıra ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı fark görülmüştür (U=13,000, p=,045 p<.05). Benzer şekilde deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir (z= -2,527, p= ,012, p < .05). Sonuç olarak nicel bulgular deney grubundaki katılımcıların İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik özgüveni arttırmada etkili olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler

Sanat Terapisi, Grupla Psikolojik Danışma, Ergenler, Problem Çözme Becerileri, Özgüven

The Effect Of Psychologıcal Counselıng Wıth Art Therapy Focused Group On The Trust Of The Adolescents Problem-Solvıng Skılls

Summary

The aim of this study is examine the effect of psychological counseling with the group focused on art therapy on the trust of adolescents problem solving skills.. In this study, a full pattern-controlled group test–posttest model from the quantitative placement frontal model was used. A total of 16 (boys: 10, girls: 6) secondary school enterprises, 8 of which were in the control group and 8 in the education group, of the study groups. Problem Solving Inventory for Elementary Level Children as a pre-test/post-test in practice. Group training session with art therapy weekday exercises with a schedule of 10 exercises, you complete 90 about 2 times over 5 years. According to the fact that the problematic skill scores in the design of the research may have a problem with a high level of control in the last measurement, the mean rank in the sub-dimension is one from the class, 000, p=,045 p.05 p<.05. A similar model group found a significant difference between pretest/posttest scores (z= -2.527, p= .012, p < .05). As a result, the quantitative findings showed that there was a significant different in favor of post test between the pre-test and post-test scores of the Problem Solving Inventory for Primary Education Children of the participants in the experimental group. In addition, the findings showed that there was a significant difference between the experimental and control groups. In another word, it can be stated that psychological counseling with art therapy focused group is effective in increasing adolescents self-confidence toward problem solving skills.

Key Words

Art Therapy, Group Counseling, Adolescents, Problem Solving Skills, Self-Confidence

1 Uzman Psikolojik Danışman, Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE, merve_pdr35@hotmail.com

1. Giriş

Son yüzyılda insanların problem çözmelerinin doğası en çok incelenen konuların başında gelmekte olup Almanya'daki Gestalt yaklaşımını benimseyen ruh sağlığı uzmanlarının erken deneysel çalışmalarından başlayıp 1960'lı yıllar ile 1970'lerin başlarında süregelen problem çözme araştırmaları, tipik bir şekilde basit laboratuvar problemleriyle yürütülmekteydi. Günümüze gelindiğinde ise sosyal psikoloji ve diğer psikoloji alt dallarının çoğunluğu değişik araştırma yöntemi ve araçlarıyla bu konuyu araştırmaktadırlar (Şirin, 2021). Günümüzde değişen toplumsal ve ekonomik yapılar ile bilimsel ve teknolojik gelişmelerle beraber insanlar yaşamlarının her döneminde birçok problemle karşılaşmaktadır (Çeşit, 2011). Günümüzde medeniyetle beraber gelen kolaylıklar ve değişikler beraberinde sorunları da getirmekte olup özellikle ergenlik döneminde ergenlerin genel olarak hayatlarında var olan problemlerle baş etmesiyle beraber daha özel bir duruma gelmektedir (Söylemez, 2002).

Problem çözme, bir problemi çözmek amasıyla önceki yaşantılar yoluyla öğrenilen kuralların uygulanmasının ilerisine giderek yeni çözüm yolları geliştirebilme olarak tanımlanmaktadır (Çetinkaya, 2013). Problem çözme bir amaca ulaşma sürecinde ortaya çıkan sorunların üstesinden gelinme süreci olarak tanımlanmakta olup problem çözme becerisi öğrenilmesi gereken en temel yeteneklerden biri olarak görülmektedir (Taflıoğlu, 2021). Problem çözme becerisi insanların hedeflerine ulaşmasına engel olan bir zorlukla karşı karşıya kaldıkları durumda, problem üzerinde düşünme, problemin ne olduğunu kavrama, problemi çözmeye yönelik hangi çözüm yollarını kullanması gerektiğini belirleme, kullanılan çözüm yollarının sonuçlarını değerlendirme gibi bilişsel süreçleri içine almaktadır (Çeşit, 2011). Problem çözmeye yönelik kuramsal yaklaşımlar Bandura'nın Problem Çözme ve Kendine Yeterlik Modeli, John Dewey'in Yansıtmalı Düşünce kuramı, Mountrose'nin 5 Aşamalı Sorun Çözme Yaklaşımı, Thorndike'nin Deneme-Yanılma Aracılığıyla Problem Çözme kuramı, İlişkisel/Problem Çözme Yöntemi, Sosyal Problem Çözmede Beş Boyutlu Yaklaşım, Gerçek Yaşam Problemlerini Çözmede Bilgi-İşleme Modeli ve Kişilerarası Bilişsel Problem Çözme Yaklaşımı olarak sıralanmaktadır (Çetinkaya, 2013).

Ergenlik dönemi bireylerin problem çözme yeterlilikleri açısından sınırlı yaşantıların olduğu ve karşılaştıkları problemlerin onların etkin olarak iş yapma ve çalışma kapasitelerini aştığı görülmektedir (Güçray, 2001). Ergenlik döneminde "problem" olarak ele alınabilecek durumlar artmakta olup ergenlerin bu dönemde karşılaştıkları bu problemlerle baş etmeyi henüz öğrenememiş olması özellikle çocukluktan erinlik dönemine geçiş yapan erinlik dönemindeki bireylerin karşılaştıkları sorunlar karşısında nasıl davranacaklarını bilememeleriyle sonuçlanmaktadır. Benzer şekilde ergenlerin problemleri çözmeye yönelik denemelerinde sonuçsuz kalması başka sorunları da beraberinde getirmekte ve zincirleme olarak devam eden durumlardan dolayı ergenlerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Söylemez, 2002). Dolayısıyla karşılaştıkları bu zorlu durumlarla nasıl baş edeceğini henüz bulamamış olan ergenlere yönelik yapılabilecek en etkili yardım onların başa çıkma stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olacak şekilde rehberlik etmek olacaktır (Çetinkaya, 2013).

Problem çözme becerileri öğrenilen ve geliştirilebilen bilişsel beceriler olması sebebiyle eğitim sürecinin her kısmında üzerinde önemle durulması, probleme dayalı öğrenme gibi öğrenci merkezli yöntemlerle bu becerilerin gelişimine katkıda bulunulması, problem çözme becerisini geliştirmeye ihtiyaç duyan bireylere yönelik psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ile iletişim becerileri, kişilerarası ilişkiler ve etkili problem çözme beceri eğitimlerinin verilmesi önem arz etmektedir (Yıldırım, Hacıhasanoğlu, Karakurt ve Türkleş, 2011). Problem çözme becerilerinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak birçok boyutunun olması ve bu becerilerin öğrenilebilir, geliştirilebilir olmasından dolayı bireylerin problem çözme becerilerinin geliştirilebilmesi için bireylerin çok yönlü olarak gelişmesini amaçlayan bir eğitim programına ihtiyaç duyulmaktadır (Çeşit, 2011). Dolayısıyla ergenlik döneminde problem çözme becerilerinin geliştirilmesine daha çok ihtiyaç duyulmasından dolayı bu araştırmada ergenlerin problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik sanat terapisi odaklı bir grupla psikolojik danışma programının hazırlanılması karar verilmiştir.

Ergenlerin karşılaştıkları problem durumlarının en aza indirgenebilmesinde sanatsal etkinliklerin etkili olduğu ifade edilmekte olup sanatsal etkinliklerle bireylerin kendilerini özgürce ifade etme ve olumlu bir ruh hali içine girmelerinin sağlanlabileceği ifade edilmektedir. Benzer şekilde sanatsal etkinlikler ile bireylerin iletişim becerilerinin gelişebileceği ve toplumla bütünleşen özgüveni yüksek bireyler olarak gelişim sağlayabileceği de belirtilmektedir (Çeşit, 2011). Dışavurumcu sanatlar, bireylere sözlü iletişimin sağlayamayacağı şekillerde başkalarıyla paylaşma ve bağlantı kurma fırsatı sağlayan çoklu iletişim biçimlerini ve kanallarını temsil etmektedir. Görsel sanat, müzik, dans ve hareket, drama,

yaratıcı yazı başlıca dışavurumcu sanat yöntemleri olup bu yöntemlerin kullanıldığı çalışmaların bireylerin kendini keşfetmelerine katkı sağladığı ifade edilmektedir (Degges-White, 2020). Benzer şekilde bireylerin yaşadıkları durumlara yönelik duygularını ortaya çıkarma da drama, resim, kuklalar, kil gibi dışavurumcu yöntemlerin etkili olabileceği belirtilmektedir (Alıcı, 2010).

Literatür incelendiğinde sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının şizofreni tanılı bireylerde hastalık belirtileri, bireysel ve toplumsal beceriler (Sarandöl, Akkaya, Eracar ve Kirli, 2013; Günay, 2017; Ataseven, 2018), kanser hastalarında yaşam kalitesi (Özcan, 2012), demans tanısı olan yaşlı bireylerde bilişsel durum (Bulduk, Dinçer, Usta ve Bayram, 2017), üniversite öğrencileri ile yetişkin bireylerde depresyon, anksiyete, stres belirti düzeyleri, psikolojik iyi oluş (Kaya, 2014; Demir, 2017; Demir ve Yıldırım, 2017) ve ergen gruplarında mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri ve psikiyatrik belirtilerine (Karataş, 2016) üzerinde etkili sonuçlar verdiği bulgularına ulaşılmıştır. Bu araştırma sonuçları incelendiğinde sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının farklı değişkenler üzerinde olumlu etkilerinin olduğunun görülmesi ve ergen gruplarına yönelik yapılan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle bu araştırmada da sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın ergenlerin problem çözme becerilerine özgüvenini arttırma üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Problem Cümlesi

"Sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma ergenlerin problem çözme becerilerine güveni üzerinde etkili midir?" sorusu bu çalışmanın genel problem cümlesini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Hipotezleri

1. Program sonrasında, deney grubunda bulunan üyelerin sontest problem çözme puanları ile kontrol grubunda bulunan üyelerin sontest problem çözme puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır.
2. Program sonrasında, deney grubu üyelerinin öntest problem çözme puanlarıyla sontest problem çözme puanları arasında, sontest lehine anlamlı bir fark olacaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel yaklaşımın deneysel modellerinden yarı deneysel kontrol gruplu ön test– son test modeli kullanılmıştır. Model Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1

Öntest-Sontest Kontrol Gruplu Desen

GRUPLAR	ÖN TEST	İŞLEM	SON TEST
Deney Grubu	İPÇE Uygulaması*	Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışma Programı	İPÇE Uygulaması
Kontrol Grubu	İPÇE Uygulaması	----	İPÇE Uygulaması

** İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri (İPÇE)*

Tablo 1'de görüldüğü gibi gruplar sütununda deney ve kontrol grupları bulunurken, öntest-sontest sütunlarında sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma uygulamasının deney grubuna uygulanmasından önce ve sonra deney ve kontrol gruplarına uygulanan tekrarlı ölçümler yer almaktadır. Bu araştırmanın bağımsız değişkeni "Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışma Programı", bağımlı değişkeni ise İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri aracılığı ile ölçülen problem çözme becerilerine güven düzeyidir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, devlet okulunda okuyan 8'i kontrol, 8'i deney grubu olmak üzere toplam 16 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Çalışma grubunun içleme kriterleri problem çözme becerilerini geliştirmeye ihtiyacı olan, İPÇE'den ortalamanın altında puan alan ve araştırmaya katılmaya gönüllü bireyler olup dışlama kriterleri olarak özel gereksinime ihtiyacı olan bireyler şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın deney ve kontrol gruplarının oluşturulması amacıyla okul idaresinin izni doğrultusunda "İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri" toplamda 71 ortaokul öğrencisine uygulanmış ve ölçeğin uygulanmasının ardından grup ortalamasının altında kalan bireylerle ön görüşmeler yapılarak ve programla ilgili bilgi verilerek çalışmaya katılacak gönüllü öğrenciler belirlenmiştir. Ölçek uygulaması sonrasında 5 erkek 3 kız olmak üzere toplam 8 öğrenci ile sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programına katılmaları için gönüllülük ilkesi çerçevesinde görüşme yapılmış ve gönüllülük formunu doldurmaları istenmiştir. Benzer şekilde çalışmaya katılan öğrencilerin velileri ile de iletişime geçilmiş ve "veli onam belgesi" imzalatılmıştır. Deney grubuna sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programı uygulanırken kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Deney grubuna uygulanan sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programı toplam 10 oturumdan oluşan bir program olup deney grubuna yaklaşık 5 hafta boyunca haftada 2 kez 90 dakikalık oturumlar şeklinde uygulanmış ve uygulamalar yaklaşık 1 buçuk ay kadar sürmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri (İPÇE)

Bu çalışmada "İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri" veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri, Serin ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmaları sonucunda envanter, toplam 24 madde ve Problem Çözme Becerisine Güven, Öz Denetim ve Kaçınma olmak üzere toplam 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Envanter, 5'li likert tipine göre oluşturulmuştur, envanter maddeleri 1-5 arasında puanlanmaktadır ve envanterdeki maddeler, '1: Hiçbir zaman', '2: Ender olarak', '3: Arada sırada', '4: Sık sık', '5: Her zaman' sıklık dereceleri şeklindedir. Envanterden toplam problem çözme becerisi düzeyi elde edilmektedir ve toplam problem çözme becerisi puanı 24 ile 120 arasında değişmektedir. Bireyin envanterden alacağı toplam yüksek puan yüksek problem çözme becerisine sahip olduğunu, düşük puan ise düşük problem çözme becerisine sahip olduğunu göstermektedir. Envanter ilkokul ve ortaokul öğrencilerine yöneliktir. Envanterin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları; toplam için .86, Problem Çözme Becerisine Güven alt boyutu için .83, Öz Denetim alt boyutu için .77 ve Kaçınma alt boyutu için .63 olarak bulunmuştur.

2.4.Sanat Terapisi Odaklı Grupla Psikolojik Danışma Programı

2.4.1. Programın Genel Tanıtımı

Sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programı hazırlanırken sanat terapisine yönelik araştırmacının katıldığı Uludağ Üniversitesi Psikiyatri Anabilim dalınca yürütülen Sanat Terapisi ve Yaratıcılık eğitimindeki notlardan yararlanılarak araştırmanın bağımlı değişkeni olan problem çözme becerilerine yönelik oturumlar hazırlanılmaya çalışılmıştır. Oturumlar planlanırken resim, müzik, yaratıcı drama, kolaj gibi sanatsal etkinliklerden yararlanılmıştır. Program haftada iki gün 90 dakika olacak şekilde 10 oturumdan oluşan bir programdır. Program ısınma, temel etkinlik ve değerlendirme olarak 3 aşamadan oluşmaktadır. Bu programla ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik özgüven kazanmaları amaçlanmıştır. Oturumların amaçları ve oturumlarda yapılanlar etkinliklere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

1. Oturum: Bu oturumda grup üyelerinin birbirini tanıması, grup amaçlarının belirlenmesi, grup kurallarının oluşturulması amaçlanmıştır. Oturuma ilk olarak bir ısınma etkinliği ile başlanıp ardından temel etkinlik olarak resim etkinliğine geçilmiştir. Bu etkinliğe göre üyelere "arkadaş ilişkilerinizde kendinizi nasıl biri olarak görürsünüz?" sorusu sorularak bununla ilgili bir resim yapmaları istenmiştir.

2. Oturum: Bu oturumda ısınma oyunu olarak "duygu sepeti" (Çoban, 2007) etkinliği yapıldıktan sonra temel etkinlik olarak resim etkinliği yapılmıştır. Üyelere yönerge olarak gözlerini kapatarak sırasıyla "gözünüzün önüne sizi arkadaşınızla birlikteyken en mutlu eden ve en mutsuz eden olay, yaşantı, imgeyi v.b. getirin. Görüntüyü yakalayanlar gözlerini açabilirler" denilerek resim kağıdın ön yüzüne mutlu anlarını, arka yüzüne mutsuz anlarını resmetmeleri istenir. Ardından etkinlik değerlendirilerek oturum sonlandırılır.

3. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinliğinin canlandırma etkinliğine geçilmiştir. Buna göre üyeler 4'erli gruplara ayrılarak arkadaş ilişkilerinde yaşadıkları problemleri aralarında paylaşırlar. Ardından sırasıyla her üyenin problemini grup olarak canlandırırlar. Paylaşımlar alınarak oturum sonlandırılır.

4. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinliğinin ardından terapötik kartlardan yararlanılarak temel etkinlik aşamasına geçilmiştir. Buna göre terapötik kartlar karışık bir şekilde ortaya konulur. Üyelerden kendilerini şu anda nasıl gördükleri, diğer insanların onları nasıl gördüğü ve nasıl görünmek istediklerini düşünerek bunları ifade edecek 3 ayrı kart seçmeleri istenir. Ardından üyelerden paylaşımları alınır.

5. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinliğinin ardından "kolaj" tekniği ile üyelerin sosyal destek sistemleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna göre üyelere verilen kağıtlara iç içe geçmiş çemberler yapmaları ve kendine en yakın hissettiklerinden en uzak hissettiklerine doğru bir sıralamayla en iç çemberde kendileri olacak şekilde çemberi doldurmaları istenir. Ardından üyelere verilen renkli dergi, gazetelerden yararlanarak bir kolaj oluşturmaları istenir.

6. Oturum: Isınma etkinliğinin ardından "problemin heykeli" temel etkinliğine geçilir. Bu etkinliğe göre üyelere "hayatınızda karşılaştığınız en büyük problem, zorluk ya da sorunu düşünün ve bunu bedeninizle 3 farklı fotoğraf karesi şeklinde yansıtın" yönergesi verilir. Ardından her üyenin fotoğraf karelerinin ardından diğer üyelere ne anlatmak istediği sorulur ardından heykeli yansıtan üyeye "neler yaşadın?, ne anlatmak istedin?" soruları sorularak değerlendirme yapılır.

7. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinliğinin ardından "beste" etkinliğine geçiş yapılır. Bu etkinliğe göre grup üyeleri problem yaşadıkları anlarda kendilerine kurdukları cümlelerden bir beste oluştururlar.

8. Oturum: Isınma etkinliklerinin ardından "imajinasyon" yoluyla üyelere "hayatınızda hiçbir probleminizin kalmadığı, birden tüm sorunlarınızın çözüldüğünü düşünün" şeklinde yönerge verilir ve ardından "şimdi kendinize bu problemi nasıl çözdüğünüze dair motive edici bir mektup yazın" yönergesi verilir. Yazılan mektuplardan paylaşmak isteyenlerden mektubu okumaları istenir. Üyelerden değerlendirmeleri alınarak oturum sonlandırılır.

9. Oturum: Bu oturumda ısınma etkinlikleri sonrasında "problemin resmi" etkinliğine geçilmiştir. Burada üyelere "problem kelimesini duyduğunuzda aklınıza neler geliyor? Sizin için problem nedir?" bunun resmini çiziniz diyerek üyelere yönerge verilir.

10. Oturum: Bu oturumda üyelerin güzel duygularla oturumdan ayrılması amacıyla "sevgi bombardımanı" etkinliği (Acar, 2010; 57) yapılmıştır. Ardından üyelerden oturumları ve kendilerindeki değişiklikleri genel olarak değerlendirmeleri istenerek oturum sonlandırılmıştır.

2.5. Verilerin Çözümlenmesi

Deney ve kontrol gruplarından İPÇE ile toplanan ön test ve son test verilerinin analizleri, SPSS 20.00 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem sayısının 30'dan düşük olması (n= 16, kız: 6 erkek=10) ve verilerin normal dağılım sayıltısını karşılamamasından dolayı non-parametrik yöntemler tercih edilmiş bu nedenle araştırmada Mann Whitney U ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi gibi parametrik olmayan testler kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2007).

3. Bulgular

3.1. Grubun Sosyo-Demografik Yapısına İlişkin Değerler

Tablo 1

Deney Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri

Deney Grubu Cinsiyet	*f*	%
Kız	3	37,5
Erkek	5	62,5
Toplam	8	100

Tablo 1 incelendiğinde deney grubunu oluşturan katılımcıların %37,5'inin kız, %62,5'inin de erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2

Kontrol Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri

Kontrol Grubu Cinsiyet	*f*	%
Kız	3	37,5
Erkek	5	62,5
Toplam	8	100

Tablo 2 incelendiğinde kontrol grubunu oluşturan katılımcıların %37,5'inin kız, %62,5'inin de erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

3.2. Hipotezlerin Test Edilmesine İlişkin İstatistiksel Bulgular

Deney ve kontrol grubunu oluşturan öğrencilerin İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri aldıkları öntest puanları arasında istatistiksel olarak önemli bir fark olup olmadığı Mann-Whitney U Testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Deney ve Kontrol Gruplarının İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri toplam puanı ile Problem çözme becerisine güven, öz-denetim ve kaçınma Alt Boyutlarının Ön Test Puanlarına Uygulanan Mann- Whitney U Testi Sonuçları

Değişkenler	**Gruplar**	*N*	$X_{sıra}$	*åsıra*	*U*	*z*	*p*
Ön Test İPÇE	Deney Grubu	8	7,6	56,50	20,500	-1,21	.226
	Kontrol Grubu	8	9,94	79,50			
Ön Test İPÇE Problem çözme becerisine güven alt boyutu	Deney Grubu	8	8,19	65,50	29,500	-,264	.792
	Kontrol Grubu	8	8,81	70,50			
Ön Test İPÇE Öz-denetim Alt Boyutu		8	7,13	57,00	21,000	-1,159	.247
		8	9,88	79,00			
Ön Test İPÇE Kaçınma Alt Boyutu	Deney Grubu	8	7,44	59,50	23,500	-,905	.365
	Kontrol Grubu	8	9,56	76,50			

Tablo 3'teki Mann-Whitney U Testi sonuçları incelendiğinde, uygulama öncesi kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir (U=20,500, p>.05). Tablo 3'e göre deney öncesinde kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin problem çözme becerisine özgüven alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir (U=29,500, p>.05).

Tablo 3'te deney öncesinde kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin öz-denetim alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir (U=21,000, p>.05). Son olarak tablo 3'e göre deney öncesinde kontrol ve deney gruplarına İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin kaçınma alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir (U=23,500, p>.05).

Araştırmanın birinci hipotezi "program sonrasında, deney grubunda bulunan üyelerin sontest problem çözme puanları ile kontrol grubunda bulunan üyelerin sontest problem çözme puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır" şeklinde ifade edilmiştir.

Bu hipotezin test edilebilmesi amacıyla yapılan Mann- Whitney U Testi sonuçları sırasıyla verilmiştir.

Tablo 4

Deney ve Kontrol Gruplarının İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri toplam puanı ile Problem çözme becerisine güven, öz-denetim ve kaçınma Alt Boyutlarının Son Test Puanlarına Uygulanan Mann- Whitney U Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	*N*	$X_{sıra}$	*åsıra*	*U*	*z*	*p*
Son Test İPÇE	Deney Grubu	8	10,13	81,00	19,00	-1,368	.171
	Kontrol Grubu	8	6,88	55,00			
Son Test İPÇE Problem çözme becerisine güven alt boyutu	Deney Grubu	8	10,88	87,00	13,000	-2,001	.045
	Kontrol Grubu	8	6,13	49,00			
Son Test İPÇE Öz-denetim Alt Boyutu		8	9,13	73,00	27,000	-,527	.598
		8	7,88	63,00			
Son Test İPÇE Kaçınma Alt Boyutu	Deney Grubu	8	8,00	64,00	28,000	-,425	.671
	Kontrol Grubu	8	9,00	72,00			

Tablo 4'teki Mann-Whitney U Testine göre, uygulama sonrası kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri puanlarının gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır (U=19,000 , p>.05). Deney grubunun problem çözme beceri puanlarının son ölçümde kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmüştür. Tablo 4'e göre deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin problem çözme becerisine özgüven alt boyutu sıra ortalamaları arasında deney grubu lehine anlamlı fark görülmektedir (U=13,000,p=0,045 p<.05).

Tablo 4'te deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin öz-deneyim alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir (U=27,000, p>.05). Son olarak tablo 4'teki Mann-Whitney U Testi incelendiğinde deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin kaçınma alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir (U=28,000, p>.05).

Tablo 4'te deney ve kontrol grubunun problem çözme becerisine öz güven, öz denetim ve kaçınma puanlarının son ölçümdeki farklılıklarını incelemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre problem çözme becerisine güven (U=13,000, p<.05) puanlarının farklılaştığı ancak öz-denetim (U=27,000, p>.05) ve kaçınma (U=28,000, p>.05) puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır.

Araştırmanın ikinci hipotezi "program sonrasında, deney grubu üyelerinin öntest problem çözme puanlarıyla sontest problem çözme puanları arasında, sontest lehine anlamlı bir fark olacaktır" şeklinde belirlenmiştir.

Sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programına katılan deney grubunun, İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanterinden aldıkları öntest-sontest puanları arasındaki farkı belirlemeye yönelik Wilcoxon Signed Rank testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5

Deney Grubuna Uygulanan İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri Toplam Puanı İle Ön Test-Son Test Puanlarına Yapılan Wilcoxon Analizi Sonuçları

Deney grubu	**Sıra işaretleri**	*N*	*xsıra*	*å sıra*	*z*	*p*
Ön Test/Son Test İPÇE	Negatif sıra	0a	0	0	-2,521	,012*
	Pozitif sıra	8b	4,5	36		
	Eşit	0c				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test İPÇE Problem çözme becerilerine özgüven	Negatif sıra	1a	1	1	-2,380	0,017*
	Pozitif sıra	7b	5	35		
	Eşit	0c				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test İPÇE öz denetim	Negatif sıra	0a	0	0	-2,552	0,011*
	Pozitif sıra	8b	4,5	36		
	Eşit	0c				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test İPÇE Kaçınma	Negatif sıra	3a	3	9	-0,851	0,395
	Pozitif sıra	4b	4,75	19		
	Eşit	1c				
	Toplam	8				

**p<.005*
a. İPÇEsontest < İPÇEöntest
b. İPÇEsontest > İPÇEöntest
c. İPÇEsontest = İPÇEöntest

Deney grubuna deney öncesi ve sonrası uygulanan İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır. Tablo 6'da görüldüğü üzere deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir (z = -2,527, p= ,012, p < .05). Tablo 5 incelendiğinde çalışma grubunun İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri'nin problem çözme becerisine güven alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür (z = -2,380, p < .05).

Araştırmada tablo 5'e göre, çalışma grubunun İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri öz-denetim alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür (z = -2,552, p < .05). Son olarak Tablo 5'de İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri kaçınma alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmüştür (z = -0,851, p >.05).

4. Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular deney grubundaki katılımcıların İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Problem Çözme Envanteri ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, sanat etkinlikleriyle zenginleştirilmiş grup çalışmasının ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik özgüveni arttırmada etkili olduğu ifade edilebilir.

Alanyazında ergenlere yönelik problem çözme becerilerini geliştirme amacıyla yapılmış grup çalışmaları incelendiğinde Söylemez (2002) ergenlerde problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik bir grup çalışması programının etkisini incelemiş ve araştırmada 15-17 yaş grubundaki 8'er katılımcıdan oluşan deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Deney grubundaki katılımcılara 8 haftalık bir problem çözme becerisi eğitim programı uygulanmıştır. Araştırma sonucunda deney grubunun ön test ve son test ölçüm puanları arasında son test puanları lehine bir farklılık tespit edilmiştir. Benzer şekilde deney ve kontrol gruplarının son test sonuçlarına göre deney grubu lehine anlamlı bir farklılık söz konusu olup bu sonucun uygulanan eğitimin etkililiğini gösterdiği ifade edilmektedir. Bir diğer araştırmada Çetinkaya (2013) lise öğrencisi erkek ergenlerde problem çözme eğitiminin problem çözme becerisi, kişilerarası ilişki tarzı ve öfke kontrolü üzerine etkisini incelemiş ve araştırmada 'ön test-son test, kontrol gruplu desen' kullanılmıştır. Deney grubuna problem çözme terapisi odaklı sekiz oturumluk bir program uygulanırken; girişimli kontrol grubuna ergenlik dönemi özellikleri konulu sekiz oturumluk bir eğitim verilmiş, girişimsiz kontrol grubuna ise herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Araştırma sonucunda deney grubuna uygulanan problem çözme eğitimi grup programının katılımcıların problem çözme becerilerini arttırmada, öfke kontrolünü ve kişilerarası ilişkilerinin olumlu yönde gelişimini sağlamada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bedel ve Arı (2011) kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin yapıcı problem çözme ve sürekli öfke düzeylerine etkisini incelediği araştırmada ön test son test kontrol gruplu deneme modeli kullanılmış olup araştırmanın çalışma grubu 8 deney, 15 kontrol grubu oluşturmuştur. Araştırma sonucunda kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin deney grubunda bulunan ergenlerin yapıcı problem çözme beceri düzeylerini arttırmada ve sürekli öfke düzeylerinin azaltmada anlamlı düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Güner (2007) çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisini incelemiş ve araştırma da öntest-sontest kontrol gruplu desen kullanılmıştır. Deney grubuna uygulanan çatışma çözme beceri grup rehberliği programı 90 dakika ve 12 oturumdan oluşmaktadır. Araştırma sonucunda deney grubundaki katılımcıların saldırganlık puanlarında azalma ve problem çözme becerilerinde artma yönünde önemli farklılıklar elde edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada uygulanan çatışma çözme grup rehberliğinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma sonuçlarında ergenlerde problem çözme becerilerine yönelik uygulanan grup çalışmalarının etkili sonuçlar vermesi araştırmamızda problem çözme becerilerini arttırmaya yönelik uygulanan programın etkili olmasıyla paralellik göstermektedir.

Araştırmalar incelendiğinde sanat terapisinin ergenlerin beden imgesi hoşnutluğu ve psiko-sosyal işlevselliği (Tunç, 2007) ve mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimlerini (Karataş, 2016) yükselttiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Demir (2017) 24-62 arasındaki bireylerle yaptığı araştırmasında sanat terapisinin somatizasyon, obsesif kompulsif bozukluk, kişiler arası duyarlılık, depresyon, anksiyete, fobik anksiyete, paranoid düşünce ve psikotizm belirti düzeylerini azaltmada olumlu bir etkiye sahip olduğunu, Demir ve Yıldırım (2017) ise üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin depresyon ve anksiyete düzeylerini azaltmada etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Uğurlu (2015) Suriyeli göçmen çocuklarda sanat terapisinin travma, depresyon ve anksiyete semptomlarına etkisi araştırmış ve araştırma sonucunda çalışmaya katılan çocukların travma, depresyon ve süreklilik kaygı semptomlarında anlamlı bir düşüş olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma sonuçlarında sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının katılımcılar üzerinde olumlu sonuçları olduğu belirlenmiş ve bu araştırmada da sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programının problem çözme becerileri üzerinde olumlu sonuçlarının olduğunun belirlenmesi bu araştırma sonuçları ile uyuşmaktadır.

Alanyazında ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının sınırlı olduğu görülmekte olup ergenlere yönelik farklı değişkenlerin etkisini incelemeye yönelik uygulanan sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının var olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan ergen gruplar üzerinde yapılan bir çalışmada Tunç (2007) ergenlerin olumsuz beden imgelerine yönelik geliştirilen bilişsel-davranışçı ve değiştirilmiş sanat terapisi programla-

rının etkililikleri karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, sanat terapisi beden imgesi müdahale programının ise beden imgesi hoşnutluğu ve psiko-sosyal işlevselliği yükseltmede sadece kontrol grubuna göre yapılan karşılaştırmalarda etkili olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde Karataş (2016) yapılandırılmış grup sanat terapisi programının 15-18 yaş aralığındaki ergenlerin mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri ve psikiyatrik belirtilerine etkisini incelemiş ve çalışma sonrasında deney ve kontrol guruplarının son test puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre ergenlerle yapılan sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının mutluluk, duyguları ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri, beden algıları ve psikiyatrik belirtiler gibi çeşitli değişkenler üzerinde olumlu etkilerinin olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla çalışmamızın sonucunda sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışma programının ergenlerin problem çözme becerilerine özgüvenini arttırması da bu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonucunda nicel veriler sonrasında sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın ergenlerin problem çözme becerisine özgüven düzeylerini anlamlı derecede yükselttiği diğer bir ifadeyle oturumlar sonrası deney grubunda olumlu yönde değişimin yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular ergenlere yönelik yapılacak sanat terapisi odaklı grupla psikolojik danışmanın onların problem çözme becerilerine özgüvenini arttıracağını ortaya koyması bakımından önemli olduğu belirtilebilir. Araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak şu önerilerde bulunulabilir:

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılan bu sanat terapi odaklı grupla psikolojik danışma uygulaması daha geniş örneklemlerle ve farklı gruplarla yapılan çalışmalarla desteklenerek etkililiği sınanabilir.

Okul psikolojik danışma ve rehberlik servisleri problem çözme becerileri ile ilgili öğrenci, öğretmen ve veli seminerleri verebilir, pano-bülten-broşür çalışmaları düzenleyebilir ve sanat yönelimli grup rehberliği çalışmaları yapabilir.

Ergenler üzerinde yapılacak sanat terapisi odaklı grup çalışmalarının özyeterlik, benlik saygısı, iletişim becerileri gibi farklı değişkenler üzerinde de etkileri incelenebilir.

5.1. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları şu şekilde sıralanabilir:

Araştırma, 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, devlet okulunda okuyan 8'i kontrol, 8'i deney grubu olmak üzere toplam 16 ortaokul öğrencisi ile sınırlıdır.

Araştırma İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar İçin Problem Çözme Envanteri (İPÇE) ile elde edilen verilerle sınırlıdır.

Araştırmanın deneysel uygulama aşaması 10 oturum ile sınırlıdır.

6. Kaynaklar

Acar, N. V. (2010), *Grupla psikolojik danışmada alıştırmalar- deneyler* (4. Baskı). Nobel Yayıncılık.

Alıcı, E. (2010). *Dışavurumcu etkinliklere dayalı grupla psikolojik danışma programının ebeveyn kaybı yaşanan 9-11 yaş çocuklarının travma sonrası stres düzeyine etkisi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Ataseven, E. (2018). *Kronik servislerde yatmakta olan kronik şizofreni tanılı hastalarda sanat terapisi ile farkındalık temelli bilişsel davranışçı terapi uygulamalarının semptom profili, içgörü ve sosyal işlevsellik üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi.

Aydemir, D. (2011). *Sanatın terapötik (tedavi edici) süreçlerdeki rolü ve çocuk resimlerini çözümleme yöntemlerine katkısı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Bedel, A. ve Arı, R. (2011). Kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerin yapıcı problem çözme ve sürekli öfke düzeylerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, *1*(4), 1-10.

Bulduk, S., Dinçer, Y., Usta, E. ve Bayram, S. (2017). Demanslı yaşlılara uygulanan sanat terapi yönteminin bilişsel durum üzerine etkisinin incelenmesi. *Journal of Contemporary Medicine*, *7*(1), 36-41.

Büyüköztürk, Ş. (2007). *Deneysel desenler*. Pegem Akademi

Çelikbaş, E. Ö. (2019). Dışavurumcu sanat terapisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 20-37.

Çeşit, C. (2011). *Sanat eğitimi alan ve almayan lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ile benlik saygı düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Çetinkaya, Ş. (2013). *Lise öğrencisi erkek ergenlerde problem çözme eğitiminin; problem çözme becerisi, kişilerarası ilişki tarzı ve öfke kontrolü üzerine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi.

Çoban, E., Ç. (2007), *Sosyal beceri sorunu olan öğrenciler ve annelerine uygulanan yaratıcı drama etkinlikleri programının öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin gelişimi üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.

Degges-White, S. (2020). *Expressive arts in schools: Visual and performing arts and sandtray interventions to promote self-discovery.* In C. Maykel & M. A. Bray (Eds.), *Applying psychology in the schools. Promoting mind–body health in schools: Interventions for mental health professionals* (p. 217–232). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/0000157-015

Demir, V. ve Yıldırım, B. (2017). Sanatla terapi programının üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin depresyon, anksiyete ve stres belirti düzeylerine etkililiği. *Ege Eğitim Dergisi*, *1*(18), 311-344.

Demir, V. (2018). Terapötik uygulamada yaratıcı süreci kullanma: sanat terapisi. Üsküdar Üniversitesi Klinik Hipnoz ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi, *1*(1), 1-3.

Güçray, S. S. (2001). Ergenlerde karar verme davranışlarının öz saygı ve problem çözme becerileri algısı ile ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(8).

Günay, C. (2017). *Şizofreni hastalarında sanat terapi uygulamasının pozitif ve negatif belirtiler ile aleksitimi düzeyine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi.

Güner, İ. (2007). *Çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi.

Kar, Ö. (2011). *Heykel ve sanat terapisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Karataş, E. (2016), *Yapılandırılmış grup sanat terapisi programının 15-18 yaş aralığındaki ergenlerin mutluluk düzeyleri, duygularını ifade etme eğilimleri, duygu düzenleme güçlükleri ve psikiyatrik belirtilerine etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi.

Kaya, A. (2014). *Dışavurumcu sanat terapinin üniversite öğrencilerinde akış durumu ve psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi.

Özcan, H. (2012). *Sanat terapisi çalışmasının kanser hastası çocukların yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.

Sarandöl, A., Akkaya, C., Eracar, N. ve Kirli, S. (2013). Şizofreni hastaları ve yakınlarıyla yapılan sanatla terapinin hastalık belirtileri, bireysel ve toplumsal beceriler üzerine etkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *14*(4).

Serin, O., Bulut Serin, N. ve Saygılı, G. (2010). İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri'nin (ÇPÇE) geliştirilmesi. İlköğretim Online, *9*(2), 446-458.

Söylemez, S. (2002). *Ergenlerde problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik bir grup çalışması programının etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.

Şirin, B. (2021). *Ergenlerin problem çözme becerileri ile benlik imgesi arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Taflıoğlu, G. (2021). *Lise öğrencilerinde bağlanma stilleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi.

Tunç, A. (2007). *Ergenlerin olumsuz beden imgelerine yönelik geliştirilen bilişsel-davranışçı ve değiştirilmiş sanat terapisi programlarının etkililiklerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi.

Yazkaç, P. ve Özkan, Y. (2018). Fizik tedavi ve rehabilitetasyon hastaları üzerinde sanatla terapi çalışmalarının olumlu etkisi üzerine deneysel bir çalışma. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, *4*(6), 191-21

Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu, R., Karakurt, P. ve Türkleş, S. (2011). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ve etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *8*(1), 905-921.

5. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitimi Odaklı Grup Rehberliği Çalışmasının Etkililiğinin İncelenmesi

Merve Çalık[1]

Özet

5. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi odaklı grup rehberliği çalışmasının etkililiğini incelemek amacıyla hazırlanan nicel yaklaşımın deneysel desenlerinden zayıf deneysel tek grup ön test– son test deseni kullanılan bu çalışmada değerler eğitimi odaklı grup rehberliği oturumlarının grup üyeleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, bir devlet okulunda 5. Sınıfta öğrenim gören 10 kişilik bir deney grubundan oluşmaktadır. Çalışmada Beldağ, Özdemir ve Nalçacı (2016) tarafından geliştirilen Değerler Eğitimi Ölçeği deney grubuna uygulama öncesi ve sonrası ön test/son test olarak uygulanmıştır. Değerler Eğitimi Odaklı Grup Rehberliği Programı 10 oturumdan oluşan bir programdır. Verilerin analizinde deney grubunun ön test- son testleri arasındaki farkı belirlemek amacıyla, örneklem sayısının düşük olması nedeniyle parametrik olmayan testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır. Tek grup ön test-son test modelinde rastgele bir gruba bağımsız değişken uygulaması yapıldıktan sonra bu grubun ölçme aracından aldığı ön test-son test puanlarının aritmetik ortalaması arasında anlamlı bir farklılık bulunursa bu sonucun uygulamanın etkili olduğu anlamına geldiği ifade edilmektedir. Araştırma sonucunda deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir (z = -1,990, p= ,047). Bir başka deyişle uygulanan değerler eğitimi odaklı grup rehberliği programının etkili olduğu ve grup üyelerinin değer kazanımında olumlu etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Araştırmanın bulguları ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Değerler Eğitimi, doğruluk, dürüstlük, hoşgörü, grup rehberliği

Analysıs Of The Effectıveness Of The Values Educatıon-Focused Group Guıdance Study Applıed To Grade 5 Students

Summary

In this study, in which weak experimental single-group pretest-posttest design, one of the experimental designs of the quantitative approach, which was prepared to examine the effectiveness of the values education-oriented group guidance study applied to 5th grade students, was used, the effect of group guidance sessions focused on values education on group members was examined. The study group of the research consists of an experimental group of 10 students studying in the 5th grade in a public school in Erenler district of Sakarya in the 2019-2020 academic year. In the study, the Values Education Scale developed by Beldağ, Özdemir and Nalçacı (2016) was applied to the experimental group as a pre-test/post-test before and after the experiment. Values Education Focused Group Guidance Program is a program consisting of 10 sessions. In order to determine the difference between the pre-test and post-tests of the experimental group in the analysis of the data, the Wilcoxon Signed Rank Test, which is one of the non-parametric tests, was used due to the low sample size. In the single-group pre-test-post-test model, after applying the independent variable to a random group, if there is a significant difference between the arithmetic mean of the pretest-posttest scores of this group from the measurement tool, it is stated that this result means that the application is effective. As a result of the research, it was determined that there was a significant difference between the pretest/posttest scores of the experimental group (z = -1,990, p= ,047). In other words, it can be stated that the applied values education focused group guidance program is effective and has a positive effect on the value acquisition of the group members. The findings of the study were discussed in the light of the relevant literature.

Keywords

Values Education, integrity, honesty, tolerance, group guidance

1 Uzman Psikolojik Danışman, Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE, merve_pdr35@hotmail.com

1. Giriş

Değer bireyin davranışlarına yön veren; iyi ve güzel gibi istendik özellikleri simgeleyen ilke ve düşünceler olarak tanımlanmaktadır (Çengelci, 2010). Değerler eğitiminin tanımının ise değerler eğitiminde belirlenen hedeflere göre farklılık gösterebileceği ifade edilmektedir. Buna göre geleneksel bakış açısıyla değerler eğitimi toplumsal değerleri, ahlakı bireye kazandırma çabası şeklinde tanımlanabilirken; hümanist bakış açısıyla bireyin kendini gerçekleştirme sürecini destekleme olarak tanımlanabilmektedir (Meydan, 2012). Baysal (2013)'e göre ise değerler eğitimi, değerleri bireylere öğretmek için açık bir girişim olarak tanımlanmakta olup adalet, dürüstlük, öz eleştiri, sorumluluk, onurlu olmak, insana saygı, fedakârlık, yardımlaşma, hoşgörü, cesaret, sevgi, saygı, şefkat, iyilik, sabır ve merhamet gibi başlıca değerlerin eğitimde yer aldığını ifade etmektedir. Çakıroğlu (2013) değerlerin genellikle iç içe bulunduklarını belirtmekte olup değerlerin bu iç içe yapısının onun birçok bağlamda incelenebilmesinden kaynaklı olabileceğini belirtmektedir.

Türkiye'de değer eğitiminin köklerinin Türklerin tarih sahnesinde yer alması kadar eski olduğu ifade edilmekte olup değerler eğitimi ile toplumsal kültürleri inşa ederek toplumunun devamlılığının sağlanabileceği ifade edilmektedir. Benzer şekilde toplumların kendi devamlılığını sağlayabilmesinde değerlerini nesilden nesile aktarmasının önem arz ettiği vurgulanmaktadır (Kahramanoğlu, 2019; s. 113) Dolayıyla toplumların değerlerini sürdürebilmesinde aile ve eğitim kurumlarının önemli bir görevi bulunmaktadır (Tekke, 2019; s. 91). Buradan yola çıkılarak değerler eğitiminin amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- İyi karakterli bireyler yetiştirmek,
- Temel değerleri kazanmalarını sağlamak,
- Bireylerin kendilerine ve topluma faydalı olacak temel değerleri psikolojik, bilişsel ve sosyal gelişimlerine uygun bir şekilde elde etmelerini sağlamak,
- Bireylerin kazandıkları değerleri davranışla ifade etmelerine olanak sağlamak,
- Değerler eğitiminin evde ve okulda paralel bir şekilde ilerlemesini sağlamaktır (Baysal, 2013).

Günümüzde yaşanan en büyük problemlerden birinin insani değerleri içselleştirmiş ve sağlam bir karakter gelişimine sahip olan bireylerin azlığı olarak ifade edilmektedir. Bu durumun temel nedeninin ise bireylerin etkili bir karakter eğitiminden geçmemesi ve farklı kaynaklardan farklı mesajlar alarak hem kendi kültürünü hem de evrensel değerleri içselleştirmede zorluklar yaşaması olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple karakter eğitiminin tüm dünyada çözülmesi gereken ortak bir problem olduğu ve dünya genelinde artan şiddet, zarar verme davranışlarının bu sorunun sonuçları olarak gösterildiği belirtilmektedir (Genç ve Barut 2019; s. 42). Benzer şekilde değer kavramının günümüzde en çok üzerinde durulan ve tartışılan kavramlardan biri olmasında özellikle ahlaki yozlaşma ve suçlardaki artış örnek olarak verilmektedir (Duran, 2019; s. 74). Dolayısıyla karakter ve değerler eğitiminin bu noktada önem kazandığı ifade edilebilir.

Literatür incelendiğinde, değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmaların genellikle farklı dersler kapsamında verilen değerler eğitiminin etkililiğini incelemeye yönelik çalışmalar (Katılmış, 2010; Kuter ve Kuter, 2012; Balcı ve Yanpar Yelken, 2013; Girmen, 2013) ile öğrenci, öğretmen ve idareci görüşüne dayalı nitel araştırmalar (Aran ve Demirel, 2013; Çengelci, Hancı ve Karaduman, 2013; Erkuş ve Yazar, 2013; Fidan, 2009; Yiğittir ve Öcal, 2011) olduğu görülmekte olup müdahale çalışmalarının sınırlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma da 5. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi odaklı grup rehberliği çalışmasının etkililiğinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Problem Cümlesi

"5. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi odaklı grup rehberliği çalışması etkili midir?" sorusu bu çalışmanın genel problem cümlesini oluşturmaktadır

1.2. Araştırmanın Denencesi

Program sonrasında, deney grubu üyelerinin öntest değerler eğitimi puanlarıyla sontest değerler eğitimi puanları arasında, sontest lehine anlamlı bir fark olacaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın modeli

Araştırmada, nicel yaklaşımın deneysel desenlerinden zayıf deneysel tek grup ön test– son test deseni kullanılmıştır. Tek grup ön test-son test modelinde rastgele bir gruba bağımsız değişken uygulaması yapıldıktan sonra bu grubun ölçme aracından aldığı ön test-son test puanlarının aritmetik ortalaması arasında anlamlı bir farklılık bulunursa bu sonucun uygulamanın etkili olduğu anlamına geldiği ifade edilmektedir (Karasar, 2008). Bu modelin simgesel görüntüsü şu şekildedir (Büyüköztürk, 2012):

Şekil 1. Araştırma Modeli (Tek Grup Ön test-Son test Modeli)

Grup	Ön test	İşlem	Son test
G	01	X	02

G, işlem yapılan tek grup; 01, deney grubunun ön test sonucu; X deneysel işlem; 02 deney grubunun son test sonucudur (Büyüköztürk, 2012). Bu çalışmada değerler eğitimi ölçeği ön test olarak uygulandıktan sonra değerler eğitimi odaklı grup rehberliği çalışması yapılmış ve uygulama bitiminde aynı ölçek tekrar son test olarak uygulanmıştır. Ardından da iki ölçmede de elde edilen değerler eğitimi ölçek puanlarının arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı incelenmiştir.

2.2. Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde 5. Sınıfta öğrenim görmekte olan 10 kişilik bir deney grubu oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları 10-11 arasında değişmekte olup katılımcıların %50'sini kız, %50'sini de erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma Sakarya'nın Erenler ilçesindeki bir devlet okulunda Ekim ve Kasım aylarında haftada 2 gün 45 dakika olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların belirlenmesi amacıyla amaçlı örnekleme yöntemi içerisinde bulunan kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem araştırmaya dahil olacak katılımcıların seçiminde gönüllülük esasına dayalı olarak en yakındaki bireyleri örnekleme dahil etme şeklinde ifade edilmektedir (Özbaşı, 2019). Çalışma grubunun içleme ve dışlama kriterleri belirlenirken içleme kriterleri normal düzeyde, araştırmaya katılmaya gönüllü bireyler, dışlama kriterleri ise özel gereksinime ihtiyacı olan bireyler ve davranış problemleri olan bireyler olarak belirlenmiştir.

2.3.Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak "değerler eğitimi ölçeği" kullanılmıştır.

2.3.1. Değerler eğitimi ölçeği

Değerler eğitimi ölçeği Beldağ, Özdemir ve Nalçacı (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 30'u olumlu, 5'i ise olumsuz toplam 35 maddeden ve yedi alt boyuttan (Farklılıklara saygı, vatanseverlik, estetik, dürüstlük, bilimsellik, adil olma ve barış) oluşmaktadır. Ölçek (1. Kesinlikle katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Tamamen Katılıyorum) şeklinde 5'li likert şeklindedir. Geliştirilen ölçeğin geçerlik çalışmasını yapmak için ölçeğin kapsam ve yapı geçerliğine bakılmıştır. Ölçeğin toplam güvenirlik değerinin hesaplanmasında kullanılan Cronbach alpha değeri 0.88 olarak bulunmuştur.

2.4. Değerler Eğitimi Odaklı Grup Rehberliği Programı

2.4.1. Programın genel tanıtımı

Değerler eğitimi odaklı grup rehberliği programı resim, şiir, bulmaca, atasözü, röportaj ve cümle tamamlama gibi etkinliklerden oluşan 10 oturumluk bir programdır. Program hazırlanırken değerler eğitimine yönelik etkinliklerin yer aldığı çeşitli web sitelerinden yararlanılmıştır. Bu programla 5. Sınıf öğrencilerine değerlerin kazandırılması amaçlanmıştır. Bu oturumların amaçları ve oturumlarda yapılanlar etkinliklere ilişkin bilgiler şu şekildedir:

1. Oturum: Bu oturumda grup kurallarının oluşturulması, grubun amaçlarının ifade edilmesi amaçlanmıştır. Ardından değerler eğitimiyle ilgili genel bir etkinlik yapılarak değerlere giriş yapılmıştır. Bu etkinliğe göre grup üyelerinden "sevgi, aile, paylaşma, sadakat, saygı, yardımsever, merhamet" kelimelerinin karışık olarak yer aldığı tablodan bulup boyamaları ve ardından bu kelimelerin içinde geçtiği cümleler kurmaları istenmiştir.

2. Oturum: Grup üyelerine barış deyince akıllarına ne geldiği sorulur. Barış olmasaydı dünya nasıl olurdu? diye sorulur. Ardından herkes barış içinde yaşasaydı dünya nasıl olurdu? diye sorulur. Sonrasında Atatürk'ün "yurtta barış, dünyada barış" sözünün ne anlama geldiği grup üyelerine sorulur ve fikirleri alınır. Ardından barışı anlatan bir şiir okunur ve grup üyelerinden bu şiiri anlatan bir resim yapmaları istenir.

3.Oturum: Bu oturumda "doğruluk-dürüstlük" değerlerine yönelik etkinlikler yapılmıştır. Buna göre üyelerden karışık olarak verilen atasözlerinden birbiriyle zıt anlamlı olan atasözlerini eşleştirmeleri ve olumlu-olumsuz anlamlar taşıyan atasözlerini –numaralarından yararlanarak- gruplandırmaları istenmiştir.

4. Oturum: Bu oturumda "alçakgönüllülük" değerine ilişkin olarak "röportaj" etkinliği yapılmıştır. Bu etkinliğe göre katılımcılara "alçakgönüllülüğe yönelik soruların yer aldığı çalışma kağıdındaki soruları başkası sizinle röportaj yapıyormuşçasına cevaplayın" yönergesi verilir. Sorular cevaplandıktan sonra grup üyelerinden cevaplarını paylaşmaları istenir.

5. Oturum: Bu oturumda "Saygı" değeriyle ilgili etkinlikler yapılmıştır. İlk etkinlik olarak "saygı terimleri" etkinliği kapsamında bulmaca etkinliği yapılmıştır. İkinci etkinlik olarak "Saygı duyarım, çünkü..." etkinliği için de "öğretmen, aile, yaşlı, arkadaşıma saygı duyarım, çünkü..." şeklinde cümle tamamlama çalışma kağıtları grup üyelerine dağıtılır. Cümleleri tamamlamaları ve ardından paylaşım yapmaları istenir.

6. Oturum: Bu oturumda "fedakarlık" değeri ile ilgili etkinlikler yapılmıştır. Buna göre grup üyelerine fedakarlıkla ilgili örnek bir metin verilerek "siz bu kişinin yerinde olsaydınız ne yapardınız?" şeklinde soruların ve durumların yer aldığı çalışma kağıdı verilerek doldurmaları istenir.

7. Oturum: Bu oturumda "arkadaşlık" değeri ile ilgili etkinlikler yapılmıştır. İlk etkinlik olarak "arkadaşım olmasaydı neler yaşardım?" sorusunu düşünerek onlara dağıtılan düşünce balonlarına yazmaları istenir. İkinci olarak dostlukla ilgili verilen kelimelerin olduğu bulmaca sayfası içerisinde bulmaları ve renklendirmeleri istenir. Ardından bu kelimelerle ilgili cümle kurmaları istenir.

8. Oturum: Bu oturumda "şefkat-merhamet" değerlerine ilişkin etkinlikler yapılmıştır. Buna göre üyelere "şefkat ve merhamet" çalışma kağıdı dağıtılarak "etkinlikleri kendi hayatınıza, duygu ve düşüncelerinize göre tamamlayınız" yönergesi verilmiştir.

9. Oturum: Bu oturumda "sorumluluk" değeriyle ilgili olarak etkinlikler yapılmıştır. İlk olarak üyelere evde ve okuldaki sorumluluklarının neler olduğu sorulmuş ve ardından üyelerin sorumlu olduğu davranışlarla ilgili resim çizmeleri istenmiştir. Ardından gönüllü olan üyeler paylaşımda bulunmuşlardır.

10. Oturum: Bu oturumda "doğaya saygı" etkinliği işlenmiştir. Buna göre üyelere çevre kirliliği ile ilgili fotoğraflar gösterilerek "bu resimde gördükleriniz sizce nelere sebep olabilir?" ve "siz bilim insanı olsaydınız bu görüntü karşısında nasıl bir çözüm üretirdiniz?" soruları sorularak üyelerden cevapları alınmıştır. Son oturum olduğu için üyelerle vedalaşma etkinlikleri yapılarak oturumlar sonlandırılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Hazırlanan değerler eğimi grup rehberliği programı doğrultusunda uygulanan 10 oturumluk deneysel işlem sürecinden sonra ön test son test farklılıkları karşılaştırılmıştır. Çalışmanın deneysel aşamasından elde edilen veriler doğrultusunda, öğrencilerin deney öncesi ve sonrası puanları arasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin "Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi" yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Grubun Sosyo-Demografik Yapısına İlişkin Değerler

Grubun sosyo-demografik yapısına ilişkin değerlere tablo 1'de yer verilmiştir:

Tablo 1. *Deney Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri*

Deney Grubu Cinsiyet	*f*	%
Kız	5	50,0
Erkek	5	50,0
Toplam	10	100

Tablo 1 incelendiğinde deney grubunu oluşturan katılımcıların %50'sinin kız, %50'sinin de erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

3.2. Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Analizi Sonuçları

Değerler eğitimi odaklı grup rehberliği çalışmasına katılan öğrencilerin değerler eğitimi ölçeğinden aldıkları ön-test-sontest puanları arasındaki farkı belirlemeye yönelik Wilcoxon Signed Rank testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: *Deney Grubuna Uygulanan Değerler Eğitimi Ölçeği Toplam Puanı ile Ön Test- Son Test Puanlarına Yapılan Wilcoxon Analizi Sonuçları*

Deney Grubu	**Sıra İşaretleri**	*N*	X_{sira}	*åsira*	*z*	*p*
Ön Test / Son Test Değerlendirme Eğitimi Ölçeği	Negatif Sıra	2a	4	8	-1,990	,047*
	Pozitif Sıra	8b	5,88	47		
	Eşit	0c				
	Toplam	10				

**p<.005*
DEÖsontest < DEÖöntest
DEÖsontest > DEÖöntest
DEÖsontest = DEÖöntesi

Deney grubuna uygulama öncesi ve sonrası uygulanan değerler eğitimi ölçeği ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır. Tablo 2'de görüldüğü üzere deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir (z = -1,990, p= ,047, p < .05). Bir başka deyişle uygulanan değerler eğitimi odaklı grup rehberliği programının etkili olduğu ve grup üyelerinin değer kazanımında olumlu etkiye sahip olduğu ifade edilebilir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, 5. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi odaklı grup rehberliği çalışmasının etkililiği incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı doğrultusunda deney grubu olarak belirlenen 10 kişiden oluşan 5. Sınıf öğrencilerinin değerler eğitimi odaklı grup rehberliği çalışmasına katıldıktan sonra değerler eğitimi ölçeği puan ortalamalarının yükseleceği hipotez olarak kabul edilmiştir. Deney grubuna uygulama öncesi ve sonrası uygulanan değerler eğitimi ölçeği ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmış ve deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Bir başka deyişle uygulanan değerler eğitimi odaklı grup rehberliği programının etkili olduğu ve grup üyelerinin değer kazanımında olumlu etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bu bulgulara dayanarak ortaokul düzeyinde yapılacak değerler eğitimine dayalı grup rehberliği çalışmalarının onların değer kazanımlarını arttıracağını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Alanyazında grup rehberliği çalışmaları kullanılarak yapılan değerler eğitimi çalışmaların sınırlı olması elde ettiğimiz sonuçları karşılaştırmamızı sınırlamaktadır. Bu çalışmalardan Izgar ve Beyhan (2013) ilköğretim okulu 8. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının demokratik tutum ve davranışlarına etkisini incelemiş ve uygulanan değerler eğitimi programı ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin bağımsızlık, insan onuruna saygı, arkadaşlık, eşitlik, dürüstlük, sorumluluk, adalet, çeşitlilik, gizlilik ve çevreye saygı alt boyutlarındaki demokratik tutum ve davranışlarını olumlu yönde değiştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Bir diğer araştırmada Samur (2011) değerler eğitimi programının 6 yaş çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerine etkisini incelediği araştırmasında uygulanan programın etkilerinin kalıcı olduğu ve değerler eğitimi programının çocukların sosyal duygusal gelişimlerini olumlu yönde desteklediği sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Dilmaç (2007) ise bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanmasına yönelik bir çalışması yapmış ve uygulanan programın, ortaöğretim öğrencilerinin değer edinim düzeylerinin gelişmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırma sonuçları incelendiğinde değerler eğitimine yönelik yapılan çalışmaların insan onuruna saygı, arkadaşlık, eşitlik, dürüstlük, sorumluluk, adalet, çevreye saygı, sosyal duygusal gelişim ve insani değerleri geliştirmede olumlu katkısı olduğu görülmektedir. Bu araştırmada da saygı, arkadaşlık, eşitlik, dürüstlük, sorumluluk ve çevreye saygı gibi değerler her oturumlarda ayrı ayrı ele alınmış ve araştırma sonucunda da anlamlı bir fark bulunmuştur. Dolayısıyla bu araştırma sonuçları ile araştırmamızın sonuçlarının tutarlılık gösterdiği ifade edilebilir.

Mak (2014) ilkokul öğrencileri için ahlak ve karakter eğitimi grup çalışmasını değerlendirdiği araştırmasında 10 kişiden oluşan dördüncü sınıf öğrencileri ile altı oturumluk bir grup çalışması gerçekleştirmiş olup araştırmada olumlu sosyal davranışlar geliştirmeyi ve ahlaki eğitimin önemini tanıtmayı amaçlamıştır. Grup oturumları pozitif psikoloji, Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi, Kohlberg'in ahlaki gelişim modeli, Beck'in ahlaki eğitim ihtiyaçları teorisi ve Berkowitz'in sosyal etkileşim teorisine dayalı olarak hazırlanmıştır. Araştırmada nicel veriler olarak ön test ve son test sonuçları nitel olarak ödevler, gözlem ve geri bildirim formları kullanılmıştır. Grup çalışmasının etkinliklere dayalı olmasından dolayı üyelerin etkileşimi, ahlak eğitiminde önemli bir işlev görmüştür. Araştırma sonucunda tüm üyelerin takdir, minnet, saygı ve nezaketin önemini kavramalarının yanında bunları günlük yaşamlarında uygulamaya istekli oldukları gözlemlenmiştir. Benzer şekilde üyelerin grup çalışmasında diğer üyelerden ve grup deneyimlerinden uygun sosyal davranışlar geliştirdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bir diğer araştırmada Lamberta (2004) ergenlere yönelik olarak terapötik rekreasyona dayalı bir değerler eğitimi çalışması gerçekleştirmiş ve araştırmaya çocuk psikiyatri merkezinde kalan 52 çocuk arasından 8 deney 8 kontrol grubu olmak üzere yaşları 12-18 arasında değişen 16 kişilik bir grup dahil olmuştur. Katılımcılara Rokeach Değer Anketi öntest ve sontest olarak uygulanmıştır. Araştırmada deney grubuna 4 oturumdan oluşan değerler eğitimi grup çalışması uygulanmış ve çalışmada 12 değer kazandırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda açık fikirlilik, dürüstlük, sosyal tanınırlık, sorumluluk ve barış değerleri ortalama fark puanlarında belirgin bir fark bulunmazken özgürlük değerinin ortalama fark puanlarında deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde ergenlere yönelik olarak terapötik rekreasyona dayalı bir değerler eğitimi çalışmasının açık fikirlilik, dürüstlük, sosyal tanınırlık, sorumluluk ve barış değerleri üzerinde anlamlı bir fark oluşturmaması bu araştırma sonuçları ile örtüşmemekteyken değerler eğitimine yönelik grup çalışmalarının olumlu sosyal davranışlar geliştirme, ahlak eğitimi ve özgürlük değeri gibi değerler üzerinde etkili sonuçlar vermesi bu araştırmada da ele alınan değerlere yönelik olumlu sonuçların elde edilmesi sonuçlarıyla örtüşmektedir.

5. Öneriler

Ortaokul öğrencilerine değerler eğitimi kazandırmak amacıyla değerler eğitimi odaklı yapılacak grup rehberliği çalışmalara ihtiyaç olduğunun görülmesinden dolayı bu tür çalışmaların sayısı arttırılabilir.

Bu çalışma başka örneklem gruplarında (okulöncesi, ilkokul gibi) da uygulanabilir.

Okul psikolojik danışma ve rehberlik servisleri değerler eğitimiyle ilgili öğrenci, öğretmen ve veli seminerleri verebilir, pano-bülten-broşür çalışmaları düzenleyebilir ve grup rehberliği çalışmaları yapabilir.

Ergenler üzerinde yapılacak değerler eğitimi odaklı grup rehberliği çalışmalarının empati, iletişim becerileri, atılganlık gibi farklı değişkenler üzerinde de etkileri incelenebilir.

Ebeveynlerin çocuklarına değerleri öğretmenlerine yönelik okullarda ya da okul dışında açılan kurslardaki aile eğitimlerine katılmaları yararlı olacaktır.

6. Kaynaklar

Aran, Ö. C. ve Demirel, Ö. (2013). Dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Electronic Journal Of Social Sciences*, *12*(46).

Balcı, F. A. ve Yanpar Yelken, T. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, *14*(1).

Baysal, N. (2013). *Ortaokul Sosyal Bilgiler Derslerinde Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğretmenler Yönüyle Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.

Beldağ, A., Özdemir, Ü. ve Nalçacı, A. (2016). Yedinci sınıf sosyal bilgiler dersindeki değerlerin kazanılma düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Erzurum ili örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20* (3), 1185-1199.

Büyüköztürk, S. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (16. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Çakıroğlu, A. E. (2013). *Değerler Eğitiminde Korku Kültürünün Etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması* (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Çengelci, T., Hancı, B. ve Karaduman, H. (2013). Okul ortamında değerler eğitimi konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Değerler eğitimi dergisi*, *11*(25), 33-56.

Dilmaç, B. (2007). *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Duran, V. (2019). Değerler eğitimi açısından ahlak ve etik kavramları: İnsani-kültürel kalkınma sürecinde değer eğitimi. B. Özer (Ed.), *Karakter ve Değerler Eğitimi* içinde (s.74). Ankara: Pegem Akademi.

Erkuş, S. ve Yazar, T. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 196-211.

Fidan, N. K. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *2*(2), 1-18.

Genç, A. ve Barut Y. (2019). Karakter eğitimi ve gelişimde aile, çevre ve okul. B. Özer (Ed.) *Karakter ve Değerler Eğitimi* içinde (s.42). Ankara: Pegem Akademi.

Girmen, P. (2013). Türkçe eğitiminde atasözleri ve değer eğitimi. *Değerler eğitimi dergisi*, *11*(25), 117-142.

Izgar, G. ve Beyhan, Ö. (2013). İlköğretim okulu 8. sınıf öğrencilerine uygulanan değerler eğitimi programının demokratik tutum ve davranışlarına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD), 14*(1), 195-213.

Kahramanoğlu, R. (2019). Türk kültür tarihinde ve Türkiye'de değerler eğitimi. B. Özer (Ed.), *Karakter ve Değerler Eğitimi* içinde (s.113). Ankara: Pegem Akademi.

Karasar, M. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Katılmış, A. (2010). *Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kuter, F. Ö. ve Kuter, M. (2012). Beden eğitimi ve spor yoluyla değerler eğitimi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, (6), 75-94.

Lamberta, G. C. (2004). *A values education intervention through therapeutic recreation for adolescents in a psychiatric setting* (Unpublished doctoral thesis). Walden University/Helat Services, Minneapolis.

Mak, W. S. (2014). Evaluation of a moral and character education group for primary school students. *Discovery-SS student E-journal*, *3*, 142-164.

Meydan, H. (2012). *İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Özbaşı, D. (2019). Örneklem belirleme. Yılmaz, K. ve Arık, R. S. (Ed.). *Eğitimde araştırma yöntemleri içinde* (s. 124). Ankara: Pegem Akademi.

Samur, A. Ö. (2011). *Değerler Eğitimi Programının 6 Yaş Çocuklarının Sosyal ve Duygusal Gelişimlerine Etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Tekke, M. (2019). Değerlerin tanımı ve sınıflandırılması: Milli-Manevi değerler ve evrensel değerler. B. Özer (Ed.), *Karakter ve Değerler Eğitimi* içinde (s.91). Ankara: Pegem Akademi.

Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2011). Lise tarih öğretmenlerinin değerler ve değerler eğitimi konusundaki görüşleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, *2011*(1), 117-124.

Evden Kaçma Davranışında Bulunan Ergenlerin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi: Azerbaycan/Bakü Örneği

Lala Allahverdiyeva[1]

Özet

Bu araştırma, 2015-2016 yılları arasında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de, 14-17 yaş grubundaki evden kaçan ergenleri, evden kaçmaya iten faktörlerin araştırılmasını, bu faktörlerin hangi nedenlerden kaynaklandığını, bununla beraber, evden kaçan ergenlerin karşılaşabilecekleri risk faktörlerini hem sosyal, hem de sosyo-psikolojik bakış açısıyla değerlendirmeyi ve konuyla ilgili yapılması gereken hususlara dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi olan, Gömülü Teori kullanılmıştır. Araştırma, Gömülü Teori içinde yer alan Yapılandırmacı desenle ele alınmaktadır.

Toplamda 26 kişi ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılardan 14'ü evden kaçan ergenler, 6'sı evden kaçan ergenlerin aileleri\anneleri ve 6'sı da evden kaçan ergenlerle çalışan uzmanlardır.

Ergenleri evden uzaklaştıran bir çok neden(ler) bulunmaktadır. Bu nedenler ergenin yaşadığı topluma yüklediği anlama göre farklılık göstermektedir. Ergenlerde evden kaçma davranışı, onların var olduğu toplumsal kurumlarda, aile (çatışma ve şiddet; sevgi ve ilgi eksikliği; iletişim sorunu), okul (iletişim sorunu) ve sosyal çevrede (olumsuz rol model ve çevre) yaşanan olumsuzluklar ve bu olumsuzlukların ergenlik döneminin etkileri ile birleşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ergenin etrafındaki toplumsal kurumların (aile, okul ve sosyal çevre) herhangi birinde oluşan olumsuzluğun farkına varılmaması ve bu kurumlarda varolan\oluşan olumsuzluğun giderek, ergeni "dışarı", "sokağa" itmesiyle sokak hayatı, sokak düzeni başlamaktadır. Bu sorunların kökünde ise, ailede, okulda, toplumda, insanların sadece kendi dünyalarına odaklanarak, "yalnızca kendim için yaşarım" düşüncesi yatmaktadır. Sosyal ağların insanları yüz-yüze iletişimden uzaklaştırarak, yabancılaştırması sadece, toplumda değil, ilk olarak, ailelerde gözükmektedir. Toplumda yaşanan değişim süreci ve süreçte yaşanan olumsuzluklar ise "BİZ"den "BEN"e doğru gidişe işaret etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ergenler, Evden Kaçma, Gömülü Teori, Azerbaycan\Bakü.

Sosyology Of Runnıng Away From Home Among Adolescents: The Example Of Azerbaıjan\Baku

Abstract

This research is aimed to investigate the factors driving the adolescents at the age of 14-17 who ran away from home to run away, the causes of these factors, and the risk factors faced by the adolescents who ran away from home both from social and socio-psychological perspectives in the capital of Azerbaijan, Baku between 2015-2016 and to draw attention to the points related to the subject that were done or have to be done so far.

The research, is carried out using Grounded Theory and the Constructivist form which is a part of it.

A total of 26 people were interviewed. Among the participants are 14 adolescents who run away from the house, 6 of the adolescents families\mothers who run away from the house and 6 of them are experts working with the adolescents who run away from the house.

There are many reasons that detach adolescents from home and these reasons vary according to the meaning the adolescent attach to the society he lives in. The runaway behavior of the adolescents occurs as a result of negativities in the social institutions in which they exist, namely the family (conflict and violence, lack of love and interest, com-

1 İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa, Adli Bilimler ve Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Bölümü, İstanbul, Türkiye
psixoloq.lale@gmail.com

munication problem), school (communication problem) and environment (negative role model and social environment) and as a result of combination of these negativities with the effects of adolescence. In addition, the street life, street arrangement starts from inability to realize the negativity arose in one of the institutions formed around the adolescent (family, school and social environment) and the negativity that existed inside other institutions gradually pushing adolescents more "out", "to the street". At the root of the problems is that the people are focusing only on their own world, thinking "only live for myself" in the family, at school, in the society, is. The alienation of people from face-to-face communication due to social networks are seen not only in the society, but also in the family first of all. The process of change in the society and the negativities in this process are pointing to the transition from "WE" towards "I".

Key Words: Adolescents, Runaway From Home, Grounded Theory, Azerbaijan\Baku.

Giriş

İnsan gelişim süresi açısından tüm canlılar arasında en uzun olanlardan birisi sayılmaktadır. İnsanın bu gelişim süreci ise, kendinden önceki ve sonraki dönemden etkilenerek gerçekleşmektedir. Bedensel, zihinsel, biyolojik, ruhsal, cinsel, sosyal ve ahlaki süreçlerden oluşarak bir bütün haline gelen gelişim sürecinde *ergenlik* dönemi önemli bir yer tutmaktadır. *Ergenlik* kelime itibariyle, Latince kökenli olup, "yetişkinliğe doğru büyüyen" anlamına gelen "adolescere" yükleminden türemişdir (Lerner ve Steinberg, 2004). Hemen her toplumda, ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe veya olgunlaşmamışlıktan, olgunluğa geçişin gerçekleştiği bir inkişaf dönemi sayılmaktadır (Larson ve Wilson, 2004).

Peki, ergenlik dönemi ne zaman başlamaktadır? Bir biyolog erinliğe/buluğa ulaşma ve tamamlamaya büyük önem verdiği halde, bir avukat yasalarla düzenlenen yaş aralıklarına dikkat etmektedir. Tartışmayı biraz daha açmak için şu sorular da düşünülebilir: Biyolojik olarak olgun bir altıncı sınıflı bir ergen mi, yoksa bir çocuk mudur? Bağımsız karar vermekte zorluk yaşayan 21 yaşındaki bir üniversite öğrencisi bir ergen mi, yoksa bir yetişkin midir? Bütün sorular kişinin dönemi tanımlamada kullandığı sınırlara, bakış açısına dayanmaktadır. Ergenliğin başlangıcını yada bitimini belirlemenin, kesin, net bir yaş belirtmenin gerçek olmaktan çok, bir görüş meselesi olduğu görülmektedir. Bu görüş meselesi ise, kişiden kişiye, aileden aileye, toplumdan topluma, dönemden döneme göre değişkenlik gösterir. Keza, her toplum içinde varolan koşullardan asılı olarak farklı anlam kazanır ki bu farklılıkların oluşmasında da biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik gelişimin önemli derecede rolü vardır. Burada hangi sınırların doğru olduğunu ileri sürmekten çok, ergenlikteki gelişimin olgunlaşmamışlıktan olgunluğa doğru bir dizi geçiş olduğunu kabul etmek daha anlamlı sayılmaktadır (Furstenberg, 2000; Graber ve Brooks-Gunn 1996; Hoffman, 1996). Geçiş döneminin kimileri uzun, kimileri kısa, kimileri yumuşak, kimileri serttir. Ergenliğin çeşitli yönlerinin her birey için farklı başlangıçları ve farklı bitişleri vardır. Hatta bir birey bazı açılardan çocuk, bazı açılardan yetişkin de olabilir.

Ergenler her zaman var mıydı? Basit gözüken soru olsa da, aslında yanıtı karmaşıktır. Tabii, doğal olarak her zaman 10 ve 20'li yaşlar arasında bireyler olmuştur. Ancak, buluşçuların bakış tarzına göre çağdaş toplumda bilinen haliyle ergenlik 19. yüzyılın ortalarındaki sanayi devrimine kadar gerçekten yoktu (Fasick, 1994). O zamandan evvel ise, 16 ve 17. yüzyılın tarıma dayalı dünyasında, çocuklar esas olarak *minyatür yetişkinler* sayılırdı ve insanlar muhtelif yaşlardaki çocuklar arasında kesin bir ayrım yapmazlardı (çocuk terimi 18, hatta 21 yaşın altındaki herkes için kullanılırdı). Ailelerine önemli bir iş gücü sağlayan çocuklardan, gelişimlerinin başlarında öğrendikleri rolleri yaşamlarının sonrasında yerine getirmeleri beklenirdi. Çocuklar ve yetişkinler arasındaki temel ayrım yaşlarına yada potensiyellerine göre değil, mal-mülke sahip olup olmadıklarına göre de yapılırdı (Modell ve Goodman, 1990). Bundan dolayı da, bazı gençleri "çocuk", bazılarını da "ergen" olarak adlandırmak için çok az neden vardı. Aslına bakılırsa, ergenlik terimi 19. yüzyıldan önce yaygın olarak kullanılmamaktaydı (Fasick, 1994).

Sanayileşme ile birlikte, yeni iş, aile, okul yaşamı gibi değişimlerin ortaya çıkmasıyla ergenler de etkilenmekteydi. Ekonomi çok hızlı değiştiği için, tarım toplumunda bilinen sade ve basit yaşamdan uzaklaşıldı, bireylerin çocukluk dönemlerinde öğrendikleri ile yetişkinliklerinde bilmesi gereken şeyler arasındaki bağlantı giderek belirsizleşti. Bu belirsizliğe bir tepki olarak, özellikle, orta sınıf aileler ergenleri okul gibi toplumsal kurumlar içinde yetişkinliğe hazırlayacak biçimde zaman geçirmeleri yolunda cesaretlendirdiler. Ebeveynleri ve evdeki diğer yetişkinlerle sanayileşme öncesinde olduğu gibi, birlikte çalışmak yerine, 19. yüzyıl ergenleri artan bir tarzda zamanlarını, günlerini yaşıtlarıyla geçirme eğiliminde-

deydiler (Modell ve Goodman, 1990). Sanayileşmenin getirdiği sonuçlardan biri de makinelerin işçilerin yerine kullanılması ve bu nedenle de iş fırsatında kısıtlılığın oluşmasıydı. Ergenler ucuz emek sağladığı halde, sınırlı iş talepleri için yetişkinlerle yarışıyorlardı. Yetişkinler ise işleri koruma amacıyla ergenleri tam zamanlı öğrencilere dönüştürüp işgücünden uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Yüzyılın başlarında yetişkinlerle birlikte çalışan bireyler, şimdi benzer işleri yapmada yetersiz veya olgunlaşmamış, yada çok potensiyelsiz olarak görülmekteydi. Sanayileşme, özellikle, kentlerde toplum yaşamında kaygıverici değişimleri de beraberinde getiriyordu. Fabrikalar yeni ve bilinmeyen makinelerle dolu tehlikeli iş ortamlarıydı. Küçük tarım toplumunun bozulması ve sanayiye dönüş neticesinde, geniş kentsel alanların büyümesiyle suçta artış ve ahlaki anlamda bozulmalar da bu dönüşümün getirisi içinde kendine yer edinmişti. Bu dönemde çocuk korumacıları gençleri bu tehlikli iş ortamlarından ve onun getirebileceği fesatlardan korumak amacıyla okulların yükselişine ek olarak, gençlik külüpleri gibi örgütlerin gelişimine zemin yaratmışlardı (Modell ve Goodman, 1990). Görüldüğü üzere, 19. yüzyılın sonuna kadar ergenlik çağı hiç de şuan gözlemlenen ergenlik dönemi gibi değildir. Genç insanların rehberlik denetiminde bulunduğu, büyüklerine iktisadi anlamda bağlı olan ve yetişkinliğe uzun bir hazırlanma süreci söz konusu olmaktaydı. İş dünyası geleceği belirsizleştirecek biçimde değişmeye devam ettiğinden, yetişkinliğe hazırlık için ayrı bir dönem olarak ergenlik görüşü bozulmadan kaldı (Larson ve Wilson, 2004).

Ergen kavramı farklı disiplinlerde farklı şekilde ifade edilmektedir: "Adolesans", "genç", "delikanlı", "yeni yetme", "buluğ çağında olan", "yetişmekte olan birey" vs. Bu çerçeveden bakıldığında, kavramların bu kadar farklılaşması karmaşık gözükebilir. Fakat, kavram tanımlarının ihtiva ettiği anlam bakımından aşağı yukarı aynı dönemleri, yani çocukluk döneminden çıkış ve yetişkinlik dönemine giriş arasında kalan yada "sıkışan" bir süreci kapsadığı görülmektedir.

DSÖ, ergenlik dönemini 10-19 yaş aralığı olarak kabul etmektedir. UNESCO tarafından 15-25 yaş aralığı gençlik dönemini kapsamakta olup, BM'nin tanımlamalarında gençlik dönemi 12-24 yaş aralığı olarak gösterilmektedir (Koç, 2004). Ergenlik konusunu araştıran bir çok sosyal bilimci, genellikle ergenlik dönemini 3 evreye ayırmıştır: Erken Ergenlik, Orta Ergenlik, İleri Ergenlik.

- Erken Ergenlik (10-13 yaş)
- Orta Ergenlik (14-17 yaş)
- İleri Ergenlik (18-22 yaş)

İleri ergenlik evresi bazen *gençlik* yada *beliren yetişkinlik* olarak da ifade edilmektedir (Arnett, 2000; Kagan ve Coles, 1972).

Ergenlerde görülen kaçma davranışı ise hangi evrede görüldüğüne göre farklı ele alınmaktadır. Erken ergenlik döneminde görülen evden kaçma, 9-10 yaşlarından 12-13 yaşına kadarki bir süreçteki evden kaçma ve onun nedenleri diğer evrelerdeki evden kaçma ile farklılık göstermektedir. Bu araştırmada orta ergenlik döneminde ortaya çıkan evden kaçma olayı\davranışı incelenmektedir.

Evden kaçan ergenin kimliği konusunda sınırları belli, kesin bir şablon bulunmamaktadır. Fakat, ergenin evden kaçma davranışı, bireyin ebeveynlerinin yada yasal koruyucularının izni olmadan evi\yaşadığı yeri terk etmesi anlamına gelmektedir.

Avrupa ve özellikle de, ABD'de yapılan çalışmalarda, TV'deki melodramlarda gösterildiğinden farklı bir resim ortaya çıkarılmıştır. Ülkeyi temel alan örneklemler üzerinde yapılan araştırmalar, ergenlerin ancak %4 ile %10'nun evlerinden en az bir kez kaçmalarını (evden kaçma yoksul ergenlerde daha çok görülmektedir) ve evden kaçanların yarısından biraz daha azının, evden birden fazla kez kaçtıklarını göstermektedir. İkincisi, ülkeyi dolaşan ergen imgesinin tersine, araştırmalar evden kaçanların yarısının kendi topluluklarında, akrabalarıyla yada arkadaşlarıyla kaldıklarını göstermektedir. Son olarak, sıklıkla uzun süreli kayboldukları imgesine karşın, kaçanların yaklaşık yarısı, bir-iki gün içinde, %75-%80'i ise ilk hafta içinde evlerine dönmektedir (Whitheck, Hoyt ve Yoder 1999).

Kamuoyu evden kaçmaya her zaman yüksek ilgi gösterir. Bunun nedeni ise evden kaçanları dışarıda bekleyen risk faktörleridir ve kaçanların %20'si hemen evlerine dönememektedir. Bu ergenler, fahişelik ve diğer suçlar, AIDS\HİV ve diğer cinsel yolla bulaşan hastalıklar, mağduriyet ve saldırı, sigara, uyuşturucu madde ve alkol kötüye kullanımı gibi pek çok psikolojik ve fiziksel riske maruz kalmaktadırlar (McCarthy ve Hagen, 1992; Terrel, 1997; Whitheck, Hoyt ve Yoder 1999;Windle, 1989).

Suç, saldırganlık, okuldan kaçma, erken cinsellik gibi, evden kaçma da, dışarı yönelim problemlerinden sayılmaktadır. Bundan dolayı, evden kaçanların, özellikle de, sık sık evden kaçanların, okulu bırakma, saldırgan davranışlar sergileme, suç işleme olasılıkları vs. davranışları diğer ergenlerden daha yüksek olarak kabul edilmektedir (Garbarino, Wilson ve Garbarino, 1986; Windle, 1989).

Literatürde, ergenin ailesinin\ebeveyn(ler)inin izni olmadan gizlice evden kaçma davranışı, özelliklerine ve nedenlerine bağlı olarak 4 tipe ayrılmaktadır (Zide veCherry 1992; Cherry 1993):

- Herhangi bir yere\birine kaçma
- Herhangi bir yerden\birinden kaçma
- Dışarıya Atılma
- Terkedilme

Herhangi bir yere\birine kaçma: Birey(ler)e koşan, yaşam serüvenini kendi başına arayan kişilerdir. Bu kişiler yeni bir şehirde\yeni bir yerde hayatın heyecanı ve macerası için evden ayrılan ergenlerdir. Yaşadıkları hayatın dışındaki hayatları merak eden, ebeveynlerinin kural ve kısıtlamalarının sınırları dışında onları bekleyen dünyanın daha üstün, cezbedici oluşuna inanırlar. Bu ergenler aileiçi travma yada olumsuz herhangi bir dinamik yüzünden evden ayrılmamaktadırlar, ne de rahatsızedici, ihmaledici ebeveynlere sahiptirler. Aslında, bu gençlerin çoğu, normal bir aile tipinden gelmekteler ki, onların geri dönüşlerinde de aileleri onların davranışlarını pek olumsuz görmemektedir (Zide ve Cherry, 1992: 158).

Herhangi bir yerden\birinden kaçma: Bu gruba dahil olan ergenler ise, evlerindeki negatif bir atmosferden veya herhangi bir şeyden kaçmaya çalışanlardır. Bahsi geçen ergenler, çoğu zaman da ailede\evde fiziksel, cinsel, duygusal anlamda istismara maruz kalma nedenlerinden, zararlı alışkanlıkları olan ebeveynlerinden ve onların baskılarından, ailenin aşırı maddi sorunlarından kurtulmaya çalışanlardır. Bir önceki herhangi bir yere\birine kaçma tipinden farklı olarak bu ergenler ev dışındaki heyecan\macera arayışında değiller. Aksine, hoşgörüşlü, problemsiz bir hayat arama çabasındalar. Ebeveynleri geri dönmelerini isteseler de evlerinde olumlu bir ortamın olmayışı nedeniyle başka hayatlara savrulabilmektedirler (Zide ve Cherry 1992: s 65-68; Cherry 1993).

Dışarıya atılma: Buraya dahil olan ergenler ise, yoğun bir şekilde yabancılaşma sonucunda evden ayrılmak zorunda olanlardır. Diğer kaçma tiplerinden farklı olarak buraya dahil edilenler, çevrelerinden, özellikle anne-babalarından soyutlanmış (soğumuş), onlara yabancılaşmış ergenlerdir ki, onların geri dönmeleri de çoğu zaman ailenin umurunda olmamaktadır. Duygusal açıdan dağınık, parçalanmış olan bu ergenler, sadece evde değil, aynı zamanda okulda ve toplum içinde uzun bir dönem başarısızlıklarla karşılaşmış bir durumdalar. Bu ergenlerin ciddi anlamda cezai faaliyette bulundukları ve anti sosyal davranışlar sergiledikleri, herhangi bir suça karıştıkları gözükmektedir (Zide ve Cherry 1992: s. 65-68).

Terkedilme: Son olarak, dördüncü tip terkedilme grubunda olanlar ise, ailenin aşırı maddi sıkıntılar yaşaması sonucunda kaçmak zorunda kalan terk edilmiş ergenleri içermektedir. Genellikle, bu ergenlerin aileleri ve akran çevreleri kısıtlıdır. Basitçe söylemek gerekirse, bu ergenlerin evde sosyal, duygusal, ekonomik destek gibi herhangi bir sistemi yoktur. Dolayısıyla, bu ergenler çalıştırıldıklarında sömürülme ihtimalleri yüksektir ve gerçek anlamda mağduriyet yaşamaktadırlar (Cherry, 1993: s. 204-209).

Bakü`de araştırmaya dahil olan katılımcı ergenlerden bazıları *herhangi bir yere\birinden kaçma*, bazıları *terkedilme* grubunda, bazıları ise *birine kaçma* grubunda yer almaktalar. Fakat, ergenlerin büyük bir çoğunluğu, *birinden kaçma* grubunda yoğunlaşmaktadır. Aileiçi şiddet ve iletişim sorunları, ekonomik sorunlardan kaynaklı ortaya çıkan çatışmalar, ergen-ebeveyn ilişkisi vs. ergenlerin kaçma nedenleri arasında esas yer tutmaktadır.

2016 yılı itibariyle, Azerbaycan'ın nüfusu 9.705.600 kişi, 24 ve daha küçük yaşta olanların sayısı 3.753.200, onlardan da ergenlik dönemini yaşayan yani, 10-19 yaş arası bireylerin sayısı ise yaklaşık 1.318.700'dür. 5-10 sene öncesine bakılırsa, nüfustaki demografik dönüşüm ve aradaki farklılıklar daha net görülebilir. Nüfus yapısının dönüşümü ve nüfusunun 1\3'den çoğunu çocuk ve gençler teşkil eden bir ülkede yaşanan ergenlik sorunları bu anlamda hususi bir önem arz etmektedir.

Araştırma, Bakü'de yaşayan evden kaçan ergenleri, evden kaçmaya iten faktörlerin araştırılmasını, bu faktörlerin hangi nedenlerden kaynaklandığını, bununla beraber evden kaçan ergenlerin karşılaşabilecekleri risk faktörlerini hem sosyal, hem de sosyo-psikolojik bakış açısıyla değerlendirmeyi ve bugüne kadar konuyla ilgili yapılmış yada yapılması gereken hususlara dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu şu şekilde tanımlanabilir: Azerbaycan'da, Bakü'de 14-17 yaş aralığında olan ve 2015-2016 yılları arasında evden kaçan ergenlerin kaçma nedenleri ve onların karşılaşabilecekleri risk faktörleri nelerdir?

Dünyada her sene 20.000'den fazla genç evden kaçma sorunu yaşamaktadır. Bu durum yaklaşık olarak (16 yaşına gelmeden) her 9 kişiden en az birini etkilemektedir. 1971 yılından bugüne kadar faaliyet gösteren, evi olmayan (homeless) ve evden kaçan insanlar (özellikle, gençler) için bir iletişim ağı olan National Runaway Switchboard'ın raporlarında yer alan verilerde (her ne kadar kesinliği tartışmaya açık olsa bile) her yıl minimum 1.6, maksimum 2.8 milyon 18 yaş altında olan gencin evden kaçtığı\evden kovulduğu gösterilmiştir[1]. Evden kaçan ergenlerin % 60'nın fiziksel ve cinsel istismara maruz kaldığı ortaya çıkmaktadır. İstismar nedeniyle evden kaçma daha çok kız çocukları arasında görülmektedir. Evden kaçan ve sokakta yaşayan bu çocukların 5000'ne yakını, saldırı, hastalık, intihar yüzünden ölmektedir. Modern dönemin getirdiği ve hızla *kalabalık yalnızlık diyarına* dönüşen şehir hayatında, yaşam şartlarının zorlaşması ve bununla başlayan değerler kaybı, başlıca olarak, aile kurumunu etkilemektedir. Bu kurum içinde yaşanan çatışmalar, eksiklikler, rol karmaşası vb. sorunlar giderek artmaktadır. Bir ülke olarak Azerbaycan, başkent olarak Bakü, hızla gelişen coğrafi kentlerden birisidir. Bu gelişme gerek iktisadi, gerekse de, kültürel anlamda kendini göstermektedir. Ne var ki, hızla gelişen şehir, sanki, tüm Azerbaycan'ın toplandığı bir yer olarak gözükmektedir. Böyle bir gelişim ise, beraberinde yeni problemleri de getirmektedir. Çocuk Hukukları Azerbaycan Sivil Toplum Kuruluşları Alyansı'nın[2] milli koordünatörü Nabil Seyidov, Azerbaycan'da, özelde ise Bakü'de ise, evden kaçan ergen sayısının 500-600 kişi arasında değişiklik gösterdiğini ifade etmektedir. Yaklaşık 2000`ne yakın sokak çocukları olduğunu vurgulayan Seyidov[3], evden kaçan ve sokağa itilen çocuk ve ergenlerin sorunlarının altında yatan nedenleri yoksulluk, sosyo-ekonomik durumun yetersiz oluşu ile açıklamaktadır (Seyidov, 2015).

Sokağa itilen 2000 çocuğun aslında, büyük çoğunluğu, evinden\ailesinden kaçmış veya ailesini terk etmiş\terk etmek durumda kalmış vs. çocuklardır. Fakat, burada özellikle, üzerinde durulan nokta, evden kaçan ergenler olduğu için, bu ergenlerin ne kadarının eve yeniden döndüğü, ne kadarının tekrar evden kaçtığı meselesidir. Evden kaçış nedenlerinin altında yatan toplumsal ve bireysel faktörlerin araştırılması ise meselenin diğer bir tarafıdır. Evden kaçan ve sokağa sürüklenen ergenin karşılaşabileceği sorunlar da ayrıca önem arz etmektedir. Çünkü, evden kaçma, ilk bakışta, belki bir problem gibi gözükmeyebilir. Lakin, evden kaçmayla başlayan ve "sokak hayatına" sürüklenmeye elverişli zemin yaratabilecek bu davranış, kendisiyle birlikte bir çok sorunu da beraberinde taşımaktadır. Bir zincir misali ve zincirin esas halkalarından birisi: *Evden Kaçma*'dır.

14–17 yaş arasındaki evden kaçan ergenlerin sosyolojik olarak tespiti; evden kaçmada etken faktörler boyutu; evden kaçan ergenlerin karşılaşabilecekleri risk boyutu ve evden kaçan ve risk grubuna dahil olan ergenleri sokağa alışmadan önce tespit etmede öneriler boyutu, bu araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Araştırma, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 2015-2016 yıllarında 14-17 yaş arasındaki evden kaçan ergenler ile sınırlıdır.

Çalışma Grubu ve Veri Analiz Süreci

Çalışmada, nitel araştırma tekniklerinden olan Gömülü teori kullanılmıştır. Ele aldığı sorunu veya sosyal süreci var olan teorilerle açıklamak yerine, verilerden doğan, daha doğrusu, sahaya gömülü olan verilerden ortaya çıkan ve araştırılan sosyal süreçle bağlı olan kavramlar ve teorilerle açıklamaya çalıştığı için Gömülü Teori yöntemi denilmektedir. Bazı kaynaklarda ise *Temellendirilmiş Kuram* olarak adlandırılmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2015).

1 Oyman, R.D ve Karaşar, A. (2011), Ortak Umut Projesi, Yetişkin Bildirileri Kitabı-2, I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi.

2 Çocuk Hakları Azerbaycan STK Alyansı 2001 yılında Azerbaycan'da çocuklar için faaliyet gösteren yerel STK'ların ulusal ağı olarak çocukların sesini ve onların yaşadıkları sorunları topluma duyurmak amacıyla kurulmuştur.

3 Çocuk Hukukları Azerbaycan Sivil Toplum Kuruluşları (QHT) Alyansının Milli Koodinatörü Seyidov. N., (2015), "Amerikanın Sesi" Programı, ropörtaj, çevrimiçi, www.contact.az/index_az.html, Bakı.

Gömülü teori kendinde 3 bakış açısı veya 3 araştırma deseni ihtiva etmektedir: Strauss ve Corbin'in adıyla anılan *Sistematik Desen,* Glaser'in *Klasik Deseni* ve Charmaz'ın *Yapılandırmacı deseni.*

Evden kaçan ergenlerin kaçma nedenleri üzerine incelenen bu araştırma, gömülü teori içinde yer alan ve Charmaz tarafından benimsenen *Yapılandırmacı desen* ile ele alınmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubunu ise, Azerbaycan\Bakü'de 14-17 yaş aralığında olan evden kaçan ergenler, onlarla çalışan saha çalışanları\uzmanlar ve evden kaçan ergenlerin aileleri\ebeveynleri oluşturmaktadır. Yaş grubu ağırlıklı olarak, 14-17 yaş olsa da, araştırmaya 12-13 yaşındaki 2 ergen de katılımcı olarak dahil edilmiştir. Evden kaçan ergenlerle çalışan uzmanlardan 1 avukat, 1 sosyolog, 1 sosyal hizmet uzmanı, 2 polis memuru, 1 pedagog, toplam olarak 6 uzmanla; evden kaçan ergenlerin ailelerinden ise 5 anne, 1 dede, toplam 6 ebeveyn\aile ile görüşme yapılmıştır. Saha araştırmasına evden kaçan ergenler, onların aileleri\ebeveynler ve evden kaçan ergenlerle çalışan uzmanlar katılımcı olarak dahil edilmiştir. Her 3 grupla yapılan görüşmelerdeki sorular birbirinden farklıdır. Evden kaçan ergenlerle yapılan görüşmede sorular 3 pilot görüşme sonrasında belirlenmiştir. Görüşme soruları 6 ana başlık altında veya tema çerçevesinde belirlenmiştir: Demografik sorular; Eğitim durumu; Aile durumu; Ergenin düşünce ve davranışları; Boş zamanların değerlendirilmesi; Evden Kaçma durumu. Demografik sorular başlığında ergenin adı ve soyadı, medeni durumu, yaşadığı yeri vs. sorular sorulmuştur. Eğitim durumu başlığında, ergenin okula devamlılık durumu, eğitimde başarı durumu, okul-öğretmen-öğrenci ilişkisine değinilmiştir. Aile ile ilgili temada ise, ergenin aile durumu, kiminle yaşadığı, ailesinin\ebeveyninin tutum ve davranışları, evden kaçdıktan sonra ailenin, özellikle, ebeveynlerin gösterdiği tepkilerle ilgili sorular araştırılmıştır. Daha sonra ergenlerin dünyaya bakış açılarını ve onların yaşadıkları ruh halini anlamak adına ilgi alanları, dinledikleri müzik türleri, serbest zamanlarında yaptığı faaliyetler, rutin olarak yaptığı şeyler ile ilgili sorular sorulmuştur. Ergenin düşünce ve davranışları başlığında onun rol model veya örnek olarak gördüğü kişi(ler) üzerinden onun yaklaşım tarzı, hayata bakış açısı öğrenilmeye çalışılmıştır.

Görüşmeler Bakü'de, Azerbaycan dilinde gerçekleşmiştir. Azerbaycan dilinde olan veri, tarafımdan elektronik metin haline dönüştürüldükten sonra, Türkçeye çevrilmiştir. Azerbaycan dili ve Türkçe birbirine yakın diller sayılmaktadır. Çeviri yapılırken, katılımcıların ifade ettikleri sözlerin, düşüncelerin anlatılmak istendiği gibi aktarılmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Bakü'de ergenlerin evden kaçma nedenlerini kapsamlı ve objektif şekilde araştırabilmek adına, hem evden kaçan ergenler, hem onların aileleri\ebeveynleri, hem de evden kaçan ergenlerle çalışan uzmanlarla görüşmeler yapılmıştır.

Toplamda, 14 evden kaçan ergen görüşmelere katılmış, onlardan 7'si kız, 7'si erkektir. Evden kaçma nedenlerine geçmeden önce, ilk olarak, görüşmelere katılan ergenlerin genel profilini incelemek adına onların demografik özelliklerine, duygu ve düşüncelerine değinmek gerekmektedir. Katılımcı ergenlerden 1'i hariç, diğer 13 ergen Bakü'nün kasaba ve köylerinde yaşamaktadır. Onların aile yaşantılarına bakıldığında ise, sadece 4'nün anne-babasının birlikte yaşadığı, diğer 10 ergenin anne-babası ayrı yaşadığı veya bu ergenlerin tekebeveynli oldukları görülmektedir. Ebeveynleri birlikte olan 4 ergenden 2'si evlatlıktır. Anne-babası ayrı olan ergenlerin ebeveynlerinden bazıları boşanmış, bazıları ise vefat etmiştir. Bundan ziyade, evden kaçan ergenlerin ebeveynlerinden 8'nin gayri-resmi, yalnızca 6'nın ise resmi nikahlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ergenlerin büyük bir kısmı, ya ailenin tek çocuğu, yada ilk çocuğudur. Ekonomik açıdan düşük gelirli ailelerde yetişen ergenlerin eğitim hayatlarında da başarısız oldukları, hedeflerinin olmadığı ve\veya onun gerçekleşmesine inanmadıkları ve geleceğe dair arzular ile ilgili yaşanılan karamsarlık dikkat çekmektedir. Bir diğer önemli nokta ise, kaçma davranışında bulunan ergenlerin rol modellerinin olmayışı ve\veya onların rol model olarak seçtikleri kişi(ler)in yasal olarak suç işleyen kişiler olmasıdır. Burada Bandura`nın sosyal öğrenme kuramının açıklayıcı olduğu da görülmektedir.

Ergenlerin evden kaçma sıklıkları ilgili soru başlığından ortaya çıkan bulgulara göre, yalnız 2 ergende ilk kez, 2'sinde defalarca, 10 ergende ise bir kaç kez evden kaçma davranışı görülmüştür. Bahsi geçen ergenlerin zararlı alışkanlıklarının olup-olmadığı konusunda gelinirse, onlardan yalnız 4'nün zararlı alışkanlığının (sigara, alkol ve uyuşturucu madde) olmadığı, lakin, 8 ergenin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullandığı, 2'nin ise aşırı internet kullanıcısı (özellikle de, sanal alemde oyun bağımlısı) olduğu tespit edilmektedir.

Evden kaçma nedenleri araştırılırken, ergenlerin "Aslında kaçmadım", "Kaçmadım ki gittim sadece", "Ben aslında problemden kaçıyordum" vs. gibi ifadeler kullanması aslında onların «kaçma» eylemine yükledikleri anlamı açıklamaktadır. Yetişkinlerin, ailelerin\ebeveynlerin «evden kaçma» olarak nitelendirdikleri davranışın, ergenler için problem çözme yolu, tarzı olduğu ortaya çıkmaktadır. Evden kaçan ergenlerle yapılan görüşmelerden sonra, kaçma davranışının derecesinin olduğu gözlemlendi. Daha doğrusu, burada kaçma sıklığı üzerine inceleme yapıldı. Görüşme yapılan ergenlerden sadece 2'si ilk defa, 7'si bir kaç defa (3-5 defa arasında değişiklik göstermektedir), 5'i ise sık-sık (defalarca) evden kaçmıştır. Oluşan her hangi bir problemden dolayı, ergenin evden uzaklaşmasını *Durumsal Kaçma* olarak adlandırmanın daha doğru olacağı kanısına varılmaktadır. Lakin, bazı ergenlerde, özellikle de, defalarca evden kaçan ergenlerde, ailede yaşanan ve onları evden dışarıya iten esas nedenin olup-olmamasının önem arz etmediğini, kaçma davranışının zamanla alışılmış duruma geldiği görülmektedir. Öğrenilmiş ve kronik hale gelen bu davranış ise *Alışılmış Kaçma* olarak adlandırılmaktadır. Alışılmış kaçma davranışına örnek olarak, 13 yaşındaki bir katılımcını örnek göstermek yerinde olacaktır. Katılımcı [K8, Erkek, 13Yaş, Ergen] evden bıktığında sokağa, sokaktan bıktığında ise eve geldiğini ifade etmektedir. Sokaklara hakim olduğunu, her tarafı iyi tanıdığını, kimseden korkmadığını söyleyen ergen, sokakta kurduğun evin ona daha yakın geldiğini ise şöyle açıklamaktadır:

> "Hep sokakta oldum ben, biraz evde, biraz sokakta. Fark etmiyor ikisi de aynı. Ordan bıkıp eve geliyorum, evden de oraya. İstesem beni kimse bulamaz. Her tarafı biliyorum kimseden korkmuyorum**.** 28'de (28 May Bakü`nün merkezi yerlerinden biridir. İsmi ise Cumhuriyet günüyle ilgilidir) kartonlardan kendime ev kurdum. Orada çok güzel yatağım oldu (sokakta kurduğu evden duyduğu sevinç hissi yüzünde beliriyor) " **[K8, Erkek Ergen, 13Yaş]**

Bahsi geçen ergenin sokağı eve, evi ise sokağa dönüştürdüğü görülmektedir. Sokakla ev arasındakı çizginin kaybolduğu, evle sokak aynı dereceye\aynı çizgiye gelindiği müşahede edilmektedir. Tek başına sokakta verdiği mücadele sayesinde kazandığı özgüven duygusuyla, kendini korumaya çalışan ergen risk grubuna dahil olmaktadır.

Toplamda, ailelerden 5 ebeveyn\anne ve 1 dedeyle görüşme yapılmıştır. Ailelerin çoğunun düzenli olarak çalışmadığı, sosyo ekonomik durumlarının düşük olduğu, eğitim durumuna bakıldığında ise, orta okul mezunu oldukları tespit edilmektedir. Belki, Türkiye veya başka ülkelerle karşılaştırıldığında, eğitim durumu çok düşük seviyede karşılanmayabilir. Fakat, Azerbaycan'da orta okul okuma zorunlu olduğundan dolayı, eğitim durumunun orta okul mezunu olması eğitim seviyesinin yüksek olmaması anlamına gelmektedir. Ailelerin\annelerin kendi yetiştiği aile ortamı ve çocuklarını yetiştirdiği ortamı bilmenin ergenlerin yetiştirildiği aile atmosferinin ortaya çıkması açısından önem arz etmektedir.

Her ebeveynin kendi içinde\kendi ailesinde yaşadığı çatışma ve şiddet ortamının varlığı dikkat edilmesi gereken noktalardan biridir. Bununla beraber, ailelerin kendi yetiştiği aile ortamının sağlıklı olmayışı veya sorunlu oluşu, kurdukları aileye, yetiştirdikleri çocuklarına yansıdığı görülmüştür. Böylelikle de, zincirvari oluşumdan söz edilebilir. Ayrıca, ergenlik dönemini yaşayan çocuklarının yaşadıkları durumu veya psikolojik durumu hakkında bilgi sahibi olmayışları, farkındalıklarının yeterli düzeyde olmayışı gözlemlenmektedir. Bu yaklaşım tarzı, tutum ve davranışlar ise, aile ortamının sağlıklı olmamasına getirmektedir.

Yapılan bu çalışmadan ortaya çıkarılan gömülü teoriye geçmeden önce, 3 farklı objektif tarafından ortaya çıkarılan temel veya çekirdek nedenlere değinilmelidir:

(1) Evden Kaçan Ergenlerin Gözünde Kaçma Nedenleri

- Ailede Yaşanan Şiddet ve Çatışmalar\ *«Evde Her Gün Problem, Her gün Sıkıntı...»*
- Ailede Sevgi ve İlgi Eksikliği\ *«Beni De Sev»*
- Ebeveyn-Ergen İlişkisinde İletişim Sorunu\ *«Beni Anlayacak Biri Yok!»*

(2) Evden Kaçan Ergenlerin Ailelerinin Gözünde Kaçma Nedenleri

- Ailede Yaşanan Çatışmalar\ *«Kavgalar Çocuğu Bıktırdı Herhalde..»*
- Çevre-Akran Etkisi\ *«Arkadaşının Tesiriyle Oluyor»*

(3) Evden Kaçan Ergenlerle Çalışan Uzmanların Gözünde Kaçma Nedenleri

- Değişen Değerler: "Biz"den "Ben"e Doğru
- İletişim Yoksunluğu ve Kopukluğu
- "Ben de Varım!" Hissi ve Bunu Gösterme İsteği
- Boşuna Geçen Zaman

Yukarıda yer almış temel nedenlerden de gözüktüğü gibi, evden kaçan ergenlerin kaçma nedenleri farklılık göstermektedir. Bu üç yaklaşımdan ortaya çıkan nedenler ise araştırmanın Gömülü teorisini oluşturmaktadır. Bu teori aşağıdaki diyagramda gösterilmiştir.

Şekil 1. *Evden Kaçan Ergenlerin Kaçma Nedenleri Üzerine Gömülü Teori*

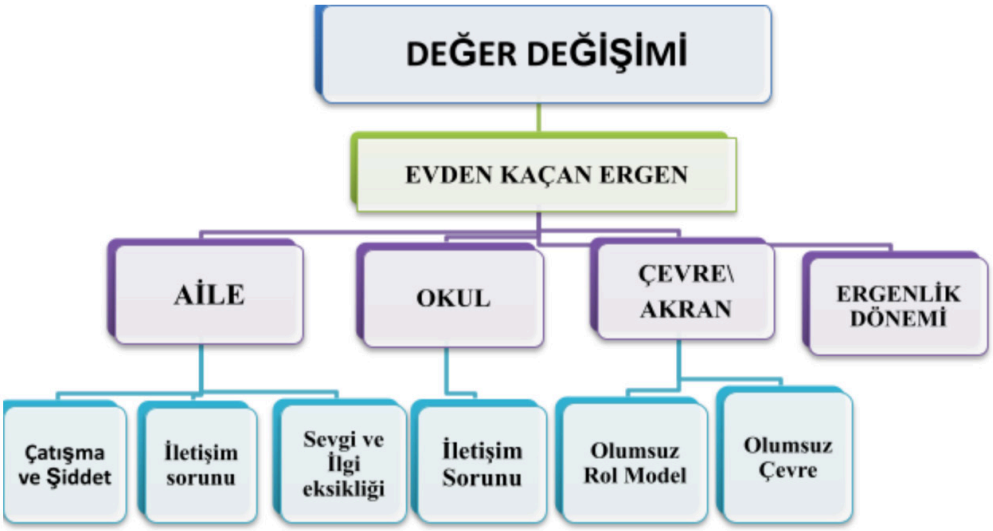

Şekil 1'de yer alan şemadan da gözüktüğü gibi, evden kaçan ergenin etrafında olan ilk kurum aile, daha sonra ikinci sosyalleşme ortamı olan okul kurumu, sonrasında ise, çevre\akran oluşumudur.

Dikkat edilmesi gereken ilk nokta, aile kurumu ve orada ergeni evden kaçmaya iten nedenlerin oluşum sürecidir. Aile-de yaşanan çatışma ve şiddet ergeni evden uzaklaştıran temel nedenler arasındadır. Aile üyeleri, anne-baba, anne-ergen, baba-ergen vs. aile bireyleri arasında yaşanan fiziksel, duygusal şiddet (psikolojik baskı ve söz ve davranışlarla karşı tarafa baskı yapmak ve onun davranışını, düşüncesini engellemek vs.), cinsel ve sosyal şiddet (herhangi bir yere gitmeyi engelleme, toplumdan uzaklaştırma vs.), çatışmalar vs. buraya dahil edilmektedir.

Ailede yaşanan ve ergeni evden dışarıya iten temel nedenlerden biri de ailedeki sevgi ve ilgi eksikliğidir. Bu kısıma sadece, ergene karşı olan sevgi ve ilgisizlik değil, hem de, aile bireyleri, özellikle de, anne-baba arasındaki sevgi ve ilgisizlik, aile bireylerinin bir-birine saygılı davranmayışı vs. ait edilmektedir.

Bir diğer esas nedenlerden biri de, ailede yaşanan iletişimsizlikdir veya sağlıklı olmayan iletişimdir. Ergenlik döneminde olan bireyin, ailesi, anne veya babası bu dönemin özelliklerinden, buhranlı dönemde yaşanan fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişim hakkında yeterli bilgiye sahip ol(a)madıklarından, ergene karşı yalnış tutum ve davranışlar sergilemekteler. Yalnış tutum ve davranış denildiğinde, ailenin ya baskıcı yada aşırı rahat tutumu kastedilmektedir. Bu yalnış tutum ve yaklaşımlar ise anne-ergen, ebeveyn-ergen arasında iletişim sorununu ortaya çıkarmaktadır. Ailede anlaşılmadığını düşünen ergen ise, evden uzaklaşmayı seçmektedir.

Araştırma, evden kaçan ergenlerin kaçma nedenleri üzerine olsa da, yapılan görüşmelerden ergeni evden uzaklaştıran nedenler arasında zincirin ilk halkasının okul olduğu gözlemlendi. Bundan dolayı da, ergenin varolduğu kurumlardan birinin de okul olduğu dikkate alınırsa, evden kaçmada okulun üzerine düşen sorumluluğun çok olduğu görülüyor. Şöyle ki, ergenin hayatında aileden sonra, önemli yere sahip ikinci kurum okuldur. Okul hayatına düzenli devam eden ergen gününün minimum 6-7 saatini okulda geçirmektedir. Fakat, evden kaçan ergenlerin okul hayatlarına dikkat edildiğinde, onların ilk olarak, okuldan kaçtıklarını, derslerinde başarısızlık gösterdiklerini, okuma eğilimlerinin zayıf olduğu görülmektedir. Özellikle de, okulda öğretmen-ergen ilişkisinde yaşanan iletişim kopukluğu, ergenin okul ile ilişkisini sekteye uğratmakta ve onu okuldan uzaklaştırmaktadır.

Bir diğer esas nedenlerden biri de, ergenin içinde yer aldığı yalnış çevre ve onun yalnış rol modelidir. Evden kaçan ergenlerden kızların rol modellerinin olmadıklarını veya rol model olarak biri(ler)ni seçmede tereddütde oldukları görüldü. Fakat, erkeklerin çoğunda rol modellerinin olduğunu, hem de bu kişilerin onların hayatlarını olumsuz yönde etkilediklerinden dolayı, yalnış örnek oldukları ortaya çıkarıldı. Şöyle ki, hapishane hayatı yaşamış ve sevgi\saygıyı kabadayılıkla kazanmış bir grup mafya örgütlü insanlardan oluştuğunu ve ergenlerin bu insanları rol model alarak olumsuz anlamda etkilendikleri gözlemlenmektedir. Yalnış rol model ise, doğal olarak, ergeni yalnış çevreye itmektedir.

Özellikle, ergenlik döneminde görülen evden kaçma davranışı inceleniyorsa, bu dönemin dikkate alınmaması konunun eksik olarak ele alındığını gösterirdi. Araştırmadan da, ortaya çıktığı gibi, ergenlik dönemi buhranlı dönem sayılmaktadır. Hem fiziksel, hem biyolojik, duygusal (psikolojik) anlamda önemli değişimlerin yaşandığı bu dönemde ergen hem kendini tanımak, araştırmak, hem de kendi «ben»ini ortaya koymak için bir takım davranışlarda bulunur. Buraya, yalnız kalmak, macera arayışı vs. dahildir. Bu dönemde görülen özellikler, çoğu kişide benzer olsa da, kimde nasıl etki yaratacağı kişiden-kişiye göre değişmektedir. Bundan dolayı da, evden kaçmada bu dönemi de dikkate almak gerekmektedir.

Burada, ergeni evden uzaklaştıran ve sokağa iten nedenin tek olmadığı görülmektedir. Yani, ailede her yaşanan çatışma veya şiddet her ergeni evden kaçmaya itmez. Ergeni evden uzaklaştıran nedenin birden fazla olduğunu ve ergenin yaklaşım ve bakış açısından kaynakladığı söylenebilir. Bundan ilave, yukarıda iletişimsizlik veya sağlıklı olmayan iletişim derken, sadece ailede bireyler arasındaki iletişimi değil, ergenin etrafında olan aile, okul ve çevre arasında yaşanan iletişim kopukluğu ve kurumlararası iletişimin olmayışı kasdedilmektedir. Ergenin etrafında oluşan bu üçlü kurumun\sistemin birinde oluşan olumsuzluğun veya zincirin ilk halkasında oluşan kopmanın farkına varılmaması, bu olumsuzlukların diğerlerine de sıçraması ve diğer kurumların da kendi içinde varolan\oluşan olumsuzluğun giderek, ergeni «dışarı», «sokağa» itmesiyler başlar sokak hayatı, sokak düzeni...

Araştırmaya katılan uzmanların da, altını çizerek söylediği, «ben» düşüncesi, ister aile içinde, isterse de diğer kurumlarda, okulda, toplumda, insanların sadece dünyalarına odaklanarak, «yalnız kendim için yaşarım» düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Giderek bireycilik düşüncesinin yaygınlaşması, sosyal ağların insanları yüz-yüze iletişimden uzaklaştırması, yabancılaştırması sadece toplumda değil, ilk olarak ailelerde de gözükmektedir. Bu düşüncenin kökünde ise «biz»den «ben»e doğru gidiş var. Sosyalleşme ve iletişim yetersizliği ise bu faktörün altında yatan nedenlerdendir.

Araştırmalardan ortaya çıkan sonuçlara göre, ergenlerin varolduğu toplumsal kurumlar aile, okul ve onun sosyal çevresidir.

Bu üçlü sistemin herhangi birinde veya bir kaçında oluşan sorunlar ergenleri evden kaçmaya itmektedir. Araştırmanın bulguları kısmında da, belirtildiği gibi, evden kaçan ergenlerde, ilk olarak okuldan kopmalar görülmektedir. Okul hayatını terketmede oluşan sorunlar hem okuldan, hem de aileden kaynaklı olabilir. Fakat, okuldan uzaklaşan ergenlerin, zamanla evden de kaçtıkları tespit edilmektedir. Evden kaçarak, sokağa adım atmakta olan ergenler, onların aileleri\ebeveynleri ve ergenlerle çalışan uzmanlarla yapılan görüşmelerden ortaya çıkan gömülü teoriye göre, 2015-2016 yılları arasında, Bakü`de yaşayan ergenlerin evden kaçma nedenleri 3 ana başlık etrafında ele alınmaktadır:

(1) İletişim Sorunu;

(2) Çatışma Ve Şiddet;

(3) Sosyal Çevre;

Şekil 2. *Araştırma Sonucu Oluşan Teorinin Ana Şeması*

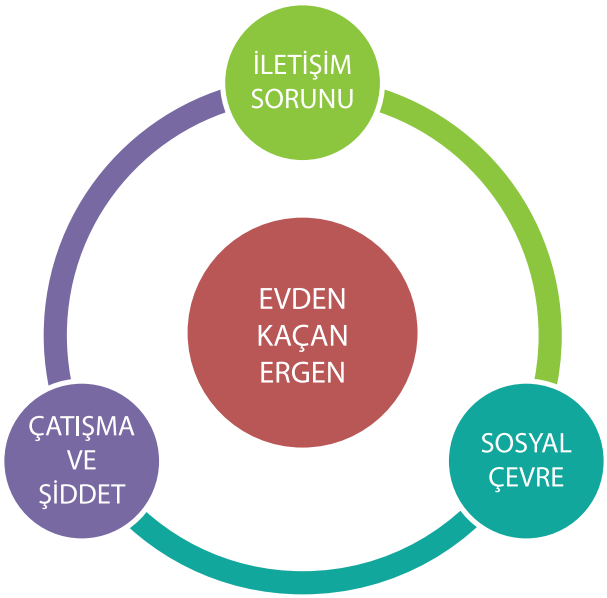

Aile bireyleri arasında, özellikle de, ergen-ebeveyn arasından yaşanan iletişim çatışması, hem de ailede yaşanan şiddet ve çatışmadan ortaya çıkan iletişim sorunu ergeni, evden uzaklaştırmakta olup, onun farklı sosyal çevrelerde kendini arayışa sürüklemektedir. Ayrıca, ergenin olduğu toplumsal kurumlar aile, okul ve sosyal çevre arasında yaşanan iletişim sorunu veya iletişimsizlik, ergenin sokağa adım atmasından sonra karşılaştığı bir çok sorunlara, erken müdahele edilmemesine neden olmaktadır.

Araştırmanın Sonucu

14-17 yaş aralığında evden kaçan bu ergenlerin profil özelliklerine bakıldığında, çoğunun okul hayatından uzaklaştığını, okulda olanların ise başarılarının düşük olduğunu, gününün büyük bir bölümünü sözün asıl anlamında "boş" geçiren, hedef ve arzularından uzak düşmüş\veya uzaklaştırılmış ergenler olduğu görülmektedir. Bahsi geçen ergenlerin çoğunun anne-babasının ayrı olduğu, yani tekebeveynli oldukları, yine çoğunun aileiçi çatışma ve şiddet yaşadığı\tanık olduğu, ailelerinde düzen ve birlik kavramının olmayışı ortaya konulmuştur. Bütün bunlarla beraber, ergenlerin rol modellerinin olmayışı veya yalnış insanları rol model olarak gördükleri ve onun etkilerini bariz bir şekilde yansıtan bir ergen profili ile karşılaşılmıştır.

Uzmanların hemen hemen hepsi ergenlerin kaçma nedenlerini ifade ederken, Sovyetler Birliği'nin etkisi altında olan Azerbaycan ile ve Bağımsız Azerbaycan arasında karşılaştırma yapmış ve bağımsızlıktan sonra oluşan negatif durumları değişen değerlere bağlamaktadırlar. Aile bireylerinin bir-birine saygı göstermemesi, anne-baba arasındaki ilişkinin sevgi ve saygıya dayalı olmaması, anne-çocuk, anne-baba, baba-çocuk vb. bireyler arasında «biz» kavramının «ben»e dönüşmesi ve bunun sonucunda oluşan bireycilik, "ben" merkezli düşünce ve yaklaşımların getirdiği negatif durumlardır. Ayrıca, ailede yaşanan rol karmaşası, yani, ailede anne ve babanın kimliğinde oluşan karmaşa ve bu ailelerde yetişen ergenlerde yaşanan sıkıntılar (gelişim açısından psiko-sosyal problemler) da buraya dahildir.

Uzmanların gözünde bir diğer neden iletişim yoksunluğu ve iletişim kopukluğudur. Burada iletişim yoksunluğu ve kopukluğu derken, ilk olarak, ailede ergen-ebeveyn, ebeveyn-ebeveyn, ailenin diğer üyeleri arasında yaşanan iletişim yoksunluğu kastedilmektedir. Ayrıca, okulda öğretmen-öğrenci ilişkisinde yaşanan kopukluk, aile-okul arasında olan iletişim yoksunluğu da buna dahil edilmektedir.

Ebeveynlerin veya aile bireylerinin ergenin yaşadığı buhran döneminde ortaya çıkabilecek durumların farkında olmaması ve gelişen "benliği"ni umursamadan yalnış davranış ve tutumlarda bulunması da nedenler arasında yer almaktadır. Özellikle de, ergenlerin yalnız yaşama ve özgürlüğe can atma duygularının daha kabarık şekilde ortaya çıktığını vurgulayan uzmanlar, ailelerin kontrolünden farklı taraflara\mecralara gidebileceklerini vurguladılar. Ergenlerin sözün asıl anlamında, boş kalmaları, zamanlarının doğru değerlendirilmemesi ve evden, aileden uzakta farklı yönlere, özellikle de, "dışarıya" itilmesi de nedenler arasındadır.

Sonuç olarak, her 3 bakış açısından, ergenlerin evden kaçma nedenlerinin bir tek nedene bağlı değil, kişiden-kişiye, aileden-aileye, dönemden döneme göre, değişkenlik göstermekle birlikte, ergeni etkileyen faktörlerin farklı şekilde bileşiminden ortaya çıktığı görülmektedir.

Araştırmaya katılan uzmanların da, altını çizerek söylediği, «ben» düşüncesi, ister aile içinde, isterse de diğer kurumlarda, okulda, toplumda, insanlarda «yalnız kendim için yaşarım» düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Giderek bireycilik düşüncesinin yaygınlaşması, sosyal ağların insanları yüz-yüze iletişimden uzaklaştırması, yabancılaştırması, sadece toplumda değil, ilk olarak ailelerde gözükmektedir. Bu düşüncenin kökünde ise «biz»den «ben»e doğru gidiş var. Sosyalleşme ve iletişim yetersizliği ise, bu faktörün altında yatan nedenlerdendir. Gerek kapitalist sistemin, gerek teknoloji yüzyılının, gerekse de, inkişaf sürecinin, modernizmin getirdiği olumsuzluklar, bireyin birey olarak toplumsallaşmasını değil, aksine bireyin toplum içinde yabancılaşmasına neden olmakta ve kendisini saran egosu onu «kendi dünyası»na çekmektedir. Nitekim, birey «kendi dünyası»na sadece egosunu almakta ve ışık hızıyla yayılan «21. yüzyıl yalnızlığı» modern toplumun «modern hastalığı» haline gelmektedir. Bu hastalık ise beraberinde toplumun ve bireyin değerler sistemini etkilemekle kalmayıp, onu değiştirmeye, dönüştürmeye, çalışmakla, «yeniden farklı bir varoluş» sürecine itmektedir. Ergenlik döneminde yaşanan problem davranışlar yıllardan beri araştırma konusu olmuş, bu davranışların nedenleri, ortaya çıkma sebepleri farklı görüşlerle ele alınmıştır. Alan taraması yapıldığında, ilgili literatürde problem davranışının ortaya çıkmasında, ergenin ailesi veya arkadaş ortamı veya aile\ebeveyn, okul ile birlikte ergenin çevresi vs. bir çok alanın etkili olması faktörü esas alınmaktadır (Brand,1993; Bingham ve Shope, 2004; Beam, 2000).

Ergenlik döneminde ortaya çıkan kuraldışı davranışları farklı disiplinler bağlamında ele alan kuramlar, ergeni kendine has bakış açısıyla değerlendirmekte ve o çerçeveden bakmaktadır. Araştırmanın kavramsal şemasında ergenlerin kuraldışı davranışlarını farklı disipliner yaklaşımlar açısından değerlendiren kuramlar yer almaktadır. Bu yaklaşımlar içinde de, Durkheim ve Merton'un Anomi ve Gerilim Teorileri, T. Hirschi tarafından geliştirilmiş Sosyal Kontrol veya Bağ Teorisi, Elliot'un Sosyal Kontrol Kuramı ve Emler'in Saygınlığı Arttırma Teorisi ve Sosyal Gelişimsel Kuram kendine yer edinmiştir. Bu kuramların ortak noktaları, ergenlerde görülen kuraldışı davranışları, sadece toplumsal yapılar bağlamında, yaşanan sosyal krizler, sanayileşmede meydana gelen hızlı büyüme sonucu ortaya çıkan anomik ortamdan kaynaklandığı yöndedir. Bazı kuramlar ise, sosyal kontrol mekanizmalarının işlevinde yaşanan sıkıntılar ve onların sonucunda ortaya çıkan anormal davranışlar, toplumun önüne konulmuş amaçlar ve araçlar arasındaki uyumsuzluk nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır. Bahsedilen bu sosyolojik kuramlar, bireyin davranışlarını, onun bireysel özelliklerinden ve bu özelliklerle birlikte ortaya çıkabilen sorunlardan bağımsız şekilde ele almaktadır. Yani, bireyi sadece toplumsal açıdan değerlendirmektedirler. Fakat, araştırmanın gelişmekte olan ve sahaya gömülü verilerinden ortaya çıkan teori, ergenlere, özellikle, evden kaçan ergenlere, hem toplumsal açıdan, hem de bireysel açıdan yaklaşarak, bütüncül bir yaklaşım çerçevesi sunmaktadır. Araştırmanın gömülü teorisine göre, ergenin bulunduğu aile, okul, çevre vs. tüm toplumsal yapılar göz önünde bulundurularak, bu yapılar içinde ayrı ayrılıkta ve\veya birbiriyle ilişkili olarak, yaşanan sosyal ve psikolojik krizlerin (iletişim sorunu, şiddet ve çatışma ve sosyal çevre), ergenlik döneminde yaşanan fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik değişimlerle birlikte ortaya çıkması ergenin evden kaçmasında ciddi şekilde rol oynamaktadır. Sovyet otoritesi ve sömürüsünden kurtulan Azerbaycan'ın ve onun sanayi ve teknoloji açısından diğer şehirlerinden daha gelişmiş olan başkenti, Bakü'nün, bağımsızlıktan sonra geleneksel toplumdan modern topluma doğru ilerleyen çizgisi sonucunda, toplumsal yapılarda yaşanan sosyal ve psikolojik değişimler, krizlere neden olmaktadır. Modernleşme hareketleri içinde görülen krizler ise, değerlerin değişimine getirip çıkarmaktadır. Kolektiften bireyselliğe veyahut biz'den, ben'e doğru ilerleyen bu süreç, ergenlik döneminde olan bireyin yaşadığı değişikliklerle birlikte ele alındığında, ergenin, olduğu toplumsal yapılar içerisinde, özellikle de, evde (ailede) oluşan kriz ve değişim durumunu kabullenmemesi, onun «evden» değil, «problemden» kaçmasına neden olmaktadır.

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği gibi, Azerbaycan'da, çocuk ve ergen problemlerinde sivil toplum kuruluşlarının daha ön planda yer aldıkları görülmektedir. Fakat, araştırma boyunca STK'ların bahsi geçen problemleri ele almada eksik, yetersiz olduğu, yapılmakta olan projelerin sürdürülebilirlik ve devamlılık anlamında kesintilerin oluştuğu gerçeği, alanda çalışan uzmanların da görüşlerinde yer almaktadır. Araştırmaya katılmcı olarak dahil olan uzmanlar alandaki eksiklikler ve yapılması gerekenler üzerinde durdular. Onların düşüncelerine göre ergenlerle ilgili mevcut sorunlar aşağıda yer alan eksiklerden dolayı daha da artmaktadır: *(1)*Yasalarla gerçeklerin uyuşmaması ve *(2)*yapılan işlerde sürekliliğin ve devamlılığın olmaması[4].

4 Örnek olarak bir uzman katılımcının ifadeleri gösterilebilir: «Ayrı ayrı QHT'lerde (sivil toplum kuruluşlarında) iş var ama onlar da projelerle çalışıyorlar. En az 6 aylık, maksimum 1-2 senelik çalışmalarla bir neticeye varmak zor. İşin devamlılığı ve sürekliliği önemli. Proje bitti mi iş de bitiyor ama çocuklar, yeniyetmeler yine sokaktalar. Bu işte süreklilik olmalı, zincir kırılmamalı» [**K2, Kadın, 48 yaş, Sosyolog]**

Uzmanların görüşlerine katılmakla beraber, esas bir hususa da dikkat çekilmelidir. O da kurumlararası iletişimin olmayışı veya zayıf oluşu meselesidir. Bu anlamda sadece ergenlerle çalışan kurum ve kuruluşların değil, sosyal kurumların çoğunda yaşanan bu iletişimsizlik bir çok problemlerin ele alınmasında, hatta sorunun ortaya çıkmasında bile engel yaratmaktadır.

Tartışma ve Öneriler

Katılımcı uzmanların bu konuda yapılmasını gerekli gördüğü adımlar iki kısma ayrılmaktadır: *(1)*Devletin üzerine düşen görevler; *(2)*Ailelerin üzerine düşen görevler.

(1) Devletin üzerine düşen görevler:

- Devletin uygulaması gereken sosyal programların geliştirilmesi,
- Alanda deneyimli sosyolog ve psikologlarının sayının artırılması,
- Zor eğitilen çocuk ve ergenlerin aileden uzaklaştırılarak terbiye edilmesi için uygun rehabilitasyon merkezlerinin kurulması,
- Bununla beraber kapalı rehabilitasyon merkezlerinin ebeveynlere yönelik faaliyetinin olması,
- Ailelerin sorumluluk almaları ile ilgili yasaların olması,
- Gayri resmi nikahların azaltılması yolunda uygun programların geliştirilmesi,
- Anne-babası olmayan ve sokağa sürüklenen çocuk ve ergenlerin devlet himayesine verilmesi ve devletin de ihtiyaç sahibi ailelere vermesi;
- Sosyal medya\iletişim araçlarının çocuk ve ergenlerin kullanılmasına karşı kontrol edilmesi ve güvenilirliğinin sağlanması,
- Sosyal, hukuki ve psikolojik problemlerin bütüncül bir şekilde çözülmesi için devletin bütüncül tedavi ve danışmanlık merkezlerinin açması,
- Meslek edindirmenin sağlanması,
- Çocukların topluma yeniden entegre edilmesi,
- Şiddete başvurmadan yasal yaptırımın oluşturulması ve
- Ailelerin bilgilendirilmesi.

(2)Ailelerin üzerine düşen görevler:

- Ailelerin ergeni kendi isteği ve potansiyeline göre yönlendirmesi
- Ailelerin ergenleri dengeli olarak kontrol etmesi ve
- Ailelerin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi.

Sonuç olarak vurgulamak gerekir ki, evden kaçma davranışı, sonuçlarından bağımsız şekilde ele alındığında problem gibi gözükmemektedir. Fakat, sorunlar zincirinin ilk halkasını oluşturan evden kaçma ve onunla başlayan suç, cinayet, istismar, zararlı alışkanlıkların edinilmesi, özellikle de, toplumun «beyaz» belası olan uyuşturucu kullanımının başlanılması, insan ticareti vs. gibi sorunların *«çocuklukla yetişkinlik dönemi arasına sıkıştırılmış bireyin kendini arama»* çağı sayılan ergenlik döneminde ortaya çıkması, toplumun ve bireylerin gelişiminde sorunsallık anlamında bir başlangıc sayılmaktadır. Bu anlamda yapılması gereken şey, toplumsal kriz ve değişimlerin ergenlik dönemindeki bireyleri evden kaçmadan, sokağa sürüklemeden önce, risk faktörlerinin araştırılarak önleyici çalışmalar yapmak, ergenin bireysel özelliklerini dikkate alarak, bütüncül yaklaşım sunmaktır. Azerbaycan`ın başkenti Bakü`de evden kaçan ergenlerle yapılan görüşmelerden ortaya çıkan teori, sosyologların, sosyal hizmet uzmanlarının, psikologların, pedagogların vs. tüm sosyal bilimciler tarafından, evden kaçma problemini, bütüncül şekilde, hem aile sosyolojisi, hem ergen sosyolojisi, hem iletişim sosyolojisi, hem de ergenin olduğu tüm sosyal yapılar çerçevesinde, yaklaşılması gerektiğini zaruri kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Arnett, J.J., (2000a). *«Adolescent Storm and Stress, Reconsidered»*, American psychologyist, Çev. Geniş, T. (2007), 317-326.

Allendy, R., (1968). *«Problem Çocuklar»*, s. 100-102.

Ağayeva, K., (Aralık, 2013). *Tarixi Kataklizmlərin Məhsulu "Küçə Uşaqları"* makale, (çevrimiçi), www.bizimyol.info/news/16487.html

Aykanat, O., Ural, L.,Varol, Ş.,Afyonkale Talay, N., Denge Gazetesi, (2009). *«Ergenlik Dönemi ve Bu Dönemde Sık Görülen Evden Kaçma Davranışı»* (çevrimiçi), www.dengegazetesi.com.tr/ergenlik-donemi-ve-bu-donemde-sik-gorulen-evden-kacma maddekullanimi-22937h.htm

Azərbaycan Statistika Komitesi, (çevrimiçi), http://www.stat.gov.az

Axundova, G., (2017). *«Evdən Qaçan Yeniyetmələr»* makale, Bakı, (çevrimiçi), https://www.azadliq.org/a/24237981.html.

Bozkurt, V., (2015). *«Değişen Dünyada Sosyoloji»* kitabı, s.123-126, 129-130. Bursa: Ekin Basın Yayın.

Baldık, Ö., (2005). *«Ansiklopedik Eğitim ve Psikolojik Rehberi»*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Bandura, A., (1973). *"Aggression: A social learning analysis"* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A., (1977). *"Social learning"* theory, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Berktin, C.T.,*»Çocuklarda ve Gençlerde Davranış Bozuklukları».* İstanbul: Kültür Yayınları.

Corbin, J., ve Strauss, A., (1990). *«Grounded theory research: Procedures, canons and evaluative criteria»*, Qualitative Sociology,13 (1), 3-21.

Coser, A.L., (2008). *«Sosyolojik Düşüncenin Ustaları»* kitabı. s.130-152. Ankara: Deki Basın Yayın.

Chisholm, L.,Hurrelmann, K., (1995). *«Adolescence in modern Europe: Pluralized transition patterns and their implications for personal and social risks»,* Journal of Adolescense,18, 129-158.

Çelik, H., ve Ekşi, H., (2015). *«Gömülü Teori»* kitabı. İstanbul: Edam Yayınları.

Dodge, K., Pettit, G., (2003). *"A Biopsychosocial Model Of The Development Of Chronic Conduct Problems in Adolescence"*, Developmental Psychology, 39, 349-371.

Durkheim, E., (1951-1897). *"Suicide: A study in sociology"*. France: Glencoe, III: Free Press.

Dworsky, T. & Fowler., (2007). *«Homelesness and Runaway»,* çevrimiçi, http://youth.gov/youth-topics/runaway-and-homeless-youth

Focus Adolescent Services., *«Is Your Teen A Runaway Risk?»,* çevrimiçi, http://www.focusas.org/issues/runaway-risk.

Furstenberg, F., (2004). *«The sociology of adolescence and youth in the 1990s: A critical commentary».* Journal of Marriage and Family, 62, p 896-910.

Gottfredson, R.ve Hirschi, T., (1996). *"Criminality and Low Self Control",* iç, New Perspectives in Criminology (Ed.: John E. Conklin), USA : Allyn and Bacon.

Garbarino, J., Wilson, J., Garbarino, J., (1986). *"The adolecent runaway",* In J.Garbarino and J. Sebes, Troubled youth, troubled families, 315-351, New York.

Xəlilov, H., (2012). *«Uşaq və Yeniyetmələrin İnkişafının Sosial Psixoloji Məsələləri»* kitabı. Bakı: Qafqaz Universiteti Neşri.

Kadıoğlu, D., (2014). *«Ergen Neden Evden Kaçıyor?»* makale, (çevrimiçi) www.hurriyetaile.com/ergenlik/psikolojik-gelisim/ergenler-neden-evden kaciyor_16693.html. 16 Ekim.

Quliyev, N., (2014). *«Evdən Qaçan Gənc Qızların Hekayələri»,* Azərbaycan Uşaq Hüquqları Üzrə QHT Alyansı (Çevrimiçi), http://www.qafqazinfo.az/sosial-3/evden-qacan-genc-qizlarin-hekayeleri-81982.

Lehman, J., *"Running Away: Why Kids Do It And How To Stop Them",* (çevrimiçi) , empoweringparents.com/article/running-away-part-i-why-kids-do-it-and-how-to-stop-them/

Merton, R. K., (1938). *"Social structure and anomie",* Indianapolis: Bobbs-Merrill.

Modell and Goodman, M., (1990). *«Historical perspectives»,* İn S. Feldman and G.Elliot, At the threshold: The developong adolescent. Cambridge, MA: Harvard University Press, p,93-122, Laurence Steinberg.

Yavuzer, H., (2012). *«Çocuk ve Suç»* kitabı.İstanbul: Remzi Kitapevi, s.111-114.

Yörükoğlu, A., (1986). *«Gençlik Çağı»,* Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Korona Günlerinde Masal Terapinin Çocukların Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlıkları Üzerine Etkisi

Merve Çalık[1]

Özet

Bu çalışmanın amacı koronavirüs (covıd-19) salgınının olduğu bu dönemlerde metaforik öykülere dayalı masal terapi grup çalışmasının okul öncesi çocukların sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıkları üzerine etkisi incelemektir. Bu çalışmada nicel yaklaşımın deneysel modellerinden yarı deneysel kontrol gruplu ön test– son test modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, devlet okulunda okuyan 8'i deney, 6'sı kontrol grubu olmak üzere toplam 14 okulöncesi düzeyinde öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmada Mayr ve Ulich (2006) tarafından geliştirilip Özbey (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış olan okul öncesi çocuklar için sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık ölçeği (PERİK) deney ve kontrol gruplarına deney öncesi ve sonrası ön test/son test olarak uygulanmıştır. Metaforik öykülere dayalı masal terapi grup çalışması her bir oturumu yaklaşık 60-90 dakika arasında süren ve toplam 10 oturumdan oluşan bir çalışmadır. Verilerin analizinde örneklem sayısının düşük olması nedeniyle Mann Whitney U ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi gibi parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda deney grubundaki katılımcıların PERİK Ölçeği ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, metaforik öykülere dayalı masal terapi grup çalışması programının okul öncesi çocuklarının sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıklarını arttırmada etkili olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler

Korona günleri, masal terapi, sosyal duygusal iyi oluş, psikolojik sağlamlık

The Effect of Fairy Tale Therapy on Children's Social Emotional Well-being and Psychological Resilience in Corona Days

Summary

The aim of this study is to examine the effect of fairy tale therapy group work based on metaphorical stories on the social emotional well-being and psychological resilience of preschool children in these periods of the coronavirus (COVID-19) epidemic. In this study, the quasi-experimental control group pretest–posttest model, one of the experimental models of the quantitative approach, was used. The study group of the research consists of a total of 14 preschool level students, 8 of which are in the experimental group and 6 of them are in the control group, in Erenler district of Sakarya in the 2020-2021 academic year. In the study, the social emotional well-being and resilience scale (PERIK) for preschool children, which was developed by Mayr and Ulich (2006) and adapted into Turkish by Özbey (2019), was applied to the experimental and control groups as a pre-test/post-test before and after the experiment. The fairy tale therapy group work based on metaphorical stories is a study that each session lasts approximately 60-90 minutes and consists of 10 sessions in total. Non-parametric tests such as Mann Whitney U and Wilcoxon Signed Rank Test were used due to the low sample size in the analysis of the data. As a result of the research, it has been shown that there is a significant difference between the PERIK Scale pretest and posttest scores of the participants in the experimental group in favor of the posttest. In addition, the findings showed that there was a significant difference between the experimental and control groups. In other words, it can be stated that the fairy tale therapy group work program based on metaphorical stories is effective in increasing the social emotional well-being and psychological resilience of preschool children.

Keywords

Corona days, fairy tale therapy, social emotional well-being, psychological resilience

1 Uzman Psikolojik Danışman, Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE, merve_pdr35@hotmail.com

1. Giriş

Dünya ve ülke gündemimizi meşgul eden COVID19 virüsü ölüm ve hastalıklara sebep olmakta ve salgının önlenmesi amacıyla alınan bireysel ve toplumsal önlemlerin devletin yasa düzenlemeleriyle birlikte yürütülmesi etkililik açısından önem arz etmektedir (Karcıoğlu, 2020). Sağlık Bakanlığı ve uzmanlar tarafından mecbur kalmadıkça dışarı çıkılmaması ile ilgili sürekli olarak uyarılar yapılmaktadır (Gümüşgül ve Aydoğan, 2020). Pandemi döneminde karantina uygulaması, sokağa çıkma yasağı, sosyal izolasyon gibi önlemlerin alınması (Acar, 2020) bireylerin psikolojik sağlamlıkları üzerinde etkili olabilecek durumlar olabileceği ifade edilebilir.

Olumsuz yaşantılar karşısında güçlü durabilmek şeklinde tanımlanan psikolojik sağlamlığın bireylerin güçlü yönlerine odaklandığı belirtilmektedir (Karaırmak, 2016). Bireylerin olaylara karşı verdiği tepkilerin bireyin genetik, psikolojik ve sosyal özellikleriyle ilgili olduğu ve psikolojik sağlamlığı şekillendirdiği ifade edilmektedir (Güneş,2018). Benzer şekilde psikolojik sağlamlık kavramının risk, olumlu uyum gösterme, baş etme, yeterlik ve koruyucu faktörler ile yakından ilgili olduğu da belirtilmektedir (Gizir, 2016). Psikolojik sağlamlığın artmasında, karşılaşılan risk faktörleri ve bu faktörlerinin olumsuz etkilerinin azaltılmasında koruyucu faktörlerin önemli olduğu ifade edilmektedir (Öz ve Yılmaz, 2009). Pandemi döneminde bireylerin zorluklar karşısında psikolojik sağlamlığını koruması ve sıkıntıya karşı tolerans gösterebilmesinin daha önemli kavramlar haline geldiği ifade edilebilir. Bu dönemde özellikle risk faktörlerinin azaltılması ve olumsuz yaşantılar karşısında güçlü durabilmek için bireylerin psikolojik sağlamlıklarının yüksek olması gerektiği düşünülebilir.

Psikolojik sağlamlık stresin olumsuz etkilerini azaltan ve hastalığa dönüşmesini önleyen bir kişilik özelliği olarak tanımlanmaktadır ve psikolojik sağlamlığı yüksek olan bireylerin karşılaştığı sorunların üstesinden gelme de motivasyonun da artacağı belirtilmektedir (Gönen, 2020). Psikolojik sağlamlığın öznel iyi oluş kavramı ile ilişkili olduğu ve iyilik halinin önemli bir yordayıcısı olduğu da bazı araştırma sonuçlarında bulgulanmıştır (Yaşar, 2015; Karacaoğlu ve Köktaş, 2016, Korkut-Owen, Demirbaş-Çelik ve Doğan, 2017; Akdoğan ve Yalçın, 2018, Uzun, 2019). Benzer şekilde sosyal ve duygusal gelişimin psikolojik sağlamlık kavramıyla yakından ilgili olduğu belirtilmekte olup sosyal ve duygusal iyi oluş kavramının sosyal ve duygusal gelişim çerçevesinde duyguları, davranışları, ilişkileri ve amaçları kapsayan geniş bir kavram olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda sosyal ve duygusal iyi oluşun bireylerin kendisi ve diğerlerinin duygularını anlama, duygu-davranış düzenleme ve yönetme, empati ve kişilerarası ilişkileri başlatarak devam ettirme süreçlerini içerdiği belirtilmektedir (Hamilton ve Redmond, 2010; Graham, 2011; akt. Özbey, 2019).

Okul öncesi dönem, çocuğun etrafında olan durumlara anlam veremeye çalıştığı bir dönem olup (Akçay ve Akçay, 2017) bu dönemde onlara okunan öyküler ve masallar aracılığıyla sınırlı yaşam deneyimleri zenginleşir (Kıran, 2008). Masallar yaşamı ve çevreyi güzelleştirmeleri, duygu, düşünce ve kavram gelişimine katkı sağlamaları açısından çocukların gelişimine olumlu katkıda bulunabileceği ifade edilmektedir (Arıcı, 2016). Masallar eski çağlardan beri öğretici olma, anlatması güç konuların anlatılmasını sağlama ve bilinçli ya da bilinçsizce bireylerin bilinçaltını yönlendirme işlevini görmüşlerdir (Şen, 2019). Masallar her yaştan çocuklar için muazzam bir psikolojik anlama sahip olup çocukların gerçek yaşam sorunlarıyla başa çıkmalarına yardımcı olurlar ve onlara rehberlik eder (Danilewitz, 1991). Masallar kullanarak yapılan tedavi, çocukların kendilerini korunmuş hissetme ve olumlu bir alternatif hayal kurma imkanı sağlar (Hours, 2014). Drama yöntemiyle bütünleştirilmiş masal terapinin çocukların kaygılarını azaltma ve katarsis oluşumunu sağlamaya yönelik faydalarının olduğunu gösteren araştırma bulguları söz konusudur (Armstrong, 2007). Dolayısıyla bu çalışmada koronavirüs (covıd-19) salgını sonrasında metaforik öykülere dayalı masal terapi grup çalışmasının okul öncesi çocukların sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıkları üzerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada şu hipotezler test edilmiştir:

I. Program sonrasında, deney grubunda bulunan üyelerin sontest sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık puanları ile kontrol grubunda bulunan üyelerin sontest sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır.

II. Program sonrasında, deney grubu üyelerinin öntest sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık puanlarıyla sontest sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık puanları arasında, sontest lehine anlamlı bir fark olacaktır.

2. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, örneklem, veri toplama araçları, deneysel uygulama ve veri analizinde kullanılan istatistiksel tekniklere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel yaklaşımın deneysel modellerinden yarı deneysel kontrol gruplu ön test– son test modeli kullanılmıştır. Araştırmanın modeli Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Modeli

GRUPLAR	ÖN TEST	İŞLEM	SON TEST
Deney Grubu	PERİK*	Metaforik Öykülere Dayalı Masal Terapi Grup Çalışması	PERİK
Kontrol Grubu	PERİK	----	PERİK

** Okul Öncesi Çocuklar İçin Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği(PERİK)*

2.2. Örneklem

Araştırmanın çalışma grubu 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, devlet okulunda okuyan 8'i deney, 6'sı kontrol grubu olmak üzere toplam 14 okulöncesi düzeyinde öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmada "okul öncesi çocuklar için sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık ölçeği" ön ve son test olarak okulöncesi öğrencilerine uygulanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada "okul öncesi çocu klar için sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık ölçeği" veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

2.3.1. Okul öncesi çocuklar için sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık ölçeği (PERİK):

Mayr ve Ulich (2006) tarafından geliştirilip Özbey (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış olan okul öncesi çocuklar için sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık ölçeğinin örneklemini 36-72 aylık 342 çocuk oluşturmaktadır. Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucunda ölçeğin orijinalindeki 6 faktörlü yapısı doğrulanmış olup ölçeğin uyum indeksleri incelendiğinde ölçeğin iyi ve mükemmel uyum gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin faktörleri arasındaki korelasyon için Pearson Korelasyon Testi yapılmış ve ölçeğin faktörleri arasında orta ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ölçeğin Alpha güvenirlik katsayıları .86 ile .95 arasında değişmekte olup araştırma sonucunda ölçeğin Türk çocukları için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.4. Metaforik Öykülere Dayalı Masal Terapi Grup Çalışması Programı

2.4.1. Programın genel tanıtımı

Metaforik öykülere dayalı masal terapi grup çalışması programında pandemi dönemine özgü olarak hazırlanmış olan metaforik öyküler kullanılmıştır. Program 10 oturumdan oluşmakta olup bu programla okulöncesi dönemdeki çocukların sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıklarının arttırılması amaçlanmıştır. Bu başlık altında oturumların amaçları ve oturumlarda yapılanlar etkinliklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1. Oturum: Bu oturumda çocukların pandemi döneminde virüs/ölüm korkusunu yenmelerine yönelik "Asit yağmure ları" masalı okunmuştur. Ardından çocuklara "öyküde sizi en etkileyen sahneyi resmedin" denilerek hikayeyi resim aracılığıyla ifade etmeleri sağlanmıştır.

2. Oturum: Çocukların Covid19- salgınından dolayı arkadaşlarıyla yakın temas kuramamasından kaynaklı yaşadıkları olumsuzlukları gidermek adına sosyal mesafenin korunarak ve birbirlerine dokunmadan yapacakları bir dans için "Küçük zebranın canım dansı" masalı okunmuş ve dans videosu izlenmiştir. Ardından çocukların dans etmeleri sağş lanmıştır.

3. Oturum: Bu oturumda çocuklara "ayçiçeklerin birliği" masalı okunmuş ve ardından kendilerini kaygılı, üzgün ya da korkmuş hissettiklerinde kimlerden yardım isteyeceği sorularak bunun resmini dağıtılan forma çizmeleri istenmiştir.

4. Oturum: Bu oturumda "Küçük Tospik ve Ailesi" masalı okunmuş ve çocukların masala yeni bir son oluşturmaları istenmiştir. Ardından duygu çarkı etkinliği yapılarak oturum sonlandırılmıştır.

5. Oturum: Bu oturumda "Yavru Aslan Bobo" masalı okunmuş ve bu masal yarım bırakılarak çocukların masalı tas mamlamaları istenmiştir.

6. Oturum: Bu oturumda "beyaz bulutlar" masalı okunmuştur ardından bu masalı yeniden yazsak sizce neler olurdu? Nelerin değişmesini isterdiniz? diye sorularak çocukların masalı kendilerine göre yeniden oluşturmaları istenmiştir. Ardından "endişe balonları" etkinliği yapılmıştır.

7. Oturum: Bu oturumda "kalben ve gökkuşağı" masalı okunmuş ve çocuklara "nefes egzersizleri" öğretilmiştir.

8. Oturum: Bu oturumda "Benek'in bir hayali var" masalı okunmuş ve çocuklara "siz benek yerinde olsanız ne yapmak isterdiniz?" diye sorularak kuklalar aracılığıyla kendilerini ifade etmeleri istenmiştir.

9. Oturum: Bu oturumda "yeni bir hayat" masalı okunmuştur. Ardından çocuklara masallardaki tohum karakterleri gibi olmaları ve tohumun çatlayarak çiçek açmasını canlandırmaları istenmiştir. Ardından duygu maskeleri aracılığıyla bu etkinlik sonrasında neler hissettiklerini göstermeleri istenmiştir.

10. Oturum: Bu oturumda "özel bir dileğim var" etkinliği uygunlanmıştır. Ardından pandemi sona erdikten sonra yapmak istediklerini dağıtılan formun içine çizmeleri istenmiştir.

2.5. Verilerin Çözümlenmesi

Deney ve kontrol gruplarından, okul öncesi çocuklar için sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık ölçeği (PERİK) ile toplanan ön test ve son test verilerinin analizleri, SPSS 20.00 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem sayısının düşük olması (n= 14, kız: 4 erkek=10) ve verilerin normal dağılım göstermemesinden daolayı non-parametrik yöntemler tercih edilmiş bu nedenle araştırmada Mann Whitney U ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1.Grubun Sosyo-Demografik Yapısına İlişkin Değerler

Tablo 3. Deney Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri

Deney Grubu Cinsiyet	*f*	%
Kız	5	62,5
Erkek	3	37,5
Toplam	8	100

Tablo 3 incelendiğinde deney grubunu oluşturan katılımcıların %62,5'inin erkek, %37,5'inin de kız öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4: *Kontrol Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri*

Kontrol Grubu Cinsiyet	*f*	%
Kız	5	83,3
Erkek	1	16,7
Toplam	6	100

Tablo 4 incelendiğinde kontrol grubunu oluşturan katılımcıların %16,7'inin kız, %83,3'ünün de erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

3.2. Mann-Whitney U Testi Analizi Sonuçları

Deney ve kontrol grubunu oluşturan öğrencilerin İlköğretim Düzeyindeki Çocuklar için Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (PERİK) aldıkları ön test puanları arasında istatistiksel olarak önemli bir fark olup olmadığı Mann-Whitney U Testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. *Deney ve Kontrol Gruplarının PERİK Ölçeği toplam puanı ile İletişim Kurma/Sosyal Performans, Öz Kontrol/Düşüncelilik, Atılganlık, Duygusal İstikrar/Stresle Başa Çıkma, Görev Yönelimi, Keşfetmekten Hoşlanma Alt Boyutlarının Ön Test Puanlarına Uygulanan Mann-Whitney U Testi Sonuçları*

Değişkenler	Gruplar	*N*	$X_{sıra}$	$\sum sıra$	*U*	*z*	*P*
Ön Test PERİK Ölçeği	Deney Grubu	8	8,31	66,50	17,500	-,840	,401
	Kontrol Grubu	6	6,42	38,50			
İletişim Kurma Sosyal Performans	Deney Grubu	8	7,50	60,00	24,000	,000	1,000
	Kontrol Grubu	6	7,50	45,00			
Öz Kontrol/Düşüncelilik	Deney Grubu	8	8,25	66,00	18,000	-,791	,429
	Kontrol Grubu	6	6,50	39,00			
Atılganlık	Deney Grubu	8	7,50	60,00	24,000	,000	1,000
	Kontrol Grubu	6	7,50	45,00			
Duygusal İstikrar/Stresle Başa Çıkma	Deney Grubu	8	8,06	64,50	19,500	-,593	,553
	Kontrol Grubu	6	6,75	40,50			
Görev Yönelimi	Deney Grubu	8	8,69	69,50	14,500	-1,231	,219
	Kontrol Grubu	6	5,92	35,50			
Keşfetmekten Hoşlanma	Deney Grubu	8	8,69	69,50	14,500	-1,269	,204
	Kontrol Grubu	6	5,92	35,50			

Tablo 5'teki Mann-Whitney U Testi sonuçları incelendiğinde, deney öncesi kontrol ve deney gruplarına ait PERİK ölçeği sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir. (U=17,500, p>.05)

PERİK Ölçeği alt boyutları incelendiğinde Tablo 5'e göre deney öncesinde kontrol ve deney gruplarına ait PERİK Ölçeği İletişim Kurma/Sosyal Performans alt boyutu (U=24,000, p>.05), Öz Kontrol/Düşüncelilik alt boyutu (U=18,000, p>.05), Atılganlık alt boyutu (U=24,000, p>.05), Duygusal İstikrar/Stresle Başa alt boyutu (U=19,500, p>.05), Görev Yönelimi alt boyutu (U=14,500, p>.05), Keşfetmekten Hoşlanma alt boyutu (U=14,500, p>.05) sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir

Tablo 6. *PERİK Ölçeği toplam puanı ile İletişim Kurma/Sosyal Performans, Öz Kontrol/Düşüncelilik, Atılganlık, Duygusal İstikrar/Stresle Başa Çıkma, Görev Yönelimi, Keşfetmekten Hoşlanma Alt Boyutlarının Son Test Puanlarına Uygulanan Mann-Whitney U Testi Sonuçları*

Değişkenler	Gruplar	*N*	$X_{sıra}$	∑*sıra*	*U*	*z*	*P*
Son Test PERİK Ölçeği	Deney Grubu	8	10,13	81,00	3,000	-2,711	,007
	Kontrol Grubu	6	4,00	24,00			
İletişim Kurma Sosyal Performans	Deney Grubu	8	8,63	69,00	15,000	-1,183	,237
	Kontrol Grubu	6	6,00	36,00			
Öz Kontrol/Düşüncelilik	Deney Grubu	8	9,31	74,50	9,500	-1,912	,056
	Kontrol Grubu	6	5,08	30,50			
Atılganlık	Deney Grubu	8	9,56	76,50	7,500	-2,166	,030
	Kontrol Grubu	6	4,75	28,50			
Duygusal İstikrar/Stresle Başa Çıkma	Deney Grubu	8	10,19	81,50	2,500	-2,797	,005
	Kontrol Grubu	6	3,92	23,50			
Görev Yönelimi	Deney Grubu	8	10,06	80,50	3,500	-2,667	,008
	Kontrol Grubu	6	4,08	24,50			
Keşfetmekten Hoşlanma	Deney Grubu	8	9,56	76,50	7,500	-2,154	,031
	Kontrol Grubu	6	4,75	28,50			

Tablo 6'daki Mann-Whitney U Testine göre, deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait PERİK Ölçeği puanlarının gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır (U=3,000, p<.05). Deney grubunun PERİK Ölçek puanlarının son ölçümde kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 6'ya göre deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait PERİK Ölçeğinin İletişim Kurma Sosyal Performans (U=15,000, p>.05) ve Öz Kontrol/Düşüncelilik alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir (U=9,500, p>.05).

Son olarak Tablo 6'daki Mann-Whitney U Testi incelendiğinde deney sonrası kontrol ve deney gruplarına ait PERİK Ölçeğinin Atılganlık (U=7,500, p<.05), Duygusal İstikrar/Stresle Başa Çıkma (U=2,500, p<.05), Görev Yönelimi (U=3,500, p<.05), Keşfetmekten Hoşlanma alt boyutu sıra ortalamaları arasında anlamlı bir fark görülmektedir (U=7,500, p<.05).

3.3. Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Analizi Sonuçları

Tablo 7. *Deney Grubuna Uygulanan PERİK Ölçeği Toplam Puanı İle Ön Test-Son Test Puanlarına Yapılan Wilcoxon Analizi Sonuçları*

Deney Grubu	Sıra işaretleri	*N*	*xsıra*	∑ *sıra*	*z*	*P*
Ön Test/Son Test PERİK Ölçeği	Negatif sıra	0[a]	0	0	-2,521[b]	,012*
	Pozitif sıra	8[b]	4,5	36		
	Eşit	0[c]				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test İletişim Kurma Sosyal Performans	Negatif sıra	0[d]	0	1	-2,546[b]	,011*
	Pozitif sıra	8[e]	4,5	36		
	Eşit	0[f]				
	Toplam	8				

Ön Test/Son Test	Negatif sıra	1[g]	2,50	2,50	-1,355[b]	,176
	Pozitif sıra	4[h]	3.13	1,50		
Öz Kontrol Düşüncelilik	Eşit	3[i]				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test	Negatif sıra	0[j]	0	0	-2,375[b]	0,018
	Pozitif sıra	7[k]	4,00	28		
Atılganlık	Eşit	1[l]				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test Duygusal İstikrar/ Stresle Başa Çıkma	Negatif sıra	0[m]	0	0	-2,539[b]	,011*
	Pozitif sıra	8[n]	4,5	36		
	Eşit	0[c]				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test	Negatif sıra	3[p]	2,67	8	-1,409[b]	0,159
	Pozitif sıra	5[q]	5,60	28		
Görev Yönelimi	Eşit	0[r]				
	Toplam	8				
Ön Test/Son Test	Negatif sıra	0[s]	,00	,00	-2,536[b]	0,011*
	Pozitif sıra	8[t]	4,50	36,00		
Keşfetmekten Hoşlanma	Eşit	0[u]				
	Toplam	8				

**P<.005*

Deney grubuna uygulama öncesi ve sonrası uygulanan PERİK Ölçeği ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır. Tablo 7'de görüldüğü üzere deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir (z = -2,521[b], p < .05). Araştırmada Tablo 7'ye göre, çalışma grubunun PERİK Ölçeğinin İletişim Kurma/Sosyal Performans alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür (z = -2,552, p < .05). Tablo 7 incelendiğinde çalışma grubunun PERİK Ölçeğinin Öz Kontrol/Düşüncelilik alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmüştür (z=1,355-[b], p > .05). Tablo 7'de PERİK Ölçeğinin Atılganlık alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür (z=-2,375[b], p <.05).

Tablo 7'de PERİK Ölçeğinin Duygusal İstikrar/Stresle Başa Çıkma alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür (z = -2,539[b], p <.05). Tablo 7'de PERİK Ölçeğinin Görev Yönelimi alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmüştür (z = -1,409[b], p >.05). Benzer şekilde Tablo 7'de PERİK Ölçeğinin Keşfetmekten Hoşlanma alt boyutu ön test/son test puanlarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür (z = -2,536[b], p <.05).

Özetle, nicel bulgular deney grubundaki katılımcıların PERİK Ölçeği ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, metaforik öykülere dayalı masal terapi grup çalışması programının okul öncesi çocuklarının sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıklarını arttırmada etkili olduğu ifade edilebilir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın amacı korona günlerinde metaforik öykülere dayalı masal terapi grup çalışmasının okul öncesi çocukların sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıkları üzerine etkisini incelemektir. Araştırmanın sonucunda deney grubundaki katılımcıların PERİK Ölçeği ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, metaforik öykülere dayalı masal terapi grup çalışması programının okul öncesi çocuklarının sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıklarını arttırmada etkili olduğu ifade edilebilir.

Alanyazın incelendiğinde pandemi döneminde masal terapi uygulamasının okul öncesi çocukların sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıkları üzerine etkisini doğrudan inceleyen araştırma bulgusuna ulaşılamamıştır. Masal terapinin okul öncesi dönemindeki çocuklar üzerindeki farklı değişkenler üzerindeki etkisini incelemeye yönelik araştırmalar incelendiğinde yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan Erina, Mutaliyeva, Mikhalkova ve Brevnova (2020) masal terapisinin okul öncesi çocukların saldırgan davranışları üzerinde etkisini incelemiş ve masal terapinin saldırgan davranışların azalmasına katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Bir diğer araştırmada Ilıcak ve Bal (2019) masal terapinin anaokulu öğrencilerinin sosyal iletişim becerileri üzerindeki etkisinin incelediği bir araştırma yapmış ve araştırma sonucunda masal terapinin katılımcıların sosyal iletişim becerileri üzerinde önemli bir etkisi olduğu bulunmuştur. Bu bulgular sonucunda masal terapi uygulamalarının etkisi incelenen değişkenler üzerinde etkili olması araştırmamızın sonucundaki masal terapinin sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık değişkeninin üzerinde de etkili olma bulgusunu destekler niteliktedir.

Psikolojik sağlamlıkla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde lise ve üniversite öğrencilerinde farklı değişkenler üzerinde araştırmaların yoğunlaştığı görülmekte olup sosyal ve duygusal iyi oluşa yönelik çalışmaların ise sınırlı olduğu görülmektedir. Aydın ve Egemberdiyeva (2018) üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerini incelediği bir araştırmada bireylerin psikolojik sağlamlık düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde yaş ve kardeş sayısının psikolojik sağlamlığın anlamlı yordayıcıları olduğu ve psikolojik sağlamlığın mutluluk ve arkadaş desteği ile ilişkili olduğunu bulgusuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde ergenler ile yapılan bir araştırma da algılanan sosyal desteğin psikolojik sağlamlığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu, cinsiyetin ise ergenlerde anlamlı bir yordayıcı olmadığı bulunmuştur (Turgut ve Çapan, 2017). Bu değişkenlerden farklı olarak psikolojik sağlamlık ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunlukla duygusal zeka kavramı ile ilişkisinin incelendiği görülmektedir (Özer ve Deniz, 2013; Esin ve Deniz, 2014; Kandemir, 2019). Dolayısıyla okul öncesi dönemdeki çocukların psikolojik sağlamlık ve sosyal duygusal iyi oluş düzeylerini arttırmaya yönelik deneysel çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

5. Öneriler

Bu çalışma sonuçlarından yola çıkarak okul öncesi düzeyindeki çocukların sosyal duygusal iyi oluşları ve psikolojik sağlamlıklarını arttırmada masal terapi odaklı yapılacak grup çalışmalara ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bu tür çalışmaların sayısı arttırılabilir.

Bu çalışma sadece okulöncesi düzeyindeki çocuklar ile yapılmıştır. Bu yüzden farklı örneklem gruplarında (ilkokul, ortaokul gibi) bu çalışmaların etkililiği sınanabilir.

Okul psikolojik danışma ve rehberlik servisleri sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıkları arttırma ile ilgili öğrenci, öğretmen ve veli seminerleri verebilir, pano-bülten-broşür çalışmaları düzenleyebilir ve masal terapi odaklı grup rehberliği çalışmaları yapabilir.

Okul öncesi düzeyindeki öğrenciler üzerinde yapılacak masal terapi grup çalışmalarının farklı değişkenler üzerinde de etkileri incelenebilir.

6. Kaynaklar

Acar, Y. (2020). Yeni koronavirüs (COVID-19) salgını ve turizm faaliyetlerine etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, *4*(1), 7-21.

Akçay, A. ve Akçay, N. O. (2017). Hikâye kartlarının çocukların görsel ifade becerileri üzerindeki etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, *5*(3), 417-432.

Akdoğan, B., ve Yalçın, S. B. (2018). Lise öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık ve çatışma çözme davranışlarının öznel iyi oluşlarını yordaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *46*, 174-197.

Arıcı, A. F. (2016). Estetik değer oluşturmada masalların rolü: Türk masalları örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(2), 1017-1035.

Armstrong, C. (2007). *Finding catharsis in fairy tales: a theoretical paper exploring the roles catharsis plays when fairy tales are used in drama therapy for children with anxiety*. Unpublished doctoral dissertation. Concordia University.

Aydın, M. ve Egemberdiyeva, A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, *3*(1), 37-53.

Aydın, İ., Öncü, E., Akbulut, V. ve Küçük Kılıç, S. (2019). Öğretmen adaylarında boş zaman sıkılma algısı ve psikolojik sağlamlık ilişkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *21*(1), 39-53.

Çakır, Z. (2016). Sıkıntıya toleranssızlık ölçeği ve bilişsel-davranışsal kaçınma ölçeğinin psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *17*.

Danilewitz, D. (1991). Once upon a time..... The meaning and importance of fairy tales. *Early Child Development and Care*, *75*(1), 87-98.

Erina, IA, Mutaliyeva, AS, Mikhalkova, OA ve Brevnova, SV (2020). Masal tedavisi söyleminde okul öncesi çocukların aga resif davranışlarının psikolojik düzeltilmesi. *Amazonia Investiga*, *9* (306-297 ,(29.

Esin, Ö. ve Deniz, M. E. (2014). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin duygusal zeka açısından incelenmesi. *Elementary Education Online*, *13*(4).

Gizir, C. A. (2016). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *3*(28).

Gönen, T. (2020). *Özel okullarda çalışan öğretmenlerin psikolojik sağlamlıkları ve iş doyumlarının mesleki tükenmişlik düzeylerine etkisi: Mardin ili örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gümüşgül, L, O. ve Aydoğan, R. (2020). Yeni tip Koronavirüs-Covid 19 kaynaklı evde geçirilen boş zamanların ev içi rekreatif oyunlar ile değerlendirilmesi. *Spor Eğitim Dergisi*, *4*(1), 107-114.

Güneş, F. (2018). *Madde kullanım bozukluğu olan bireylerde sıkıntıya toleransın madde kullanım sürecine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Gürgan, U. (2006). *Grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeyine etkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Hohr, H. (2000). Dynamic aspects of fairy tales: Social and emotional competence through fairy tales. *Scandinavian journal of educational research*, *44*(1), 89-103.

Hours, A. (2014). Reading fairy tales and playing: A way of treating abused children. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, *13*(2), 141-151.

Ilıcak, N. G. ve Bal, F. (2019). Masal terapinin anaokulu öğrencilerinin sosyal iletişim becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, *6*(3), 517-533.

Kandemir, A. (2019). *Psikoloji öğrencilerinin psikolojik sağlamlık, duygusal zeka ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karacaoğlu, K. ve Köktaş, G. (2016). Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma ilişkisinde iyimserliğin aracı rolü: Hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, *3*(2), 119-127.

Karaırmak, Ö. (2016). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *3*(26).

Karatay, H. (2007). Dil edinimi ve değer öğretimi sürecinde masalın önemi ve işlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(3), 463-477.

Karcıoğlu, Ö. (2020). What is Coronaviruses, and how can we protect ourselves?. *Anka Tıp Dergisi*, *2*(1), 66-71.

Kıran, S. (2008). *Okulöncesi dönemi çocuklarına yönelik hazırlanan masal ve öykü kitaplarında geçen iletişim engelleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkut-Owen, F., Demirbaş-Çelik, N. ve Doğan, T. (2017). Üniversite öğrencilerinde iyilik halinin yordayıcısı olarak psikolojik sağlamlık. *Electronic Journal of Social Sciences*, *16*.

Mayr, T. ve Ulich, M. (2006). *Perik: Positive entwicklung und resilienz im kinder garten all tag*. Staatinstitut fur früh pädagogik IFP.

McHugh, R. K. ve Otto, M. W. (2012). Refining the measurement of distress intolerance. *Behavior therapy*, *43*(3), 641-651.

Öz, F. ve Yılmaz, E. B. (2009). Ruh sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Psikolojik sağlamlık. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *16*(3), 82-89.

Özbey, S. (2019). Okul öncesi çocuklar için sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlık ölçeğinin (PERİK) geçerlik güvenirlik çalışması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *10*(17), 756-786.

Özer, E. ve Deniz, M. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin duygusal zeka ve beş faktör kişilik özellikleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şen, G. (2019). *Türk masallarına psikanalitik yaklaşım*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turgut, Ö. ve Çapan, B. E. (2017). Ergen psikolojik sağlamlık düzeyinin yordayıcıları: algılanan sosyal destek ve okul bağlılığı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (44), 162-183.

Uzun, Ü. (2019). *Öğretmen adaylarının öznel iyi oluş psikolojik sağlamlılık ve yaşam kalitesi arasındaki yordayıcı ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşar, K. (2015). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile psikolojik sağlamlık ve affetme düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şiir Terapi Odaklı Sorumluluk Eğitimi Programının Ergenlerin Kişisel ve Sosyal Sorumluluklarını Geliştirme Üzerindeki Etkisi

Merve Çalık[1]

Özet

Bu çalışmanın amacı şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programının ergenlerin bireysel ve sosyal sorumluluklarını geliştirme üzerindeki etkisini incelemektir. Bu çalışmada nicel yaklaşımın deneysel modellerinden yarı deneysel kontrol gruplu ön test– son test modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, devlet okulunda okuyan 8'i kontrol, 8'i deney grubu olmak üzere toplam 16 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada "Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği" kullanılmış olup ölçek, deney ve kontrol gruplarına uygulama öncesi ve sonrası ön test/son test olarak uygulanmıştır. Şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programının oturumları yaklaşık 60-90 dakika arasında sürmekte olup toplam 10 oturumdan oluşan bir programdır. Verilerin analizinde örneklem sayısının düşük olması nedeniyle Mann Whitney U ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi gibi parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda bulgular deney grubundaki katılımcıların Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlıbir fark olduğunu göstermiştir. Başka bir ifadeyle şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programının ergenlerin bireysel ve sosyal sorumluluklarını geliştirme üzerindeki etkili olduğu belirtilebilir. Araştırma bulguları ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Şiir Terapi, Sorumluluk Eğitimi, Ergenler, Kişisel ve Sosyal Sorumluluk

The Effect of Poetry Therapy Focused Responsibility Education Program on Developing Personal and Social Responsibilities of Adolescents

Summary

The aim of this study is to examine the effect of poetry therapy focused responsibility education program on the development of individual and social responsibilities of adolescents. In this study, the quasi-experimental control group pretest–posttest model, one of the experimental models of the quantitative approach, was used. The study group of the research consists of a total of 16 secondary school students, 8 of which are in the control group and 8 in the experimental group, studying in the public school in Erenler district of Sakarya in the 2020-2021 academic year. "Personal and Social Responsibility Scale" was used in the research, and the scale was applied to the experimental and control groups as a pre-test/post-test before and after the application. The sessions of the poetry therapy focused responsibility education program last between 60-90 minutes and it is a program consisting of 10 sessions in total. Non-parametric tests such as Mann Whitney U and Wilcoxon Signed Rank Test were used due to the low sample size in the analysis of the data. As a result of the research, the findings showed that there was a significant difference between the Personal and Social Responsibility Scale pretest and posttest scores of the participants in the experimental group in favor of the posttest. In addition, the findings showed that there was a significant difference between the experimental and control groups. In other words, it can be stated that the poetry therapy focused responsibility education program is effective on the development of adolescents' individual and social responsibilities. The research findings were discussed in the light of the relevant literature.

Keywords

Poetry Therapy, Responsibility Education, Adolescents, Personal and Social Responsibility

1 Uzman Psikolojik Danışman, Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE, merve_pdr35@hotmail.com

1. Giriş

Eğitim bireye bir taraftan bilgi yüklerken aynı zamanda öğrenilen bilgilerin hayat içerisinde kullanılmasını amaçlar. Bu sebeple bireylerin bilgiyi alması ve kullanabilmesi, seçme özgürlüğünü anlamış olması ve hayatın her alanını etkileyen sorumluluk kavramının önemini bilmesi gerekmektedir (Karakuş, Kartal ve Çağlayan, 2016). Şirin (2005) öğrencilerin sosyal sorumluluklarının geliştirilmesinde öğretmenlerin anahtar bir role sahip olduğunu belirtmektedir. Özellikle erken çocukluk yıllarında alınan sorumluluk eğitimi bireylerin sorumluluk bilinci ve duyarlılığının zeminini oluşturmaktadır (Çam ve Yeşil, 2019). Duke ve Jones (1985, akt. Yontar, 2007) öğrencilerin eğitim hayatlarında öğretmenleri aracılığıyla daha fazla sorumluluk almalarına yardımcı olacak 14 yaklaşım belirlemişlerdir. Bunlar:

1. *Oto Kontrol:* Öğrencilere akademik ilerlemeleri ile ilgili olarak bilgi toplamaları öğretilir.
2. *Hedef Belirleme:* Öğrenciler, gerçekçi akademik ve davranışsal hedef oluşturma hakkında bilgi sahibi olur.
3. *İçsel Konuşma:* Öğrenciler kavramsal davranış değiştirme adlı yöntemle davranışları üzerinde kontrol sağlamayı öğrenir.
4. *Bedensel Kontrol Yöntemleri*: Düşüncesizce davranan öğrencilerin öfke ve kaygı duygularını kontrol edebilmeleri adına rahatlama egzersizleri öğretilir.
5. *İletişim Becerileri:* Temel iletişim becerileri ve çatışma çözümü gibi konular sorumluluk almanın başlıca konularındandır.
6. *Sosyal Beceriler:* Yeni insanlarla tanışma, yardım isteme ve akran baskısı ile baş etme konularında psikoeğitim programları hazırlanmıştır.
7. *Ders Çalışma Becerileri:* Öğrencilerin ödevlerini zamanında ve doğru bir şekilde yapabilmesi için gerekli programlar hazırlanmıştır.
8. *Grup Becerileri:* Öğrencilere grup halinde çalışma ve işbirliğine yönelik kazanımlar elde etmesi sağlanır.
9. *Karar Verme Becerileri:* Karar verme becerilerini geliştirmede sosyal beceri eğitiminden yararlanılır.
10. *Çatışma Çözüm Becerileri:* Öğrencilere etkili çatışma çözme becerilerinin öğretilmesi sorumluluk eğitimi için önemli bir noktadır.
11. *Belirli Değerlerin Öğrenimi:* Öğrencinin sorumluluk duygusunu destekleyen değerlerin içselleştirilmesi konusunda öğrenciler cesaretlendirilir.
12. *Ahlaki Gelişim Etkinlikleri:* Ahlaki düşünme becerilerini geliştirme amacıyla öğrencilere yapılandırılmış fırsatlar oluşturulabilir.
13. *Akran Desteği Becerileri:* Öğrencilerin akranlarına günlük problemlerinde yardım etme ve desteklemeye yönelik programlar geliştirilebilir.
14. *Öğrenme Çevresinin Kontrolü:* Bireysel öğrenmelerinin nasıl olduğu öğretmek sorumluluk için önemli konulardan biridir.

Sorumluluk kavramının tanımları incelendiğinde Özen'e (2001) göre sorumluluk erken çocukluk yıllarından başlayarak çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim seviyesine uygun bir şekilde görevlerini yerine getirmesidir. Önal (2005) ise bireyin iç denetimi ile kendisinin görev alanındaki görevleri gerçekleştirmesini sorumluluk olarak tanımlamaktadır. Özen (2001) sorumluluk kavramının 5 temel ilkesi olduğu belirtmektedir. Bunlar:

1. Yaptığım her şeyden kendim sorumluyum. Eğer iyi yaparsam değer kazanırım, yapamazsam suçu başkalarının üzerine yıkmam.
2. İyi bir yaşam tarzı için eğitimimden ben sorumluyum, doğal olarak yapmam gereken ne ise bunları kapasitem çerçevesinde kendim ve etrafımdakiler için kendim yaparım.
3. Ailem ve etrafımdaki diğer insanları anlayış ve saygı kapsamında eğitmekten sorumluyum. Farklı olsak, görünsek ve düşünsek bile önemli olan her birimizin değerli bir birey olmasıdır.
4. Kendi toplumuma ve dünyaya destek olmaktan sorumluyum. Bu her insanın daha adaletli, demokratik ve misafirperver olmasını sağlar.
5. Dünyaya sevgiyle ve korumacıl bir şekilde yaklaşmaktan sorumluyum.

Sorumluluk kavramına farklı alanlarda farklı anlamlar yüklenmekte olup (Yontar, 2013; Sezer ve Çoban; 2016) bu durum sorumluluğun çeşitli boyutlarda ele alınmasına neden olmaktadır. Örneğin hukukta *yasal sorumluluklar,* felsefede *ahlakî sorumluluk*, sosyolojide *toplumsal* veya *sosyal sorumluluklar*, psikolojide *kişisel sorumluluklar* ön plana çıkmaktadır (Yontar, 2013). Sezer ve Çoban (2016) ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları araştırdığı araştırmalarının sonucunda araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin "Aileye karşı sorumlulukları", "Kişisel sorumluluk (akademik)", "Kişisel sorumluluk (sağlık)", "Kişiler arası sorumluluk", "Çevreye karşı sorumluluk", "Dini sorumluluk" ve "Kamusal sorumluluk" olmak üzere yedi farklı sorumluluk algılarının olduğu tespit edilmiştir. Karakuş, Kartal ve Çağlayan (2016) ilkokul öğrencilerine göre sorumluluğun ne demek olduğunu inceledikleri araştırmalarında öğrencilerin sorumluluğu çoğunlukla bilişsel düzeyde ödevini yapan çocuklar ve verileni yerine getiren kişiler olarak tanımladığı sonucuna ulaşmışlardır. Öğrenciler sorumluluklarını yerine getirdiklerinde mutlu olma, güvenilir olma, gurur duyma ve takdir edilme duygularını yaşarken sorumluluklarını yerine getirmediklerinde ise üzüntü, huzursuzluk, mutsuzluk, kaygı ve başarısızlık duyguları yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Şiirin güçlü bir dışavurum aracı olması ve insanlar üzerindeki iyileştirici etkisinin Antik Yunan'dan günümüze kadar oluşturulan kaynaklar ile kayda alınıp aktarılması, günümüzde "şiir terapi" olarak kabul edilen alanın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Yücesan, 2016). Şiir terapinin öncüleri Blanton, Griefer ve Leedy (Mazza, 2014) olup şiir terapisinin tek aracı şiir olmamakla birlikte dergi yazımı, efsaneler, masallar ve kişisel metaforlar da şiire dahil edilen araçlar olarak kullanılır (Collins, Furman ve Langer, 2006). Şiir terapi 'yaratıcı', 'kuralcı' ve 'törensel' olmak üzere üç tarza dayalı olarak uygulanmaktadır. Bunlardan yaratıcı tarzda danışanlar şiir yazar, akrostiş ya da grup şiiri uygulamaları yapılır. Kuralcı tarzda danışanın duygu durumuna uygun bir şiir ya da şarkı sözünün kullanılması ve danışanların bu şiir ya da şarkı sözüne tepki vermesi beklenir. Törensel tarzda ise oturumda yazılan ya da antolojiden kullanılan bir şiirin canlandırılması ya da seslendirilmesi gibi etkinlikler bulunmaktadır (Mazza, 2014, s.50-55).

Amerikan Ulusal Şiir Terapistleri topluluğuna göre şiir terapisi, yazılı veya sözlü olarak kelimenin terapötik hedefleri gerçekleştirmek ve bireylerin, ailelerin, çiftlerin veya grupların iyi oluş seviyelerini arttırmak için kullanılması olarak tanımlanmakta olup şiir terapisinin interaktif bibliyoterapi, terapötik hikaye anlatımı, film ve performans şiirini kapsadığı da ifade edilmektedir. Bostancıoğlu ve Kahraman'a (2017) göre şiir terapisi yaratıcılık ve özgüvenin artması; yoğun duyguları kâğıda aktararak kaygıların azalması, davranış ve tutumlarının değişmesini yardımcı olacak başa çıkma becerilerinin gelişimi açısından bireylere yarar sağlamaktadır. Dolayısıyla şiir terapinin bu etkilerinden yola çıkılarak ve ergenlerde sorumluluk eğitimini vurgulayan literatür dikkate alınarak bu araştırmanın amacı şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programının ergenlerin kişisel ve sosyal sorumluluklarını geliştirme üzerindeki etkisini incelemek olarak belirlenmiştir.

1.1. Problem Cümlesi

"Şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programı ergenlerin kişisel ve sosyal sorumluluklarını geliştirme üzerinde etkili midir?" sorusu bu çalışmanın genel problem cümlesini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Hipotezleri

1. Program sonrasında, deney grubunda bulunan üyelerin sontest kişisel ve sosyal sorumluluk puanları ile kontrol grubunda bulunan üyelerin sontest kişisel ve sosyal sorumluluk puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark olacaktır.
2. Program sonrasında, deney grubu üyelerinin öntest kişisel ve sosyal sorumluluk puanlarıyla sontest kişisel ve sosyal sorumluluk puanları arasında, sontest lehine anlamlı bir fark olacaktır.

2. Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, deneysel uygulama ve veri analizinde kullanılan istatistiksel tekniklere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel yaklaşımın deneysel modellerinden yarı deneysel kontrol gruplu ön test– son test modeli kullanılmıştır. Model Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1

Öntest-Sontest Kontrol Gruplu Desen

GRUPLAR	ÖN TEST	İŞLEM	SON TEST
Deney Grubu	KSSÖ Uygulaması*	Şiir Terapi Odaklı Sorumluluk Eğitimi Programı	KSSÖ Uygulaması
Kontrol Grubu	KSSÖ Uygulaması	----	KSSÖ Uygulaması

** Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği (KSSÖ)*

Tablo 1'de görüldüğü gibi gruplar sütununda deney ve kontrol grupları bulunurken, öntest-sontest sütunlarında şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi uygulamasının deney grubuna uygulanmasından önce ve sonra deney ve kontrol gruplarına uygulanan tekrarlı ölçümler bulunmaktadır. Bu araştırmanın bağımsız değişkeni "Şiir Terapi Odaklı Sorumluluk Eğitimi Programı", bağımlı değişkeni ise Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği aracılığı ile ölçülen kişisel ve sosyal sorumluluk düzeyidir.

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2020-2021 eğitim-öğretim yılında, Sakarya'nın Erenler ilçesinde, devlet okulunda okuyan 8'i kontrol (erkek:2, kız: 6), 8'i deney (erkek:2, kız: 6) grubu olmak üzere toplam 16 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Deney grubundaki öğrenciler gönüllü olarak çalışmaya katılmış olup deney grubundaki katılımcılara şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programı uygulanırken kontrol grubuna herhangi bir uygulama yapılmamıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada "Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği" veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği

Conrad ve Hedin (1981) tarafından geliştirilen Kişisel ve Sorumluluk Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması Taylı (2005) tarafından yapılmıştır. Ölçek 12-17 yaş grubu için hazırlanmış olup 21 maddeden oluşmaktadır ve dörtlü likert tipindedir. Ölçeğin sosyal ve kişisel sorumluluk olarak iki alt boyutu bulunmaktadır. Uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık kat sayısı ölçek geneli için .76'dır. İkinci uygulama için ise, .79 olduğu bulunmuştur. Ölçeğin sosyal sorumluluk alt boyutunun .59, kişisel sorumluluk alt boyutunun ise .71 iç tutarlılığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin madde-toplam korelasyonları .21 ile .50 arasında değişmektedir. Puanların düşüklüğü, düşük sorumluluk düzeyini, yüksekliği ise yüksek sorumluluk düzeyini göstermektedir. Böylece ölçekten alınabilecek en yüksek puan 84, en düşük puan ise 21'dir.

2.4. Şiir Terapi Odaklı Sorumluluk Eğitimi Programı

2.4.1. Programın Genel Tanıtımı

Şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programı kapsamında oturumlarda bireysel, sosyal, doğaya ve çevreye karşı sorumluluklara yönelik amaçlar belirlenerek, her oturumda şiir ve hikayeler aracılığıyla akrostiş, şiir yazma, okunan şiirle ilgili düşünceleri belirtme, şiire yönelik resim yapma, şaire mektup yazma, öykü tamamlama, grup şiiri oluşturma gibi şiir terapi tekniklerinden yararlanılmıştır. Programda kişisel ve sosyal sorumlulukların geliştirilmesinin amaçlanmasından dolayı Duke ve Jones (1985, akt. Yontar, 2007) öğrencilerin eğitim hayatlarında daha fazla sorumluluk almalarına yardımcı olacak 14 yaklaşım içinden ağırlıklı olarak iletişim becerileri, sosyal beceriler, grup becerileri, çatışma çözüm

becerileri ve belirli değerlerin öğrenimi ilkeleri göz önünde bulundurulmuştur. Program 10 oturumdan oluşmakta olup bu programla ergenlerin bireysel ve sosyal sorumluklarına yönelik farkındalık kazanması ve bu sorumluluklarının geliştirmesi amaçlanmıştır. Bu başlık altında oturumların amaçları ve oturumlarda yapılanlar etkinliklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

1. Oturum: Bu oturumda grup üyelerine "sorumluluk bir masal kahramanı, bir nesne ya da bir film yıldızına benzeseydi bu ne olurdu?" sorusu sorulur ve bu sorunun cevabına göre sorumluluğun resmini çizmeleri istenir.

2. Oturum: Bu oturumda grup üyelerine "herkes, herhangi biri, birisi ve hiç kimse" hikayesi okunur ve hikaye sonrasında hikayeye yönelik soruların olduğu form dağıtılarak doldurmaları istenir.

3. Oturum: Bu oturumda grup üyelerinden sorumluluk kelimesinin baş harflerinden oluşan bir şiir yazmaları istenmiştir.

4. Oturum: Bu oturumda grup üyelerinin sorumluluklarını fark etmesi ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri durumda neler yaşanabileceklerini görmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla grup üyelerine bazı cümleler verilerek boşlukları doldurup bir cümle haline getirmeleri istenmiştir.

5. Oturum: Bu oturumda gruba Ümit Yaşar Oğuzcan'ın "Anacığım" şiiri okunarak grup üyelerine şiire yönelik soruların olduğu form dağıtılarak cevaplandırmaları ve sonrasında bu sorumluluklarından oluşan bir şiir yazmaları istenir.

6. Oturum: Bu oturumda Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Memleket İsterim" şiir okunmuş ve ardından bu şiirin onlara ne hissettirdiklerini düşünerek bu şiire bir resim yapmaları istenmiştir.

7. Oturum: Bu oturumda Ataol Behramoğlu'nun "İlkbahar" şiiri okunmuş ve ardından bu şiirin onlara ne hissettirdiklerini düşünerek şaire mektup yazmaları istenmiştir.

8. Oturum: Bu oturumda grup üyelerine bireysel sorumluluk kapsamında çalışkanlıkla ilgili "Tembel Keloğlan" öyküsü yarıya kadar okunur. Ardından üyelere "sizce bu öykü nasıl tamamlanır?" şeklinde sorularak hikayeyi tamamlamaları istenir.

9. Oturum: Bu oturumda grup üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmedikleri durumda olası sonuçlarla ilgili farkındalık kazanmaları amacıyla kartpostal etkinliği yapılmıştır.

10. Oturum: Bu oturumda grup üyelerinden "sorumluluk" ile ilgili ortak bir grup şiiri oluşturmaları istenmiştir.

2.5.Verilerin Çözümlenmesi

Deney ve kontrol gruplarından, Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği ile toplanan ön test ve son test verilerinin analizleri, SPSS 20.00 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem sayısının düşük olması (n= 16, kız=12 erkek=4) ve verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı non-parametrik yöntemler tercih edilmiş bu nedenle araştırmada Mann Whitney U ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi gibi parametrik olmayan testler kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Grubun Sosyo-Demografik Yapısına İlişkin Değerler

Tablo 2

Deney Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri

Deney Grubu Cinsiyet	*f*	%
Kız	2	25
Erkek	6	75
Toplam	8	100

Tablo 2 incelendiğinde deney grubunu oluşturan katılımcıların %75'inin kız, %25'inin de erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3

Kontrol Grubunun Cinsiyet Durumunun Frekans ve Yüzde Değerleri

Kontrol Grubu Cinsiyet	*f*	%
Kız	5	24
Erkek	3	75
Toplam	8	100

Tablo 3 incelendiğinde kontrol grubunu oluşturan katılımcıların %75'inin kız, %25'inin de erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

3.2. Mann-Whitney U Testi Analizi Sonuçları

Deney ve kontrol grubunu oluşturan öğrencilerin Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeğinden aldıkları öntest puanları arasında istatistiksel olarak önemli bir fark olup olmadığı Mann-Whitney U Testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Deney ve Kontrol Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği Ön Test Puanlarına Uygulanan Mann- Whitney U Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	*N*	$X_{sıra}$	$\sum sıra$	*U*	*z*	*P*
Ön Test	Deney Grubu	8	7,81	62,50	26,500	-,581	,562
	Kontrol Grubu	8	9,19	73,50			

Tablo 4'teki Mann-Whitney U Testi sonuçları incelendiğinde, uygulama öncesi kontrol ve deney gruplarına ait Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği sıra ortalamaları arasında anlamlı fark görülmemektedir (U=26,500, p>.05).

Tablo 5

Deney ve Kontrol Gruplarının Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği Son Test Puanlarına Uygulanan Mann- Whitney U Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	*N*	$X_{sıra}$	$\sum sıra$	*U*	*z*	*P*
Son Test	Deney Grubu	8	10,00	83,00	12,000	-1,994	,047
	Kontrol Grubu	8	5,75	50,00			

Tablo 5'teki Mann-Whitney U Testine göre, uygulama sonrası kontrol ve deney Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği puanlarının gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır (U=12,000, p<.05). Deney grubunun Kişisel ve Sosyal sorumluluk ölçek puanlarının son ölçümde kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmüştür.

3.3.Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Analizi Sonuçları

Tablo 6

Deney Grubuna Uygulanan Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği Toplam Puanı ile Ön Test-Son Test Puanlarına Yapılan Wilcoxon Analizi Sonuçları

Deney Grubu	Sıra işaretleri	*N*	*xsıra*	∑ *sıra*	*z*	*P*
Ön Test/Son Test	Negatif sıra	1[a]	1,00	1,00	-1,992[a]	,046
	Pozitif sıra	5[b]	4,00	20,00		
	Eşit	2[c]				
	Toplam	8				

**p<.005*

Deney grubuna uygulama öncesi ve sonrası uygulanan Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır. Tablo 6'da görüldüğü üzere deney grubunun ön test/son test puanları arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($z = - 1,992$, $p < .05$).

4. Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular deney grubundaki katılımcıların Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Ölçeği ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca bulgular, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir fark olduğunu da göstermiştir. Diğer bir ifadeyle şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programının ergenlerin kişisel ve sosyal sorumluluklarını geliştirme üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir.

Alanyazın incelendiğinde sorumluluk eğitimi uygulamalarının sınırlı olduğu görülmektedir. Bunlardan Önal (2005) bir sorumluluk eğitim programının lise dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerine etkisini incelenmiş ve araştırma sonucunda geliştirilen sorumluluk eğitim programının 9. sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeyleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Acar (2012) ise varoluşçu yaklaşım odaklı sorumluluk eğitimi programının ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerine etkisi incelenmiş ve uygulanan programın etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmaların sonucunda sorumluluk eğitimi programlarının sorumluluk kazanımında etkili olduğunun bulunması araştırmamızdaki bulguları da destekler niteliktedir.

Sorumluluk kavramına yönelik araştırmalar incelendiğinde ağırlıklı olarak öğretmen görüşleri (Tepecik, 2008; Çelik, 2010; Ekici, 2014; Sezer, Çoban ve Akşit, 2017) ve öğretmenlerin sorumluluk eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi (Yeşil, 2014; Yeşil, 2015) konularında araştırmalar yapılmıştır. Benzer şekilde şiir terapi ile ilgili araştırmaların da duygu durum bozuklukları (Luber, 1978; Leedy, 1969; Asgarabad, Ahangi, Feizi, Sarmasti ve Sharifnezhad, 2018), istismar (Mazza, Magaz ve Scaturro, 1987; DeMaria, 1991; Bowman ve Halfacre, 1994), akut hastalıklar (Lack, 1982), iç çatışma (Maddalena, 2009) ve bilişsel dikkat sendromu (Asgarabad, Ahangi, Feizi, Sarmasti ve Sharifnezhad, 2018) üzerindeki etkisini incelemeye yönelik olduğu görülmüştür.

Şiir terapiye yönelik deneysel çalışmaların az olması ise araştırmamızın sonuçlarıyla literatürdeki bulguları kıyaslamayı zorlaştırmaktadır. Şiir terapiye yönelik yapılan çalışmalardan biri olan Çıplak ve Atıcı (2016) grupla psikolojik danışmada şiir kullanımının üniversite öğrencilerinin empati ve duygu farkındalığı düzeylerine etkisini incelemiş ve araştırmanın nicel bulgularında grupla psikolojik danışmada şiir kullanımının üniversite öğrencilerinin empati ve duygu farkındalığı düzeylerine etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını sonucuna ulaşmışlardır. Ancak araştırmanın nitel boyutunda ise deney grubundaki üyelerin çoğunluğunun grupla psikolojik danışmada şiir kullanımından yararlandıklarını ortaya koymuştur. Dolayısıyla nitel bulgulardan yola çıkarak grupla psikolojik danışmada şiir kullanımının üniversite öğrencilerinin empati ve duygu farkındalığı düzeyleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer araştırmada Yücesan (2016) müzik terapi, şiir terapi ve yaratıcı drama uygulamalarının üniversite öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri üzerine etkisini incelemiş ve araştırma sonucunda müzik terapi, şiir terapi ve yaratıcı drama uygula-

malarının üniversite öğrencilerinin genel benlik saygısı, sosyal benlik saygısı, akademik benlik saygısı ve ebeveynlerle ilgili benlik saygısı düzeyleri üzerine olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Bu araştırma bulgularından yola çıkarak şiir terapinin empati, duygu farkındalığı ve benlik saygısı üzerinde olumlu etkilerinin olması araştırmamızda şiir terapi odaklı sorumluluk eğitiminin kişisel ve sosyal sorumluluk düzeyi üzerinde olumlu etki etmesiyle örtüşmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonucunda şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programının ergenlerin kişisel ve sosyal sorumluluk düzeylerini anlamlı derecede yükselttiği başka bir ifadeyle oturumlar sonrası deney grubunda olumlu yönde değişimin yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular ergenlere yönelik yapılacak şiir terapi odaklı sorumluluk eğitimi programının onların kişisel ve sosyal sorumluluklarını arttıracağını ortaya koyması açısından önemli olduğu belirtilebilir. Araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak şu önerilerde bulunulabilir:

Bu çalışma sadece ortaokul düzeyindeki çocuklar ile yapılmıştır. Bu yüzden farklı örneklem gruplarında (ilkokul, lise gibi) bu çalışmaların etkililiği sınanabilir.

Okul psikolojik danışma ve rehberlik servisleri kişisel ve sosyal sorumlukları geliştirme ile ilgili öğrenci, öğretmen ve veli seminerleri verebilir, pano-bülten-broşür çalışmaları düzenleyebilir ve şiir terapi odaklı grup çalışmaları yapabilir.

Ortaokul düzeyindeki öğrenciler üzerinde yapılacak şiir terapi grup çalışmalarının farklı değişkenler üzerinde de etkileri araştırılabilir.

Bu araştırmanın 8'i kontrol, 8'i deney grubu olmak üzere toplam 16 ortaokul öğrencisi ile sınırlı olmasından dolayı ileride yapılacak çalışmalarda daha geniş örneklemlerle çalışılabilir.

6. Kaynaklar

Acar, M. C. (2012). *Varoluşçu yaklaşım odaklı sorumluluk eğitimi programının ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi) Gaziantep Üniversitesi.

Asgarabad, E. Y., Ahangi, A., Feizi, M., Sarmasti, E., & Sharifnezhad, A. (2018). The effectiveness of detached mindfulness techniques-oriented poetry therapy on cognitive attentional syndrome. *The Arts in Psychotherapy*, *61*, 33-37.

Bostancıoğlu, B. ve Kahraman, M. E. (2017). Sanat terapisi yönteminin ve tekniklerinin sağlık–iyileştirme gücü üzerindeki etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, *5*(2), 150-162.

Bowman, D. O., & Halfacre, D. L. (1994). Poetry therapy with the sexually abused adolescent: A case study. *The Arts in Psychotherapy*.

Çalışkan, H., Yıldırım, Y. ve Kılınç, G. (2019). Farklı kültürel yapıdaki ailelerde yetişen öğrencilerin sorumluluk ve hoşgörü değerlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, *44*(199).

Çam, İ. A. ve Yeşil, R. (2019). Sorumluluk eğitimi uygulamaları ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik incelemesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *16*(1), 1442-1462.

Çelik, F. (2010). *5. sınıf sosyal bilgiler programında sorumluluk, estetik ve doğal çevreye duyarlılık değerlerinin kazandırılmasına ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi.

Çıplak, E. ve Atıcı, M. (2016). Grupla psikolojik danışmada şiir kullanımının üniversite öğrencilerinin empati ve duygu farkındalığı düzeylerine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *6*(45), 115-127.

Collins, K. S., Furman, R., & Langer, C. L. (2006). Poetry therapy as a tool of cognitively based practice. *The Arts in psychotherapy*, *33*(3), 180-187.

DeMaria, M. B. (1991). Poetry and the abused child: The forest and tinted plexiglass. *Journal of Poetry Therapy*, *5*(2), 79-93.

Ekici, G. (2014). Öğretmenin öğrencilerin akademik başarı ve başarısızlığından sorumluluk algısı konusunda görüşler: biyoloji öğretmen adayları örneği. *Elementary Education Online*, *13*(4).

Karakuş, C., Kartal, A. ve Çağlayan, K.T. (2016). İlkokul öğrencilerine göre sorumluluk. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences, 49 (*1), 1-19.

Lack, C. R. (1982). Biblio-poetry therapy with acute patients. *The Arts in Psychotherapy*. *9*(4), 291–295. https://doi.org/10.1016/0197-4556(82)90006-5

Leedy, J. J. (1969). Poetry Therapy; The Use of Poetry in the Treatment of Emotional Disorders. *ERIC*, 288. ED030231.

Luber, R. F. (1978). Assessment of mood change as a function of poetry therapy. *Art Psychotherapy*. *5*(4), 211–215. https://doi.org/10.1016/0090-9092(78)90035-2

Maddalena, C. J. (2009). The resolution of internal conflict through performing poetry. *The Arts in psychotherapy*, *36*(4), 222-230.

Mazza, N. (2014). Şiir terapi: Teori ve Pratik (E. Çıplak, çev.). *İstanbul: OkuyanUs Yayınları*.

Mazza, N., Magaz, C. ve Scaturro, J. (1987). Poetry therapy with abused children. *The Arts in Psychotherapy*, *14*(1), 85-92.

Önal, Ş. H. (2005). *Bir sorumluluk eğitim programının lise dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.

Özen, Y. (2001). *Sorumluluk eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Sezer, A., Çoban, O. ve Akşit, İ. (2017). Öğretmenlerin sorumluluk değeri algılarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 122-144.

Sezer, A. ve Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi eğitim araştırmaları dergisi*, *2*(1), 22-39.

Şirin, H. (2005). Öğrencilerin sosyal sorumluluklarının geliştirilmesinde öğretmenlerin rolü. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *25*(1).

Tepecik, B. (2008). *Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi.

Yeşil, R. (2014). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin sorumluluk eğitimi stratejilerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *29*(29-2), 282-294.

Yeşil, R. (2015). Lise öğretmenlerinin sorumluluk eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi. *Journal of Theory & Practice in Education (JTPE)*, *11*(2).

Yontar, A. (2007). *Sorumluluk eğitiminde ceza uygulamalarına ilişkin ilköğretim 5. sınıf öğretmen ve öğrenci görüşlerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi.

Yontar, A. (2013). *Sosyal bilgiler programında kazandırılması hedeflenen sorumluluk değeri ve empati becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.

Yücesan, E. (2016). *Müzik Terapi, şiir terapi ve yaratıcı drama uygulamalarının üniversite öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri üzerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.

TÜRKİYE BÜTÜNCÜL PSİKOTERAPİ DERGİSİ

DERLEME

FİZİĞİN EVRİMİ
Newton ve Kuantum Fiziğinin Psikoterapi Kuramlarındaki Yansımaları

Cüneyt Okcu[1]

Özet

İnsan, evrimsel yolculuk sürecinde kendiyle beraber canlı ve cansız birçok yapının evrimleşmesine de aracılık etmiştir. Tarih öncesi çağlarda başlayan bu süreç insanın keşif ve merak güdüsüyle inanç, felsefe ve bilim sistemleri geliştirmesine sebep olmuş ve kendisiyle birlikte sistemlerin de evrimleşmesiyle sonuçlanmıştır. Sürece doğa felsefesi olarak başlayan fizik zamanla felsefenin düşünsel yapısından ayrışarak bir bilim dalı halini almıştır. Günümüzde ise fizik deneysel bulgu sonuçlarıyla tüm düşünce sistemlerini etkileyen ve yön veren konuma gelmiştir. Psikoterapi kuramları da fizik biliminin etki ettiği disiplinler arasında yer almaktadır. Bu sebeple fizik biliminin evrimsel sürecinin bilinmesi evrenin olduğu kadar insanın çözümlenmesi içinde önemlidir.

Bu çalışmada tarih öncesi çağdan başlayarak fizik biliminin evrimsel süreci ele alınmış ve fiziğin, psikoterapi kuramlarının oluşum ve gelişim süreçlerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu manada fizik bilimindeki gelişmelerin düşünce sistemlerine etkileri ile bunun sonucunda ortaya çıkan psikoterapi kuramları ve çağdaş temsilcileri değerlendirilmiştir. Çalışmada disiplinler arası etkileşimlerin ortaya konması amaçlanmış ve özellikle kuantum fiziğindeki gelişimlerin aktarılmasıyla psikoterapi kuramlarına yeni bakış açıları ve farklı boyutlar kazandırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fizik, Newton, Kuantum, Psikoterapi, Felsefe

Giriş

İnsan, antik çağlardan bu yana doğayı ve kurallarını merak etmiştir. Özellikle korkutucu doğa olayları, Güneş ve Ay'ın yüceliği, gündüz ve gece döngüsünün bilinmezliği insanın evrim sürecinde kendisini koruma içgüdüsüyle doğayı keşfetme yolculuğuna çıkmasına sebep olmuştur. Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarıyla birlikte doğayı keşif yolculuğuna doğayla baş etmeyi sağlayacak teknik bilgilerde eklenmiştir. Bu bilgiler zamanla bir disiplin haline gelmiş ve özellikle Antik Yunanda felsefenin bir alanı olarak incelenmeye başlanmıştır. Antik Yunancada fizik (*physis*) sözcüğü doğa anlamına gelmektedir. Felsefenin bir alanı olarak şekillenen fizik zamanla felsefeden ayrılarak bir bilim; doğa bilimi halini almış ve günümüze gelene kadar klasik fizik ve modern fizik gibi doğayı anladığı şekliyle açıklamaya çalışan disiplinlere ayrılmıştır.

Bu çalışmada bilimin evrimsel süreci üzerinde durularak fiziğin psikoterapi kuramlarının oluşum ve gelişim süreçlerindeki etkilerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu çerçevede nitel bir çalışma metodu kullanılarak bilimsel yayınlar taranmış, gelişimler kronolojik olarak ortaya konmuş, fiziğin ve felsefenin psikoterapi kuramları üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Tarih Öncesi Çağ'dan Aydınlanma Çağı'na Bilimsel Yolculuk

İnsanın evrimsel yolculuğu paleolitik çağda Afrika kıtasında başlamıştır. Fosil kalıntıları incelendiğinde insanın Doğu Afrika'da yolculuğa başladığı, buradan Mısır ve Mezopotamya, ardından Çin ve Hindistan ile Anadolu ve Avrupa topraklarına doğru dağılım gösterdikleri görülmüştür. Bu manada Mısır ve Mezopotamya'nın uygarlığın ataları olduğu, bilim ve inanç sistemlerinin temellerini attığı tespit edilmiştir. Mısırlıların ölümle ilgilenmeleri firavunlarının tekrar canlanacağı inancıyla onları mumyalamalarına ve kusursuz piramit mezarlar inşa etmelerine sebep olmuştur. Bu durum Mısırlıların geometriyi icat etmeleri ve düalist inanç sistemini geliştirmeleriyle sonuçlanmıştır. Mısır'ın aksine ölüm yerine yaşamla ilgilenen Babil ise aritmetik biliminin, 24 saatlik gün sisteminin ve monist inanç sisteminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mısır ve Babil'in icat ettiği bilgiler ise Antik Yunan ile disiplinler haline gelmiştir.

1 Uzm. Klinik Psikolog, Psikoterapist, Psikoterapi Enstitüsü, BPT Kütük No: 669, cuneyt.okcu@hotmail.com, 0544 652 2250

> *"Uygarlığı oluşturan şeylerin çoğu Mısır ve Mezopotamya'da binlerce yıldır zaten vardı ve oradan komşu ülkelere yayılmıştı; ama Yunanlar tamamlayana kadar belli öğeleri eksik kalmıştı. Matematiği, bilimi ve felsefeyi icat ettiler" (Russell, 2020; s.31).*

Mısır ve Babil'den Antik Yunan'a giren doğa bilgisinin örneklerine Homeros (MÖ 850) ve Hesiodos (MÖ 750-650) yazıtlarında açıkça rastlanmaktadır. Hesiodos'un Theogonia adlı destanında evrenin doğum şeması "*Khaos-Kosmos*" karşıtlığıyla açıklanmıştır. Khaos; Antik Yunancada "boşluk, açıklık, uçurum" anlamına gelmekte ve bu kavramla Hesiodos varolan her şeyin dünyaya boşluktan ya da bilinmeyen bir uçurumdan sıçramış olduğunu ima etmiştir. Khaos'un zıttını ise Kosmos olarak kavramsallaştırmıştır. Kosmos; Antik Yunancada "düzenlemek, şekillendirmek, çeki düzen vermek" anlamlarına gelmektedir. Hesiodos'a göre önce Khaos (boşluk) vardı ve Gaia (toprak ana) oğlu Kronos (zaman) ile birlik olarak Khaos'u yok edip düzensizliği şekillendirerek Kosmos'u oluşturmuştur (Dürüşken, 2020). Evrenin bu başlangıç hikâyesi bile bize fizik bilimiyle ilgili çok önemli bilimsel ipuçları vermektedir.

Mısır ve Babil bilgilerini Antik Yunan'a getirerek felsefeyi kuran kişi ise Thales olmuştur. Thales'in felsefesi günümüzdeki felsefeden farklı olarak doğayı kapsamaktadır. Bu manada Thales'i sadece doğa felsefesinin değil fiziğinde kurucusu olarak görmek yanlış olmayacaktır. Thales, "*Arkhe*"nin yani "evrende her şeyin sebebi olan ilk neden nedir?" sorusunun izini sürmüştür. Thales'e göre her şeyi var eden şey "su" dur. Thales'in öğrencileri ve sonrasındaki filozoflarda da bu sorunun peşine düşmüş; farklı sonuçlara –Anaksimandros (apeiron), Anaksimenes (hava), Herakleitos (ateş), Ksenophanes (toprak) ve Empedokles (dört element)– ulaşmış ve fizik biliminin ilk bilimsel yaklaşımının temelleri atılmıştır. Demokritos'un her şeyi oluşturan ve bölünemeyen madde olarak ifade ettiği "*atom*" sözcüğü ile Herakleitos'un doğada her şeyin her an yenilendiği, tek temel yasanın değişim olduğu ve bu sebeple asıl önemli olanın "*zaman*" olduğu görüşü fiziğin en önemli kavramları haline gelmiştir (Dürüşken, 2020; Russell, 2020; Gökberk, 2019; Usta, 2020a).

> *"Demokritos –en azından benim düşünceme göre- daha sonraki bütün ilkçağ ve ortaçağ düşüncesini geçersiz kılan, belli bir kusurdan muaf olan son Yunan filozoftur. Buraya kadar ele aldığımız bütün filozoflar, önyargısız bir şekilde dünyayı anlama çabasına giriştiler.*
>
> *Bu noktadan itibaren daha önceki eşi görülmemiş başarıya rağmen bozulmanın ve ardından aşamalı bir çöküşün ilk tohumları atılır. Demokritos'tan sonraki en iyi felsefede bile yanlış olan, evrenle karşılaştırıldığında insana yapılan yersiz vurgudur. Önce Sofistlerle birlikte taze bilgi edinme girişimi yerine nasıl bildiğimizi incelemeye yol açan kuşkuculuk gelir. Sonra, Sokrates'le birlikte etiğe vurgu; Platon'la birlikte saf düşüncenin kendi kendini yaratan dünyası lehine duyular dünyasının reddi; Aristoteles'le birlikte, bilimde temel kavram olarak amaca inanç ortaya çıkar. Platon'un ve Aristoteles'in dehasına rağmen, düşüncelerinde sonsuz derecede zararlı oldukları kanıtlanan kötülükler vardır. Onlardan sonra zindelikte bir bozulma oldu ve popüler hurafe yeniden nüksetti. Katolik ortodoksluğunun zaferinin bir sonucu olarak kısmen yeni bir bakış doğdu; ama felsefe, Sokrates'in öncüllerini ayırt eden zindeliği ve bağımsızlığı Rönesans'a kadar tekrar kazanamadı (Russell, 2020; s.148-149)."*

Batı felsefesinin miladı kabul edilen Sokrates ve öğrencisi Platon'un ardından MÖ IV. yy'da sahneye çıkan Aristoteles, atom ve zaman kavramlarını entegre ederek fiziğin özünü maddenin devinimi olarak açıklamıştır. Aristoteles, hareketi ele aldığı "*Fizik*" eserinde canlıların kendinde var olan özle hareket ettiğini; ağaçtan düşen bir elmanın aslında özünde olan toprağa doğru hareket ettiğini savunmuştur (Aristoteles, 2019). MÖ 350 yıllarında yazılan "*Ruh Üzerine*" isimli ilk psikoloji kitabı da yine Aristoteles tarafından kaleme alınmıştır (Aristoteles, 2018). Gök cisimlerinin hareketi üzerine yazdığı "*Gökyüzü Üzerine*" eserinde de dünyayı evrenin merkezi olarak belirlemiş (Aristoteles, 2013) ve bu görüş Kopernik zamanına kadar bilime egemen olmuştur. Aristoteles, hiçbir şeyin kendiliğinden olmayacağını savunmuş; "*Aristo Fiziği*" olarak tanımlanan görüşleri yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Ayrıca "*Sonuç olmayınca başlangıç olmaz*" sözünden de anlaşılacağı üzere "*Erekbilimci Determinizm*" ve "*Tümdengelimci*" yaklaşımı benimsemiş ve tarih boyunca tüm filozof ve bilim insanlarını etkilemiştir (Dürüşken, 2020; Russell, 2020).

Döneminde her konuda uzman olarak görülen Aristoteles, üç kıtayı fetheden Makedonya kralı Büyük İskender'in hocalığını yapmış ve görüşleri her alanın içerisine gömülmüştür. Büyük İskender'in ölümünün ardından imparatorluk üç generaline bölüştürülmüş; General Ptolemaios Soter Afrika kıtasını alarak Firavun unvanıyla Mısır hükümdarı olmuş ve İskenderiye'yi başkent yapmıştır. Savaşmak için zor, ticaret için elverişli bir bölge olan Mısır giderek zenginleşmiş ve Ptolemaios Hanedanı en iyi filozofları ülkelerine çekerek İskenderiye'yi bilginin yeni merkezi yapmıştır. İskenderiye

Ekolü olarak adlandırılan bu dönem Geometrinin Babası Eukleides; Deneysel Tıbbın Babası Galen; Astronominin öncüsü Batlamyus'un yüzyıllar boyu ana kaynak olarak kabul edilecek olan eserlerinin çıkmasını sağlamıştır. Her ne kadar İskenderiye kütüphanesi ve ortaya konulan tüm bilimsel gerçekler Romalılar tarafından yıkılmış ve yakılmış olsa da Batlamyus'un ortaya koyduğu "*Dünya Merkezli Evren Modeli*" Roma kilisesi tarafında benimsenmiş ve sorgulanması bin yıl boyunca yasaklanmıştır. Ancak bu model kilisenin tüm baskılarına rağmen Rönesans ile birlikte sorgulanmaya başlamış; önce Kopernik ve ardından Galileli ve Kepler ile yıkılmıştır. Ortaçağ karanlığına bürünmüş ve sorgulanması bile kabul edilemeyecek olan bu bilginin yıkılması bir paradigma değişimine sebep olmuş, bilim ve özellikle fiziğin hızlı gelişim sürecini başlatmıştır (Russell, 2020; Russell, 2019; Usta, 2020b; Uzel, 1996; Yıldırım, 1995).

Bu yüzyıla kadar geçerli olan Aristo Fiziğinde, "*Durağanlık*" temel kavram olarak belirlenmiştir. Aristoteles'e göre "bilardo topu" gibi bir nesneyi harekete geçirmek için başka bir kuvvet uygulanması gerekliydi. Galilei fiziğinde ise "*Hareket*" temel kavram olarak belirlenmiş, aslolanın hareketi durdurmak için uygulanan kuvvet olduğu belirtilmiş ve "*Görelilik*" kavramı ortaya konmuştur (Cankoçak, 2021). Bu iki temel bakış açısı devam eden yıllarda fiziğin seyrini değiştirecek iki önemli bilim insanının ve kuramlarının –Sir Isaac Newton ve Kütleçekim Yasası ile Albert Einstein ve Görelilik Kuramı– ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Klasik Fizikten Kuantum Fiziğine Bilimsel Yolculuk

Newton her bir kütlenin birbirine çekim kuvveti uyguladığını ve hareketin kuvvetli olandan yana gerçekleştiğini belirtmiştir. Yerin kütleçekiminin elmanın kütleçekiminden yüksek olması sebebiyle elmanın toprağa doğru hareket ettiğini ortaya koymuştur. Öte yandan Newton'da Aristoteles gibi tümdengelimci bakış açısıyla hareketin düzenlilikten düzensizliğe doğru yani Kozmos'tan Kaos'a doğru olduğunu savunmuştur. Newton'a göre eğer bir bilardo topu hareket ediyorsa öncesinde bu harekete sebep olan bir neden vardır. Bu manada Newton, Aristoteles'ten ayrılarak nedenlerin sonuçlara sebep olduğunu savunmuş; erekbilimci olmayan doğrudan deterministik bakışı edinmiştir. Newton'un ortaya koydukları o kadar güçlü argümanlardı ki fizik dünyası yüz yıldan fazla bir süre Newton'un evrenle ilgili her şeyi açıkladığını savunmuştur. Ancak Newton bazı soruların cevabını verememiştir. Ortaya koyduğu yasalarla bir roketi uzaya göndermek mümkün iken iki cisimden daha fazla cisimlerin arasındaki etki-tepki sonucunda üçüncü cismin nereye hangi hızla gideceğini saptayamamıştır. Bu durum fizikte "Üç Cisim Problemi" olarak ele alınmıştır. Ayrıca ışığın güneşin etrafından geçerken neden büküldüğünü ve Young'ın Çift Yarık Deneyinde tespit ettiği ışığın gözlemlendiğinde parçacık gözlemlenmediğinde dalga olarak hareket etme durumunu açıklayamamıştır. Newton sadece klasik fiziğin kurucusu değil aydınlanmanın da öncüsü olarak kabul edilmiştir. Antik çağda başlayan ve Newton ile en güçlü seviyesine ulaşan "Determinizm" birçok düşünce disiplinini de hâkimiyeti altına almıştır.

1880'lerde Henri Poincare, üç cisim probleminin kestirim yoluyla çözülemeyeceğini, kaotik ve tahmin edilemez bir davranışın olduğunu ortaya koymuş ve "*Kaos Teorisi*" temelleri atılmıştır. Poincare'e göre üç veya daha fazla cisimli sistemlerde yapılacak çok küçük bir değişiklik büyüyerek kaotik devinime yol açmaktadır. Poincare'in bu bakış açısı günümüzde "*Kelebek Etkisi*" olarak tanımlanmaktadır. Kelebek Etkisi kavramı Poincare'den çok sonra, 1959'da MIT meteoroloğu Edward Lorenz tarafından tekrar keşfedilmiştir. Lorenz, hava tahminleri yaptığı bir çalışmada verilerde görmezden geldiği çok küçük bir değerin tüm verilerde büyük sapmalara sebep olduğunu görmüş ve bu durumu "*Pasifikte bir kelebeğin kanat çırpması dünyanın diğer ucunda fırtınaya yol açıyor*" sözüyle betimlemiştir. Lorenz kaotik yapıyı bilgisayarda simüle ettiğinde ise sonuçların tahmin edilemez şekilde hareket ettiğini ancak genel bütünlük içerisinde bir şeklin ortaya çıktığını görmüş ve bunu "*Lorenz'in Kelebek Çekicisi*" olarak adlandırmıştır (Cankoçak, 2021; Gribben, 2013; Koçak, 1994).

Kaos Teorisi günümüzde evrenin karmaşık görünümü altındaki derin basitliği araştıran ve kaos neticesinde oluşan fraktal yapılar olarak iki farklı bakış açısıyla ele alınmaktadır. Birinci görüş Poincare'in Kaotik Determinizminin devamıyken ikinci görüş kaosun bir süre sonra kendi düzenini oluşturması yaklaşımını temele almaktadır.

Newton ışığı bir parçacık olarak ele alırken optik üzerine çalışmalar yapan Hollandalı bilim insanı Huygens ışığın dalga olduğunu iddia etmiştir. Galilei'nin sarkaç çalışmalarıyla ilgilenmiş ve ortamdaki titreşimin sarkaçlar arasında senkronizasyon sağladığını görmüş ve titreşiminde bir dalga olduğunu belirterek "*Sistem Kuramını*" ortaya koymuştur (Gribben, 2020). Huygens, alan ve sistem kavramlarının tohumlarını bilim dünyasına ekmiş ancak Newton'un Birleşik Krallıkta yarattığı bilimsel güç Huygens'in tohumlarını da kullanarak fiziğe yön vermiştir.

Faraday, bir kuvvetin ortaya çıkması için ortada bir alan olması gerektiğini savunmuş ve "*Alan Kavramı*" ortaya çıkmıştır. Faraday, elektrik akımıyla manyetik alan ve mıknatıs kullanarak elektrik akımı yaratmayı başarmış ve sonucunda elektrik motorunu icat etmiştir. Maxwell ise Faraday'ın başladığı işi devam ettirerek elektrik ve manyetik alanların aslında titreştiğini yani bir dalga gibi davrandığını belirterek her iki kuvveti birleştirip "*Elektromanyetik Dalga Kuramını*" ortaya koymuş ve ışığın bir elektromanyetik dalga olduğunu savunmuştur. Böylelikle doğadaki ikinci kuvveti, "*Elektromanyetik Kuvveti*" ortaya çıkarmıştır. Ancak Maxwell ortaya yeni bir kriz daha çıkarmıştır. Klasik fiziğe göre dalgalar bir ortamda; yani su dalgaları sudaki, ses dalgaları ise havadaki titreşimler sonucu oluşmaktadır. Ancak ışığın nasıl ve hangi ortamda oluştuğu ortaya konamamıştır. Ancak Albert Einstein'ın "Özel ve Genel Görelilik Kuramları" ile bu sorun da aşılmıştır. Einstein, uzayın bir kütleçekim alanı olduğunu savunmuş, alanların uzayzamanı meydana getirdiğini, kütle ve enerjinin dağılımı sebebiyle uzayzamanın büküldüğünü, bu nedenle gezegenlerin güneş etrafında döndüklerini ve ışığın güneş etrafından geçerken kırıldığını ortaya koymuştur (Gribben, 2013; Hawking, 2009). Einstein, evrenin dördüncü boyutunu ortaya koymuş ve modern fiziği başlatmıştır. Günümüzde madde ve zaman kavramları klasik fizik ve modern fizik arasındaki ayrımı belirleyen en önemli faktörlerdir. Kütlesi büyük, hızı küçük olan maddenin makro düzlemde ele alındığı fizik alanı "*Klasik Fizik*"; atom ve atom altı parçacıkların ışık hızına yakın hareketlerinin mikro düzlemde ele alındığı fizik alanı ise "*Modern Fizik*" olarak tanımlanmaktadır.

20. yy ile Einstein'ın zaman ve enerji kavramları üzerinden ortaya koyduğu "*Görelilik*" kavramı Newton fiziği bakış açısını derinden sarsmış ve Planck, Heisenberg, Bohr gibi fizikçilerle farklı bir boyutun kapıları aralanmıştır. Klasik fizik kavramlarının doğayı mikro düzlemde açıklayamadığı görülmüş ve Kuantum fiziği ile Newton fiziğinin tüm paradigmaları yerinden sarsılmıştır. Fizikteki bu paradigma değişimi Newton fiziğinde olduğu gibi farklı bilim ve düşünce alanlarını da etkilemiştir (Cankoçak, 2021; Gribben, 2020; Hawking, 2018, 2009).

Heisenberg'in Belirsizlik İlkesi Einstein'ın Özel Görelilik Teorisindeki uzay-zaman ikiliği üzerinden test edildiğinde ise çok daha ilginç sonuçlarla karşılaşılmıştır. Bir enerji örneğin fotonlar bir anda hiçlikten var olup sonra tekrar aniden yok olmaktadır. 1940'lı yıllarda doğan ve Kuantum Elektrodinamik olarak anılan bu teorinin deney sonuçları trilyonda bir hassasiyetle doğru çıkıyordu. Bu sonuç bilim tarihindeki deneyler içerisindeki en başarılı sonuç olarak kabul edilmektedir. Bu başarı Kuantum Alan Teorisinin geliştirilmesinin kapısını aralamış ve kuantum mekaniğinin en olağandışı tarafı ortaya çıkmıştır (Gribben, 2015).

Newton ve Kuantum Fiziğinin Psikoterapi Kuramlarındaki Yansımaları

Ruhsal Bozuklukların, Antik Çağ'da kötü ruh veya ruhun kaybedilmesiyle ortaya çıktığı düşünülmüştür. Antik Yunan'da ise bu görüşten uzaklaşılmış ve konu biyopsikososyal yaklaşımla vücut sıvıları üzerinden açıklanmıştır. Dinin yaşamın tüm alanlarına etki ettiği Orta Çağ'da ise ruhsal bozukluklar cin ve cadı gibi doğaüstü varlıklara atfedilmiştir. İlkel şifacılık olarak görülen bu bakış açılarının modern psikoterapiye evrilmesine yol açan dönem ise 1775 yılına, Doktor Franz Anton Mesmer ile cin/ruh çıkarıcı olarak ünlenmiş şifacı Rahip Johann Joseph Gassner arasındaki çatışmaya dayanmaktadır. Her ne kadar Mesmer bu çatışmanın galibi olsa da kendi çalışması olan "*Manyetizma*"yı sadık takipçisi Marquis de Puysegur başlatmıştır. Puysegur'un hastalarının sayısı o kadar artmıştı ki yöntemi "*Mesmerizm*" olarak tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Ancak bu yayılım giderek bağnazlığa dönüşmüş ve sonucunda halk tarafından itibarsızlaştırılarak şarlatanlık olarak kabul edilmiştir. Bu süreci takiben ABD'de "*Ruhçuluk (Spiritizm)*" akımı ortaya çıkmış, medyumlarla başlayan parapsikolojik çalışmalar beraberinde bilincin daha derinden incelenmesine ve bilinçdışının keşfedilmesine katkı sağlamıştır. *Manyetizma-Mesmerizm* üzerinde yapılan çalışmalar ise "*Hipnoz*" kavramını ortaya çıkarmıştır. Özellikle Fransa'da bu konuda çalışmalar yapan iki ekol; *Nancy Okulu* ve *Salpetriere Okulu* bu konunun öncüleri olmuştur. Nancy Okulu'ndan, tıp hekimleri Ambroise Liebeault ve Hippolyte Bernheim ile Salpetriere Okulu'ndan ünlü nörolog Jean Martin Charcot yaptıkları çalışmalarla günümüz Psikodinamik Kuramın temellerini atmıştır. Bu dönemde Charcot'un altında çalışan Pierre Janet, Charcot'un uygulamalarının manyetizma ve hipnotizma temelli olduğunu savunmuştur. Sigmund Freud ise her iki okuldan eğitimler almış ve kazandığı deneyimlerin ardından *Psikanalizi* ortaya koyarak *Modern Psikoterapi*'nin temellerini atmıştır (Ellenberger, 2021; HMI, 2021; Özakkaş, 1993; Schultz ve Schultz, 2007).

Eş zamanlı olarak 1875 yılında tıp doktoru, fizyolog ve filozof olan Alman bilim insanı Wilhelm Wundt ilk psikoloji laboratuvarını kurarak *Modern Psikoloji* sürecini başlatmıştır. Wundt'u takiben Cattell ve McDougall'ın çalışmalarıyla 1908

yılında psikoloji, felsefeden koparak "*Davranış Bilimi*" olarak kabul edilmiştir. Pavlov, Watson, Skinner ve Thorndike gibi psikolojiyi davranışlar üzerinden ele alan ve Piaget, Bandura, Ellis ve Beck gibi bilişsel yapının incelendiği çalışmaların ardından günümüzde de etkinliği devam eden *Bilişsel Davranışçı Kuram* ortaya çıkmıştır (Schultz ve Schultz, 2007).

Antik çağdan başlayan ve Newton ile en güçlü seviyesine ulaşan belirlenilmişlik kavramı sadece fizik bilimini değil beraberinde birçok farklı düşünce disiplinini de etkilemiştir. Felsefi açıdan determinizm olarak ifade edilen bu bakış açısı psikoterapi kuramlarına da yansımıştır. Tek kişilik psikoterapi kuramları olarak kabul edilen Psikanalitik Kuram ve Bilişsel Davranışçı Kuram, Newton fiziği bakış açısının psikoterapi kuramlarındaki açık yansımalarıdır. Psikanalitik kuramın kurucusu Freud'a göre nevroz, erken çocukluk dönemindeki gelişimsel duraklama veya saplanmadan kaynaklanmaktadır. Ruhsal bozukluklar Freud'un takipçileri olan ego psikologları tarafından zihinsel aygıt, çatışma ve savunma mekanizmaları; nesne ilişkileri kuramcıları tarafından ise erken çocuklukta edinilen içselleştirilmiş nesne temsilleri üzerinden açıklanmıştır. Bilişsel davranışçı kuram ise sorunların temelinde dışarıdan edinilmiş bilişsel çarpıtmalar ve davranış modellemelerinin yer aldığını savunmuştur (Özakkaş, 2018).

Tek kişilik psikoterapiler ele alındığında insanın etken değil edilgen olduğu ve bugün yaşadığı sorunların geçmiş deneyimlerden ve/veya öğrenmelerden kaynaklandığı görüşü hâkimdir. Bu durum Newton fiziğinin neden sonuç ilişkisi perspektifindeki deterministik bakış açısının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir kuvvetin olması için ortada bir alanın olması gerektiğini savunan ve "*Alan Kavramı*" ortaya koyan Faraday'ın başladığı işi devam ettiren, elektrik ve manyetik alanların aslında bir dalga formu olduğunu belirterek her iki kuvveti birleştirip "*Elektromanyetik Dalga Kuramını*" ortaya koyan Maxwell ile fizik alanında bambaşka pencereler açılmıştır. Bu gelişmelerin tüm düşünsel sistemlerde olduğu gibi psikoterapi kuramlarında da derin etkileri olmuştur.

Faraday'ın Alan kavramı ve Maxwell'in Elektromanyetik alan kuvvetlerinin psikoterapi kuramlarındaki en açık yansıması karşımıza "*Alan Kuramı*" olarak çıkmaktadır. Buna göre insanın zihinsel yapısı genetik, fizyolojik ve çevresel etkenlerin etkileşimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan sistemle ele alınmakta ve sistemi etkileyen faktörlerin zihinsel yapıyı da etkilediği savunulmaktadır. Alan Kuramını, Newton fiziği, alan kavramı, kaotik ve fraktal yapıların bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Günümüzde Alan Kuramı gelişmeleri Montana Katz tarafından üç grupta; "*Plazmik Model, Mitos İnşacı Model ve Düşsel Model*" incelenmektedir. Sullivan'ın Kişilerarası Psikoterapisi ve İlişkisel Psikanalizin bulunduğu yaklaşım Plazmik Model; Kurt Lewin ile başlayan Bion'cu yaklaşım Mitos İnşacı Model; Ferro ve Civitarese öncülüğündeki yaklaşım ise Düşsel Model olarak tanımlanmaktadır (Özakkaş, 2018).

Planck ve Bohr'un çalışmaları, atom ve atomaltı parçacıkları ortaya koyarken Newton'un *Kütleçekim* ve Maxwell'in *Elektromanyetik Kuvvetlerine* ek olarak evrendeki iki kuvvetin; "*Güçlü ve Zayıf Nükleer Kuvvet*", keşfedilmesini sağlamıştır. Günlük hayattaki tüm olgular bu temel kuvvetlerin etkileşimleriyle açıklanmaktadır. Örneğin bir topu havaya atmak için kolumuzu kaldırdığımızda beynimizden giden elektromanyetik sinyaller atomlar arasında elektromanyetik kuvvet oluşturarak kasların kasılmasını sağlamakta ve ortaya kol kuvveti çıkmaktadır. Kolumuzun kuvveti topa iletilerek topun kütleçekiminin yerin kütleçekiminden daha fazla olması sağlanmakta ve kütlesi oranında topu havaya doğru ivmelendirmektedir. Psikoterapi kuramlarında ele alınan duygu, düşünce, fiziksel tepkiler ve davranış döngüleri de bu kuvvetlerin vücudumuzdaki etkileşimleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Psikoterapi seansları sırasında danışanın nöronal yapısında elektromanyetik sinyaller sayesinde yeni yolaklar oluşmakta, atom ölçeğindeki nörotransmitterler taşınmakta ve bu yolaklardaki tekrarlar sayesinde yeni duygu, düşünce, davranış döngüsü oluşmaktadır. Fizikteki bu gelişim Nörobiyolojik çalışmaların ilerlemesini sağlamış ve günümüzde de hızlı gelişimini sürdüren *Nöropsikoloji Kuramının* ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Buna göre insanda görülen ruhsal bozuklukların çoğunluğu beyindeki nörotransmitterlerdeki işleyişten kaynaklanmakta ve bunların tedavisinin de farmakolojik yaklaşımla çözümlenebileceği savunulmuştur. Her ne kadar bu buluşlar bilim dünyası için çok önemli olsa da tedaviye yaklaşım açısından Newton'un deterministik bakış açısının devamı olarak görülmektedir. Ruhsal bozuklukların her türü nöropsikolojik kuramın bilgilerine indirgenmekte ve hastalara ilaçlı tedavi haricinde bir yaklaşım gösterilmemektedir. Bu da psikoterapistin otorite olduğu ve hastaya indirgemeci bir yaklaşım sergilediği tek kişilik psikoterapi kuramları olarak karşımıza çıkmıştır.

Einstein, Bohr ve Heisenberg'in elektronun hem dalga hem de parçacık olduğu ve bizim ölçümümüzle ne olacağının belirlendiği fikrini kabul etmemiş ve bu açıklamayı çürütmek için çalışma arkadaşlarıyla "*Einstein-Podolsky-Rosen; EPR Paradoksu*" isimli bir düşünce deneyi tasarlamıştır. Buna göre birbirleriyle etkileşime sokularak dolanık hale geti-

rilmiş iki elektron birbirlerinden koparılarak uzağa konmaktadır. "*Kuantum Dolanıklığı*" olarak ifade edilen bu durumda elektronların birinin dönüş yönü değiştirildiğinde koparılan diğer parçada da değişiklik olup olmayacağı incelenecekti. Schrödinger, EPR Paradoksunu açıklamak, Bohr ve Einstein'ın kuramlarının farklılığını ortaya koymak için "*Kedi Deneyi*" olarak anılan meşhur düşünce deneyini tasarlamıştır. Deneyde radyoaktif bir maddenin bulunduğu kutuya bir kedi konmuştur. Kedinin ölü mü canlı mı olduğu ancak açılınca anlaşılabilecektir. Kutu açılana kadar yani gözlem yapılana kadar kedi hem canlı hem de ölüdür. Schrödinger bu deney üzerinden Kopenhag Yorumunu eleştirmiş ve denklemlerde dalga fonksiyonunun çöküşünü gerektirecek bir durum olmadığını söylemiştir. Kedinin kutu içerisinde hem canlı hem de ölü olmadığını, canlı veya ölü olduğunu, ancak gözlem yapılmadığından dalga fonksiyonlarının üst üste bindiğini belirtmiş ve bu durumu "*Kuantum Süperpoziyonu*" olarak adlandırmıştır. Kutuya bakmanın kedinin ölü veya canlı olması üzerinde etkisi olamayacağını belirtmiştir. Ancak durumun Einstein ve Schrödinger'in savunduğu gibi olmadığı yılları sonra yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Bohr ve Heisenberg'in haklı olduğu, elektron üzerindeki gözlemin belirleyici olduğu, gözlem yapılana kadar sonsuz bir Olasılık ve Belirsizlik durumunun söz konusu olduğu, elektronun her an her yerde her şekilde, yani kedinin hem ölü hem canlı olduğu ortaya konmuştur. Sonsuz olasılıklar içerisinde yapılan gözlemin belirsizliği belirli hale getiren bir seçim olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca İrlandalı fizikçi John Stewart Bell, EPR Paradoksu ve Kuantum Dolanıklığını deney ortamına taşıyarak 1964 yılında "*Bell* Eşitsizliği" prensibini ortaya koymuş ve Fransız fizikçi Alan Aspect'in yaptığı çalışmalar sonucunda da Einstein yanıldığı ve Bohr'un haklı olduğu görülmüştür. Buna göre Kuantum Dolanıklığı yaratılmış fotonlar birbirlerinden çok uzağa götürülse dahi birbirleriyle etkileşimi sürdürmüş ve bir fotonda yapılan değişiklik diğer fotonu da etkilemiştir (Cankoçak, 2021; Feynman, 2012; Gribben, 2013, 2015, 2020).

Newton fiziğindeki deterministik bakışın yerini Kuantum fiziğindeki görelilik, dolanıklık, belirsizlik, olasılık ve gözlem ilkelerine bırakması psikoterapi kuramlarına da yansımıştır. Newton fiziğinin belirlenimci ve indirgemeci bakışı, Kuantum fiziğiyle birlikte belirsizliğe ve gözleme dönüşmüştür. Kuantum fiziğine göre her şey sonsuz olasılıklar içerisindeki belirsizliklerle doludur. Bizler gözlem yaparak sadece sonsuz olasılıklar içerisinden bir olasılığı seçmiş oluyoruz. Bu sebeple gözlem yapmak aslında belirsizliği kendi seçimlerimize indirgemekten başka bir şey değildir. Ayrıca yine Kuantum'a göre gözleyenin gözleneni etkilediği ortaya konmuştur. Bu sebeple indirgemeci bir yaklaşımla gözleyen aslında gözleneni etkileyerek onu kendi belirlenimci sınırları içerisine indirgemektedir. Kuantum fiziğindeki bu şaşırtıcı sonuçlar Newton fiziğinin etkisiyle ortaya konmuş olan tüm düşünsel sistemleri de derinden etkilemiştir. Psikoterapi kuramları da bu düşünsel paradigma değişiminde en fazla etkilenen alan olmuştur. Özellikle Kohut'la beraber çift kişilil psikoterapi kuramları başlamış, gözleyen ile gözlenenin etkileşiminin ele alındığı, hastanın herhangi bir tanıya indirgenmeden psikoterapilerin gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.

Kohut'un Kendilik Psikolojisi ile başlayan çift kişilik psikoterapiler İlişkisel Psikanaliz, Öznelerarası Alan, Çağdaş Kendilik Psikolojisi, Güdülenme Sistemleriyle devam etmiş, terapist-danışan arasındaki ilişki belirlenilmişlikten çıkarak yerini seans içi etkileşime ve öznelerarası alana bırakmıştır. Çift kişilik psikoterapilerin bir yanında İlişkisel Psikanaliz diğer yanında Öznelerarası Alan Kuramı bulunmaktadır. İlişkisel Psikanaliz terapist ve danışan arasındaki ilişkiye; Öznelerarası Alan ise terapist ve danışanın zihinleri arasındaki etkileşime ve bu etkileşime bağlı iki beynin oluşturduğu durumlara odaklanmaktadır (Özakkaş, 2018).

> *"Öznelerarası alan bir karşılıklı etki sistemidir. Öznelerarası alan, iki ya da daha fazla öznenin dünyası arasındaki karşılıklı etkileşimle şekillenen bir sistem, bir kendilik-kendilik nesnesi ilişkisinden çok daha geniş ve kapsayıcıdır. Öznelerarası alan daha genel addedebileceğimiz durumları içine alır ve insani deneyimin travma, çatışma, savunma ve direnç gibi kendilik nesnesi dışındaki pek çok boyutunu da kuşatabilir (Stolorow ve Atwood, 2013; s. xvi)"*

Tartışma ve Sonuç

Bohr ve Heisenberg'e göre parçacıkların hareketinde tamamen bir *Belirsizlik* söz konusuydu ve her şey *Olasılıklar* denizindeydi. Einstein'a göre ise evrenin çalışmasını denetleyen, görünmez bir saat gibi çalışan ama belirsizlik görünümü veren, dalga fonksiyonunun çökmesine sebep olan derin bir gerçeklik vardı. Einstein'a göre hiçbir şey ışık hızından daha hızlı olamayacağı için birbirinden ayrılmış iki fotonun birbiriyle haberleşmesi de söz konusu olamazdı. İki foton etkileşime girdiğinde her bir fotonun hangi yöne döneceği belirlenmekte ve "*Gizil Değişkenler*" sayesinde bu bilgi fotonlarda yer almaktaydı. Bu sebeple gözlemin *Belirlenilmişlik* durumunu değiştirmesi mümkün değildi. Bu görüşe Bohr, canlı ve cansız şeylerin farklılığını açıklamak için yaşam kuvveti diye gizemli bir şey yaratmaya gerek olmadığı belirtiyordu. Einstein'ın "*Tanrı zar atmaz*" sözüne karşı Bohr'un "*Tanrının neyi yapıp neyi yapmayacağını söyleme*" cevabı da bu tartışmaların sonucuydu. Einstein, Tanrı'nın varlığı kabul etmiş değildi ancak evrenin şans üzerinden çalıştığı fikrini kabul etmek istemiyordu (Hawking, 2018).

Fizik dünyasındaki ilerlemeler sonucunda Einstein'ın yanıldığı görüldü. Fotonlar tamamen Olasılıklar ve Belirsizlikler içerisinde hareket ettiği ve gözlemin Newton ve Einstein'ın savunduğu Belirlenilmişlik durumunu değiştirdiği görüldü. Her ne kadar fizik dünyasındaki bu paradigma değişimi atom altı parçacık boyutunda geçerli olsa da bir çok düşünsel disiplini de etkiledi. Bir çok alandaki deterministik bakış açıları sorgulanmaya, özgür irade ve etkileşimin daha fazla önemsendiği yeni akımlar oluşturulmaya başlandı. Psikoterapi kuramlarının tek kişilik yaklaşımdan çift kişilik yaklaşıma kayması ve günümüzde seans içerisindeki etkileşimin daha fazla önemsendiği yeni yaklaşımların ortaya çıkması da Kuantum fiziğinin yarattığı paradigma değişiminin bir sonucudur.

Kuantum fiziği hala makro düzlemdeki doğa kanunlarını açıklamaktan uzak durumdadır. Ancak bu durum bir gün bilimsel olarak açıklayamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu sebeple bazı fizikçiler bu iki düzlemin birbirine karıştırılmaması gerektiğini savunurken bazıları ise kuantum fiziğiyle makro boyutunda zaman içerisinde açıklanacağını savunmaktadır. Bu çerçevede atılan önemli adımlardan biri de kuantum fiziği ile görelilik kavramlarının bir arada incelendiği Kuantum Alan Teorisidir. Buna göre doğa, atom ve atom altı parçacık düzleminde zaman ve zamansızlık boyutuyla ele alınmaktadır. Kaos kavramının ele alındığı Kuantum Alan Teorisi açısından mikro ve makro düzlemdeki her sistem kendi alanları içerisinde birbirleriyle etkileşim içerisindedirler.

Newton fiziğinden Kuantum fiziğine doğru yaşanan bu evrim psikoterapi kuramlarına öncelikle kaotik yapı ve alan kuramı üzerinden yansımıştır. Buna göre tek ve çift kişilik psikoterapi kuramlarındaki tüm kavramların sabit ve üzerine inşa edilen kavramlar olmadığı, insanda kaotik yapı içerisinde iç içe geçmiş birçok sistem bulunduğu ve bu sistemlerin başkalarının sistemleriyle her an etkileşim içinde olduğu, değişim ve dönüşümün her an sonsuz olasılıklar içerisinde yaşandığı düşünülmektedir. Öte yandan kuantum fiziğindeki gelişmeler, bulgular ve Çoklu Evrenler gibi modellerin ortaya çıkmasının düşünce sistemlerini de farklı bir boyuta evrimleştireceği ve psikoterapi kuramlarında da bambaşka kapılar açacağı açık bir gerçektir.

Einstein'ın tümdengelimci bakışı Heisenberg'e söylediği şu sözde, *"Ne göreceğimize kuram karar verir"* açıkça görülmektedir. Bu bakış açısı psikoterapi kuramları açısından da bir çıkmaz sokaktır. Çift kişilik terapilerin takipçilerinin Kohut'tan ayrıştığı önemli konulardan biri de bu nokta olmuştur. İlişkisel Psikanaliz ve Öznelerarası Alan Kuramı takipçilerinin de üzerinde durduğu gibi danışana herhangi bir kuram üzerinden bakmak terapistte körlük yaratmaktadır. Terapist gerçeklikten uzaklaşmakta, danışanda sadece kuramın işaret ettiklerini aramakta ve sonucunda da sadece onları görmektedir. Bu durum kuramın danışan yararına kullanılmasından ziyade danışanın kurama uydurulmasına sebep olmaktadır. Hâlbuki herhangi bir danışan tüm kuramlardan çok daha fazlasını içinde barındırmaktadır. Tümdengelimci ve deterministik bakış açısı fizik biliminin olduğu kadar psikoterapi kuramlarının da "*Procrustes Yatağı*" olmaktadır.

Kaynakça

Aristoteles, (2013). *Gökyüzü Üzerine* (çev. S. Babür). İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.

Aristoteles, (2018). *Ruh Üzerine* (çev. Ö. Aygün ve Y. Gurur Sev). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Aristoteles, (2019). *Fizik* (çev. S. Babür). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cankoçak, K. (2021). *50 Soruda Maddenin Evrimi*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Dürüşken, Ç. (2020). *Antikçağ Felsefesi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Ellenberger, H. F. (2021). *Bilinçdışının Keşfi, Dinamik Psikiyatrinin Tarihi ve Evrimi* (çev. E. Kılıç). İstanbul: Albaraka Yayınları.

Feynman, R. P. (2012). *Fizik Yasaları Üzerine* (çev. N. Arık). İstanbul: Alfa Yayınları.

Gökberk, M. (2019). *Felsefe Tarihi.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

Gribben, J. (2013). *Derin Basitlik* (çev. A. Barişta ve A. Kızıltuğ). İstanbul: Alfa Yayınları.

Gribben, J. (2015). *Evren, Bir Biyografi* (çev. K. Kaynar). İstanbul: Alfa Yayınları.

Gribben, J. (2020). *Erwin Schrödinger ve Kuantum Devrimi* (çev. B. M. Baysal). İstanbul: Alfa Yayınları.

Hawking, S. (2009). *Ceviz Kabuğundaki Evren* (ed. M. Köpüşoğlu). İstanbul: Say Yayınları.

Hawking, S. (2018). *Zamanın Kısa Tarihi* (çev. B. Gönülşen). İstanbul: Say Yayınları.

HMI, (2021). *Hypnosis in History.* https://hypnosis.edu/history/, Erişim Tarihi: 26.01.2022.

Koçak, Ş. (1994). Kaos ya da Doğurgan Bir Düzensizlik. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, 325*, s.6-13.

Özakkaş, T. (1993). *Hipnoz, Gerçeğin Dirilişine Kapı, 1. Cilt*. Kayseri: Özak Yayınevi.

Özakkaş, T. (2018). Alan Kuramının Diğer Psikanalitik Kuramlarla İlişkisi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 1*(2), s.1-28.

Russell, B. (2019). *Batı Felsefesi Tarihi - Katolik Felsefesi* (çev. A. Fethi). İstanbul: Alfa Yayınları.

Russell, B. (2020). *Batı Felsefesi Tarihi - İlk Çağ Felsefesi* (çev. A. Fethi). İstanbul: Alfa Yayınları.

Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi* (çev. Y. Aslay). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Stolorow, R. D. ve Atwood, G. E. (2013). *Varoluşun Bağlamları; Ruhsal Yaşamın* Öznelerarası *Temelleri* (çev. B. Helvacıoğlu). Darıca: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Usta, S. (2020a). *Dünyayı Değiştiren Düşünürler I*. İstanbul: Kafka Kitap.

Usta, S. (2020b). *Dünyayı Değiştiren Düşünürler V*. İstanbul: Kafka Kitap.

Uzel, İ. (1996). Galen ve Deneysel Tıp. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 9*(25), s.435-442.

Yıldırım, C. (1995). *Bilimin Öncüleri.* Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

TÜRKİYE
BÜTÜNCÜL
PSİKOTERAPİ
DERGİSİ

KONFERANS BİLDİRİSİ

Coşkuyla Ölmek: Şule Gürbüz Hikayelerinde Şizoid Görüngü

Hasan AVCI[1]

Özet

Son dönem Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından biri olan Şule Gürbüz eserlerindeki dil ve karakterleri ile dikkat çekmektedir. Şule Gürbüz öykülerine yansıyan karakterlerin içsel konuşmaları, var olmanın getirmiş olduğu kaygıyı yaşayan hikâye kahramanları, yalnız ve insanlarla arasına mesafe koyan hayatı ve ölümü sorgulayan cümleler şizoid kişilikleri akla getirmektedir. Gürbüz'ün, Coşkuyla Ölmek kitabında yer alan Akılsız Adam ve Akılsız Adamın Oğlu Sadullah Efendi öyküleri çalışmamızın temelini oluşturacaktır. Harry Guntrip, Şizoid Görüngü kitabında şizoidin en temel belirleyici özelliğinin içedönüklük olduğunu belirtir. Şizoid kişiliklerin, nesne ilişkilerinde yaşadığı birincil ilişkisel çatışma olan yakınlık ve uzaklık, sevgi ve korku meseleleri ile ilgili olduğu düşünülen Akılsız adamın oğlu Sadullah Efendi'nin içe dönük dünyasından yola çıkılarak şizoid görüngü detaylı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şizoid Görüngü, Şule Gürbüz, Öykü

Dying with Enthusiasm: Schizoid phenomenon in the stories of Şule Gürbüz

Abstract

Şule Gürbüz, one of the important writers of the recent Turkish Literature, draws attention with her language and characters in her works. The inner speeches of the characters reflected in the stories of Şule Gürbüz, the heroes of the story who experience anxiety brought about by existence, loneliness and the sentences putting distance to people and questioning life and death, bring to mind schizoid personalities. The Stories of Gürbüz, *The Mindless Man* and *Sadullah Efendi, Son of the Mindless Man*, which are included in the book *Dying With Enthusiasm*, will form the basis of our work. Harry Guntrip, in his book The Schizoid Phenomenon, states that the basic defining feature of schizoid is introversion. The Schizoid phenomenon has been discussed in detail based on the introverted world of *Sadullah Efendi, the son of the Mindless Man,* who is thought to be related to the primary relational conflict that schizoid personalities experience in object relations, such as closeness and distance, love and fear.

Giriş

Son dönem Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından biri olan Şule Gürbüz, eserlerindeki kullandığı dil ve karakter tasvirleri ile farklı bir çizgi oluşturmuştur. Şule Gürbüz öykülerinde yabancılaşma, içsel konuşmalar, varoluş kaygısı yaşayan, yalnız, insanlarla arasına mesafe koyan hayatı sorgulayan karakter örüntüleri ve cümleler dikkat çekmektedir. Özellikle Kambur öyküsü ve Coşkuyla Ölmek kitaplarında yer alan karakterlerin iç dünyalarından yansıyan konuşmalar şizoid görüngüyü akla getirmektedir. Özkan (2020), genel itibariyle roman ve hikâyelerde yabancılaşma olarak tanımlanan ve varoluşsal bir süreç olarak yorumlanan durumun şizoid karakterlerle ilgili olduğu görüşündedir. Edebiyat içerisinde sıklıkla yer bulan yabancılaşma, varoluş ve hiçlik sorunu farklı karakterler üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Kafka'nın dünyanın ağırlığını böceğe dönüşerek kapatmaya çalışan Gregor Samsa'sı, Yusuf Atılgan'ın bir otel odasına sıkışmış dünyadan kopuk, yalnız Zebercet karakteri, Kürk Mantolu Madonna'nın silik ama derin duygular taşıyan sessiz adamı Raif Efendi karakteri, Camus'un Yabancı romanının dünyaya kayıtsız karakteri Meursault gibi farklı karakterler kendine özgü iç dünyaları ve insanlara mesafeli duruşları ile farklı kişilik örüntüleri psikoloji literatürü için önem

1 Uzm. Psikolojik Danışman/MEB

taşımaktadır. Özellikle son dönem Türk edebiyatı içerik ve yazarlar açısından incelendiğinde yabancılaşma, yalnızlık gibi kavramların birçok eserin merkezinde yer aldığı görülmektedir (Balık, 2011). Tezer Özlü'ye ait Yaşamın Ucuna Yolculuk kitabını inceleyen Taşdemir ve Asutay (2019), bir yere ait olamama duygusunun yazarın yazılarında yoğun bir yalnızlık duygusu ile kendini hissettirdiği görüşündedir. Turgut Uyar şiirlerinde yalnızlık temasını inceleyen Koç (2019), varoluşçu bireylerin yalnızlığından bahseder. Ona göre derin bir acı içinde olan varoluşçu bireylerin bu acısının kaynağı hem kendisini hem de yaşadığı evreni anlamak için çaba göstermekte ve bu yalnızlığa sebep olmaktadır. Yalom (2011: 20) Varoluşçu Psikoterapi kitabında "*Birbirimize ne kadar yakınlaşırsak yakınlaşalım en sonunda arada kapatılamaz bir boşluk kalacaktır; her birimiz varoluşa tek başımıza başlarız ve varoluştan tek başımıza ayrılmalıyız*." Yalnızlığın bir varoluş biçimi olduğu görüşünü dile getirmektedir. Yalnızlığın yanı sıra yabancılaşma da edebi metinlerin psikolojik boyutu ile incelenmesinde ilgi alanı olmuştur. Yabancılaşma, günümüzde toplum içinde oluşan nesnel olarak görebileceğimiz bireyin kişilerden ayrışma durumunu anlatmaktadır(Johnson, 1975). Bağcı (2016), Camus'un Meursault karakteri ile Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam romanında yer alan Bay C.'yi toplumsal yabancılaşmanın kahramanlarıdır çünkü ikisi de umursamaz ve hayata kopuk bir duruş sergilemektedirler. Aynı görüşü Yusuf Atılgan öykülerindeki yabancılaşmayı inceleyen Ankay (2021) Bay C ve Zebercet'in, kendilerini diğer insanlar gibi görememenin getirmiş olduğu yalnızlık neticesinde yabancılaşmış kişiler olduğu görüşündedir.

Şule Gürbüz, İzdiham dergisine verdiği bir röportajda *"Dünyaya alışmak onun bir parçası olmak değil, bu cifrin içinde ayrı durabilmek gerçek temizlik ve bir anlamda da kurtuluştur. Dünya ne yapıp edip kendine alıştırmaya, kabulüne çalışırken buna karşı durabilmek derin bir yalnızlık, müthiş bir mukavemet ister. "* diyerek dünyaya mesafe koyan şizoid karakterleri aklımıza getirmektedir. Coşkuyla Ölmek kitabında yer alan Akılsız Adam ve Akılsız Adamın Oğlu Sadullah Efendi öyküleri çalışmamızın temelini oluşturacaktır. Akılsız Adam öyküsü ve devamı niteliğinde olan Akılsız Adamın Oğlu Sadullah Efendi öyküsünde yer alan cümleler değerlendirildiğinde şizoidin nesne ilişkilerinde yer alan yaklaşma ve yaklaşılınca yutulacağına dair endişe neticesinde uzaklaşmalar karşımıza çıkmaktadır. Babanın kendi istediği karakterde bir çocuk yetiştirmek için evlenmesi ile başlayan hikâye, çocuk ve babanın gözünden ayrı ayrı aktarılmıştır. Babanın düşünceleri ve oğlunun yaşadıkları arasındaki derin uçurumun yanı sıra babanın kendi uzantısı olarak gördüğü çocuğunun aslında bambaşka bir hayatı yaşadığı anlatılmaktadır. Özellikle babanın süt emzirme döneminden sonra artık sana ihtiyacımız kalmadı diyerek anneyi çocuğundan ayırması ve neticesinde çocuğun annesiz büyümesinin şizoid görüngünün oluşumuna etkisi anlatılmaya çalışılacaktır.

Şizoid Kişilikler

Seans odasına gelen bazı danışanlar, kendi iç dünyalarındaymışçasına konuşur ve sanki siz orada yokmuş gibi davranabilir veya büyük bir sessizlikle sizin vereceğiniz tepkilere göre hareket etme ihtiyacı hissederler. Şizoid kişilik örgütlenmesi olduğu düşünülen bir danışana seans içerisinde oturduğu koltuğun kapıya en yakın kısmına her an kalkacakmış gibi oturmasının sebebi sorulduğunda "Buranın ağırlığına ve kendimi anlatmaya dayanamıyorum." diyerek kendisini ifade etmek konusunda yaşadığı sıkıntıyı dile getirişine sıklıkla tanıklık edebiliriz. Guntrip(2003), hayatla ve insanlarla bağlantı kurmakta zorluk, iletişimsizlik, kendini diğer insanlardan ayrı ve yabancı hissetme ya da hayatta bir amacının olmaması, hiçbir şeyden lezzet alamama gibi genellikle kişilerin depresyon olarak tanımladıkları fakat depresyondaki öfke ve saldırganlığın suçluluk olarak içe yöneldiği durumdan tamamen farklı bir yapı olarak nesnenin olmadığı ve tamamen iç dünyasında yaşayan kişileri, şizoid kişiler olarak tanımlar. DSM-5'te kişilik bozuklukları içerisinde Şizogibi (Şizoid) Kişilik Bozukluğu olarak betimlenen erken erişkinlik dönemlerde başlayan ve farklı durumlarda ortaya çıkan sosyal ilişkilerden kopuk, duygularını fazla göstermeme, yakın ilişkilere girmekten hoşlanmama, çoğunlukla yalnız etkinliklerde bulunmayı tercih etme, cinsel ilişkiye çok az ilgi duyma gibi özelliklerle betimlenmiş yaygın örüntü olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013). Şule Gürbüz öyküsünde yer alan Sadullah Efendi'yi betimlerken: *"Sadullah Efendi sanki bir kaplumbağaydı da az yanaşmak, dokunmak başını içeri kaçırmasını kâfi idi(Gürbüz, 2017)."*demesi şizoid kişiliklerin nesne ilişkilerinde yaşadığı birincil ilişkisel çatışma olan yakınlık ve uzaklık, sevgi ve korku meseleleri ile ilgili olduğuna bir gönderme olarak görülmektedir(Williams, 2014*).* Aydın(2019), şizoidlerin kalabalık ortamlar yerine tek başına oldukları ortamlara yöneldiklerini, yaşamın onlar için anlamı tek başına oldukları anlarla sınırlı olduğunu belirtmiştir. *Şizoidlerin içinde bulunduğu bu* kararsızlık hali, ilk bakışta duygusal olarak bağımsız görünüşüyle insanlara mesafeli fakat yakınlık kurma isteği ve duyarlılığı kapatan bir ambivalans durum olarak nitelendirilmiştir (Thylstrup ve Hesse, 2009).

Klein (2013: 17) ise son yüzyıl içerisinde kabul gören bu kişilik bozukluğunun nesne ilişkileri ekolünün katkısıyla şizoid kavramının yeni bir anlama kavuştuğunu ve dış dünyadan kopuk, kendi iç dünyasında yaşayan kişiler olarak tanımlandığı görüşünü dile getirmiştir. Başka bir görüşte ise şizoid uyumsuz olarak tanımlanmış; şizoidin bu tavrına bakılarak, duygusal soğukluğu, kendine özgü otizmi ve bölünmüş benliği akla geldiği görüşü savunulmuştur (Alvarez, 2003). Şahin (2021: 52), şizoid kişiliklerin özelliklerini, ailesi ile birlikte olsa bile yalnız olmaktan hoşlanan, insanlarla iletişim kurmak zorunda olmadıkları soyut, felsefi veya yazılım gibi uğraşları olan, az gülen, insanlarla iletişiminde az tepkiler veren, duygularını çok az gösteren kişilikler olarak sıralamıştır. Genel olarak, şizoid kişiliklerin iki ayrı sınıf içinde değerlendiren yazarlar, şizotipal kişilik bozukluğu kapsamında duygularını çok az gösteren bir karakter örüntüsü ile kendi içinde yaşayan kaçınan kişilik bozukluğu kapsamında değerlendirilebileceği görüşündedirler (Trienwasser ve diğerleri, 2012). Akhtar (1987), şizoidin kaçınan kişilikten temel farkının, kaçınan kişiliklerin insanlarla birlikte olma ve topluma katılım isteğinin olduğu, şizoidin ise tek başına olmayı kalabalığa tercih etmesi insanların kabulü veya reddine karşı dayanıklı olduğu görüşündedir. Şizoid kişilikleri ayırt edici tanıda öne çıkan en önemli konu görüşmelerinde karşısındaki kişiye iyi bir izlenims bırakmak konusunda kayıtsız kalmalarıdır (Mcwilliams: 244). Guntrip, (2003: 13) "Şizoid durum öncelikle dış nesne ilişkilerini ortadan kaldırmaya ve kopuk, *geri çekilmiş bir biçimde yaşama çabasına dayanır."* diyerek şizoid kişiliklerin temelde yalnızlık gayreti içinde olduğu görüşünü savunur. Son yayınlanan Psikodinamik Tanı Kılavuzu-2' de şizoid kişilikleri kendi başlarına oldukları zaman daha mutlu ve bir başkasının yanında bulunduğu zamana göre daha rahat ettiklerini belirtilmektedir. Şizoid kişilikleri Tablo-1'de belirtilen özellikler konusunda tanı konulmaktadır(McWilliams ve Shedler:2020:47).

BAŞLICA ÖZELLİKLER
Etkili olan yapısal-olgunlaşma örüntüleri: Aşırı hassas, çekingen, kolaylıkla aşırı uyarılan; muhtemelen psikoza eğilimli
Temel gerginlik/Saplantı: Yakınlık korkusuyla yakınlık özlemi arasındaki çatışma.
Başlıca Duygulanımlar: Aşırı uyarım durumunda olan genel duygusal acı; duyguları o denli güçlüdür ki baskılanması gerektiği düşünülür.
Kendisiyle ilgili tipik patojenik kanaatler: "Bağımlılık ve sevgi tehlikelidir."
Başkasıyla ilgili tipik patojenik kanaatler: "Sosyal dünya ihlalci ve işgalcidir, seni tehlikeli şekilde içine çeker ve boğar.
Başlıca savunmalar: Hem fiziksel hem de zihinsel geri çekilme, fantezilere kaçma ve nevi şahsına münhasır meşguliyetler.

Tablo 1 *Şizoid Kişilikler: Psikodinamik Tanı Kılavuzu kitabından alınmıştır.*

Guntrip (2003), şizoid kişiliklerin özelliklerini tanımlarken dokuz ana başlıktan bahsetmiştir Hikâye ait cümle analizlerinde faydalanmaya çalıştığımız ve şizoid kişilikleri tanımada yardımcı olan bu başlıklar şunlardır:

- İçe dönüklük
- Geri çekilmişlik
- Narsisizm
- Kendine yeterlilik
- Üstünlük duygusu
- Duygulanım kaybı
- Yalnızlık
- Kendine Yabancılaşma
- Gerileme

Melanie Klein'in başını çektiği nesne ilişkileri okulu şizoid kişiliklerin erken intrapsişik yapılarının anlaşılmasında önemli katkılar sunmuştur. Ralph Klein, Melanie Klein'a göre şizoid demenin aslında bölme demek olduğu düşüncesindedir. Ona göre bölme çocuğun kaotik iç dünyasına iyi ve kötü algısını ayrı tutarak içselleştirmeye yarayan bir savunmadır. Bu nedenle Klein'in katkısının şizoid kişiliklerin karakter patolojisi üzerine olduğu düşüncesindedir(Klein, 2013:8).

Fairbairn de şizoid kavramının anlaşılmasına katkılar sunmuştur. O da Melanie Klein gibi karakter patolojisi üzerine yoğunlaşmış ve daha geniş kapsamlı bir tanım sunmaya çalışmıştır. Fairbairn, psikopatolojiyi nevrotik, şizoid ve psikotik olmak üzere üç temel düzey olarak görmektedir(Klein, 2013:10). Ona göre şizoidlerin intrapsişik yapısı sosyal ilişki kurma ihtiyacı ile mesafe kurma ihtiyacı etrafında döner. Fairbairn, Nesne ilişkilerinin önceliğini ortaya koyduktan sonra dikkatini çocuksu nesne ilişkilerinin endopsişik yapılar olarak içselleştirilmesine çevirir. Ona göre, ego, annesel eksiklikler nedeniyle yaşanan intrapsişik travmaların sonucu olarak, yarılma yaşar ve doyurmayan ebeveyn nesnesi introjeksiyon yoluyla içeri alınır (1954, sf.107). Köroğlu, 2000: 24), şizoidlerin iletişimlerinin "amorf" bir şekilde olduğu görüşündedir. Ona göre şizoidler şekilsiz ve niteliksiz bir karakterdedir ve olayları ayırt etmek konusunda zorlanmaktadırlar.

Harry Guntrip, Şizoid Görüngü kitabında şizoidin en temel belirleyici özelliğinin içedönüklük olduğunu belirtir. Ona göre şizoid coşkusal bakımdan dış gerçeklikten kopmuş, tüm yaşamsal enerjisi ve istekleri içsel nesnelere yöneltilmiştir. Bu nedenle zengin bir fantezi dünyasına sahiptir. Bu durum daha ağır boyutlarda geri dönüş yoluyla ana rahmine dönüşe kadar varmaktadır(Guntrip,2003). Guntrip'e göre şizoid hastanın ilişkisel bir kalıbı vardır. Guntrip, şizoid hastanın güvenliğini sağlamak için ilişkiyi sürdürme çabası ile bağımsızlığını ve özgürlüğünü sağlamak için nesneden uzaklaşma ve nesne ile arasına mesafe koyma arasında gidip gelmesini dilemma olarak tanımlamıştır(Klein, 2013). Akhtar (2009: 14), bu uzaklaşmaya rağmen şizoid kişiliklerin içte derin bir ilgi barındırdığı ve ilişki arayışı içinde olduğu görüşündedir.

Şizoidlerde İntrapsişik Yapı

Şizoid kişilik bozukluğuna sahip kişilerin çocukluk yaşantılarında narsisist ve borderline kişiliklerden farklı olarak çocuk, ailesinin sevgisini elde etmek için yaptığı tüm girişimler sonuçsuz kalmıştır. Çocuğun bu çabaları her seferinde çocuğu görmezden gelme, umursamama ve çocuğun acı çekmesine yol açan örtük davranışlarla cevaplanmıştır. Diğer kişilik bozukluklarına baktığımızda öfkeyle veya güçle bir şekilde nesne ile bağlantı kurdukları görülürken şizoidler için tek alternatif kalmaktadır; ya onların sevgisini kazanmak için bu sadist ve umursamaz tavrı kabullenerek bağlantı kuracak ya da kendi kabuğuna çekilerek ilişki kurmaktan vazgeçecektir. Bu durum şizoid kişilerin başkaları ile olan ilişkilerinde "kendini iyi hissetme" duygusunu yaşayamadıkları anlamına gelir (Katz, 2017: 150). Şizoid hastalarla çalışan terapistlerin sıklıkla gözlemleyeceği aile yapısı, işgal eden bir anne ve katı, aceleci ve hataları yaralayıcı bir şekilde çocuğun yüzüne vuran babalardır(Williams; 2014:235). Guntrip(2003: 24), bu durumu çocuğun kendisini sevmesini arzuladığı nesnelere karşı tıpkı yemek yeme davranışında olduğu gibi bir açlık hissettiğini ve fakat bu ihtiyacını inkâr ederek kendisine yönelerek geri çekildiği görüşündedir. Böyle bir aile ortamında yetişen çocuğun iç dünyasında nesneler tam ve bütün değil bölünmüştür. Wolf (1991), şizoid kişiliklerin çocukluğu ve yetişkinliğine yönelik yaptığı çalışmasında şizoid kişiliklerin çocukluk özelliklerini beş başlık altında toplamıştır. Bunlar:

1. Özellikle erkek çocuklarda daha sık görülen yalnızlık
2. Empatinin bozuk oluşu ve duygusal ayrılma
3. Zihinsel yapının özellikle tek amaç doğrultusunda gitmede katı oluşu
4. Hassasiyet artışı ile ortaya çıkmasına neden olan paranoyak fikirler
5. Özellikle kız çocuklarında aşırı iletişim de dahil olmak üzere alışılmadık veya tuhaf iletişim tarzları.

Şizoid kişilerin iç dünyası bölme savunma mekanizması yoluyla iki parça birime bölünmüştür. Masterson, şizoidi diğer kişilik bozukluklarında olduğu gibi iki ayrı birim olan libidinal ve agresif birimden olduğu görüşündedir. Libidinal birimde daha çok efendi köle ilişkisi aktifken agresyon birimde saldırgan nesne/sürgünde kendilik birimleri vardır(Özakkaş, 2012). Şizoid kişilerdeki bu birimler libidinal birimde efendi/köle birimi ve agresyon biriminde ise sadistik nesne/

sürgündeki kendiliktir. Diğer kişilik bozukluklarının aksine şizoidler temel bağlanma birimi efendi/köle birimden çok bağlanmama birimi sadistik nesne/sürgündeki kendilikte güvende hissettikleri yer olduğu için bu güvenliği sürdürmek amacıyla saldırgan ve yok edici sadist nesneden uzak durmak için kendilerini sürgüne göndererek sosyal ilişkilerden uzaklaşırlar(Klein, 2013:67). Efendi/Köle parça biriminde şizoid kişinin duyguları her an ortaya çıkabilir çünkü yakınlaşma onlar için yutulmayı içermektedir. Şizoid hasta için ev, bağlanmama birimi olan yeridir yani sürgündeki kendilik olmasının sebebi kendilerini izole ederek güvenliğini sağlamış olmalarıdır. Çünkü onun temel endişesi sadistik nesne karşısında kendisini tehlikelerden emin hissetmektir(Özakkaş, 2012). Şizoid kişilerin birincil ilişkisel çatışması yakınlık ve uzaklık, sevgi ve korku meseleleriyle ilgilidir(Williams, 2014). Şizoid kişinin dilemması olarak adlandırılan durum bir tarafıyla insanlarla yakın ilişkiler kurmak isteyen fakat bu yakınlık nedeniyle diğer kişilerin onları kuşatacağı korkusuyla kendilerini güvende tutmak için derin bir çaba içine girebilirler. Klein(2013:77) el koyucu nesne olarak adlandırdığı şizoid kişilerin önemsediği her şeyin er ya da geç nesne tarafından ele geçirileceğini hissetmek olarak belirttiği bu durum şizoidin güvenlik mesafesi için önem arz etmektedir. Fairbrain'e göre bu şizoidin birincil kaygısı olan kişilerarası mesafeyi koruma kaygısını kapsamaktadır. Guntrip(2003), şizoidin duyduğu bu kaygı sebebiyle kendisini tüm nesne ilişkilerinden soyutladığını ileri sürer. Ona göre şizoid kişi nesneyle olan ilişkisindeki git gel yüzünden çok yoğun bir kaygı yaşar ve çevresiyle arasına başkalarının ona erişemeyeceği bir duvar ördüğünü belirtir. Winnicot şizoidlerde oluşan geri çekilmenin kaynağının nüfuz eden, çocuğunu uzantısı gibi görüp onun üzerine çok düşen ve yatırım yapan, aşırı karışan ebeveyn tutumlarından oluşur der. Williams'a göre boğucu bir annesi olan şizoid erkek yakın dönem popüler edebiyatın başlıca kişilerinden biridir ve akademik yayınlarda bile bu kişiye rastlanabilir(Williams, 2014:234).

EFENDİ KÖLE PARÇA BİRİMİ	**SADİST NESNE SÜRGÜNDEKİ KENDİLİK PARÇA BİRİMİ**
Parça Nesne Tasarımı: Manipülatif, zorlayıcı, efendi, ilişki kurmak değil kontrol etmek isteyen anne parça nesnesi	**Parça Nesne Tasarımı:** Sadist, tehlikeli, değersizleştirici, mahrum bırakan, terk eden anne parça nesnesi
Duygulanım: Hapsedilmiş ama bağlantı halinde, varlığının tanınması, yabancılaşmadığı için rahatlama	**Duygulanım:** Depresyon, öfke, yalnızlık, kozmik yalnızlık korkusu, ümitsizlik
Parça Kendilik Tasarımı: Bağımlı, kurban, nesne için bir işlev gören köle	**Parça Kendilik Tasarımı:** Yabancılaşmış, sürgünde yalıtılmış ama kendine yeten, güvenen
Egonun Gelişimsel Duraklaması: **Ego Kusuruları:** Gerçeklik algısı, hayal kırıklığına tolerans, dürtü kontrolü ve ego sınırlarında zayıflık. İlkel Ego Savunmaları: Bölme, eyleme vurma, yapışma, kaçınma, inkar; yansıtma, yansıtmalı özdeşim; gerçek ilişkilerin yerine fantezilerin kullanılması ve kendine güvenme **Bölünmüş Ego:** Gerçeklik egosu artı patolojik ego	

Tablo2: *Şizoid Kişilik Bozukluğunda Bölünmüş Nesne İlişkileri Birimi*

Klein (2012: 128), şizoid kişiliklerin terapi sürecinde tedavilerinde kısa dönemli amaçların olması gerektiği görüşündedir. Bunlar:

***Kişiler arası anksiyeteyi azaltma**:* Parça nesne tasarımı içerisinde efendi köle ilişkisini aktive etmeyecek kişiler bulması terapinin temel hedeflerindendir. Bu kişiler genellikle terapistlerdir ve güvenli bir ilişki kurmalarına destek olurlar.

Geri çekilme ya da inzivaya çekilmenin durdurulması: Şizoidlerin sıklıkla kullandığı ilişkiden kaçmak ve insanlarla kurduğu bağın getirdiği sıkıntıyı omuzlayabilmesi için gerek davranışsal gerekse duygusal geri çekilmelerin durdurulması için terapide bu konunun üzerine gidilmelidir.

Kişiler arası bağlantıyı ve iletişimi teşvik etmek: Şizoid dilemmanın getirmiş olduğu kaygıyı azaltmak için göstermiş olduğu uğraşın azaltılması ve kişilerarası ilişkileri deneyimleyerek kendisini güvende hissedeceği ve tatmin olacağı ilişkilere teşvik edilmesi terapinin temel hedefleri arasında olmalıdır.

Coşkuyla Ölmek

Şule Gürbüz'ün dört farklı öyküden oluşan kitabıdır. Kitap içerisinde yer alan Akılsız Adam ve Akılsız Adamın Oğlu Sadullah Efendi birbirinin devamı niteliğindedir. İlk öyküde Akılsız Adam'ın gözünden evladı Sadullah anlatılırken ikinci öyküde Sadullah Efendi babasını anlatmaktadır. Bu iki öyküde baba ve oğulun dünyalarından ne kadar kopuk ve birbirinin çok farklı karakterler olduğu göze çarpmaktadır. Akılsız Adam Refik İyisoy ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Kafasında istediği proje çocuğu büyütmek için evlenir ve oğlu biraz büyüdüğünde annesinden ayrılarak kendi istediği proje çocuğu yetiştirmekle uğraşır. Sadullah İyisoy ise babasından o kadar kopuk ve sevgisizdir ki babasının temsil ettiği değerlerden kaçmak için yurtdışına kaçar. Kendisini hafız olarak yetiştirmek isteyen babasını sessiz bir şekilde okumayı reddederek aralarında ortaya çıkan gerilim bu sevgisizliğin ortaya çıktığı yerdir. Sadullah Efendi bunu: "*... Ama ben bu nasıl söylenir bilmem, bunu eskiden beri biliyordum, onunla bütünleşemeyeceğimi biliyordum. Sevmediğim, daha doğrusu anlamadığım, idare ettiğim bir oyuna iştirak eder gibiydim. Neyini sevmediğimi bilmediğim zaman bile sevmiyordum(S. 106).* Diyerek dile getirir. Bu kopuş süreci neticesinde yurt dışına çıkar orada okur ve evlenir. Fakat ne işinde ne evliliğinde mutlu değildir. Yaşadığı hayatın anlamsızlığı, babasının vefatı sonrası ülkesine dönüşü ile kendi iç dünyasında yaşadığı derin acılarla yüzleştiğini okuruz.

...Sanki bir kaplumbağaydı da az yanaşmak, dokunmak başını içeri kaçırmasına kâfi idi. Kaplumbağanın bu hareketi de zaten hayli tuhaftı(s.59). Simgesel anlamda kaplumbağanın kendisine yakınlık kurmak isteyen birine karşı hissetmiş olduğu yoğun kaygı içe dönmesine ve geri çekilmesine yol açmaktadır. Guntrip'in dış dünyadan kopmak olarak adlandırdığı bu durum şizoidlerin sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir(Guntrip, 2003: 39). Ayrıca şizoid kendiliğin evi olarak görülen sadistik kendiliğe karşı güvende hissettiği yer kendi kabuğudur. Çünkü sadistik nesne tehlikeli ve mahrum bırakıcıdır.

Dünya da anca tahammül yeriydi, sabır ve tahammül. Ölmemeye sabretmenin yeriydi. Bunun kendiliğinden olmasını beklemeye sabrın ve tahammülün yeriydi(s. 77). Şizoidin gerçek evi olarak görülen ve güvende hissettiği agresif birimi temsil eden sadistik nesne sürgündeki kendilik birimidir. Şizoidin parça nesne tasarımı olan terk eden ve mahrum bırakan anneyi temsil eden sadist nesne olarak dünya kişide kozmik yalnızlık, öfke ve ümitsizlik duygusu yaratmaktadır. Böyle bir ortamda kişi kendisini yabancılaşmış, sürgünde ve yalıtılmış hissetmektedir. Katz(2012: 153), sadistik nesne parça birimde nesne kötü ve her türlü ilişkiyi reddeden bir hal almaktadır. Kendilik güvende olsa bile kimsenin yanaşamayacağı bir yere çekilmiştir fakat bu tam bir insan olamama ve duygusal yoksunluğu beraberinde getirmektedir.

Gittiğimiz şehirler ve kasabalarda babam daha gelir gelmez, kalacağımız yere yerleşir yerleşmez, yanına ne almadıysa onu yakıcı bir özlemle özlemeye başlıyordu. Bu bazen bir pasta, bazen bir manzara, bazen bir ayakkabı bile olabiliyordu. Ona duyduğu özleme dayanamayarak üç günü geçmeden İstanbul'a dönüyorduk. Ama döndüğümüzde babam ne pasta yiyor, ne ayakkabıyı giyiyordu(113). Şizoid hastalar seansa geldiklerinde en sık duyulan sözlerden biri "evimi, çocuklarımı, ailemi, uzaktayken çok özlüyorum ama onlarla bir araya gelince bu özlem yerini boşluk alıyor." Türünde cümlelerdir. Williams(2014), şizoid kişilerin temel ilişkisel çatışmalarının yakınlık ve uzaklık, sevgi ve korku meseleleriyle ilgili olduğu görüşündedir. Şizoid kişi nesneden uzaktayken onlarla yakın olmayı isterken yaklaştıkça yutulma tehdidine karşı nesnelerden kaçmaktadır. Psikodinamik Tanı Kılavuzu içerisinde yer alan şizoid kişiliklerin başlıca özellikleri arasında temel gerginlik/saplantı: yakınlık korkusuyla yakınlık özlemi arasındaki çatışmadır(McWilliams ve Shedler:2020:48).

Babamın ölümü ile bazen rüyalarımda gördüğüm çölde tek başıma kaldığım duygusu gündüzleri de sık sık beni yokluyordu. Ama sanki bütün dünya bir çöldü de bir ben, hem de sonsuz bir hayatla baş başa kalmıştım(s. 120). Şizoid hastaların intrapsişik yapısına bakıldığında agresyon biriminde yer alan sadistik nesneye karşı kendisini sürgünde hisseden kendilik yer almaktadır. Sadullah Efendi'nin rüyasında gördüğü çöl sadistik nesne olarak dünyaya temsil etmektedir. Kişi bir çölde yaşadığı tek başınalık, mahrum edici ve yıkıcı bir etki yaşatan sadistik nesnenin izlerini taşımaktadır. Klein'a göre şizoid hastaların geçmişinde ihmal, terk edilme ve istismar yaşantıları mevcuttur. Bu mevcutluk durum sadistik nesneyi daha zalim hale getirmektedir(Klein:2013). Sadullah Efendi'nin annesinden erken yaşta ayrılışı ve babanın kendi kişiliğine uygun bir çocuk yetiştirmek isterken yaşattığı ihmalde bu sadistik nesnenin izlerini görülmektedir.

Voleta hayatımı doldurmamıştı ama ben onun da olduğu bir hayata sanki kiracı olarak taşınmıştım. Bu yüzden hiçbir şey, hiçbir değişiklik yapamıyor, çivi çakamıyor, gürültü yapamıyor, ha bire ödüyordum. Ödediklerim bir yerde birikmiyor, günün, ayın, yaşayabilmenin bedeli oluyordu(s. 126) Şizoid kişiler, insanlarla iletişime geçtiklerinde efendi/köle birimi aktifleşir. Burası şizoid için güvenlik duygusunun tehlikeye girdiği yer olduğu için iletişim halinde olduğu nesne efendileşir. Nesne manipülatif, zorlayıcı ve ilişki kurmaktan çok kontrol etmek isteyen anne gibi tehlikelidir. Bunun bedeli olarak şizoid kendilik kendisini bağımlı ve kurban işlevi görmektedir. Bu durum şizoid kişiye bağlantı halinde olsa bile hapsedilmişlik hissi yaşatmaktadır. Varlığı tanınmış olmasının getirmiş olduğu yanında kaçma derin bir kuşatılmışlıkla kaçma isteği de etkisini göstermektedir(Katz, 2017: 152).

Dünyadan kesilmiş bir dilim et gibiydim de etin kalan kısmı ile hiçbir duyu alışverişim yoktu. Ondan kesilmiş bir parça olduğumu da duymuyordum. Öyle baygın, kendi kendime yana yatmış sanki belirsiz bir kan sızdırarak duruyordum(s. 127). Guntrip(2003), şizoid kişilerde duygulanım kaybı ve bir şey hissetmemenin bu tablonun genel bir sonucu olduğu görüşündedir. Klein(2013) ise Guntrip'ten yola çıkarak şizoid hastaların sıklıkla "ne hissettiğimi bilmiyorum" diyerek şikayet ettiklerini belirtir. Bu durum şizoidlerdeki temel duygu hislerine anlam verememek olduğu için dissosiyatif görüngüden ayrılmaktadır. Kişi tamamen hissiz oluşundaki temel faktörün travmatik yaşantılar olduğu görüşündedir.

...yürüyüşe çıktığımda, şehirlerde dolaşır ya da bir şey içerken kendimi akvaryum seyreder gibi hissediyor ama bazen de içinde miyim dışında mı onu bilemiyordum(s.127). Guntrip'e göre kişinin benliğinden uzaklaşması dissosiyatif bir savunmadır. Kişi kendini sanki dışardan izliyormuş gibi bir duygu ile hareket etmektedir. Bunun kaynağında ise yalnızlık duygusunun getirmiş olduğu gerilim kaynaklı anksiyete yatar(Klein, 2012: 29).

Babam hiç olmamış gibi gerçek bir kimsesizlikteyim. Tutunabileceğim bir şey yok, tutunmayı ister miydim, o da belli değil. İnanacağım bir şey yok, ister miydim, o da belli değil. Sadece bu katılıktaki bir şeye mukavemetim yok. Çok acıtıcı bir sertlikteyim(s. 138). Guntrip'in şizoidleri tanılamada kullandığı temel başlıklardan biri de yalnızlıktır. Ona göre dünya üstündeki tek başınalık ve kimsesizlik duygusunun temeli içedönüklük ve insan ilişkilerinden uzak kalmasının sonucudur(Klein ve Masterson, 2012:20). Guntrip(2003:), bu isteğin sevgi özlemi ve dostluk kurma isteğinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtir. Şizoid hastaların terapiye gelmelerinin en önemli sebeplerinden biri de yalnızlık duygusu olarak gösterilmiştir(Katz, 2017: 148).

Sonuç

Şizoid kişilik bozukluğu üzerine çok fazla çalışma olmamakla birlikte özellikle nesne ilişkileri kuramcılarının alana yapmış olduğu katkılar neticesinde dikkat çekmeye başlamıştır. Edebiyat, Felsefe gibi alanlarda sıklıkla yalnızlık ve toplumdan ayrışma olan yabancılaşma kavramına gönderme yapılmıştır. Fakat derinlere inildikçe karakterlerde öne çıkan kişilik özellikleri bizlere şizoid kişiliklere has özellikleri çağrıştırmıştır. Şule Gürbüz'ün Akılsız Adamın Oğlu Sadullah Efendi'ye ait cümle analizlerine bakıldığında şizoid kişilikleri anlatan yalnızlık, duygu yitimi, kendi kendine yetme, benlik yitimi, içe dönüklük gibi tanımlayıcı özelliklerin yanı sıra efendi köle ve sadistik nesne sürgündeki kendilik parça birimlerini anlatan cümle kurguları karşımıza çıkmaktadır. Şizoid kişilik bağlamında değerlendirilen Sadullah Efendi karakteri şizoid görüngüyü temsil etmek açısından farklı bir bakış açısı geliştirmemize katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Roman, öykü ve şiirlere yansıyan kişilik yapılarında narsisistik, borderline veya şizoid yapıların izlerini görmemiz mümkündür. Klinik anlamda bu yapıları anlamamızı ve yorumlamamızı kolaylaştıran bu tasvirler yazarların kendine has üslubuyla daha anlaşılır hale gelmektedir. Şule Gürbüz öykülerinde yer verilen karakterlerin tahlili, kendine has yorumları ve konuşmaları psikoterapi perspektifinde insanı anlamamız ve tanımamıza yardımcı olmuştur.

Kaynakça:

Akhtar, S. (1987). *Schizoid Personality Disorder: A Synthesis of Developmental, Dynamic, and Descriptive Features. American Journal of Psychotherapy, 41(4), 499–518.* doi:10.1176/appi.psychotherapy.19

Akhtar, S. (2009). Ağır Kişilik Bozukluklarının Tanı ve Sağaltımı İçin Başvuru Kitabı. (Alkan, M. Ve Gürdal, C. Çev.). İzmir: Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Eğitim Hizmetleri.

Alvarez, M. P. (2003). The schizoid personality of our time. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, *3*(2), 181-194.

Aydın, A. (2019). Kentlileşme ve Şizoid Kişilik. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(18), 463-469.

Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). DSM-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı. E Köroğlu (Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 329.

Ankay, N. (2021). Yusuf Atılgan Öykülerinde Yabancılaşma. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (71), 241-255.

Bağcı, H. (2016). Aylak Adam ve Yabancı Romanında Yabancılaşma. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (29), 135-149.

Balık, M. (2011). Edip Cansever'in Tragedyalar'ında yalnızlık bunalım ve yabancılaşma. *Journal of International Social Research. 7-23.*

Guntrip, H.(2003). Şizoid Görüngü Nesne İlişkileri ve Kendilik. (Babacan, İ. Çev.) Metis Yayınları.

Gürbüz, Ş. (2017). Coşkuyla Ölmek. İletişim Yayınları. İstanbul.

https://w ww.izdiham.com/sule-gurbuz-ile-roportaj/ et: 25.07.2021

http://www.psikoterapi.com/yalnizligin-kalesi-sizoid-kendilik-bozuklugu/ et: 11.09.2021

Johnson, F. (1975). Psychological alienation: Isolation and self-estrangement. *Psychoanalytic Review*, *62*(3), 369-405.

Klein, R. (2013). Kendilik Bozukluklarının Terapisinde Yeni Ufuklar. Klein, R. Ve Masterson, J.F (Ed). Evrim, Tanım, Gelişimsel Teori, İntrapsişik Yapı (s. 3-58). Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.

Katz, J. S. (2017). Terapistler İçin Kişilik Bozuklukları Rehberi. Lieberman, A. R. Ve Masterson, J.F (Ed). Şizoid Kişilik Bozukluğu (s. 139-172). Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.

Koç, Y. (2019). Turgut Uyar şiirinde varoluşsal yalnızlığın dışavurumu. Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Aydın.

McWilliams, N. (2014). Psikanalitik Tanı: Klinik süreç içinde kişilik yapısını anlamak. (E. Kalem, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

McWilliams, N. Ve Shedler, J. (2020). Psikodinamik Tanı Kılavuzu. Lingiardi, V., & McWilliams, N. (Ed). Kişilik Sendromları Ekseni(s. 13-89). Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.

Özakkaş, T. (2012). Masterson Yaklaşımına Genel Bakış. Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Özkan, B. (2020). *Norm Dışılığın Şizoid ve Türk Roman Kahramanlarındaki Görünümleri* (Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Şahin, D. (2021). Dinamik Psikoterapilerde Anamnez, Değerlendirme ve Formülasyon. Pinhan Yayınları: İstanbul.

Taşdemir, S., & Asutay, H. (2019). Göçmen Yazını Bağlamında Tezer Özlü'nün "Yaşamın Ucuna Yolcululuk" Adlı Eserinde "Yalnızlık" Teması. Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences. 34-41.

Thylstrup, B., & Hesse, M. (2009). "I am not complaining"—Ambivalence construct in schizoid personality disorder. *American journal of psychotherapy*, *63*(2), 147-167.

Triebwasser, J., Chemerinski, E., Roussos, P., & Siever, L. J. (2012). Schizoid personality disorder. *Journal of personality disorders*, *26*(6), 919-926.

Wolff, S. (1991). *"Schizoid" Personality in Childhood and Adult Life I: The Vagaries of Diagnostic Labelling. British Journal of Psychiatry, 159(05), 615–620.* doi:10.1192/bjp.159.5.615

Yalom, I. D. (2011). Varoluşçu Psikoterapi. (çev: Zeliha İyidoğan Babayiğit). Kabalacı Yayıncılık: İstanbul.

TÜRKİYE
BÜTÜNCÜL
PSİKOTERAPİ
DERGİSİ

SANAT ve EDEBİYAT

Kaostan Düzene Geçiş: Sanat ve Yaratıcılık Bağlamında Ressam Fikret Mualla Saygı'nın Yaşamına Bütüncül Bakış

Aysun Aktaş Özkafacı[1]

Özet

Bu makalede sanat, yaratıcılık, sanatın psikoterapötik işlevi ve alan kuramı kavramları ele alınarak, Ressam Fikret Mualla Saygı'nın yaşamı, sanat hayatı ve eserleri bütüncül bakış açısıyla değerlendirilmiş, sanatsal yaratıcılığın dönüştürücü ve onarıcı işlevi niteliksel tarama yöntemiyle araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Yaratıcılık, Alan Kuramı

GİRİŞ

İnsanoğlu binlerce yıldır duygularını ifadeye ve söze dönüştürebilmek için sanatı bir araç olarak kullanmıştır. Kimi zaman bir şarkı sözü, kimi zaman bir kilimin ilmeği, kimi zaman, resim, kil gibi sanatsal araçlar yoluyla ruhsallığa ait olan içsel malzeme form kazandırılarak sembolleştirilmiş, dile getirilmiştir. Tarihsel süreç boyunca pek çok örnek bize göstermektedir ki yaratıcılık ve sanat, kendiliği, toplumu ve bir ötekini anlamada kişiye yardım ve aracılık etmiştir. Sanat ve yaratıcılık üzerine yazan, "Sanat ve Edebiyat" adlı kitabının "Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşleri" başlıklı bölümünde Freud yaratıcılığın, bastırılmış libidinal ve saldırganlık dürtülerinden kaynaklandığını belirtir. Bu yasaklanmış dürtüler yüceltme (sübliminasyonu) yoluyla, toplumsal ve estetik açıdan daha kabul edilebilir şekle dönüştürülmüştür (Aliçavuşoğu, 2012). Freud 1920 yılında Haz ilkesinin Ötesinde isimli makalesinde torunu Ernst'i gözlemleyerek yazdığı "makara oyunu" adlı satırlara yer verir (Parman, 2020). Ernst'in sürekli oynadığı bir makarası vardır. Makarayı yatağının yanından yere atar. Makara görme alanının dışına çıktığında o-o-o-o sesi çıkarır. Makara ortaya çıkıp görünür olduğunda ise "da" sesi ile onu selamlar. Ernst tek başına oynadığı bu oyunun ikinci sahnesinden büyük haz alır. Oyunda gerçek hayattan farklı olarak ebeveynini yollamakta ve ardından geri getirmektedir (Levine,2021). Oyun aracılığıyla elinde tuttuğu nesneleri önce kaybederek sonra onlara yeniden ulaşarak, annenin uzaklığını baş edebilir hale getirmektedir. Böylece çocuk annesini elinde tutma hazzından vazgeçebilmeyi oyuncaklar üzerinden yaşayarak başına gelebilecek hayal kırıklıklarına da kendini hazırlamış olur (Aslan, 2007). Ernst'in makara oyunu gerçeklik ve düşlem arasında onarım sağlamaktadır. Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşleri adlı makalede Freud, büyüyen her çocuk oyun oynamayı bıraktığında ise gündüz düşlerini yaratır şeklinde ifade etmiştir. Psikanalizin önemli isimlerinden Winnicott'a göre ise anne ve bebek ilk önce bir bütündür. Bebek ihtiyaç duyduğunda annenin her zaman hazır ve orada olduğu yanılsaması içindedir. Bu yanılsamanın ardından Winnicott'ın ifade ettiği oyun alanı, potansiyel alan ortaya çıkar. Bebek bu potansiyel ilişki alanında tüm güçlülük ve dış dünyadaki nesneleri istediği gibi kontrol edebilme deneyimi yaşar. Oyun gerçekleşmiştir. Bir üçüncü aşamada annenin varlığında yalnız kalma becerisini geliştirir. Anne, bebekle birebir ilgilenmese de orda hazırdır. Yeterince iyi anne imgesi bebeğin zihninde güven veren ve güvenilir olandır. Son aşama anne ve bebeğin, iki alanın örtüşmesiyle birlikte oyun oynama becerisini içerir. Her iki tarafında kendine ait oyunları ortaya koyabildiği, anne ve bebeğin "oyun alanı" oluşmuştur. Eğer çevre çocuğun bu birincil yaratıcılığını kapsayabilirse çocuğun dünyadaki yaratıcı ifade becerisi oluşturulmuş olur (Levin,2021). Winnicott (2007), yaratıcılık kapasitesinin hiçbir zaman tamamıyla yitirilemeyeceğini belirterek yaratıcılığı iki öznellik arasındaki alan olarak ifade eder. Düşünme, sözelleştirme ve sembolizasyon kapasitesi, oyun ve tüm sanatsal yaratıcılık, birçok kültürel deneyim bu alanda yaşanmaktadır. Yaratıcılık ve sanat, içerisi ile dışarısı arasında bir buluşma yeridir (Erdem, 2021). Nesne ilişkileri kuramcısı Melanie Klein (2020)'a göre yaratıcılık, paranoid-şizoid konumda nesneye karşı saldırgan itkisi nedeniyle depresif evrede suçluluk hisseden bebeğin, kendiliği ve sevilen nesneyi onarma, tekrar yaratma arzusudur. Bebekte hiçbir çatışmanın olmaması benliğini güçlenmesi önünde bir engeldir. Çünkü çatışma yaratıcılığın en temel öğesidir. Gerçek sanatsal yaratıcı etkinliğin, ölüm içgüdüsüyle bağlantılı olan yıkıcı düşlemleri iyiye dönüştürme kaygısından kaynaklandığını, kaygının ve depresif konumun derinlemesine çalışılmasının ruhsal gelişimin ve yaratıcılığın bir parçası olduğunu ifade etmiştir (Erdem,2021).

1 Aysun Aktaş Özkafacı, Uzm.Psikolog / pdrpsikolog76@gmail.com

Segal ise sanatçının yaratma ihtiyacının, kendi iç dünyasının paramparça olduğuna dair derin algısından ve bu kayıp dünyayı yeniden yaratma isteğinden doğduğunu ifade eder. Her türlü yaratım her zaman için kayıp bir dünyanın yeniden yaratılmasıdır ve sanatçı çoğu zaman bunun bilincinde değildir. Sanatçı aynı dünyayı yeniden yaratmaz, onu dönüştürür ve ona kendine özgü farklı bir biçim verir. Başka bir ifadeyle, yaratıcılığın dinamiği depresif konumun onarıcı dürtüsel hareketleri içinde yer alır, bu da erken döneme ait zihinsel durumların derinlemesine işlenmesini, özellikle de kaos ve zulmedilme duygularına dair algının bütünleştirilmesini gerektirir (Yıldırım & Kenar, 2021). Bion (1959; 1962)'a göre doğumdan itibaren bebek birçok baş edemediği içsel ve dışsal uyarana maruz kalır. Yaratıcılık, rahatsız edici iç ve dış uyaranlara maruz kalan bebeğin bu rahatsızlığının annenin kapsayıcı işleviyle iyiye dönüştürülmesidir. Annenin, bebeğini sakinleştirebilmesi ve olumsuz deneyimleri dönüştürerek tahammül edilebilir kılması, annenin "kapsayıcı (container) işlevi" olarak adlandırılır. Winnicott'un "holding" kavramıyla Bion'un "kapsayıcı işlevi" benzerlik göstermektedir. 20.yy sonlarına doğru, sanatsal yaratıcılık kendilik psikolojisi açısından da değerlendirilmeye başlanmış ve sanatın bir çeşit kendilik nesnesi görevi gördüğü ileri sürülmüştür. Kohut (1977)' a göre sanatçının yarattığı eserin kendisi ve izleyiciler kendilik nesnesi işlevi görür. Yukarıda belirtilen kuramsal açıklamalar perspektifinde sanatsal yaratıcılık, anne ve bebek ile başlayan insan yaşamının tüm gelişim süreçleri boyunca devam eden bireyin kendini yaratma ve dönüştürmesidir şeklinde ifade edilebilir.

Çağdaş Psikanalizde, her biri K. Lewin'in çalışmalarından kaynaklanan çok sayıda Psikanalitik alan kuramı bulunmaktadır. Bion'un çalışmaları alan kuramının birinci dalgasından ikinci dalgasına geçişte önemli yer teşkil eder. Bu makalede alan kuramı Bion'un çalışmaları perspektifinde ele alınmıştır. Daha öncede ifade edildiği gibi Bion anne-bebek arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bebeğin düşünme ve hissetme kapasitesi gerçekleştirebilmesinde kapsayan ve kapsanan arasında karşılıklı bir ilişkinin gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Anne-bebek arasındaki alışveriş, bebeğin işlenmemiş zihinsel ve duygusal içerikleri annesine boşaltmasını yani yansıtmasını sağlar. Anne, bebeğin henüz tam oluşmamış ön düşünce ve ön duygularını kapsar, işlemler yani metabolizma eder. Ondan sonra düşündüklerinin sonuçlarını bebeğe sindirilmiş biçimde geri verebilir. Alfa işlevi adını verdiği şey, düşünme ve hissetme süreçlerinin ileri geldiği zihinsel sindirim sürecidir. Alfa işlevinin çalıştığı alan, beta öğelerini yani sindirilmemiş ön düşünceleri barındırır. Bion'dan etkilenen Odgen özneler arası analitik üçüncü kavramını geliştirmiştir. Analitik üçüncü, psikanalist ve analizan arasında gelişen yaratım olarak ortaya çıkar. Özneler arası alanda ortaya çıkan analitik üçüncü, her iki katılımcıda üçüncünün meydana gelmesine katkı sağlar (Katz, 2019). Bu perspektiften evreni, doğayı ve insanı anlamanın yolu olarak "yaratıcılık" kaosdan düzene geçişte sanatçı ve sanat eseri arasında üçüncü bir alanın oluşumunu sağlar. Bu üçüncü alanda her sanatsal yaratımda sanatçı kendini yeniden inşa eder. Bu bağlamda Ressam Fikret Mualla Saygı'nın yaşamı, sanat hayatı ve eserleri bütüncül bakış açısından değerlendirilerek yaşamlarında sanatsal yaratıcılığın dönüştürücü ve onarıcı işlevi araştırılmıştır.

Fikret Mualla Saygı'nın Çizgideki Yaşamı

Yaşamında birbiriyle bağlantılı iç içe geçmiş birçok kaotik süreçten geçen, deli mi ya da dahi mi diye sanat çevrelerinde tanımlanan bu iki uçta salınımı olan Ressam Fikret Mualla için yaratıcılık, sanat nasıl bir işlev görmüştür? Resim, sanat ve yaratıcılığın yaşamının ilk yıllarından itibaren var olan kimlik arayışı, suçluluk ve değersizlik duygusu, öfke, alkol bağımlılığı ve paranoyaları ile baş etmede nasıl bir işlevi olmuştur? Fikret Mualla yaşadıklarını mı çizmiş, çizdiklerini mi yaşamıştır? Bu bağlamda Ressam Fikret Muallanın yaşamı, sanat hayatı ve eserleri bütüncül bakış açısından değerlendirilerek sanatsal yaratıcılığın yaşamı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Fikret Muallâ 1903 yılında ailenin ilk çocuğu olarak Kadıköy'de dünyaya gelmiştir. Babası, Avrupa devletlerinin Osmanlı'dan alacaklarını düzenleyen Düyun-u Umumiye'nin ikinci müdürü Ekrem Bey'dir. Ailenin kız çocuğuna sahip olma arzusu Fikret Mualla'ya, bir süre sadece "Muallâ" isminin verilmesine ve uzun yıllar bir kız çocuğu gibi giydirilip, büyütülmesine neden olmuştur. Fikret Mualla henüz doğmadan, anne karnındayken ailenin bir cinsiyet beklentisi vardır. Bebekleri bekledikleri cinsiyette dünyaya gelmemiş olsa da ailesi Fikret Mualla'yı zihinlerinde oluşturdukları bebek imgesine göre yetiştirmek istemiştir. Fikret Mualla cinsel kimliği başta olma üzere tüm yaşamı boyunca kimliği, kişiliği ve kendiliği ile var olma mücadelesi verir. Birinci dünya savaşını İstanbul'da ikinci dünya savaşını Paris'te yaşamış Fikret Mualla doğu ve batı kültürü arasında sıkışmış bir hayat sürmüştür. Fikret Mualla okula başladığında dayısı gibi futbol oynamak istemektedir. Ancak babası futbol oynamasına karşıdır, futboldan uzaklaşması için ortaokula geldiğinde Galatasaray lisesine yatılı olarak verir.12 yaşında okulda gizli gizli futbol oynarken ayağı sakatlanır, aylarca yürüyemez, okula gidemez ve o yıl sınıfta kalır. Yaşadığı bu sakatlık yüzünden bir bacağı diğerinden kısa kalır. Birinci

Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da yaygınlaşan İspanyol gribine yakalanır, hastalığı çok sevdiği annesi ve anneannesine bulaştırır. Kendisi hayatta kalır fakat anne ve anneannesi vefat eder. Fikret Mualla bu iki ölümden kendini sorumlu tutar, suçluluk duyar.17 yaşına kadar birçok travmatik deneyim yaşamıştır. Kendi kimliği yok sayılmış, ayağı sakatlanmış, sınıfta kalmış, annesini kaybetmiştir. Yoğun suçluluk ve öfke duyguları vardır ve yalnız hissetmektedir. En başta annesinin kaybı olmak üzere bunca acı deneyimi ve yoğun duyguları taşıyabilecek, tutacak bir ego kapasitesine henüz sahip değildir. Pek çok duygusal salınım yaşar. Bu duyguları ve yaşantıları tolere edebilecek bir ego yapılanması ve kapasitesine sahip olmadığı gibi yaşamında kendilik nesnesi[1] işlevi görebilecek kimse de yoktur. Annesinin ölümünden kısa bir süre sonra babası tekrar evlenir. Babası sürekli çatışma yaşadığı oğlu Fikret Mualla'yı 17 yaşındayken İsviçre'ye mühendislik eğitimi alması için gönderir.

Fikret Mualla İsviçre'ye gönderilmeyi *sürgüne gönderildim* diye anlatır. Sürgüne gönderildiği İsviçre'den 20 yaşında ayrılarak Almanya' ya güzel sanatlar fakültesinde resim eğitimi almak için gider. 20 yaşına kadar sanat ile ilgilenmemiş Fikret Mualla için bu durum bir kendilik aktivasyonu mudur? Ya da babası tarafından sürgüne gönderildiğini ifade eden bir gencin mühendislik eğitimini yarıda bırakarak babaya (otoriteye) başkaldırısı olarak değerlendirilebilir mi? Belki de Fikret Mualla ilk kez yaşamında kendi karar verdiği bir şeyi yapmış ve resim eğitimine başlamıştır. Ancak güzel sanatlarda resim eğitimiyle birlikte alkol problemi de başlamıştır. Bir süre sonra alkol bağımlılığından dolayı Almanya'da hastanede yatarak tedavi görmüştür. Resim sanatına başlamasını bir kendilik aktivasyonu[2] olarak değerlendirirsek aktivasyonun yarattığı duygular beraberinde eyleme vurma şeklinde savunma ve alkol bağımlılığını getirmiştir. Bu durum babası tarafından işgal edilmiş bir gencin resim sanatına başlamasıyla birlikte alkol alarak kendini işlevsiz hale getirmesi, kastre etmesi[3] olarak da ifade edebilir. Fikret Mualla annesine çok düşkün ama babasına da bir o kadar öfke doludur. 20 yaşında sanat eğitimine başlayan bu genç için resim, kendiliği onarma ve tekrar yaratma mücadelesidir. Sanat öfkesini, hırçınlığını, yalnız başına kalmışlığın verdiği değersizliği boşaltabildiği bir alan açmış ve tüm bu acı duygularını onarma işlevi görmüştür.

1 kendilik nesnesi: Kendilik psikolojisinin en önemli ismi Heinz Kohut'un kavramıdır. Kendiliğin bir parçası, uzantısı olarak algılanan nesnelerdir. Kendilik nesneleri kişinin hayatında önem taşıyan her şey olabilir. Bazen bir arkadaş, bazen sanat dalı, bir kitap ..vs.

2 kendilik aktivasyonu: Kişinin kendi isteğiyle herhangi bir şeye başlayabilme, sürdürebilme, tamamlayabilme ve sonlandırabilmesidir.

3 kastre etmek (kastrasyon): Freud'un ruhsal yapının gelişim evrelerinden biri olarak ifade ettiği Fallik döneme ait kavramlardandır. Güç ve iktidar sahibi baba ve türevlerinin çocuğun güç ve iktidarını bloke etmesine verilen isimdir. Kastrasyon olgusu çocuğun pipisinin baba tarafından kesilip kendisinin öldürülebileceği kaygısından başlayarak emirlere uymak zorunda bırakıldığı, isteklerinin değerlendirmeye alınmadığı bir perspektifte de ele alınabilir. Birey yetişkin yaşamında herhangi bir hazza ulaştığında veya bir mutluluk elde ettiğinde sıkıntı hissedebilir. Bu durum güç ve iktidara sahip babanın haz kaynağına el uzatmak gibi algılanabilir ve bunun bedeli sıkıntı hissetmektir (Özakkaş, 2017).

Aynı zamanda çevresi tarafından dışlanan, kabul görmeyen, onaylanmayan, yalnız kalmış

Fikret Mualla için aynalanma eksikliğini[4] karşılayan, onu görünür kılan bir kendilik nesnesi işlevi görmüştür. Fikret Mualla yaşamında alkol bağımlılığının da etkisiyle yoğun maddi sıkıntılar yaşamasına rağmen sanatı bırakmayarak, üretmeye devam etmesi bu düşünceyi desteklemektedir. Onun için sanat kendini besleyen bir kaynak, anne memesi olmuştur.

Fikret Mualla Almanya'da öğrenim gördüğü güzel sanatlar eğitiminin ardından 1930 yılında Türkiye'ye döner. Önce Galatasaray Lisesinde resim öğretmenliğine başlar ancak okul müdürü ile yaşadığı çatışma sonucunda oradan ayrılır. Bir süre sonra Ayvalık'ta resim öğretmenliğine başlar. Oradan da müdür ile yaşadığı bir tartışma nedeniyle dokuz ay sonra ayrılır. 1936 yılında Galatasaray'da bir lokantada alkolün etkisiyle Atatürk portresine bakarak, ressamın portre çizimindeki beceriksizliği üzerine hakaret etmeye başlar. Ancak söz konusu hakaretler lokantadakiler tarafından doğrudan Atatürk'e yapılmış gibi algılanır. Şikayet edilir ve göz altına alınır. Fikret Mualla karakolda şiddete maruz kalır. Arkadaşları Bedri Rahmi ve Fikret Adil kendisini kurtarmak için karakola gelir. Başkomiser'e Fikret Mualla'nın akıl hastası olduğunu ve müşahede altına alınmasını söylerler. Aksi takdirde Fikret Mualla mahkemeye oradan hapishaneye gönderilecektir. Fikret Mualla bu durumu ölümlerden ölüm beğenmek olarak ifade eder. Bir süre akıl hastanesine yatırılır. Bu karakol olayının ardından paranoyaları başlamıştır.

Fikret Mualla, Almanya'dan geldiği memleketinde hiçbir yerde tutunamamıştır. Çalıştığı okulların müdürleri ile kavga etmiş ve işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Her yaşamı yoluna koyma girişimi kendilik aktivasyonu, eyleme vurmalarıyla[5] yarım kalmıştır. Babası tarafından işgal edilmiş olan Fikret Mualla çalıştığı kurumların müdürleri tarafından da sürekli işgal edilmişlik duygusu yaşamış ve onlarla tartışmıştır. Bir süre sonrada çalıştığı yerlerden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu durum ödipal çatışmaları[6] nedeniyle kendini kastre etmesi, işlevsiz hale getirmesi şeklinde açıklanabilir.

4 aynalanma eksikliği: Aynalanma Kendilik Psikolojisinin öncü ismi Heinz Kohut'un kavramıdır. Bebeğin dünyaya geldikten sonra annesi tarafından sevilmesi, onaylanması, kabul edilmesi, biricikliğinin hissettirlmesi birincil aynalanmadır. Kendisinin gücünün yetmediği durumlarda gölgesine sığınacağı bir baba ya da annesinin olması ikincil aynalanmadır. Bebeğin doğumundan itibaren yerinde ve yeterince sevilme, onay, kabul, gücüne sığınabildiği güvenli bir limanın olmaması aynalanma eksikliği olarak ifade edilir.

5 eyleme vurma: Kişinin hissettiği kötü duygu(lar)dan kurtulmak için geliştirdiği ilkel düzey bir savunmadır . Madde kullanımı, rastgele cinsel ilişkiler örnek olarak verilebilir.

6 ödipalçatışma: Freud'un fallik (3-6 yaş) olarak ifade ettiği dönemde erkek çocukların anneyi elde elde etmek için babayla rekabete girmesidir. Bu dönem sağlıklı olarak geçirilmezse kişi yaşamında baba ve baba türevi olarak gördüğü kişilerle sorunlar yaşayabilir.

Her yeni başlangıç ve girişim, kendilik aktivasyonu yarım kalmıştır. 1938 yılında (35 yaşında) henüz ülkeden ayrılmamışken Ses dergisinde özgürlük ile ilgili kaleme aldığı bir yazısında şunları yazmıştır: *...Ben hürriyetimi çok severim. Bunu naçiz sükutumda bulurum. Resim yaparken, ibadet eder gibi beynimin tepesinde, saçlarımın dibinde hissetmezsem o zaman bilirim ki işgal edilmişimdir. Çatacak, kavga edecek adam ararım*.

Sanat ve özgürlük kavramları onun için iç içe geçmiştir. Sanat iç dünyanın gerçekliğinden, dış dünyanın gerçekliğine bir köprü işlevi görerek Winnicott(2007)'ın ifadesiyle potansiyel bir alan oluşturmuştur. Kendisini yeniden yapılandırdığı, anlamlandırdığı, duygularını regüle etmesine olanak tanıyan bu alanın işgal edilmesi Fikret Mualla tarafından kabul edilmiyordu. Belki de bu alan kendisini olduğu gibi ortaya koyabildiği, onu sınırlandırmayan tek alandı. 1939 yılında bir akşam üstü sirkeci garından ressam arkadaşları Fikret Mualla'yı Paris'e yolcu ettiğinde, Fikret Mualla gözyaşları içinde ülkeden ayrılır ve bir daha geri dönmez. Paris yaşamı boyunca çok zor günler geçirir. Parasız kalır. Birkaç defa Ruh ve Sinir hastalıkları hastanesine yatırılır. Aynı zamanda alkol bağımlılığından defalarca tedavi görür. Paranoyaları artar, polisler tarafından takip edildiği ve kendisine zarar verileceği düşünceleri oluşur. Alkolün de etkisiyle psikotik, deliryum atakları geçirir. Doktor raporlarında tanı 'alkolik delirium' olarak geçmektedir. Tedavi amacıyla hastaneye yatırıldığı süreçlerde bile üretmeye devam eder, küçük bir desen defteri ve karakalemi hep yanındadır. Sanat, yaşamını tahammül edilebilir kılan, onu olduğu gibi müdahalesiz kabul eden bir arkadaş, kendilik nesnesidir. Fikret Mualla'nın birkaç dostu vardır. İstanbul'daki bu dostlarına gönderdiği birkaç satırlık mektupların birçoğu yaşama, düzene duyduğu yoğun tepkiler, insanlara karşı öfke, kızgınlık duygularını ifade eden satırlarla doludur. Bazı mektuplarında psikotik atakların izleri açıkça görülmektedir. Mektup bir noktadan sonra anlamsız, içi çe geçmiş kelimler ile devam eder. Mektupların bazı yerlerine anlamsız karalamalar vardır. Deliryum atakları geçirmesine neden olan alkol almaya her gün artan bir tempoda devam eder. Hastaneye yatar, toparlanır fakat çıktıktan bir süre sonra içkiye kaldığı yerden devam eder. Fikret Mualla'nın (1953) Albastı Defteri'ni dolduran desenlerinde ve o desenlerin altına düştüğü notlarda çıkar düşkünü olarak tanımladığı insanlara nefreti, paranoyaları ile ilgili ruh yapısı görülmektedir. 'Agaheyn Partisi' adlı çizimde kendisine komplo hazırladığını iddia ettiği kişileri çizmiştir. Yüzler belirgin değildir. Bu çizimler Paris'te hastanede kaldığı döneme aittir. Bu dönem resimlerinde yoğun karalamalarla, bastırılmış yarım bırakılmış çizgileri yoğun agresyon bulgusu olarak tanımlanabilir. Fikret Mualla'nın çizim ve resimleri incelendiğinde ruhsal yapıyla ilgili durumu kötüleştikçe çizgilerin karıştığı, renklerin koyulaştığı, otonomi duygularının kaybolduğu ve karalamalar olduğu görülmektedir. Özellikle giderek artan psikotik hezeyanların bu durumu beslediği söylenebilir. Fikret Mualla hayvanlar dünyasıyla da yakından ilgilenmiştir. 'Albastı' dizisini oluşturan çizimlerde sık sık karşımıza çıkan hayvan figürlerinin çoğunu sırtlan türünde odaklaşan resimler oluşturur. Resimlerinde insana benzeyen hayvan ve hayvana benzeyen prototip karakterler vardır. Bunlar Fikret Mualla'nın öfkesine neden olan ve nefretini kazanan insanların hayvana dönüşen versiyonlarıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi Fikret Mualla resim yolu ile içindeki saldırgan dürtüleri ve taşıyamadığı duyguları resme aktarmıştır.

Yaşamı süresince sanat, ruhsal yapının gel gitleri arasındaki salınımda iniş ve çıkışlarında Fikret Mualla için atraktör etki[7] yapmış, bir denge, itidal noktası bulmasına olanak sağlamıştır. Bion (2014)'un ifade ettiği gibi sanat Fikret Mu-

alla için ham deneyimleri (beta elementleri) onarmakta ve düzenlenmekte taşıyıcı bir kap, konteynır işlevi görmüştür. Yaşamındaki yalnızlık, suçluluk, değersizlik, öfke duygularını, acılarını ve travmalarını bu kaba (resim) boşaltmış, sanatın kapsayıcı işlevi ile onarmaya çalışmıştır. Fikret Mualla hayatında pek çok iniş çıkış yaşamış ancak sanatsal açıdan üretmeye hiç ara vermemiştir. Sürekli resim yapmış, dergilere yazılar yazmış, kostümler tasarlamıştır. Sanat yaşamındaki yaratıcılık ruhsal açıdan kendi itidal noktasını[8] bulmasına olanak sağlamıştır. Yaşamındaki pek çok kaosa rağmen üretmeye devam etmesi sanatın kapsayıcı, onarıcı, kendilik nesnesi, denge sağlayıcı işlevine bağlanabilir.

7 atraktör etki: Dışardan ya da içeriden gelen bir etkiyle, eski sistemden yeni bir sistem oluşturulmaya geçişte tetikleyici faktördür.

8 itidal noktası: Ruhsal yapıda dengeyi sağlayıcı orta noktadır. Her bireyin yaşamında itidal noktası ruhsal yapının dinamiğine bağlı olarak farklıdır.

SONUÇ

Yaratıcılık yolu ile kişi, içsel nesneleri ile bağlantıya geçerek çözülmemiş çatışmalarını ilk kez ya da yeniden yaşayarak yeni bir ilişki yaratır. Yaratıcı faaliyetler sayesinde sanatçı da kendine yönelik sevgi ve nefret duygularını, narsisistik ihtiyaçlarını, kayıp deneyimlerini keşfedebilir, kabullenilebilir (Abella,2017). Ressam Fikret Mualla Saygı'nın yaşamı pek çok farklı kaynaktan tarama yolu ile incelendiğinde çoğu kez yaratıcılık yoluyla yaşamındaki krizlerle baş edebildiği, sanatın yaşamında bir itidal noktası oluşturduğu, atraktör ve kendilik nesnesi işlevi gördüğü, varoluş hallerini sanat yolu ile ifade edebildiği ancak yaratıcı sürece psikopatoloji eşlik ettiğinde ise sanatın duyguları regüle etmede tek başına yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Abella A. (2017). *Narsisizm ve Yaratıcılık*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Alpay, Y., Alkın, E. (2016). *Moualla'nın Sanatı*. İstanbul: Sosyal Yayınları

Bion, WR. (1962). Learning from Experience. London.

Bion WR. (2014). *Yaşayarak öğrenmek*. (çev.Güvenir T, Ekin Lİ). İstanbul: Bağlam Yayınları

Dino, A. (2006). *Gören Göz İçin Fikret Mualla*. İstanbul: Dünya Yayınları

Aliçavuşoğlu, E. (2012). Psikanaliz, Freud ve Sanat, Sanat Tarihi Yıllığı

Erdem, N. (2021*). Narsisizm ve Yaratıcılık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Eren, N. (2020). Sanat Psikoterapisi ve Rehabilitasyonu Programı Ders Notları, İstanbul

Freud, S. (1999). *Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşleri*. İstanbul: Payel Yayınevi

Freud, S. (2007). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine.* (çev. K. Şipal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Katz, M. (2019). *Çağdaş Psikanalitik Alan Kuramı*. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları

Kris, E (1952). Psychoanalytic Explorations in Art. New York: International Universities Press

Levin,E (2021). *Ateşe Yön Vermek* (çev. Yazıcıoğlu, D). İstanbul: Sola Unitas

Lichtenberg, J.D., Lachmann F.M. ve Fosshage J.L. (2016). Kendilik ve Güdülenme Sistemleri: Psikanalitik Teknik Kuramına Doğru (çev. K. Kelebekoğlu), İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

May, R. (2018). *Yaratma Cesareti* (çev. Oysal, A). İstanbul: Metis Yay.

Klein, M. (2020). *Haset ve Şükran (*çev. Erten, Yavuz &Koçak, O). İstanbul: Metis Yayınları

Özkan, D. (2012). Modern Sanatta Öznelerarasılık, Refleksivite ve Tamamlanabilirlik. The Journal of Marmara Social Research, İstanbul

Parman,T. (2020). *Freud'un Makara Oyunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Rabain, J. F. (2006*). Winnicott'da Oyun*. İstanbul: Psikanaliz Yazıları

Roussillon, R. (2014). Dürtülerin Bağlanması ve Bağlanamamasında Nesnenin İşlevi. Turkish Annual of Psychanal. Int., 6, 102-129.

Stolorow, R., Atwood, G., ve Brandchaft, B. (2014). *Öznelerarası Bakış Açısı*. (çev. Ö. Gelbal). İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.

Storr, A. (2001). *Öteki Peygamberler* (çev. A. Day). İstanbul: Okyanus Yayınları.

Özakkaş, T. (2017*). Bütüncül Psikoterapi*. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Toros, T. (1986). *Fikret Mualla 1903-1967*. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları

Yıldırım F, Kenar J (2021). Kayıp nesne: Yıkımdan yaratıcılığa yas ve melankoli. Ankara: Türkiye Klinikleri Yayınları.

Winnicott, D. W. (2007). *Oyun ve Gerçeklik* (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

TÜRKİYE
BÜTÜNCÜL
PSİKOTERAPİ
DERGİSİ

TEZ ÖZETİ

Şiddet Gören Kadınlarda Hedoni Kapasitesi ve Şiddetin Cinsel İşlevle İlişkisi

Nagihan Bilge[1]

Özet

Araştırmanın amacı 18-60 yaş arası şiddet gören kadınlarda hedoni kapasitisinin belirlenmesi ve cinsel işlevle ilişkisinin ortaya koyulmasıdır. Araştırma kapsamında şiddet gören 41 kadından oluşan deney ve yine 41 katılımcıdan oluşan şiddet görmeyen kontrol grubuna Snaith-Hamilton Hoşnutluk Ölçeği ve Arizona Ölçeği uygulanmıştır.Araştırma bulgularına göre aile içi şiddete maruz kalan kadınların hedoni puanları kontrol grubundan düşük, cinsel işlev puanları ise yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte, deney grubunda yaş ile cinsel işlev puanı arasında doğrusal ve güçlü bir ilişki bulunurken, hedoni kapasitesi ile herhangi anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Kontrol grubunda ise yaş ile hedoni ve cinsel işlev puanları arasında ters yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Hedonizmin kapasitesi, bireye, topluma ve duruma göre farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak, ana düşüncenin hazzı ya da tatmini en üst düzeye getirmenin insan yaşamının temel unsurunu oluşturduğu kabul edilmektedir. Cinsellik, üreme ile buna sebep olan kuvvetli dürtüler, o toplumların kültürlerini ve insanların hayatlarını şekillendirmektedir. Bu sebeple hedonizmin cinsel işleve etkisi büyüktür. Temel insan haklarını ve özgürlüklerini ihlal eden şiddet, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de ciddi bir sorundur. Kadına yönelik şiddet; toplumsal sınıfa, kültüre, ekonomik duruma göre değişmekle birlikte, dünyanın pek çok yerinde yaygın olarak görülmektedir. Kadınların düşük toplumsal statüye sahip olması, ekonomik, psikolojik ve sosyal güç dengesizliklerine neden olmakta şiddete maruz kalması için uygun zemin yaratmaktadır. 18-60 yaş arası şiddet gören kadınlarda hedoni kapasitesinin belirlenmesi ve cinsel işlev ile ilişkisinin ortaya koyulması amacı doğrultusunda hazırlanan bu çalışma giriş ve sonuç bölümlerden oluşmaktadır. Araştırmanın yöntemi başlığı altında araştırmanın amacı, önemi, modeli ve hipotezleri sunulmuştur. Bununla birlikte araştırma kapsamında gerekli dataların toplanması için kullanılan veri toplama formlarına ilişkin bilgiler sunulmuş, yapılan analiz türlerine yer verilmiştir. Yöntem kısmında sunulan bilgiler ışığında yapılan analizlere ilişkin sonuçların sunulduğu beşinci bölümde ise araştırma grubunun genel özellikleri açıklanmış, hipotezlerin sınaması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Hedoni, Cinsel işlevler, Aile içi şiddet.

The Hedonia Capacity and The Relationship Between Sexual Functioning and Violence Among Women Exposed to Violence

Abstract

The Hedonia Capacity and Relationship with Sexual Functioning Among Women Exposed to Violence

The aim of the study in women who are between 18-60 years of violence is put forward for the determination of functional capability of the hedon and sexual relations. Within this research consisted of 41 women who suffered violence and try again 41 participants from the control group of blind violence Snaith-Hamilton Scale and Arizona Satisfaction Scale was applied.

According to the research findings of domestic violence hedon low points the rest of the women from the control group sexual function scores were high. However, linear and found a strong correlation between age and sexual function scores in the experimental group, with the capacity hedon not detected any significant relationship. In the control group, and sexual function scores between the ages hedon inverse relationship has been determined. Violating fundamental human rights and freedoms, violence across the world it is a problem in Turkey as well as a problem

1 Uzm.Klinik Psikolog, TC.Maltepe Kaymakamlığı Altayçeşme mh.Oba Çıkmazı sok.NO:8 Kat:5 Maltepe/İstanbul, psikolognagehanblg@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-8686-9457

in the whole world. Violence against women; Although it varies according to social class, culture and economic situation, it is seen in many parts of the world. The low social status of women causes economic, psychological and social power imbalances and creates a suitable ground for women to be exposed to violence.

Violence within the family by the International Council of Nurses (2001) has been defined as family a process in which physical and emotional harm is caused by at least one of the family members using physical or sexual force against other family members international. This study, which was prepared, in accordance with the aim of determining the relationship between the sexual function and the determination of hedonic capacity in, consists of 5 chapters.

Key Word: Sexual Function, Violence, Hedoni, Domestic Violence, Sexual Wellbeing.

GİRİŞ

Temel insan haklarını ve özgürlüklerini ihlal eden şiddet, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de ciddi bir sorundur. Şiddetin en yaygın karşılaşılan biçimi aile içinde erkeğin kadına karşı uyguladığı şiddettir. Söz konusu şiddet olaylarının % 85'inin kadınlara yönelik, % 15'inin ise erkeklere yönelik oldukları ortaya konulmuştur (Bilgili ve Vural, 2011). Kadına yönelik şiddet; toplumsal sınıfa, kültüre, ekonomik duruma göre değişmekle birlikte, dünyanın pek çok yerinde yaygın olarak görülmektedir. Görüldüğü üzere, kadınlara yönelik olarak aile içi şiddet hem dünyada hem de ülkemizde yaygın biçimde görülen bir problemdir. Kadınların, kültür, yaş, eğitim durumu, statü ve yaşadıkları ortam fark etmeksizin aile içi şiddetlerin bir veya birden çok çeşidine (fiziki, psikolojik, ekonomik, cinsel) maruz kalmaları özellikle dikkat çekmektedir (Uğur, 2012). Kadınların düşük toplumsal statüye sahip olması, ekonomik, psikolojik ve sosyal güç dengesizliklerine neden olmakta, kadının şiddete maruz kalması için uygun zemin yaratmaktadır. Söz konusu durumun, şiddete uğrayan kadınların fiziki ve psikolojik 6 sağlıkları ile sosyal yaşantıları üstünde pek çok olumsuz neticeye sebep olabileceği bilinmektedir (Yanık ve ark., 2014).

Aile içi oluşan şiddet; eşlerin evli olup olmamasına bakılmadan süregelen bir ilişkide meydana gelen bir şiddet çeşidir. Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddetin Engellenmesi Bildirgesi'nde kadınlara yönelik olarak aile içerisinde şiddet, "ister kamusal isterse özel hayatta olsun, kadınlara fiziki, cinsel veya psikolojik şekilde acı ya da üzüntü veren veya verebilecek olan cinsiyetlere dayalı olan bir eylem, uygulama veya bu türdeki eylemler ile tehdit etmek, zorlamak ya da keyfi şekilde özgürlükten yoksun bırakmak" biçimde tarif edilmektedir. Uluslararası Hemşireler Konseyi (2001) tarafından aile içerisinde şiddet, "ailedeki bireylerin en az birinin başka aile bireylerine karşı fiziksel ya da cinsel güç kullanmaları neticesinde fiziki ve duygusal zararın ortaya çıkan bir süreç" biçiminde tanımlanmışlardır".

Kadının şiddet gördüğü ev ortamına çoğunlukla geri dönme zorunluluğu, kadına yönelik şiddeti, diğer şiddet türlerinden farklılaştırmaktadır. Şiddet uygulanan kadınlar genellikle şiddet sebebi olarak, kendi davranışlarını görmekte ve kendilerini suçlu hissetmektedirler. Şiddete maruz kalan kadın bu durumdan kurtulmak yerine, şiddet gördüğünü, en yakın çevresinden bile gizlemek için daha yoğun bir çaba sarf etmektedir. Kadının kendi ayakları üzerinde duramayacağına ya da sorunlar karşısında çaresiz kalacağına ilişkin korkular taşıması, şiddet ve istismarın doğal bir tutum olduğunu düşünmesi, izole bir yaşamı benimsemesi, kendisinin zayıf ve çaresiz olduğunu düşünmesi, kendi kendine suçlamalar yöneltmesi, çelişkili duygu duruma ve düşük benlik saygısına sahip olması sorunun gizli kalmasını sağlamakta ve bu sorunla savaşmayı engellemektedir. Bununla birlikte şiddete maruz kalan kadınlarda cinsel işlevlerde çeşitli bozulmalar meydana gelmekte, yaşamdan duyulan keyif azalmakta ve hedoni kapasitesi düşmektedir. Kadınlara cinsel eşya gibi davranmak, isteği haricinde cinsel ilişkilere zorlamak, cinsellikleri cezalandırma aracı şeklinde kullanmak, cinsel organlara zarar vermek, cinsellik esnasında vücuda zarar vermek, istemedikleri halde hamile bırakmak cinsel şiddet çerçevesinde değerlendirilmektedir (Değirmenci, 2010).

Hedonizmin kapasitesi, bireye, topluma ve duruma göre farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak, ana düşüncenin hazzı ya da tatmini en üst düzeye getirmenin insan yaşamının temel unsurunu oluşturduğu kabul edilmektedir. Cinsellik, üreme ile buna sebep olan kuvvetli dürtüler, o toplumların kültürlerini ve insanların hayatlarını şekillendirmektedir. Hedonizmde cinsellik insan hayatının temel ihtiyaçlarından oldukça karmaşık olan bir örüntüdür. Şiddetin sosyal boyutları, bugün üstünde durulan en mühim şiddet nedenlerinden biri olarak kabul görmektedir. Şiddet öğrenilmiş olan bir davranış biçimidir ve en mühim öğrenme kaynağı da şiddet uygulayan bireyin kendi ailesidir.

Hedonizm, hazzın amaç biçimine geldiği en yüksek düzey olarak değerlendirilebilir. İnsanın sonsuz ihtiyaç ve isteklerinin olacağını varsayan, kabullenen ekonomik davranış daima daha fazla tüketmeye ve sahip olmaya odaklanmaktadır. Bu davranış, bireye haz getiren bir davranış olarak kabullenilmektedir (Eren, 2007).

Araştırmanın yöntemi başlığı altında araştırmanın amacı, önemi, modeli ve hipotezleri sunulmuştur. Bununla birlikte araştırma kapsamında gerekli dataların toplanması için kullanılan veri toplama formlarına ilişkin bilgiler sunulmuş, yapılan analiz türlerine yer verilmiştir. Yöntem kısmında sunulan bilgiler ışığında yapılan analizlere ilişkin sonuçların sunulduğu beşinci bölümde ise araştırma grubunun genel özellikleri açıklanmış, hipotezlerin sınaması yapılmıştır.

Dünya Literatürnden Örnekler

Şiddet, toplumların en önemli sorunlarından biri olup, çeşitli şekillerde ortaya çıkabilen ve çeşitli gruplara yönelik olabilen bir davranıştır. Dünya Sağlık Örgütü şiddet kavramını, "fiziksel gücün bilinçli biçimdi bir tehdit ya da eylem şeklinde kullanılmasının, bireyin kendisinde, diğer bir bireyde veya grup ya da topluluklarda, yaralanma, ölüm veya psikolojik zararlara; gelişim bozukluklarına ya da yoksunluğa sebep olması veya yol açma ihtimali bulunması durumu" biçiminde tanımlamaktadır (Efe ve Ayaz, 2010).

Uluslararası Hemşireler Konseyi (2001) tarafından aile içerisinde şiddet, "ailedeki bireylerin en az birinin başka aile bireylerine karşı fiziksel ya da cinsel güç kullanmaları neticesinde fiziki ve duygusal zararın ortaya çıkan bir süreç" biçiminde tanımlanmışlardır (Özerkmen ve Gölbaşı, 2012)".

Kadınlara yönelik olarak aile içi şiddetin bütün dünyada yaygın biçimde yaşanan bir problem olduğunu ortaya koymaları göze çarpar.

1999 senesinde Amerikan Adli İstatistik Kurumu'nun (Bureau of Justice Statistics) yaptıkları araştırmalarda, eşler aralarında 791.000 şiddet vakaları tespit edilmiştir. Söz konusu şiddet olaylarının % 85'inin kadınlara yönelik, % 15'inin ise erkeklere yönelik oldukları ortaya konulmuştur (Bilgili ve Vural, 2011).

Dünya Sağlık Örgütü'nün bütün dünya nüfusunu örneklem alan 48 araştırmasında, kadınların eşleri ya da beraber oldukları kişilerce fiziki şiddete maruz kalma oranını %10-69 arasında tespit etmiştir (Kandemirci ve Kağnıcı).

Ülkemizin de içerisinde bulunduğu 180'den çok ülke tarafından onaylanmış olan Uluslararası Nüfus Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nın 4.29 ve 4.41 sayılı ilkeleri ışığında "cinsellik ile üreme" konularının yetişkinlerin eğitimlerinde yer almaları ve bu eğitimlerin aktif cinsel hayatın başlangıcından evvel tamamlanması gerekçesiyle cinsel sağlık eğitimleri adına bürokratik olarak zemin oluşturmuştur (Programme of Action International Conference, 1994).

Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre cinsel sağlık kavramı; cinsel fonksiyonlarla alakalı sadece hastalıkların veya sakatlıkların olmaması durumu değil, aynı şekilde cinsel fonksiyonlarda fiziki, emosyonel, mental ile sosyal biçimde iyi olma durumları biçiminde tarif edilmektedir (Khan ve ark., 2000).

YÖNTEM

1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı 18-60 yaş arası şiddet gören kadınlarda hedoni kapasitesinin belirlenmesi ve cinsel işlevle ilişkisinin ortaya koyulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda şiddet gören kadınları kapsayan deney grubu ile şiddet görmeyen kadınları temsil eden kontrol gurubu arasında karşılaştırmaların yapılması hedeflenmektedir.

2. Araştırmanın Problemleri Ve Alt Problemleri

Araştırmanın ana problem cümlesi "şiddet gören kadınların hedoni kapasitesi ve cinsel işlevleri şiddet görmeyen kadınlardan farklı mıdır?" şeklinde belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan alt problemler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur.

- Yaş, şiddet gören ve görmeyen kadınlarda hedoni kapasitesi üzerinde anlamlı bir etki oluşturmakta mıdır?

- Yaş, şiddet gören ve görmeyen kadınlarda cinsel işlevler üzerinde anlamlı bir etki oluşturmakta mıdır?

3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Kadıköy, Maltepe, Kartal ve Pendik ilçelerinde ikamet eden, 18-60 yaş arası kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evren içinden rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen herhangi bir fiziksel ya da psikolojik şiddete maruz kaldığını belirten 41 kadın ve herhangi bir şiddete maruz kalmadığını belirten 41 kadın olmak üzere toplam 82 katılımcı oluşturmaktadır.

4.Araştırmanın Hipotezleri

H1: Şiddet görmeyen kadınların hedoni kapasiteleri şiddet gören kadınlardan daha yüksektir.

H2: Şiddet görmeyen kadınların cinsel işlev puanları şiddet gören kadınlardan daha yüksektir.

H3: Şiddet gören kadınlarda hedoni kapasitesi ile cinsel işlevler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Şiddet görmeyen kadınlarda hedoni kapasitesi ile cinsel işlevler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H5: Şiddet gören kadınlarda yaş, hedoni kapasitesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmaktadır.

H6: Şiddet gören kadınlarda yaş, cinsel işlevler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmaktadır.

H7: Şiddet görmeyen kadınlarda yaş, hedoni kapasitesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmaktadır.

H8: Şiddet görmeyen kadınlarda yaş, cinsel işlevler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplama araçları olarak Arizona Cinsel Yaşantılar Ölçeği ve Snaith-Hamilton Hoşnutluk Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklere ilişkin bilgiler aşağıda alt başlıklar halinde sunulmuştur.

1. Snaith-Hamilton Hoşnutluk Ölçeği

Ölçek 1995 yılında Snaith ve Hamilton tarafından 14 soruluk olarak geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeleştirilmesi Kesebir ve ark. (2015) tarafından yapılmıştır. Türkçe'ye çevirme çalışmasında ölçeğin iç tutarlılığı 0,92 olarak bulunmuştur.

1.1. Ölçeğin Güvenilirlik Analizi

Ölçeğe uygulanan güvenirlik testi sonucunda deney gurubu için Cronbach Alfa değeri 0,870; kontrol grubu için ise 0,797 olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgular 0,700'ün üzerinde kaldığı için her iki grupta ölçek yüksek güvenirliğe sahiptir (Karasar, 2010). Ölçeğe ilişkin değerler

Tablo 1: Ölçeğin Güvenilirlik Analizi

	Deney Grubu	Kontrol Grubu
Cronbach Alfa	0,870	0,797

1.2. Ölçeğe İlişkin Betimleyici İstatistikler

Ölçeğe ilişkin betimleyici istatistikler kontrol ve deney olmak üzere iki grup halinde tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 2: SHHDÖ Betimleyici İstatistikleri

	N	Min.	Max.	Ort.	Std.Sapma
Deney Grubu	41	2,40	5,60	4,0829	,90219
Kontrol Grubu	41	1,00	6,00	2,9024	1,14902
N	82				

Tabloya göre deney grubunun ortalaması (4,08±0,90), kontrol grubunun ortalamasından (2,90±1,15) daha yüksek hesaplanmıştır.

2. Arizona Cinsel Yaşantılar Ölçeği

Hastaların cinsel alanda yaşadıkları sorunları kısa, kolay biçimde taramak ve saptamak amacıyla McGahuey ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen bu ölçek, altılı Likert tipinde değerlendirme yapmaya olanak sağlayan 5 maddeden oluşmakta ve kadın erkek için ayrı formları bulunmaktadır. Yönergede, son bir haftanın değerlendirilmesi istenmektedir. 9 Ölçeğin Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirliği Soykan (2004) tarafından yapılmış olup Son Dönem Böbrek Yetmezliği olan hastalarda kesme puanı 11 olarak bulunmuştur.

2.1. Ölçeğin Güvenilirlik Analizi

Ölçeğe uygulanan güvenirlik testi sonucunda deney gurubu için Cronbach Alfa değeri 0,908; kontrol grubu için ise 0,956 olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgular 0,900'ün üzerinde kaldığı için her iki grupta ölçek çok yüksek güvenirliğe sahiptir (Karasar, 2010). Ölçeğe ilişkin değerler Tablo 3'da sunulmuştur.

Tablo 3: ACYÖ'nin Analizi

	Deney Grubu	Kontrol Grubu
Cronbach Alfa	0,908	0,956

2.2. Ölçeğe İlişkin Betimleyici İstatistikler

Ölçeğe ilişkin betimleyici istatistikler kontrol ve deney olmak üzere iki grup halinde tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: ACYÖ Betimleyici İstatistikleri

	N	Min.	Max.	Ort.	Std.Sapma
Deney Grubu	41	1,21	3,36	2,4321	,49845
Kontrol Grubu	41	2,86	3,93	3,5000	,21665
N	82				

Tabloya göre kontrol grubunun ortalaması (3,50±0,22), deney grubunun ortalamasından (2,43±0,50) daha yüksek hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında katılımcılar ile doğrudan görüşme sağlanmış ve sorular kendilerine okunarak, yanıtlar araştırmacı tarafından anket formunda kaydedilmiştir. İzlenen bu yöntem ile eksik ya da yanlış veri elde edilmesinin önüne geçilmişti

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 23.00 programı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan hipotez sınamalarında paired samples t-test ve independent samples t-test kullanılmıştır.

Bulgular

1. Katılımcı Grubuna Ait Özellikler

Katılımcıların yaşına ilişkin betimleyici değerler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 5: Katılımcıların Yaşlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler

	N	Min.	Max.	Ort.	Std.Sapma
Deney Grubu	41	19,00	60,00	38,6829	10,91659
Kontrol Grubu	41	18,00	60,00	38,6341	12,45343

Tabloya göre deney grubunun yaş ortalaması (38,69±010,92) ve kontrol grubunun yaş ortalaması (38,63±12,45) olarak bulunmuştur. Deney grubunda en küçük katılımcı 19 yaşında iken, kontrol grubunda 18 yaşındadır. Katılımcıların sahip olduğu en yüksek yaş her iki grup içinde 60'tır.

2. Hipotezlerin Sınanması

Hipotezlerin sınanmasına ilişkin yapılan analizlere ait bilgiler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Hipotezin Sınanmasına İlişkin Analizler

	Deney Grubu N=41	Kontrol Grubu N=41	Analiz P
Yaş (Ort±SS)	38.6±10.9	36.8±8.1	0.631
SHHDÖ (Ort±SS)	34.1±26.9	42.1±10.3	0.020
ACYÖ (Ort±SS)	20.4±4.5	12.3±2.1	0.005

SHHDÖ puanları deney grubunda kontrol grubundan düşük, ACYÖ puanları kontrol grubundan yüksek bulunmuştur. Bunun anlamı deney grubunda hedoninin ve cinsel doyumun daha az olduğudur. Bu bulguya göre H1 ve H2 hipotezleri kabul edilmiştir.

Örneklemimizde yaş ile SHHDÖ ortalaması arasında herhangi bir korelasyon gösterilemezken (r= -0.035, p= 0.828), yaş ile ACYÖ ortalaması arasında doğrusal ve güçlü bir ilişki vardır (r= 0.410, p= 0.007). SHHDÖ ve ACYÖ puanları arasında herhangi bir korelasyon bulunmamıştır (r=0.109, p= 0.499). Bu bulgulara göre, H6 hipotezi kabul edilirken, H3 ve H5 hipotezleri reddedilmiştir.

Kontrol grubunda ise, SHHDÖ ve ACYÖ puanları arasında ters bir ilişki vardır (r= -0.40.3, p= 0.005). Yaş ile SHHDÖ puanları arasında (r= 0.352, p= 0.020) ve yaş ile ACYÖ puanları arasında (r= 0.384, p= 0.016) doğrusal ve güçlü bir ilişki vardır. Buna göre H4, H7 ve H8 hipotezleri kabul edilmiştir.

Elde edilen bu bulgulara göre hipotezlerin kabul/red durumu Tablo 7'da sunulmuştur.

Tablo 7. Hipotezlerin Durumu

Hipotez Durumu

Hipotez	Durumu
H_1: Şiddet görmeyen kadınların hedoni kapasiteleri şiddet gören kadınlardan daha yüksektir.	KABUL
H_2: Şiddet görmeyen kadınların cinsel işlev puanları şiddet gören kadınlardan daha yüksektir.	KABUL
H_3: Şiddet gören kadınlarda hedoni kapasitesi ile cinsel işlevler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	RED
H_4: Şiddet görmeyen kadınlarda hedoni kapasitesi ile cinsel işlevler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	KABUL
H_5: Şiddet gören kadınlarda yaş, hedoni kapasitesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmaktadır.	RED
H_6: Şiddet gören kadınlarda yaş, cinsel işlevler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmaktadır.	KABUL
H_7: Şiddet görmeyen kadınlarda yaş, hedoni kapasitesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmaktadır.	KABUL
H_8: Şiddet görmeyen kadınlarda yaş, cinsel işlevler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmaktadır.	KABUL

Tartışma ve Öneriler

Kadına yönelik aile içi şiddet, genel olarak bütün toplumlarda sık görülen ancak ihmal edilen, temel insan hakları ve özgürlüklerinin ihlali olup, cinsiyet eşitsizliğinin ilişkilere yansıması olarak ortaya çıkan önemli bir halk sağlığı sorunudur. Şiddete uğrayan kadınların uzun seneler şiddetin devam ettiği ortamda yaşadıkları bilinmektedir. Saldırgan ile aynı ortamları paylaşmayı devam ettiren kadınlarda gerginlik duyumu yükselir. Yaşadıkları durumu anlamlandırmaya çalışırlarken kendi gerçekliklerinden şüphe duymaya başlarlar. Gittikçe şiddet uygulayan kişilerin görüşünü benimsemesi ile iki zıt görüş arasındaki çatışmaları en az seviyeye indirgemeye çalışırlar (Turan, 2012). Bu sebeple şiddet mağduru pek çok kadın şiddetin devam ettiği ortamlarda yaşamlarını devam ettirdiği sürece şiddetin sebeplerini kendilerinde arar, kendilerini suçlama eğilimleri gösterirler. Genel anlamda şiddet sahip olunan güç veya kudretin, yaralanma ve kayıpla sonlanan veya sonlanma olasılığı yüksek bir biçimde bir başka insana, kendine, bir gruba veya bir topluma karşı tehdit yoluyla ya da bizzat uygulanmasıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) tanımına göre, kadına yönelik şiddet; cinsiyete dayanan, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanma olasılığı bulunan, toplum içerisinde ya da özel yaşamında ona baskı uygulanması ve özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır.

Hedonizmin kapasitesi, bireye, topluma ve duruma göre farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak, ana düşüncenin hazzı ya da tatmini en üst düzeye getirmenin insan yaşamının temel unsurunu oluşturduğu kabul edilmektedir. Cinsellik, üreme ile buna sebep olan kuvvetli dürtüler, o toplumların kültürlerini ve insanların hayatlarını şekillendirmektedir. Bu sebeple hedonizmin cinsel işleve etkisi büyüktür.

Kadına yönelik aile içi şiddet, hemen hemen her toplumda karşılaşılan bir olgudur. Birçok kültürde erkeklerin eşlerinin davranışlarını kontrol etme hakları olduğu ve buna karşı çıkan kadınların cezalandırılabileceği görüşü yaygındır. Kadına yönelik şiddet eylemleri daha çok aile içinde gerçekleşmektedir. Erkekler, eşlerinin sosyal yaşamlarını düzenleme hakkını kendinde bulmaktadırlar. Eşleri, bu düzenlemeye uymadıklarında ya da itiraz ettiklerinde de kendilerinde şiddet

uygulama haklarını bulabilmektedirler. (Öztürk, 2014). Şiddet eylemini gerçekleştiren, çoğunlukla kadına en yakın olan erkektir. Eşler arasındaki şiddet olaylarında ekseriyetle şiddeti uygulayanların erkek, şiddet görenlerin ise kadınlar oldukları bilinmektedir (Kandemirci ve Kağnıcı, 2014). Şiddet genellikle fiziksel, cinsel, duygusal ya da bunların birleşimi olarak ortaya çıkar. Her bir şiddet biçiminin kadın üzerinde kısa ve uzun vadeli olumsuz etkileri vardır. Bunların içinde en korkunç olanları kadın cinayetleri ve intiharlardır. Bunların yanında kadınların yaralanması, ruh sağlıklarının bozulması, toplumdan soyutlanma ve sindirilme en yaygın etkilenme biçimleri arasında yer almaktadır. Şiddet sadece kadına değil, çocuklara da farklı oranlarda yansımaktadır. Şiddet ortamında büyüyen çocukların şiddet uygulamaya eğilimleri olduğu saptanmıştır

Konu üzerinde dünya genelinde yapılan çalışmalar, birçok kadının eşleri tarafından şiddete maruz bırakıldığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların pek çoğunun kadınlara yönelik olarak aile içi şiddetin bütün dünyada yaygın biçimde yaşanan bir problem olduğunu ortaya koymaları göze çarpar. 1999 senesinde Amerikan Adli İstatistik Kurumu'nun (Bureau of Justice Statistics) yaptıkları araştırmalarda, eşler aralarında 791.000 şiddet vakaları tespit edilmiştir. Söz konusu şiddet olaylarının % 85'inin kadınlara yönelik, % 15'inin ise erkeklere yönelik oldukları ortaya konulmuştur (Bilgili ve Vural, 2011). Son yıllarda aile içi şiddete uğrama sıklığında geçmişe oranla artış olduğu ve dünyadaki her dört kadından birinin şiddete maruz kaldığı belirtilmektedir. Yapılan başka çalışmaların neticeleri de aile içinde eşler arası şiddet olaylarının % 90'ından çoğunda kadınların şiddet gördükleri, şiddet uygulayanların % 95'ten çoğunun erkek olduklarını göstermekte ve % 20- 40 kadınların partnerlerince şiddet gördüklerini belirtmektedir (Dursun, 2010). Tahminlere göre, kadınların %20-30'u yaşamlarının herhangi bir döneminde eşi/partneri tarafından uygulanan fiziksel, duygusal ya da cinsel şiddete uğramaktadır. Görüldüğü üzere, kadınlara yönelik olarak aile içi şiddet hem dünyada hem de ülkemizde yaygın biçimde görülen bir problemdir. Kadınların, kültür, yaş, eğitim durumu, statü ve yaşadıkları ortam fark etmeksizin aile içi şiddetlerin bir veya birden çok çeşidine (fiziki, psikolojik, ekonomik, cinsel) maruz kalmaları özellikle dikkat çekmektedir (Uğur, 2012). Gelişmekte olan ülkelerde kadınların yarısından fazlasının eşi/partneri tarafından fiziksel şiddete uğradıkları belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle, kadınlara yönelik olan aile içi şiddet çağımızda, kadınların yaşama ile kendilerini güvende hissetme, fiziki ve ruhsal sağlıklarını üst seviyede tutmak, eğitim, iş ile sosyal yaşama dâhil olabilme haklarının da ellerinden alınması manasına gelmektedir (Ay, 2013).

Aile içi şiddet, genellikle özel alanda meydana geldiği için sorunun boyutları tam olarak tespit edilememektedir. Kadına yönelik aile içi şiddetin şekli, boyutu ve sonuçları ülkeden ülkeye, toplumdan topluma, kültürden kültüre ve kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Aile içi şiddetin ortaya çıkmasında sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik yapı, geleneksel yapı, sosyoekonomik düzey ve eğitim seviyesi gibi birçok faktör rol oynamaktadır.

Genellikle partnerlerin birbirinden uzaklaşması başta olmak üzere, yaşam kalitesinin düşmesi, depresyon, cinsel işlev bozuklukları gibi sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada araştırma, 18-60 yaş arası şiddet gören kadınlarda hedoni kapasitesinin belirlenmesi ve cinsel işlevle ilişkisinin ortaya koyulması amacı ile oluşturulmuştur. Bu amaç doğrultusunda şiddet gören kadınları kapsayan deney grubu ile şiddet görmeyen kadınları temsil eden kontrol gurubu arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- SHHDÖ puanları deney grubunda kontrol grubundan düşük, ACYÖ puanları kontrol grubundan yüksek bulunmuştur. Bunun anlamı deney grubunda hedoninin ve cinsel doyumun daha az olduğudur.
- Örneklemde yaş ile SHHDÖ ortalaması arasında herhangi bir korelasyon gösterilemezken, yaş ile ACYÖ ortalaması arasında doğrusal ve güçlü bir ilişki vardır.
- Örneklemde SHHDÖ ve ACYÖ puanları arasında herhangi bir korelasyon bulunmamıştır.
- Kontrol grubunda, SHHDÖ ve ACYÖ puanları arasında ters bir ilişki vardır
- Kontrol Grubunda yaş ile SHHDÖ puanları arasında ve yaş ile ACYÖ puanları arasında doğrusal ve güçlü bir ilişki vardır.

Kadınlar bir yandan şiddete maruz kalmaya devam ederken, diğer yandan uluslararası kurum ve kuruluşlar, devletler ve sivil toplum örgütleri kadına yönelik aile içi şiddetle mücadeleye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Kadın örgütlerinin girişimleri ile kadına yönelik aile içi şiddet Türkiye kamuoyunun da gündemine girmiş, TBMM'de yasal ve anayasal düzenlemelerin yürürlüğe konulmasına katkıda bulunmuştur. Ancak sorunun çok boyutlu olmasından kaynaklı olarak yapılan çalışmaların yetersiz olduğu aşikârdır. Bu noktada yapılması gereken, şiddetin önüne geçebilmek adına sorunu çok boyutlu olarak ele alıp, gereken yasal düzenlemeleri hayata geçirmektir.

Kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesinde en büyük görev kadınlara düşmektedir. Kadınların temel hak ve özgürlüklerinin farkına varmaları, haklarını korumaları ve kullanmaları gerekmektedir. Kadınların başta ekonomik olmak üzere her yönden desteklenmesi, devletin bütün birimleri ile şiddete maruz kalan kadınları koruma altına alması, şiddete maruz kalma riski taşıyan kadınlar için önleyici tedbirler alması gerekmektedir. Kadın sığınma evlerinin sayısının arttırılması, kadınların bu tür yerlere kolaylıkla ulaşması sağlanmalıdır. Toplumda olumsuz bir kanıya yol açan töre, namus, aşiret gibi olgular yasal sınırlara dâhil edilmelidir.

Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadelede başta üniversiteler olmak üzere, kurumlar arası işbirliği yapılmalı, bilimsel çalışmalara ağırlık verilmelidir. Konu ile ilgili olarak yapılan çalışmaları içeren bir veri tabanı oluşturulmalıdır. Kadına yönelik şiddetle mücadelenin bir "Toplum Mühendisliği Projesi" olduğu unutulmamalı, projelerin uzun vadedeki sonuçları iyi hesaplanmalı ve çalışmalarda süreklilik esas alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Ay, N. (2013). Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetle Mücadelede Hukuki Düzenlemeler. *Kadın Hakları Adli Yardım Eğitim Seminerleri, İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezinin Meslekiçi Eğitim Seminer Programı, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul,* 79-84.

Bilgili, N., & Vural, G. (2011). Kadina Yönelik Şiddetin En Ağir Biçimi: Namus Cinayetleri. *Journal Of Anatolia Nursing And Health Sciences*, 14(1).

Değirmenci, O. (2010). Uluslararası Suç Olarak Kadına Karşı Cinsel Şiddet Eylemleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 89(4), 27-95.

Dursun, Ç. (2010). Kadına Yönelik Şiddet Karşısında Haber Etiği. *Fe Dergi*, 2(1), 19-32.

Efe, Ş. Y., & Ayaz, S. (2010). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Ve Kadınların Aile İçi Şiddete Bakışı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 23-29.

Eren, S. (2007), İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi, C.Ü *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1).

Kandemirci, D., & Kağnıcı, D. Y. (2014). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Baş Etme: Çok Boyutlu Bir İnceleme. *Türk Psikoloji Yazıları,* Haziran, 17(33), 1-12.

Kesebir, S., Yıldız, H., Göçmen, D., & Tezcan, E. (2015). Snaith-Hamilton Hoşnutluk Değerlendirme Ölçeği: Geçerlik, Güvenilirlik, Toplumumuzda Psikometrik Özellikleri. *Cukurova Medical Journal (Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi),* 40(2), 252-257.

Khan, M.A., Thompson, C.S., Mumtaz, F.H., Mikhailidis, D.P. Ve Morgan, R.J. (2000). Urological Aspect Of Female Sexual Dysfunction. *Urologica Internationalis*, 65, 1-8.

Uğur, H. (2012). Aile Bireyleri ve Kadının Şiddete Karşı Korunması. *Bahçeşehir Hukuk Fakültesi Kazancı Hukuk Dergisi,* 8(97-98).

Özerkmen, N., & Gölbaşı, H. (2012). Toplumsal Bir Olgu Olarak Şiddet.*Akademik Bakış Dergisi*, 28, 1-19.

Öztürk, E. (2014). Türkiye'de Aile, Şiddet ve Kadın Sığınma evleri. 21. *Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3(7)

Programme Of Action of The İnternational Conference On Population And Development, Cairo, 5-13 September, 1994.

Soykan A. The reliability and validity of Arizona sexual experiences scale in Turkish ESRD patients undergoing hemodialysis. Int J Impot Res 2004; 16: 531-534.

Turan, N. (2012). Cinayeti Gördüm: Neoliberal Muhafazakar Dönemde Kadına Yönelik Şiddet. *Sosyalist Demokrasi için Yeniyol*, 24

Uğur, H. (2012). Aile Bireyleri ve Kadının Şiddete Karşı Korunması. *Bahçeşehir Hukuk Fakültesi Kazancı Hukuk Dergisi*, 8(97-98).

Yanık, A., Hanbaba, Z., Soygur, S., Ayalti, B., & Doğan, M. (2014). Kadına Yönelik Şiddet Davranışlarının Değerlendirilmesi: Türkiye'den Kanıt. *Electronic Journal of Vocational Colleges,* 4(14), 104-111.

Travmatik Yas Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Rüya İçeriği Temaları: Nitel Bir Analiz

Mahsum Avcı, Taşkın Yıldırım

Özet

Bu nitel araştırmanın amacı, travmatik yası olan üniversite öğrencilerinin kayıptan sonraki 6 ay içinde gördükleri rüyaları derinlemesine inceleyerek kapsayıcı temalar belirlemektir. Travmatik yası olan katılımcıların anamnestik görüşme ve yazılı beyan yoluyla rüyaları kayıt altına alınmıştır. Rüyalardan sağlanan verilerin kodlama ve rüya içeriği temalarının oluşturulmasında hâlihazırdaki analitik ve dinamik psikoloji literatürü ve uygulamaları dikkate alınmıştır. Rüyalar analiz edildiğinde, beş ana tema altında yoğunlaştığı görülmektedir. 15 katılımcı ile yapılan nitel görüşmelerin içerik analizi sonucunda ortaya çıkan beş ana tema şunlardır: Rüyada hissedilen duygu teması, bağlanma teması, arzu ve zulüm teması, rüyada kriz teması ve savunma düzenekleri temasıdır. Sonuç olarak rüyada hissedilen duygular bağlamında; travmatik yaslı üniversite öğrencilerinin rüya içeriğinde kayıp odaklı olumsuz duygular (öfke, suçluluk, pişmanlık) yaşadıkları söylenebilir. Rüya içeriğine yansıyan içsel çatışmalar bağlamında travmatik yaslı üniversite öğrencilerinin kaybedilene ilişkin kopmayı (ilişkisel, duygusal ve manevi) henüz başaramadıkları, travmatik yaslı olan bireylerin rüya içeriğine yansıyan savunma düzeneklerinin daha ziyade 'bastırma', 'inkâr' ve 'regresyon' olarak yorumlanmıştır. Rüya içeriğine yansıyan krizlerin, travmatik yası olan bireyin yasını tamamlamak istediğinde bunu ölmüş kişiye ihanet olarak duyumsaması nedeniyle ortaya çıkan suçluluk duyguları arasında sıkışıp kalınan noktada rüyaya yansıdığı ve bu kriz rüyasının travmatik yaşantılar sonrası oluşan depresyon ve kaygıyı çözmeye ve rüyalardan edinilen iç görüyü sağlamaya yönelik olduğu düşünülmüştür. Yanı sıra rüya içeriğine yansıyan arzu ve zulüm bağlamında, travmatik yası olan üniversite öğrencilerinin hem hoşlanılan ve hem de hoşlanılmayan rüya içeriklerine sahip olduğu, rüyada kaybedilenin aynı zamanda diliminde ölü ve diri olarak görülmesinin travmatik yaslı üniversite öğrencilerinde bölmenin belirgin yaşandığının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Sonuç olarak travmatik yaslı bireylerin rüyalarına yansıyan korku ve kaygı duygularının, savunma düzeneklerinin ve kriz durumlarının belirlenip işlenmesi, terapiye başvuran danışanlar ve terapistler açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rüya, Travmatik yas, Üniversite Öğrencileri

The Effect Of Psychologıcal Counselıng Wıth Art Therapy Focused Group On The Trust Of The Adolescents Problem-Solvıng Skılls

Abstract

The purpose of this qualitative research is to identify overarching themes by deeply examining the dreams of university students with traumatic grief within 6 months after the loss. The dreams of the participants with traumatic grief were recorded through anamnestic interview and written statement. The existing analytical and dynamic psychology literature and practices were taken into account in the creation of the themes of coding and dream content of the data obtained from dreams. When dreams are analyzed, it is seen that they are concentrated under five main themes. The five main themes that emerged as a result of the content analysis of the qualitative interviews with 15 participants are as follows: The theme of emotion felt in the dream, the theme of attachment, the theme of desire and persecution, the theme of crisis in the dream and the theme of defense mechanisms. As a result, in the context of the emotions felt in the dream; It can be said that traumatic bereaved university students experience loss-oriented negative emotions (anger, guilt, regret) in the dream content. In the context of internal conflicts reflected in the dream content, traumatic bereaved university students have not yet been able to break away from the loss (relational,

Bu çalışma "Objektif ve Projektif Testler Bağlamında Travmatik Yas Yaşayan ile Yaşamayan Üniversite Öğrencilerinin Ruhsal Süreçlerinin İncelenmesi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

emotional and spiritual), and the defense mechanisms of traumatic bereaved individuals reflected in the dream content have been interpreted as 'repression', 'denial' and 'regression'. It is thought that the crises reflected in the dream content are reflected in the dream at the point where they are stuck between the feelings of guilt that arise due to the feeling of betrayal of the deceased when the traumatic mourning individual wants to complete his grief, and that this crisis dream is aimed at solving the depression and anxiety after traumatic experiences and providing insight gained from dreams. . In addition, in the context of desire and persecution reflected in the dream content, it has been interpreted that university students with traumatic grief have both pleasant and undesirable dream contents, and seeing the lost in the dream as dead and alive in their language at the same time is an indication that traumatic bereaved university students experience division. As a result, it is thought that determining and processing the fear and anxiety feelings, defense mechanisms and crisis situations reflected in the dreams of traumatic bereaved individuals are important for clients and therapists who apply to therapy.

Keywords: Dream, Traumatic Grief and University Students

Giriş

Psikoterapide düşlerle çalışma uzun zamandır psikanalizin ve psikodinamik terapinin önemsenen bir parçası olmuştur. Freud (1900) düşlerin yorumuna Latince bir alıntı ile başlamıştı. "Flectero si nequeo superos, acheronta movebo" "Yüksek güçlere boyun eğdiremezsem, aşağı bölgelere giderim". Freud tam anlamıyla bunu yapmaya çalışmıştı ve yaşadığı yüzyılda çağın iktidarlarına sözünü geçiremediği için hüsrana uğramıştı. Bu hüsran yüzünü bilinçdışının karanlık oyuklarına çevirdi. 1900 yılındaki başyapıtıyla adını tarihe yazdı. Eserinde şunu vurgulamaktadır: Birçok çekirdek çatışma hasta için o kadar acı verici ki, hastanın uyanık düşüncelerinden (bilincinden) yasaklanmışlardı. Dolayısıyla uykuda başlayan ve savunmacı bir işlevi olan uyanıklık hali dağılınca, bilinçdışında yaşanan çatışmalar düş malzemesini ortaya çıkarabilirler. Bu sebeple düşlerin yorumunu bilinçdışına giden 'Kral Yolu' olarak görüyordu.

'Rüyalar kral yoludur.' Çünkü rüyalar bilinçdışında deşarj olmaya çalışan dürtülerin üstü örtülü bir biçimde, bazen çok özel simgelerle bazen çok özel şifrelenmiş kodlarla deşarj olmasını temin eden bir yapıdır. Bu yapıyı Freud, rüyanın uykuyu korumak için biyolojik dürtüleri ve bilinçdışı istekleri sansürlemek için tasarlanmış zihinsel bir fenomen olarak adlandırmıştı. Bilindiği gibi ruhsal aygıtımızda deşarj olmaya çalışan güçler ile bunları engellemeye çalışan güçler arasında büyük bir savaş söz konusudur. Bu savaşta zaman zaman engelleyici güçler olaya hâkim iken zaman zaman da deşarj olmaya çalışan güçler hâkim olmaktadır. Engelleyici güçlerin yoğun ve fazla olduğu durumlarda dürtülerin aşırı oranda bastırılması ve deşarj yolu bulamaması iç dünyamızda bunaltı ve sıkıntıya sebep olmaktadır. Bunaltı ve sıkıntının artması bir patlamanın veyahut da bir patolojinin öncü belirtileri olabilir. İçeride birikmiş olan bu enerji, bir şekilde deşarj edilmelidir. Rüyalar bunu temin eden temel mekanizmalardır. Rüyalar vasıtasıyla bu dürtüler, öncelikle açık bir şekilde deşarj yolu bulur ve kendilerini ifade ederler. Ancak dürtülerin bu şekilde açıkça ifade edilmesi ego ve süperego güçleri tarafından kabul edilemez bulunursa sansür mekanizmaları devreye girebilir denilmektedir (Özakkaş, 2017).

Freud'un düşler üzerine görüşleri zamanın sınavından başarıyla geçmiştir. 1960'larda ve 1970'lerde hızlı göz hareketleri (REM: rapid eye movemens) uykusunun beyin sapı tarafından denetlendiğini ve güdülenme, isteme ya da duygu merkezleri ile bir ilişkisi olmadığını ileri süren sinirbilimciler bu düşünceye meydan okumuşlardı (Hobson, 1988). Ancak izleyen araştırmalar düşler ile ilgili Freudcu düşünceleri kuvvetli bir şekilde destekledi. Braun ve arkadaşları (1997) pozitron emisyon tomografisi ve manyetik rezonans görüntüleme teknikleri kullanarak beynin duyguyu ve güdülenmeyi denetleyen limbik ve paralimbik bölgelerinin REM uykusu sırasında son derece etkin olduklarını açıkça göstermektedir. Kendini gözlemleme, mantık ve çalışma belleğiyle ilgili olan prefrontal korteks etkin değildi. Bu bölgenin etkin olmaması, kendi üzerinde düşünme yeteneğinin azalmasının, eleştirel anlayış ve mantığın kaybının, zamandışılığın ve düşler ile ilgili tuhaf görüntülerin açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle, prefrontal bölgedeki beyin kabuğunun etkin olmaması, Freud'un isteklerin düş görüntülerinde kodlandığı fikri ile tutarlı olmaktadır. Düş görmek bir 'isteme sistemi' olarak yüksek zihinsel işlev konumuna yeniden dönmektedir. Üstelik Solms (2000) REM uykusunun ve düş görmenin eşanlamlı olmadığını vurgularken, beyin sapı hasara uğramış hastalar üzerinde bir inceleme ve bu hastaların REM uykusu bozulmasına rağmen, düş görmenin sağlam olduğunu bulmuştur. Buna karşılık, ön beyindeki güdülenme merkezleri hasara uğramış olanlar, REM uykusu bozulmasa bile, düş görmenin kaybolduğunu bildirdiler. Bu yüzden çoğu sinirbilimsel olgu gibi düş görme de bir ağ gerektiren bir süreçtir ve *beynin* bir bölgesine lokalize edilememektedir. Sonuç olarak REM uykusu sırasındaki beyin aktivitesinin sübjektif ilişkilerini değerlendirmek için psikodinamik bilgilendirici bir araçtır. Bunlar; duyguları, algıları, hatıraları, istekleri, fantezileri, dürtüleri, çatışmaları ve savunmanın yanı sıra kendisinin ve başkalarının görüntülerini de içerdiği düşünülmektedir.

Freud sonrası kuramcılar rüyayı kendi kuramsal çerçevesine göre yorumlamışlardır. Örneğin; Klein (1946), insanlar doğduğunda belli bir agresyon yükü ile dolu gelirler. Rüyalar da dolu olan agresyon yükünü boşaltma yeri olarak görülmektedir. Libidinal yükümüz ve agresyon yükümüz eşit bir şekilde devam eder ise ve tabiatıyla ebeveynlerimiz bu eşitliği sağlamamıza yardımcı olur ise bireyin gelişiminde rol oynayan bölme savunma düzeneği kapanır ve savunma amaçlı bölme savunma düzeneği gerçekleşmemiş olmaktadır. Şayet gelişimsel amaçlı savunma düzeneği kapanmaz ise çocuğun zaten doğuştan var olan agresyon, saldırganlık ve öfke duygusunu kontrol edememe kaygısı ve yükü oluşmaktadır. Nesne ilişkileri temsilcilerinden Kernberg (1984) ise rüyaları dürtü-çatışma kuramıyla birleştirerek dürtülerin deşarj olma yolu olabildiğine dair bir iddia ortaya koymaktadır. Yani birey hangi döneme takılıp kaldıysa, o rüya o düzlemi aşma çabası olarak görülmektedir. Öte yandan Masterson'un (2012) Terk Depresyonu Kuramına göre bir rüyada iki tür duruma bakılmaktadır. "İlki rüyanın içeriğinde ayrılma ile ilgili kaygının temel kaynağının nerede olduğu ve ikincisi ise bu rüyanın içeriğinde kendilik aktivasyonu yapıldığında mahşerin altı atlısı olan intihara meyilli depresyon, öldürücü öfke, panik ve anksiyete, boşluk, utanç ve suçluluk, umutsuzluk ve yardım alamama nasıl durmaktadır." şeklindedir (Akt. Özakkaş, 2017). Kendilik psikolojisi kuramı rüyaları, kendilik nesnesi fonksiyonunun gereksiniminin dile geldiği çevrenin araştırılmasından ibaret olduğunu vurgulamaktadırlar. Kohut (1998) kendilik nesnesi fonksiyonu olmayan bireyler rüyalarda kendilik fonksiyonu meydana getirecek ortamları kendileri yarattığını belirtmiştir. Birey dışarıdan desteklenemeyen bir işlevi rüyalar vasıtasıyla almaya çabalarlar. Eğer rüyada bir ruhsal acı, yas, sıkıntı ve stres varsa bireyin şuanda çevresiyle nasıl bir çatışma yaşadığının anlaşılması bakımından önemli olduğu vurgulanmaktadır (Özakkaş, 2017).

Rüyaların İçeriğinin/Temalarının Analizi

Bilindiği üzere Freud (1953) rüyaların içeriğini iki şekilde ele almıştır. Görünen/açık rüya (manifest dream) görenin hatırladığı biçimiyle rüyanın içeriği anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle rüyaların içeriği, rüyaya eşlik eden duygusal yaşantılar ile rüya içeriğinde olanlar üzerine yapılan her çeşit açıklama gelmektedir. French ve Fromm'un (1964) rüyanın bir problem çözme süreci olduğunu ifade eden çabaları; Fairbairn'in (1944) rüya içeriğinin nesne ilişkileri süreçleriyle ilgili olduğu savı; Kohut (1977)'un kendilik düzenlemesi düşüncesi; Erikson (1954)'nun bireysel yaşantılama ve ego modları arasındaki ilişki kurma tiplemesinin hepsi rüyada görünen/açık işlevlerdir. Rüya sırasında uykuyu bölme tehdidi taşıyan bilinçdışı düşünce ve istekler ise gizil rüya içeriğini oluşturmaktadır.

Freud (1900) bahsi geçen bu gizil içeriğin, açık/görünen içerik haline dönüştürülmesinde kullandığı bilinçdışı zihin fonksiyonlarına rüya çalışması adını vermektedir. Freud, serbest çağrışım tekniği yoluyla hastanın aklına gelen her şeyi söylemesini ve böylece rüyanın görünen içeriğinden, içinde rüyanın bilinçdışı anlamını içeren latent içeriğe ulaşmayı hedeflemiştir. Freud, gizli anlamı ve rüyanın altında yatan gizli dürtüleri veya istekleri keşfetme çabalarını yoğunlaştırırken, çağdaş analistler daha çok açık görüntüye ve onun içindeki mecazi anlamlara odaklanmaktadır. Elbette, rüya imgesi Freud'un gözlemlediği gibi dürtüleri ve istekleri yansıtmaktadır. Ancak aynı zamanda çeşitli duygular, geçmiş deneyimler, son olaylar, savunma düzenekleri, kendi ve başkalarının algıları, çatışmalar, problemler ve teşebbüsleri de içermektedir (Gabbard, 2017).

Kramer (1993) rüya içeriği, uyanma ve uyku öncesi duygusal kaygılarla bağlantılı olduğunu ve ertesi sabahki rüya görenin ruh halini yansıtmaktadır. "Başarılı" bir gece rüyası, gece boyunca ilerleyen-sıralı duygusal problem çözmenin sonucudur. Bazıları rüya imgesinin rastgele ve anlamsız olduğunu iddia etseler de, araştırmacıların çoğunluğu, rüya içeriğinin önemli psikodinamik fonksiyonları ortaya çıkarttığını, stresli deneyimsel mekanizmaların rüya içeriğine dâhil edildiğine inanmaktadır (Koulack, 1993). Örneğin karabasanlar, tekrarlı rüyalar gibi korku ve tehdit edici rüyaların düşük düzeyde iyilik hali, nevroz, anksiyete, depresif ruh hali, genel psikopatolojik durumlar ve sıkıntılı yaşamla ilişkili olduğundan söz edilmektedir (Soffer-Dudek, Shalev, Shiber, ve Shahar, 2011). Bütün bu süreçler gösteriyor ki rüyaların içerikleri veya temaları kişinin uyanık yaşantılarından kesitler sunmasının yanında bilinçdışı düşüncelerden de beslenmektedir. Bu durum da rüyaların içeriğini hem etkilemekte hem de yönlendirici olabilmektedir. Freud (1899/1996)'a göre, rüyanın içeriğini etkileyen etmenler şöyle sıralanabilir:

Gece Meydana Gelen Duyusal Uyaranlar: Açlık, acı, susuzluk ve tuvalet ihtiyacı gibi fizyolojik gereksinimler rüyanın içeriğini etkileyebilir. Mesela, çok acıktığı için uykusu bölünmek üzere olan bir birey, uykusuna devam edebilmek için rüyasında, yatağından kalkıp mutfağa gidip hoşlandığı bir kap yemek yiyip tekrar yatağına geri döndüğünü görebilir. Bu durum ise rüyanın işlevlerinden biri olan uykuyu koruma işlevidir.

Günün arta kalan tortuları: Freud rüyaların bir önceki günün yaşantılarına dair duygu, zihin faaliyetleri ve zihinsel süreçlerden büyük oranda etkilendiğini düşünmekteydi. Önceki günden miras kalan ve ilk bakışta önemsiz ve zararsız gibi görünen ayrıntılar, erotik veya agresyon temalı bilinçdışı itki ve isteklerin şekil(kılık) değiştirmiş ifadeleri anlamak adına kullanılabilecek araçlar olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeple, bir önceki günün arta kalan durumları rüyanın özündeki çocuksu itkileri bilince çıkartmakta kullanılmaktadır. Freud (1900) bilinçaltında bulunan bastırılmış çocuksu isteklere bağlı olan sorunların, endişelerin, tatmin olmayan isteklerin gündüz deneyimi ('gün kalıntısı') nedeniyle hayallerin mümkün olduğunu ve böylece ilgili anıların ortaya çıkmasını tetiklediğini savunmuştur.

Kendi kendini örgütleme rüyası kuramı, bellek konsolidasyonu, duygu düzenleme ve dış uyaranların alınmasının rüya içeriğine katkıda bulunabileceğini öne sürmektedir (Zhang, 2016). Bu nedenle, rüya içeriği rüya gören hakkında önemli bilgiler içerebilir. Örneğin, iki aşamalı bellek modeline göre (Stickgold ve Walker, 2005; Born ve Wilhelm, 2012), bir kişi uyurken bellek ayıklanması gereken bilgileri ayırır ve yeniden bilgi üretimi gerçekleştirir. Ayrıca, yeni kodlanmış anılar (Wamsley, 2014) ve bunlara karşılık gelen uzun süreli anılar (Lewis ve Durrant, 2011), aktive edilir ve sonra rüya içeriğinde kendisini gösterir. Bu perspektiften bakıldığında, yeni kodlanmış anılar, Freud (1900)'un "günün kalıntıları" olarak adlandırdığı şeyle ilgili olduğu görülmektedir.

Rüya Yorumlanması

Rüya yorumlaması yapılırken sembollerin önemi kadar rüya içeriği temaları da rüya yorumlamada analiste destek olabilir. Rüyanın içeriğini birçok neden oluşturmasına rağmen bazı tipik rüya temaları olduğu kabul edilmektedir. Tipik temalar, tanım gereği, çok sayıda insan tarafından hayal edilmektedir. Bu sebeple tipik rüya temalarının yaygınlığını araştırmak için bazı içerik analitiği ve anket çalışmaları yapılmıştır (Maggiolini, Cagnin, Crippa, Persico ve Rizzi, 2010; Maggiolini, Lazzaroni ve Crippa, 2012; Mathes, Schredl ve Göritz, 2014; Yu, 2016) ve "havada uçmak ya da yükselmek", "kendisini ölü olarak görmek", "düşmek", "transparan giyinmek", "sınavda başarısız olmak" ve "çıplak olmak" gibi temalar en yüksek frekansta olduğu görülmektedir. Bu temalar aslında daha önce Freud tarafından geliştirilen temalara benzer içeriktedir. Hatta Freud'un (1986) geliştirmiş olduğu tipik rüyalar teorisine göre farklı olarak birçok tema ve bu temaların oluşturduğu tipik rüyalar bulunmaktadır. Utandıran çıplaklık rüyaları, sevdiğimiz insanların öldüğü rüyalar, sınav rüyaları, çocuklarda kastrasyon rüyaları örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Busink ve Kuiken (1996) ve Kuiken ve Sikora (1993) etkili olduğu düşünülen üç ana tipte rüya tanımladılar; 1. Kabuslar (kaygı, korku, zarardan kaçınma, işitsel anormallikler, fiziksel metamorfozlar ve aşırı uyarılma); 2. Varoluşsal rüyalar (üzüntü ve umutsuzluk, ayrılık, inhibisyon (yorgunluk), duygusal değişimler) ve 3. Aşkın rüyalar(kabaca tarif edilen arketipik rüyalar ile eşdeğer). Bunların dışında birçok rüya çeşidi sayılabilir fakat belki de en önemli olanlardan biri de tekrarlayan rüyalar olmaktadır (Klein, 1928).

Fosshage (1997) bir rüyayı yorumlamak için beş analitik prensip önermektedir. İlk prensip, danışanın rüyasında yaşadığı durumu çok dikkatli dinlemek ve anlamaya çalışmaktır. İkinci prensip, analitik sorgulamadır. Burada danışanın gördüğü rüyanın içeriğini durdurma hedeflenmiştir. Danışan rüyasında gördüğü şeyleri şimdi oluyormuş gibi yaşadığı gerçeği beraberinde birçok malzemeyi bize vermektedir. ***Üçüncü prensip rüyala***rın örgütleme sürecidir. Dördüncü prensip, rüya senaryosunun belirlenmesidir. Beşinci prensip ise, rüya içeriğinde bir analist ya da analisti net bir şekilde temsil eden biri görülmediği veya danışan gördüğü şeyi analistle bağlantılandıramadığı sürece, kesin şekilde rüya içeriğinin problemli bir aktarım dinamiğiyle bağlantılı olduğunu düşünmemektir. Rüya yorumlaması yapılırken ilk önce ilişkisel örüntüler ortaya çıkartılmalı, sonraki adımda danışanın gerçek yaşamıyla bağlantılandırılmalıdır.

Morewedge ve Norton (2009), İnsanlar herhangi bir rüyanın anlamlılığını yorumlama isteği, rüyanın kendi inanç ve arzularına ne kadar uyduğu, bu rüyanın yorumu bireyin günlük yaşamını ne ölçüde etkilediği ile ilgili olduğunu söylemektedirler. Bu durum aslında bireyin kendi ihtiyaçlarına cevap arama arayışı ve aynı zamanda kendi varlığına dair merakını da gidermenin yolu olduğu söylenebilir. Bu durum rüya yorumlamanın ne kadar zorlu bir süreç olduğunu bize göstermektedir. Konuyla ilgili Delaney (1997), rüyayı yorumlamanın, tıpkı yabancı bir dili konuşmak veya okumak kadar zor olduğunu söylemektedir. Rüyanın dilini öğrenmek, rüyanın içindeki gizil bilgiyi ortaya çıkarmaktır; çünkü rüyalar uyanık durumda kullanılan dili konuşmaz aksine reel olan bir bilgiyi gizleyen bir dille konuşurlar. Sonuç rüya ve yorumu, tanısal değerlendirmeye, psikodinamik formülasyona, klinik değişimin değerlendirilmesine ve tıbbi olarak hastalara yardımcı olmak için çeşitli klinik ortamlarda kullanılabilir. Rüya, aktarımın, direnişin, yaklaşmakta olan krizin,

oyunculuğun, çatışmaların çözülmesinin ve karar vermenin ilk göstergesi olarak hizmet verebilir. Rüyaların klinik olarak işlevsel bir şekilde sınıflandırılması, psikopatoloji, psikodinamik, kişilik yapısı ve psikoterapötik sürecin çeşitli bileşenlerinin anlaşılmasını kolaylaştırabilir.

Travmatik Rüyalar

Freud (1926) travmatik bir durumu, içsel ya da dışsal kökenli bir uyarımın birikmesine bağlı olarak benliğin yüz yüze geldiği çaresizlik deneyimi olarak tanımlamıştı. Garma (1946), rüyaların kökenine ilişkin bir incelemesinde travmatik durumun etkisini tartışır ve bilinçdışı bir arzunun doyurulmasına istisna oluşturacak örneklerden söz etmektedir. Buna dair ilk örnek savaş yıllarında rastlanan rüyalardır. Bu rüyalarda, travma esnasında yaşanan hoş olmayan, acı verici durumlar tekdüze bir şekilde üretilmektedir. Travmatik durumun yeniden üretildiği bu tip rüyalarda, varsanısal arzu tatmini eşlik etmektedir. Bir başka örnek ise, ruhsal gelişim üzerinde travmatik etki yaratan, çocukluk döneminde yaşanan deneyimlerin tekrar üretildiği rüyalardır. Bu nedenle düşlerimizin açık içeriğinden ya da anlattıkları öyküden, travmatik yas işinin izini sürebiliriz. Bu türden düşler tipik olarak, keder işinin öğelerini taşımaktadır: Geride bırakılmaya karşı öfke, yeniden birleşme arzusu, ilişkinin dinamiklerinin yeniden oynanması şeklinde oluşmaktadır.

Anna Freud (1936), yası tamamlama isteğimiz ile bunu ölmüş kişiye sadakatsizlik olarak duyumsamamız yüzünden ortaya çıkan suçluluk arasında sıkışıp kaldığımız noktada görülen düşleri tanımlamıştır. Bu düşlerde, ölmüş kişinin yalnızlık terk edilmişlikten yakınırken görülebileceğini söylemektedir. Bazen ölmüş olan kişi kılık değiştirmiştir fakat düşü görenin kendisini tanıması için çabalamaktadır.

Domhoff'a (2000) göre, travmatik düşler, savaşın ardından ölen askerler, doğal afetlere uğrayan afetzedeler, korkunç kazalara karışmış kazazedeler, tecavüze uğramış veya saldırıya uğramış kişiler tarafından yaşanmaktadır. Travmatik rüyalardan acı çeken insanlar genellikle uyuma fikrinden korkarlar. Çünkü travmatik düşler birey üzerinde ezici ve çarpıcı etki yaratmaktadır. Örneğin, kâbuslu rüyalar, uykudan sürekli uyanmalar bu hastalığın en önemli belirtileridir ve tekrarlanan korkulu rüyalar durumu daha da uzatmaktadır. Yanan bir araba kazasında veya ateşli bir silahla vurularak yaşamını yitiren bir bireyin canlı görüntüleri kurtulan kişinin sürekli zihninde canlanır. Bu görüntüler tipik olarak, kurtulan kişinin ölümcül olaya tanık olmadığı durumlarda bile, rüyalarda veya kâbusların bir parçası olarak geri dönmektedir.

Travmatik yasta genellikle kısa bir süre için görülen türde düşler, bitmeyen yasta yaşam boyu devam etmektedir. Volkan ve Zintl'e (2008) göre bu kişilerin düşlerinde genellikle üç ortak tema vardır; Birincisi, hareket edememe duygusunu yansıtır ve birbiri ardına gelen cansız tablolardan oluşmaktadır. İkinci tür düşler, yitirilenin geri getirilebileceği yanılmasını doğrudan yansıtır. Bu tür düşler, ölü bir kişinin aslında canlı olduğu duygusunu yansıtmaktadır. Bu düşler aynı zamanda yas tutan kişinin zıt duygularını da yansıtmaktadır. Yaslarını tamamlayabilmek için ölünün ölü kalmasını isterler, ancak ölmüş olan kişi yaşamaya devam etmektedir. Üçüncü tür düşlerde, yitirilen kişinin tehlikede olduğu ya da ölüm kalım savaşı verdiği görülmektedir.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırma travmatik yası olan 15 katılımcı ile gerçekleştirilmiş. Çalışmaya dahil olma kriteri olarak; son 6 ay içinde bir yakınını travmatik bir şekilde kaybetmiş olması, travmatik yas ölçeğinde 25 ve üstü puan alması şeklindedir.

Araştırmanın Deseni

Nitel desen olan bir araştırmadır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan ölçüt (kriter) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Buradaki amaç daha önce belirlenmiş bazı önem ölçütlerini karşılayan tüm durumları çalışmak ve gözden geçirmektir (Patton, 2014). Bu ölçütler araştırmacı tarafından oluşturabildiği gibi daha önce oluşturulmuş bir ölçütler listesi de dikkate alınabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu doğrultuda araştırmanın travmatik yaslı üniversite öğrencileri için, üniversite öğrencisi olmak, son 6 ayda bir yakınını travmatik bir şekilde (kaza, intihar, hastalık, kalp krizi, cinayet, afet) kaybeden ve aynı zamanda travmatik yas ölçeğinden 25 ve üstü puan almak ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Verilerin Toplanması:

Rüyalarla ilgili bilgi toplamak amacıyla katılımcılara *"son zamanlarda gördüğünüz rüyalarınızı hatırlıyor musunuz? Hatırlıyorsanız, 3 tane rüyanızı ayrıntılı biçimde yazınız"*(Domhoff, 1996; Yıldırım, 2006) şeklinde yönerge verilmiştir. Bu yaklaşım insanlardan hatırlayabilecekleri en son rüyayı bildirmelerini isteyerek büyük örneklerde rüya koleksiyonları için geliştirilmiş, doğrulanmış ve güvenilir bir yöntemdir (Domhoff, 2000). Benzer şekilde bu yöntemin rüya anlatılarının temsili örneklerini de sağladığı belirtilmiştir (Domhoff, 1996; Hall ve Castle, 1966).

Nitel Verilerin Analizi

Rüya içeriği temalarını oluşturmak için katılımcılardan elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, metni analiz etmek için kullanılan bir dizi farklı strateji için kullanılan genel bir terimdir (Powers vd., 2010). Kullanılan kelimelerin eğilimlerini ve örüntülerini, sıklıklarını, ilişkilerini, iletişim yapılarını ve söylemlerini belirlemek için büyük miktarlarda metin bilgisini göze batmadan keşfetmek için kullanılan sistematik bir kodlama ve kategorileştirme yaklaşımıdır (Pope vd., 2006).

Toplanan veriler, iki alan uzmanı (rüya analizini bilen psikiyatrist ve psikolojik danışman) tarafından deşifre edilmiş ve kodlamalar ve temalar oluşturulmuştur. İçerik analizinde kullanılan kodlayıcılar arası güvenilirlik, birden fazla kodlayıcının malzemeyi akran araştırmacılarıyla aynı şekilde bağımsız olarak ne ölçüde sınıflandırdığını ifade eder. Ayrıca, bu yöntem, araştırmacı üçgenlemesi yoluyla nicel ve nitel bileşenlerden ayrı ayrı elde edilen sonuçları; tekil yöntemler, tek analizci, ve tek–bakış açılı yorumlardan kaynaklanabilecek şüpheciliğin üstesinden gelmek için üçgenlemesine (Patton, 2014) izin verir. Böylece araştırmacıların çapraz doğrulama yapmaları sağlanır. Bu yöntem içerik analizinde yaygın olarak kullanılmaktadır ve yaklaşımın güvenilirliğini artırmak için bir önlem olarak sunulmuştur (Cavanagh, 1997). Görüşmeye alınan katılımcının birebir ifadeleri kullanılarak elde edilen kategoriler açıklanmış ve böylece araştırmanın geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Güvenirlik yönünde ise Creswell'in (2016) de önemle vurguladığı gibi bir konu olan verilerin transkripsiyonları kayıtla karşılaştırılarak kontrol edilmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri cevapların bir bölümü doğrudan alıntılar şeklinde sunulmuştur. Doğrudan yapılan alıntılarda katılımcılara ait bilgiler katılımcı numarası, katılımcı grubu ve cinsiyet olarak verilmiş ve travmatik yaslı 15. katılımcı ve kadın veya travmatik yaslı olmayan 15. Katılımcı şeklinde ifade edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde travmatik yası olan katılımcıların anamnestik görüşme ve yazılı beyan yoluyla rüyaları kayıt altına alınmıştır. Rüyalardan sağlanan verilerin kodlama ve rüya içeriği temalarının oluşturulmasında hâlihazırdaki analitik ve dinamik psikoloji literatürü ve uygulamaları dikkate alınmıştır. Rüyalar analiz edildiğinde, beş ana tema altında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu temalar; rüyada hissedilen duygu teması, bağlanma teması, arzu ve zulüm teması, rüyada kriz teması ve savunma düzenekleri temasıdır.

Rüyada Hissedilen Duygu Teması

Bilinçdışında olan ve aynı zamanda üzerinde bir egemenlik kurulamamış duygular rüya yoluyla deşarj olduğu bilinmektedir. Bu temada amaç, travmatik yası olan katılımcıların rüyalarına yansıyan duyguları değerlendirmektir. Aşağıdaki rüyalarda da korku, dehşet ve agresyon yüklü duyguların rüya aracılığıyla dışa yansıtıldığı görülmektedir. Görülen rüyanın katılımcıda yarattığı duygusal tepkiye ilişkin 8. katılımcının ifadesi şu şekilde olmuştur:

> *"Vefat eden dedemle beraber onların evinde oturuyoruz. Başında şapkası var ve üzerindeki paltoyu çıkarmamış. Bana bir şeyler anlatıyor. Ben de dedemin ölmediğini gördüğüme seviniyorum sonra etraftaki birtakım yakınlarım onun öldüğünü ancak bir ay öncesine kadar tekrar dirildiğini ve tekrar öleceğini söylüyorlar. Ben ise bu durumu anlamlandırmaya çalışarak şaşkınlık ve üzgünlük yaşıyorum(8. Katılımcı, Erkek)."*

Saldırganlık ve ardından hissedilen duyguya ilişkin 1. Katılımcı gördüğü rüyayı şöyle ifade etmektedir: *"Arkadaşımın birine biriyle tartışırken yardım etmeye çalıştım ve aniden kendimi yorgun ve halsiz hissediyordum. Yanına gidip konuşmaya çalıştım onu yapamadım o kadar zoruma gidiyordu ki yardım edemediğim için kendimden utanıyordum her şey olup bittikten sonra tekrar eski halime dönüyordum(1. Katılımcı, Kadın)."*

Aynı katılımcıya ait ve korku duygusunu içeren bir başka rüyada ise;"*Geceydi ve kendimi aniden bir boşlukta hissettim ve dayanabileceğim hiçbir şey yoktu. Çok korkmuştum kimseyle bir iletişim halinde değildim. Konuşmaya çalıştım ama konuşamıyordum, sanki dilim tutuklu kalmıştı. O an ve bir anda boşluğa düştüm. Ölecekmişim gibi oldum ve uyudum*"

13. Katılımcı korku ve dehşet duyguları yansıtan rüyasını şu şekilde ifade etti: "*Rüyalarımda hep birilerinden kaçarcasına korkuyla yürüyorum ya da koşuyorum. Hep yalnızım. Diğer sıklıkla gördüğüm rüyada ise normal topraklı bir yoldan yeşilliğe doğru yürüyorum. Bu yeşillik bölgenin altından ırmak, çay olduğunu görüyorum. O yeşillik güzel yerlerde ilerlerken oranın mezarlıklara dönüştüğünü fark ediyorum. Bu gördüğüm mezarlık eski bir mezarlık, eski taşlarla dolu. Mezarların daha doğrusu gördüklerimin çoğu çocuk mezarları. Korku ile yürürken bir mezarın açık olduğunu görüyorum. Sonra o mezara istemeye istemeye sanki birinin etkisiyle giriyorum. Mezarın içinin karanlık yollarla dolu mağara gibi olduğunu görüyorum. Ben sürekli yürüyorum. Bu dehşet duygusu içindeyken uyanıyorum (13. Katılımcı, Kadın).*"

2. Katılımcının rüyası: *' Aslında ilk kez gördüğüm ve yakın zamanlı olduğu için aklımda kalan rüyamı anlatmak istedim. Rüyamda köydeydim bizim köyden karşı köye giden yolda küçük küçük çukurlar vardı ve ben onlara basmadan gayet mutlu bir şekilde yolda yürüyordum. Daha sonra siyah eşarbımı mezarlığın oradaki çalıda olduğunu tanımadığım bir ses söyledi ve onu alıp dönmem gerektiğini de söyledi. Mezarlığa doğru yürüdüm tam Yasine başlayacaktım ki bizim köyden Ceylan'ın ağladığını ve ağıtlar yaktığını gördüm. Aniden köyden ağıt sesleri yükseldi ben Yasine başlayınca etraf sessiz oldu. Yasini bitirince mezarlığın içine girdim. Çünkü içinde danalar olduğunu gördüm danaları içeriden çıkartıyordum ki Ceylan'ın bana seslendiğini duydum önüme bakınca üç tane yılan olduğunu hatta tam birinin saldırmaya hazırlandığını gördüm hemen surun üst tarafını tırmandım ve yılanlardan kurtuldum. Daha sonra dana kendiliğinden çıktı. Ceylan danaları topladı ve evine gitti bir çalının üstünde eşarbımı almaya çalışıyordum. 5 sene önce vefat eden arkadaşımın yanında yeni bir mezar fark ettim. Köyde şu an nişanlı olan Besra Abla'nın mezarı olduğunu söyledi tanımadığım ses mezarda kırmızı puşi vardı. Ayakucunda da siyah bir örtü eşarbımı almaktan vazgeçtim. Hatta fırlattım da denebilir. Buraya kadar Temmuz ayı gibiydi her şey. Hemen eve gidecektim ki bizim derenin taştığını etrafta kardelenlerin açtığını gördüm. Başımda çok ağır bir yük olduğunu fark ettim alınca papatyadan bir taç olduğunu fark ettim hemen eve döndüm. Anneme sarıldım. Sonra uyandım (2. Katılımcı, Kadın).'*

Bağlanma teması

Bu tema sevilen birini rüyada görme arzusu olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda travmatik yası olan bireylerin rüyalarının içeriğine odaklanılmıştır. Kayıptan sonra kaybedilenle ilişkilerini devam ettirmek isteyen ve aynı zamanda onu görmeyi arzulayan birey pozisyonu olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle hayatta kalanın kaybedilene ilişkin kopmayı (ilişkisel, duygusal, manevi) henüz başaramadığı, kaybedilene ilişkin bitirilmemiş işlerin (hastalığın iyileşmesi) bitirilmeye çalışıldığı, geride bırakılmaya ilişkin öfke, yeniden birleşme arzusunun yaşandığı rüyalardır. Örneğin, babası ölen, 5. Katılımcı rüyasını şu şekilde ifade etmiştir:

> *Babamı kaybettiğim yaz ilk o zamanlar görmüştüm; çok özlemiştim burnum da tütüyordu. Her perşembe ziyaretine gideriz. Gittiğim bir perşembe günü çok dua ettim lütfen rüyama gel ve o gece rüyama geldi. Telefonum çaldı bir baktım 'babacığım' arıyor. O heyecanla ve şaşkınlıkla telefonu açtım baba sen ölmedin mi? Hayır kızım ölmedim dedi. Ama sen nasıl ararsın sen öldün. Hadi gel kızım ablanın kliniğindeyim seni bekliyorum. Tamam, babam hemen geliyorum ve hazırlanıp evden çıktım. Ama bir türlü babama gidemiyorum, yolun yarısında kendimi ablalarımla bir kafede otururken buldum. Durdane ablamın klinikten geldiğini görünce ama abla baba senin yanındaydı! Beni yanına çağırdı. Görmek istediğini söyledi. Baba pastanede halanın, çocuklarının yanına gitti. Hemen babamı aradım neredesin babam, ben seni görmedim. Pastanedeyim kızım tamam baba hemen geliyorum. Kendimi babamla evimizde buldum. Babam kanepeye oturmuş bende kucağına ona sarılıp onu öpüyorum. O kadar mutluyum ki oda beni öpüp sarılıyor. Onu öperken yanağındaki o yumuşaklığı hissettim. Uyandığımda, ya ben gerçekten o yanağındaki yumuşaklığı hissetim ağlayarak uyandım (5. Katılımcı, Kadın).*

Aynı katılımcı diğer bir rüyasında şunları ifade etmiştir: *Annem epilepsi hastası onun tedavisi için Elâzığ'a gittik. Ben ve ablam annemi götürdük. O gün çok ilgilendik annemle bütün kontrollerini yaptık. Ben Bingöl'e döndüm annem, ablam, Musa o gece rüyama geldi. Biz oturma odasına oturmuşuz. Babam geldi, gelmesine şaşırıp ağladım nasıl olur sen nasıl geldin ama kızım ben hep yanınızdayım ki. Ben hep sizinleyim deyip elini omuzuma koydu. Sırtımı sıvazladı. Kızım ben hep geliyorum da siz ağlayıp beni çok çağırmayın yolum çok uzun, ben gelirken çok yoruluyorum. Ama ben hep sizin yanınızdayım dedi (5. Katılımcı, Kadın).*

Hastalığından dolayı babasına temas edemeyen (bir çeşit ölüme karşı onu koruma arzusunda olan) 4. Katılımcı, onunla karşılaşma anını şu ifadelerle dile getirdi: *'Geçen gün rüyamda babamı gürdüm. Yatakta uzanmıştı ve hasta olduğunu daha doğrusu ağrısı olduğunu düşündüğüm için ona soru sordum. Hastalığının hassasiyetinden dolayı yalnızca kapının ucundan soru soruyor ona yaklaşmıyordum. Bir yerin mi ağrıyor diye sordum. Elini karnının üstüne götürerek bak ben iyileştim hiçbir yerim ağrımıyor. Ben sana demiştim iyileşeceğim dedi. Gözlerimden yaş akıyordu ama onu kırmak istemiyordum. Olanları biliyordum ama yine de ona kıyamadım (4. Katılımcı, Kadın).'*

Amcasının ölümünü kabullenemeyen 10. Katılımcı rüyasını; *'Rüyamda ben bir mezarlıktayım, amcamın olduğu mezarlıkta o bana bakıyor ben de ona bakıp gülümsüyor bana. Bende ona bakıp gülümsüyorum. Diyorum ki amcama, biliyordum amca ölmediğini biliyordum diyorum. O da bana evet ben hayattayım diyordu' şeklinde ifade etti (10. Katılımcı, Kadın)*.

Arzu ve Zulüm (persecution) *Teması*

Bu tema için aynı rüyada hem hoşa giden, arzu edilen hem de hoşa gitmeyen, bireye zulmeden durumların varlığı değerlendirilmiştir. Dahası, kaybın, yok oluşun, yıkımın getirdiği ruhsal acıyla baş etmek, arzu edilenin yaşatılmak istendiği içerikte rüyalar olduğu görülmektedir. Bir yanda bireyin psikolojik arzuları tatmin olurken diğer tarafta stres kaynağı olan kişi ya da nesneler olduğu rüyalardır. Örneğin, 14. Katılımcı tarafından anlatılan şu rüya dikkate değerdir:

> *'Rüyamda babaannemin vefat ettiğini gördüm. Herkes taziye için eve geliyor. Halam ve babam uzakta onlar da geliyor. Normalde halam çok ağlar onu o an görmedim. Sonra babamın Manisa'dan geldiğini çok ağladığını her yeri kırıp döktüğünü söylediler. Sonra ben de o arada eve gittim, çok ağlıyorum falan derken içeri giriyorum. Babaannem yatağında uzanmıştı, ölmemişti. Halam da yanında ellerini ovalıyordu sonra ben de yanına gittim. Tam dokundum o an uyandım (14. Katılımcı, Kadın).'*

9. Katılımcının da benzer şekilde arzu ve zulüm içeren durumların bir arada gördüğü rüyası ise şöyleydi: *'Amcaoğlum yeni üç aylık evlenmişti eşi ilk birliktelikte ve iki kardeşi vardı. Onun evlenmesine çok sevinmiştik. Vefatından sonra en çok üzülen kişilerden biride eşi idi. Ölümünden 10 gün sonra eşi baba evine geri döndü biraz kafasını toparlamak amacıyla, bende yengemin tekrar eve döndüğünü merak edip bizimkileri aradım dediler gelmemiş ama dün gördüğüm rüyamda yengem eve geri dönmüş ve mutlu bir hali vardı. Rüyamda gördüğüm kadarıyla yengem evde amcaoğlumun diğer iki erkek kardeşleriyle mutlu idi ve sanki ömrünün sonuna kadar bu evde yaşayacak gibi görünüyordu ve bu da bana tuhaf geliyordu (9. Katılımcı, Erkek).'*

13. Katılımcı, bir tarafta şiddet ve korku içeren diğer tarafta arzuladığı durumların sahnelendiği rüyasını şöyle ifade etmiştir*: 'Rüyamda yürüyorum ve yalnızım. Uzaklarda insanlar ve sesler var ama gidemiyorum, göremiyorum onları. Sürekli yukarıya doğru yürüyorum. Zorundaymışım ve biri beni seyrediyormuş gibi. Yürürken aşağının uçurum oluşu, dağların taşların görüntüsü ve yürüdüğüm yolun dar bir patika yolu oluşu beni dehşete düşürüyor. Bazen bu dehşet, korku haliyle uyanıyorum, bazen de zirveye kadar çıktığım oluyor. Bana eski zamanları hatırlatıyor. Zirveye çıkıp aşağıya bakınca başım dönüyor ve düşüyorum. O düşme anını bedensel olarak da çok hissediyorum. Tam yere çakılma esnasında uyanıyorum. Daha doğrusu kendimi uyandırıyorum. (13. Katılımcı, Kadın).'*

Anne baba arasında tercih yapmak zorunda kalan veya tercih yapmak zorunda bırakılan 15. Katılımcının rüyası*: 'O rüyanın ardından 1 hafta geçti ben tekrar rahmetli annemi gördüm. Bu sefer okuduğum okuldaydım öğretmenlerimiz bizim yanımıza geliyordu ve diyordu hadi gençler tur atmaya çıkıyoruz bizde o sevinçle okulun kapısından çıkıyorduk. Ama bütün arkadaşlarım bana sen önden yürü diyordu ben de önlerinden yürüyordum ve sonra yürüdüğümde annemi karşımda görüyordum. Hadi kızım diyordu gidelim diyordu. Ben de yine tamam diyordum ki bizim okulun sekreteri koşa koşa yanıma geliyordu ve baban okulda seni bekliyor diyordu. Ben de ona annemin geldiğini söyle diyordum. Annemin suratı asılıyordu ama ben babama gidiyordum (15. Katılımcı, Kadın).'*

Savunma Düzenekleri Teması

Sevilen birinin kaybına verilen tepki şeklinde beliren yas, uzun süre devam ettiğinde ruhsal bir acıya dönüşebilir. Bu acının normalleşmesi için, rüyaya yansıyan savunma mekanizmalarına bakmak yararlı olabilir. Bu nedenle bu tema, travmatik yaslı olan katılımcıların rüyalarının içeriğine yansıyan savunma düzeneklerini belirlemeyi amaçlamaktadır. İnkar savunma düzeneğinin rüyaya yansıyan içeriği ile ilgili 3. Katılımcının ifade ettiği aşağıdaki örnek dikkate değerdir:

'Bizim evin balkonunda oturmuştuk. Önümüz de birden çok bardak vardı. Bardakların hepsi farklı boyutta farklı desende ve bir kaçının içinde içecekler vardı. Gözümü sadece içinde kırmızı bir şey olan bir bardak çarptı. Rüyada karşımda oturuyordu. Bende onun aslında ölü olduğunu biliyordum. Ve ona sen ölüsün diyemedim ama iyi misin diye sordum. İyi olduğunu söyledi. Gözüme birkaç saniye baktı. Gözleri kırmızı olmuştu. Yanımda da eski kıyafetler giymiş, saçları uzun ve siyah renginde olan bir kadın oturuyordu. Ve ben o kadını tanımıyordum ama onun da ölü olduğunu biliyorum. Kadın yere yanıma oturuyordu. Ve başını benim dizlerime koyuyordu. Ama karşımda oturan o (babası) ona izin ver şeklinde başını sallıyordu. Korkuyorum ama izin veriyorum. Kadının vücudunun sert ve soğuk olduğunu hissediyorum rüyamda. Sonra o bana önümüzdeki bardakları uzatıyor. İç bunları diyor bende içiyorum (3. Katılımcı, Kadın).'

Aynı katılımcının inkar ve bastırma savunma mekanizmasının olduğu bir başka rüyasını şu şekilde dile getirmiştir*: 'Havanın tam kararmasına yakın bir zamanda mezarlıkta oturuyorum. Yanıma birileri geliyor. Ama sadece birini tanıyorum o da babam. Ama mezarlık kalabalık birçok insan var orda. Bende onun mezarının başında oturuyorum. Babam gelip bir şeyler söylüyor ama hatırlamıyorum. Dönüp mezar taşına bakıyorum. Ama isim falan yazmıyor. Mezarındaki toprağa elimi atıyorum ama mezar boş. İçine eğilip bakıyorum içinde bir kitap ve yemek, içecek var sonra ondan korkup kalkıyorum (3. Katılımcı, Kadın).'*

Başkası tarafından işgale uğrayan 14. Katılımcı ise rüyasını şöyle ifade etmektedir: *Rüyamda sevmediğim bir insan evimize eşiyle geliyordu. Çocuklarını almış gelmiş bizim evde kalacak. Ben de gidin benim evimden ne yüzle geliyorsunuz diye çıkıştım. O sırada eşi babamın bir sürü kiracısı var. Hiçbirine böyle davranmıyor dedi. Ben de bana ne senin babandan, ben senin baban değilim dedim. Sonra diğeri geldi elinde çantaları çantasını aldığım gibi dışarı attım. Git evimden dedim o da benim tepkimden korktu ve sonra gittiler (14. Katılımcı, Kadın).*

Rüyada Kriz Teması

Travmatik yası olan katılımcıların rüyalarına yansıyan krizler ön plana alınmıştır. Bu tema ile yaşanan krizlerin gerçek bir kayıp sonrası yaşanan kriz mi yoksa kurgusal (ölüm dışındaki kayıp) bir kayıp sonrası yaşanan kriz olduğuna odaklanılmıştır. Travmatik yası olan katılımcıların rüyalarına yansıyan krizlerin gerçek bir ölüm (hem gerçek yaşamda kayıp hem de rüyada kayıp var) olduğu görülmektedir. Örneğin, 12. Katılımcının buna ilişkin rüyası dikkate değerdir ve şöyle anlatmıştır*:*

'Ben bir gün yine rüyamda evime gidiyordum. Memleketime. Eve gittiğimde kalabalık bir ortam vardı. Kapıyı annem ağlayarak açtı. Babam niye açmadı kapıyı diye sordum. Kimse cevap bile vermedi. Herkes donmuştu oturuyordu. O an anladım babam ölmüştü. Ondan böylelerdi. O gün uyandığımda gerçekte de ağlıyordum (12. Katılımcı, Kadın).'

Rüyasında babasının öldüğünü gören 8. Katılımcı ise rüyasını şu şekilde dile getirmiştir: *'Rüyamda geceydi, gökyüzünde üç ay vardı ve bu aylardan bir tanesi kayboluyordu. Bir bakıyordum sabah oluyordu ve babam ölüyordu ve ben çığlık atıyordum. Uykudan kalktığımda gözlerimden yaş geliyordu (8. Katılımcı, Kadın).'*

Kayıp odaklı travmatik krizlerin ardından yaşanan içsel çatışmaların (şok hali, ölümü kabullenmeme, bitirilmemiş işler) rüyaya yansıdığı görülmektedir. Kayıptan sonra yasın yaşanmadığı ve akut dönemin etkilerinin hala devam ettiği rüyalar. Ölen annesini rüyasında gören 15. Katılımcının rüyası*: 'Rahmetli annemi rüyamda görmüştüm. Kalabalık bir ortamda akrabalarımızla oturuyorduk. Bir anda kapı açılıyordu gelen annemdi. Bana doğru geliyordu ve hadi kızım gel diyordu ve bende onunla gitmeyi istiyordum. Tam giderken babam kolumdan tutup çekiyordu ve anneme izin vermiyorum, kızımı götürmeye diyordu. Israrla annem götüreceğim diyordu. Babamla tartışıyordu ve ben de ikisinin yanından ayrılıyordum (15. Katılımcı, Kadın).'*

Kriz odaklı, 6. Katılımcı rüyasını: *'Ölümünden birkaç gün sonra rüyamda babaannemin iki amcamın etlerini yemek istediğini ve bu yüzden bunların öldürülmesi gerektiğini söylemişti ve bunlar öldürülmüştü. Bunların etlerini teyzemler karanlık bir yerde pişirmeye başlamıştı. Çok korkutucu bir rüyaydı. Hayatımda gördüğüm en kötü rüya olabilirdi. Bende bu rüya içerisinde teyzemlere yalvarıyordum. Ben öldüğümde etimi pişirmeyin diye (6. Katılımcı, Kadın)'* şeklinde ifade etti.

12. Katılımcının rüyası: *' Ben arkadaşımlaydım. Bir yere gidiyorduk. Türkiye değildi ama. Farklı farklı yollardan geçtik. Sonra o sırada arkadaşımın kız kardeşi de yanımızda belirdi. Biz üçümüz bir binaya girdik. Orada yaşlı adam vardı. An-*

ne-babaları falan vardı. Yaşlı adam bize bağırmaya başladı. Arkadaşımın kız kardeşinin çenesine bir bıçak sapladı. Ben kalabalığın içinden kaçtım. Kanım çekilmişti sanki. Sokakta giderken bir bina gördüm. İnşaat halindeydi. İnşaatın demirlerinden yukarı tırmandım. Sonra uyandım. Ama o kızın çenesine bıçak saplandığını halen unutamıyorum (12. Katılımcı, Kadın).'

15. Katılımcının rüyası*: 'O rüyanın ardından 1 hafta geçti ben tekrar rahmetli annemi gördüm. Bu sefer okuduğum okuldaydım öğretmenlerimiz bizim yanımıza geliyordu ve diyordu hadi gençler tur atmaya çıkıyoruz bizde o sevinçle okulun kapısından çıkıyorduk. Ama bütün arkadaşlarım bana sen önden yürü diyordu ben de önlerinden yürüyordum ve sonra yürüdüğümde annemi karşımda görüyordum. Hadi kızım diyordu gidelim diyordu. Ben de yine tamam diyordum ki bizim okulun sekreteri koşa koşa yanıma geliyordu ve baban okulda seni bekliyor diyordu. Ben de ona annemin geldiğini söyle diyordum. Annemin suratı asılıyordu ama ben babama gidiyordum (15. Katılımcı, Kadın).'*

Tartışma ve Yorum

Travmatik yası olan katılımcılarda toplanan rüyaların içerik analizleri yapılmış ve analizler sonucu 5 tema elde edilmiştir. Bu temalar; rüyada hissedilen duygu teması, bağlanma teması, arzu ve zulüm teması, rüyada kriz teması ve savunma düzenekleri temasıdır.

Rüyada Hissedilen Duygu Teması

Duygular, yaşamın erken dönemlerinde bakıcısı tarafından karşılanan veya ihmal edilen içgüdüsel ihtiyaçların psişik bir tezahürü ya da işareti olarak tanımlanmıştır (Kernberg, 1988). Bir anne ile bebeği arasında kurulan ilk bağlantı aracı duygusal bağ olduğu söylenebilir. Duygu psikodinamik sürecin merkezinde, ilişkisel matrisin değişimi ve seans odasında ortaya çıkan aktarım/karşı aktarım yorumlanması ve terapistle aradaki ilişki olduğunun kavranmasında yatmaktadır. Bu bağlamda, korkular ve tehlikeli arzular, yeniden deneyimlenebilir, kabul edilebilir ve sahiplenebilir. Öfke, kızgınlık, haset ve gücenme gibi duyguların birçok kişinin hissetmek istemediği duygular olduğu (Greenberg, Malberg ve Tompkins, 2019), bu nedenle Freud'un (1963) da bahsettiği gibi kabul edilemeyen duygular, istekler, arzular veya dürtüler olarak adlandırılmıştır. Duygu, rüyada çok önemli bir faktördür. Araştırmalar, rüyalara genellikle duyguların, özellikle olumsuz duyguların eşlik ettiğini ortaya koymuştur (Malinowski ve Horton, 2014; Valli vd., 2008). Diğer yandan, duygular ve rüyalar arasında yakın bir ilişki olduğu ifade edilmiştir. Hatta rüyanın formasyonu için duyguların vazgeçilmez olduğu vurgulanmaktadır (Desseilles vd., 2011). Hartmann (2010b) rüya öğelerinin kombinasyonlarının rastgele olmadığını, daha çok duygu tarafından yönlendirildiğini; buna göre, rüyalar bireyin duygusal hafıza sistemini oluşturmak ve yeniden inşa etmek için yararlı olduğunu belirtmiştir. Tüm bu araştırmalar ve açıklamalar bağlamında travmatik yaslı bireylerin rüya içeriklerindeki duygulara odaklanmak mevcut araştırmanın ilgilendiği konudur. Ancak rüyalara yansıyan duygularla ilgili birçok araştırma olmasına rağmen travmatik yaslı olan bireylerin rüyalarına yansıyan duygularla ilgili literatürde önemli bir eksiklik olduğu görülmektedir. Germain ve arkadaşları (2013) yaptıkları çalışmalarında travmatik yası olan bireylerin rüya içerikleri incelenmiş ve rüyaların içeriğinde agresyon ve kaygı duygusunun yoğun olduğu ifade edilmişlerdir. Bu bulgu mevcut çalışmanın bulgusuyla uyumludur. Aynı araştırmada (Germain vd., 2013) travmatik yası olup olmama şeklinde karşılaştırılmalı grupların yokluğunda rüyaların travmatik yaslı bireylere ait olup olmama konusunda karar verilemeyeceği belirtilmiştir. Ancak yası olan bireylerin son zamanlarda gördüğü rüyaların genellikle ölüm ve kayıp içerikli olduğu vurgulanmıştır. Travmaya maruz kalan bireylerin tipik olarak travma ile ilgili rüya göreceği ifade edilmektedir (Hartmann, 1984; Schreuder, van Egmond, Kleijn, ve Visser 1998 ; Germain vd., 2004). Özetlemek gerekirse, rüyalar üzerinde çalışmak, özellikle psikanalistler tarafından sıklıkla kullanılan bir terapötik tekniktir. Psikoterapinin başarısına katkısı yüksek olmasının yanında rüyalar üzerinde çalışmanın yararını tahmin için çok genel ifadelerin kullanıldığı, bunun en büyük nedeni ise danışanların öz değerlendirmelerinin yapılmaması olarak düşünülebilir. Hatta bu öz değerlendirme sayesinde duygular rüyaları anlamda sıçrama tahtası işlevi görebilir ve belki de travmatik deneyimler, danışanların rüyalarının ana temasını oluşturur ve daha ileri tedavi için bir yol gösterici olabilir. Sonuç olarak, travmatik yaslı bireylerin rüya içeriğindeki duyguların, travmatik kayıp yaşayan bireylerin rüyalarının travmatik yaslanma sürecindeki duygusal olumsuzlukla ilgili olabileceği söylenebilir.

Bağlanma Teması

Bağlanma, ebeveyn çocuk ilişkisi içinde yaşamın ilk yıllarında gelişen ve bebeğin bir bakıcıyı belirli bir şema içinde temsil edip etmediğini gözlemlenen bir dizi uyarlanmış bebek davranışı olarak tanımlanmıştır (Bowlby 1984). Yas sonucunu etkileyebilecek bazı faktörlerden güvensiz bağlanma, yas tutma süresinde önemli bir yer edinmiştir. Yetişkin bağlanma kuramı, güvensiz bağlanmanın, kaygılı bağlanma ve kaçıngan bağlanma olmak üzere iki boyutunu tanımlamıştır (Mikulincer, Gillath ve Shaver, 2002; Meredith, Strong ve Feeney, 2006). Kaygılı bağlanması olan bireyler, ilişkilerinde bir diğerine bağımlı olma eğilimi göstermenin yanında, sürekli olarak başkalarının onları terk edeceği endişesi ile yaşamaktadırlar. Bağlanma figürü olmadığında, endişe ile bağlandıkları kişiye tekrar yakınlık kurmak için ağlamak ve sarılmak gibi hiperaktivite edici stratejiler kullanma eğilimi gösterdiği ifade edilmiştir (Mikulincer ve Shaver, 2007; Wei, Russell, Mallinckrodt ve Vogel, 2007). Kaçıngan bağlanması olan bireyler ise, başkalarının güdülerine ve iyi niyetlerine güvenmeme eğiliminde olup, ilişkilerinde duygusal mesafeyi korumaya çalıştıkları belirlenmiştir (Wei, Russell, Mallinckrodt ve Vogel, 2007). Stroebe, Schut ve Stroebe (2005) çalışmalarında, kişilerarası duygu düzenleme çerçevesi bağlamında bakıldığında bağlanmanın yas tutma sürecinde önemli bir rol oynadığını belirtmişler. Hatta yaslı bir bireyin yas tutma davranışının, güvensiz bağlanmanın (kaygılı ve kaçıngan bağlanma) kayıp sürecinden sonra tutulan yası bozabileceği gibi iyileşme sürecini de sekteye uğrattığı ifade edilmiştir. Benzer şekilde Huh, Kim, Lee ve Chae (2020) çalışmalarında şiddetli kaygılı ve kaçıngan bağlanmaya sahip yaslı bireylerin aynı zamanda yüksek düzeyde travmatik yas yaşadıkları ve bağlanma ile travmatik yasın ilişkili olabileceği belirtmişler. Ancak önceki birkaç çalışma iki farklı bağlanmanın travmatik yasın sonuçları üzerinde ayırt edici etkilere sahip olabileceği öne sürmesine rağmen, birkaç çalışma, farklı bağlanma tarzlarının yasın sonuçları üzerinde etkisinin olmadığını bulmuşlar (Donges vd., 2012; Marshall, Bejanyan ve Ferenczi, 2013; Liu, Ding, Lu ve Chen, 2017). Mevcut çalışmada travmatik yası olan bireylerin rüya içeriklerine yansıyan bağlanma süreçlerine odaklanılmıştır. Ancak travmatik yaslı olan bireylerin rüya içeriklerindeki bağlanma süreçleriyle ilgili bir çalışmaya rastlanılmamış olmasına rağmen bu bağlamda bağlanmanın yas sürecinde görülen rüyaların içeriğine etkisi olduğu söylenebilir. Hatta Mikulincer, Shaver ve Avihou-Kanza (2011) çalışmalarında kaçıngan ve kaygılı bağlanmaya sahip genç yetişlerin rüyalarında diğer insanların olumsuz temsilleriyle karşılaştıkları, bu güvensiz bağlanmanın özellikle stresli günleri izleyen rüyalarda kişilerarası yakınlık istekleri, kendisinin olumsuz temsilleri ve bir ötekinin hem olumlu hem de olumsuz temsillerini, stresli olmayan günlerde görülen rüyalarda daha sık olumsuz temsillerle karşılaştığını belirtmişler. Bu bağlamda, travmatik yasın da olumsuz yaşam deneyimleri içerdiğinden ve travmatik yaslı bireylerin güvensiz bağlanmaya sahip oldukları belirttiğine göre travmatik yas ile bağlanmanın ve rüya içerikleri birbiriyle ilişkili olabileceği söylenebilir. Özetle, bu çalışma travmatik yaslı üniversite öğrencilerinin rüya içeriklerinde bağlanmaya uygun içerikler olabileceği, güvensiz bağlanma, travmatik yas ve rüya içerikleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Tüm bu bulgular, travmatik yas yaşayan bireylerin rüyalarına yansıyan içsel çatışmaların ortaya çıkartılması ve bağlanmanın dikkate alınması gerektiğini düşündürmektedir.

Savunma Düzenekleri Teması

Rüyaların içerikleri analizi sonucu, katılımcıların rüyalarına yansıyan savunma düzeneklerinin inkâr, bastırma ve regresyon olduğu görülmektedir. Anna Freud (2004), savunma mekanizmalarını, nihayetinde iç stresi azaltmak için 'egonun kullandığı bilinçsiz kaynaklar' olarak tanımlamıştır (Parekh vd., 2010). Hastalar sıklıkla bu bilinçdışı mekanizmaları kendi içlerinde, özellikle de süper ego ve id arasındaki çatışmayı azaltmak için tasarlamaktadır. Klinisyenler de psikodinamik terapide, hastaları kendi bilinçsiz süreçlerine yönlendirmeye yardımcı olmak için kullanmaktadırlar. Klinisyenler bu süreçleri tanıyarak ve tanımlayarak, hastaların kendi öz farkındalıklarını geliştirir ve kendi davranışları hakkında yeni bir anlayış kazanabilirler. Bu bilgiler sayesinde depresyon, anksiyete, yeme bozuklukları ve kişilik bozuklukları dahil olmak üzere çeşitli ruh sağlığı bozuklukları olan hastalara yardımcı olabileceği ifade edilmiştir (Abbate-Daga vd., 2013). Bu bağlamda savunma mekanizmaları, bireyin yaşadığı anksiyete, suçluluk, utanç, üzüntü, aşağılanma, vicdan azabı gibi psişik acıya neden olan duyguları yumuşatma amacına hizmet eder denilmektedir (Dorpat, 1987). Yanısıra savunma düzenekleri kişilik gelişimi ve benliğin korunması için gerekli olduğunu ve aynı zamanda bu düzeneklerin insan psikolojinin istikrarlı bir parçası olduğu ifade edilmiştir (Freud ve Erim, 2004). Ancak savunma düzeneklerinin insan psikolojisinin istikrarlı bir parçası olduğu ifade edilse de bireyin sıkıntılı durumlardaki duygusal durumu ve semptomlarının, savunma düzeneklerinin seçimini etkileyebileceği vurgulanmaktadır. Savunma düzenekleri, kişiliğin önemli bir boyutunu temsil etmekten ziyade kaygı ve diğer duygusal varyasyonları kontrol etmede ve davranış kalıplarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Kipper vd., 2004). İnkâr savunma düzeneğinde artışın özellikle

ekonomik güçlükler, savaşlar ve kayıpların olduğu kriz dönemlerinde arttığı ifade edilmektedir (Elder, 2018). Bu yıkıcı ve kontrol edilemeyen olaylara verilen tepkinin, inkâr gibi olgunlaşmamış bir savunmanın kullanılmasına yol açması mümkündür. Volkan ve Zıntl'e (2019) göre kriz döneminde hayatta kalan kişinin ölüme yüzleşmekten kaçınması için yadsınma, bölme, pazarlık gibi savunmalar kullanmaktadır. Yâdsıma, şoku merek, feci gerçeği yavaş yavaş sindirmemize yardımcı olan tampon gibi iş görür. Bölme ise zihnin bir yanının yadsırken diğer yanını yitimi bilmesine izin verir. Rüyalarında, ölmüş olan kişi yaşam ve ölüm arasında çırpınmaktadır. Rüyayı gören kişi onu kurtarmaya çalışır, ancak çırpınma bitmeden uyanır denilmektedir. Jones'e (1982) göre rüyalarda ortaya çıkan acılar doğrudan hissedilmemeleri için bastırılırlar ve bunu yapan da ego savunma mekanizmalarıdır ancak bu durum da rüyaların saçma ve anlaşılmaz olmalarına neden olmaktadır. Rüyalar, aslında bastırılmış idin dürtüleri ile egonun savunma işlemleri arasındaki bir uzlaşma olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda travmatik yası olan bireylerin rüyalarına yansıyan savunma düzeneklerinin olması bireylerin bir kriz döneminden geçtiği ifade edilebilir. Ancak travmatik yaslı olan bireylerin rüyalarına yansıyan savunma mekanizmalarıyla ilgili literatürde eksiklik olmasına rağmen, travmatik yas dışlandığı durumlarda rüyalara yansıyan savunma mekanizmalarına ilişkin araştırmalar bulunmaktadır. Güven ve Bilim (2018), rüya içerikleri ve temaları ile savunma düzenekleri arasındaki ilişkiyi incelediler. Çalışmada, savunma mekanizmaları ile rahatsız edici rüya temaları arasında doğrudan bir ilişkinin yanı sıra olgunlaşmamış ve nevrotik savunma mekanizmaları ile rahatsız edici rüya temaları arasında da pozitif yönde bir ilişkinin olduğu ifade edilmiştir. Özetlemek gerekirse, travmatik yası olan bireylerin rüyalarına nevrotik ve olgunlaşmamış savunma mekanizmaları yansıdığı söylenebilir. Bu doğrultuda mevcut çalışmadan elde edilen travmatik yaslı bireylerin rüyalarında bastırma gibi nevrotik savunmalar ile regresyon ve inkar gibi olgunlaşmamış savunma düzeneklerini kullanmalarının belirlenmesi literatür açısından önemli bir bulgu olduğu ifade edilebilir.

Rüyada kriz teması

Kriz, bireyin çeşitli durumlar ya da yaşam olayları ile karşılaşması durumunda bunlarla baş edemeyecek şekilde ruhsal dengesinin sarsılması veya kaybı olarak tanımlanmıştır (Sonneck, 1985). Diğer yandan Dattilio ve Freman (2017) krizi, bireyin kendisi ya da hayatındaki önemli kişiler ile ilişkisinde yaşadığı ya da yaşayabileceği kaybı veya bu ilişkideki radikal bir değişiklik olarak tanımlamıştır. Her türlü kayıp bireyin başa çıkma becerisi üzerinde olumsuz etki yaratabilir. Ancak bazı kayıplar travmatik olabilmekte ve bireyin ruh sağlığı ve günlük yaşam fonksiyonları üzerinde daha fazla etki yarattığı vurgulanmaktadır. Bu etkilerden biri de yaslı dönemlerde rüyalara yansıyan krizler olduğu söylenebilir. Yaslı kriz dönemlerinde rüyaların öyküleri, ölümü kabullenmeyle ilgili uyanık yaşamdaki çatışmayı yansıtmaktadır. Yani kaybedilen kişinin hem sevilen hem de nefret edilen yönleriyle özdeşimi yansıttığı ifade edilmektedir (Volkan ve Zıntl, 2019). Diğer yandan hasta krizden sonra uyandığı zaman gerçeklik anılarından ve üzücü olaylardan haberi olmayan bir insana döndüğü gibi hasta geçirdiği krizin anılarını taşımaktadır. Böylece kişiliğin bölünmesi devam ettiği, hasta bir yanıyla uyanmış, bilinçli ve belleğini yitirmiştir, öteki yanıyla uykudadır ya da kendinden geçmiş durumda olduğu belirtilmektedir. Yanı sıra geçmiş böyle sürüp giderken, kişiliğin bölünmüş parçaları gelmediği sürece bilinçaltından çıkan duygular, yalnızca histeri krizlerine yol açtığı ifade edilmektedir (Ferenczi, 2018).

Literatür incelendiğinde travmatik yas ve kriz içerikli rüyalar arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda araştırma mevcuttur. Bu çalışmadan biri olan Neufeld (2021), rüyaya yansıyan krizlerin (yani kriz odaklı rüya görmek) bireylerin kendi çatışmalarının farkındalığı için bir yol olduğu ve bunun krize dair öğrenmeleri sağladığı belirtilmiştir. Benzer şekilde Volkan ve Zıntl (2019) klinik raporlardan elde ettikleri veriler sonucu, travmatik kriz dönemlerinde kederin görevini, ölümü kabullenme gereksiniminin çözümlenmesini yerine getiren rüyalar olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda yas yaşayan bireyin, yasını tamamlamak istediğinde bunu ölmüş kişiye ihanet olarak duyumsaması nedeniyle ortaya çıkan suçluluk duyguları arasında sıkışıp kalınan noktada rüyalar görülür ve bu rüyalar çatışma içeren, dolayısıyla kriz barındıran rüyalar olarak söylenebilir. Hatta Anna Freud (2004) bu tip rüyalarda ölmüş kişi yalnızlık ve terk edilmişlikten yakınırken görülebilir. Özetle, travmatik yas ile kriz odaklı rüyalar arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik literatürün henüz istenilen seviyede olmadığı, mevcut araştırmanın nitel bulgulardan elde edilen veriler çerçevesinde travmatik yas sürecinde görülen rüyaların içeriklerinde kriz/çatışma yansıtan içerikler olduğu söylenebilir. Dahası kriz rüyası, travmatik yaşantılar sonrası oluşan depresyon ve kaygıyı çözmeye ve rüyalardan edinilen içgörüyü sağlamaya yönelik iyi bir enstrüman olduğu ifade edilebilir. Öte yandan bu konunun daha iyi anlaşılması ve bu konuyla çalışacak ruh sağlığı çalışanlarının sürece ilişkin kendilerini yetersiz hissetmemeleri ve ikincil travma (özellikle kriz danışmanlığına yönelik) ve tükenmişlik yaşamamaları için daha fazla araştırılması önerilebilir.

Arzu ve Zulüm Teması

Bu tema rüya görenin, kaybettiği ya da yasını tuttuğu yakınını rüyasında hem ölü hem de yaşıyor olarak görmesini içeren bir temadır. Kaybedilenle yeniden birleşme arzusu, ilişkilerin dinamiklerinin yeniden oynanması, geride bırakılmaya karşı duyulan öfke ile bugünkü travmatik uyaran akışının, erken dönemlere ait yıkım nesneler arasındaki ilişkilere dair zülüm ve paranoya düşlemlerini uyandırdığı ifade edilmektedir (Garland, 2002). Freud (1900) Rüyalar bastırılmış bir arzunun, kılık değiştirilmiş olarak doyurulması olarak tanımlamıştır. Bilinçli bir istek, ancak aynı doğrultuda bir bilinçdışı isteği uyandırmayı ve ondan takviye almayı başardığında bir düş kışkırtıcısı haline gelebilmektedir. Basit bir rüyada arzu kolayca fark edilebilir durumdadır. Fakat kimi durumlarda rüya içeriği çok tutarsız ve anlamsız görünür ve arzunun doyurulması görünmez denilmektedir. Bunun yerine travmatik olaylardan sonra görülen rüyalar arzuların gerçekleşmesi değildir, ona göre bu rüyalar, zevk ilkesinden (ve ondan bağımsız) daha ilkel bir şey olan tekrarlama zorunluluğuna itaat eder ve travmanın anısına ilişkin hâkimiyet rolünü oynar şeklinde ifade etmiştir (Freud, 1920). Benzer şekilde Ferenczi (2018) düş sadece zevk ilkesinin egemenliğini (arzuların düşte gerçekleşmesi işlevini) öne çıkarmakla kalmaz, ayrıca çözüme varmamış travma duyarlılığının izlenimlerini de çözüm için can attığı, psişik üzerine en iyi bir egemenlik kurma girişimi olduğunu ifade etmiştir. Haliyle bir rüyada hem arzu edilenin görüldüğü hem de istenmeyen içerikle karşılanan zulmün olabileceği söylenebilir. Mevcut araştırmada da rüyaların içeriklerinde bu yönde içeriklerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ölen kişinin ölü ve diri olarak görüldüğü rüyalarda bölmenin belirgin olduğu ifade edilmektedir (Volkan ve Zıntl, 2019). Dahası yas tutma derideki bir hastalıkla benzerlik gösterdiği, yarada enfeksiyon yoksa onun iyileşmesi belli bir yol takip etmektedir, yara enfekte olursa o zaman tedavi edilinceye kadar patolojik bir şekilde kalır denilmektedir. Bu durumlar iki şekilde ele alınmaktadır: ilki, ölüm ani olmuştur, yas tutanın egosu bu kaybı bir travma olarak görmekte ve ego bu travma üzerinde çalışıp onu çözememekte, böylece travmatik nevroz gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bir diğeri ise, yas tutamayan hasta, ölen kişiye karşı çok bağımlı ve zıt duygular taşdığı için hastanın egosu ölenin kaybına izin vermemektedir. Ancak gerçeğe uyum yapmak da gerekli olduğu belirtilmekte ve bunun için ego bölünme mekanizmasıyla bir yandan ölümü kabul eder, diğer yandan da ölüm olmamış gibi davrandığı ifade edilmektedir (Volkan, 1997).

Bölme, günlük yetişkin hayatında, karmaşık deneyimlerden, özellikle bunlar kafa karıştırıcı veya tehdit edici bir nitelik taşıdığında, bir anlam çıkarmakta güçlü ve çekici bir yol olarak tanımlanmış ve basitçe "bölünme" olarak bahsedilenin ise normal ve patolojik şeklinde ayrılan *ego bölünmesi* olduğu belirtilmiştir. Dahası bölünmenin kaygıyı azaltmaya ve özsaygıyı sürdürmeye yönelik savunma işlevlerinde oldukça etkisi olabilir. Ancak bölünme her zaman çarpıtmayı içerir ve tehlikeli yönünün de bu olduğu ifade edilmiştir (McWilliams, 2010). Bölmenin belirli koşullar altında, iyi-kötü, kabul edilebilir- kabul edilemez, iyi meme- kötü meme ve dolayısıyla iyi anne- kötü anne şeklinde farklı bölümlere ayrıldığı, bu parçalanmışlık halinin travmatik (ki travmatik bir durumda egonun fonksiyon kaybı yaşadığı vurgulanmaktadır) yaslı bireylerin rüya içeriğine de yansıyabileceği ifade edilebilir. Diğer yandan bölmenin sadece bir savunma mekanizması olarak kullanmak değil daha farklı anlamları da olduğu belirtilmektedir ve genel olarak bakıldığında bölme, ayrışma, yadsıma (inkar), temsillerin bölünmesi ve zihnin bölünmesi olarak dört farklı şekilde kavramlaştırıldığı ifade edilmektedir (Blass, 2015). Benzer şekilde Ruppert (2014) bireyin yaşadığı her yeni travmanın kişiyi daha fazla parçaya ayırdığı, ne kadar çok travma yaşanmışsa, ruhta o kadar çok parça oluşmakta ve kişilik yapısı da o kadar karmaşık olmaktadır. Böylece parçalar arasında daha büyük çatışmalar yaşandığını ifade etmektedir. Franz Ruppert, kayıp yaşayan bireyin, zamanla kaybettiği kişiden umudunu keserek kendisinden vazgeçtiği, çaresizlik içine gömüldüğü, ruhundaki bölünmenin daha da derinleştiğini vurgulamaktadır. Dahası ruhtaki bir parça giderek daha fazla depresif düşüncelere kayarken diğer parçası ise kendisini bu travmatize parçadan ve giderek kaybedilenden ayırmaktadır denilmektedir.

Freud (2018) ağır bir travmaya uğramış olan bazı bireylerin rüyalarında düzenli olarak bir travma yerleşmektedir. Yaşanan travmadan ötürü ego'nun bölündüğü, bu bölünme sonucu sanki birden fazla kişilik, birden fazla ego varmış gibi bireyin işlev seviyelerinde ve anılarında normal bilinçle bağdaşmayan süreçler meydana geldiğinden bahsetmiştir (Freud, 1910). Diğer yandan rüyanın açık ve gizil içeriğinden bahseden Özakkaş (2009), rüyanın açık içeriğinin ego tarafından çarpıtılmış içerik olduğu, gizli rüya içeriğinin ise iddeki gerçek malzeme olduğunu vurgulamaktadır.

Hanna Segal (1973) egonun kendisini böldüğünü ve ölüm içgüdüsünü içeren parçasını dışarıya doğru gerçek nesneye- memeye yansıtmaktadır. Böylelikle bebeğin ölüm içgüdüsünün büyük bir bölümünü içerdiği hissedilen memenin kötü olduğu ve egoyu tehdit ettiği hissedilerek bir zulüm duygusuna yol açtığını belirtmiştir. Başka bir deyişle, bölme,

nesnelerin birbiriyle çelişen temsilleriyle başa çıkma güçlüğünden kaynaklanmaz, daha ziyade nesneler (bir dereceye kadar bütün olarak kabul edilen, bütünleştirilen) iç zorluklar nedeniyle - *kişinin içsel yıkıcılığı ve arzusu* nedeniyle bölünür. Dahası, bölünmüş olan temsiller değil, aslında kişinin kendi parçalarıdır - egonun parçalarıdır ve bu egonun, zihnin doğasını etkilediği ifade edilmektedir.

Literatürde travmatik yaslı olan bireylerin rüyalarının içeriğine yansıyan arzu ve zulüm (ego bölünmesi) ile ilgi bir araştırmaya rastlanılmamış olmasına karşın, bazı klinik raporlardan alınan bilgiler mevcut çalışmayı destekler niteliktedir. Psikosomatik hastalığı olan bireyler üzerinde yapılan klinik çalışmalarda, tekrarlayan travmatik rüyalarının içeriğine bakılmış ve egonun savunma işlevlerinde tamamen başarısız olduğu belirtilmiştir. Burada travmanın tekrar tekrar meydana gelmesi egoyu işlevsizleştirdiği, rüyalardaki olayların, uyanık yaşamda meydana gelebilecek herhangi bir olaydan çok daha travmatik olduğu ifade edilmiştir (Levitan,1981). Bir başka çalışmada ebeveyn kaybı yaşayan bireylerin sadece ego fonksiyonu kaybı yaşamadıkları aynı zamanda egonun gelişimi sayesinde, sosyal çevre ve bir ötekiyle uyumlu ilişkiler geliştirdiği de belirtilmektedir (Blum, 2003).

Özetle, travmatik yası olan bireylerin rüya içerikleri temaları göz önünde bulundurulduğunda, travmatik yas ile rüya içeriğine yansıyan arzu ve zulüm (hoşlanılan ve hoşlanılmayan içerikler) arasında bir ilişkinin olabileceği söylenebilir. Ancak bu konunun daha fazla araştırılması önerilmektedir. Diğer yandan terapistler için, çatışmalar, sorunlar, duygular, ilişkiler, aktarım, direnç, öz imge ve karar verme ile bağlantılı olarak rüyalar tarafından sağlanan psikodinamik bilgi spektrumunu akılda tutmak önemlidir. Dikkatli öykü alma ve zihinsel durumun değerlendirilmesi klinik değerlendirmenin temelleri olmaya devam etse de, rüya materyali hastanın psikodinamik ve tanısal durumuna ilişkin ek bilgi ve iç görü sağlayabilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu başlık altında araştırmanın alt problemleri doğrultusunda elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Sonuç

Araştırmada travmatik yas yaşayan ile yaşamayan üniversite öğrencilerinin ruhsal süreçlerinin objektif ve projektif testler bağlamında incelenmesi sonucunda elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

1. Rüyada hissedilen duygular bağlamında; travmatik yaslı bireylerin rüya içeriğinde kayıp odaklı olumsuz duygular (öfke, suçluluk, pişmanlık) yaşadıkları söylenebilir.
2. Rüya içeriğine yansıyan içsel çatışmalar bağlamında, travmatik yaslı üniversite öğrencilerinin kaybedilene ilişkin kopmayı (ilişkisel, duygusal ve manevi) henüz başaramadıkları denilebilir
3. Travmatik yaslı olan bireylerin rüya içeriğine yansıyan savunma düzeneklerinin daha ziyade 'bastırma', 'inkâr' ve 'regresyon' şeklinde yorumlanmıştır.
4. Rüya içeriğine yansıyan krizlerin, travmatik yası olan bireyin yasını tamamlamak istediğinde bunu ölmüş kişiye ihanet olarak duyumsaması nedeniyle ortaya çıkan suçluluk duyguları arasında sıkışıp kalınan noktada rüyaya yansıdığı ve bu kriz rüyasının travmatik yaşantılar sonrası oluşan depresyon ve kaygıyı çözmeye ve rüyalardan edinilen içgörüyü sağlamaya yönelik olduğu söylenebilir.
5. Rüya içeriğine yansıyan arzu ve zulüm bağlamında, travmatik yası olan üniversite öğrencilerinin hem hoşlanılan ve hem de hoşlanılmayan rüya içeriklerine sahip olduğu, rüyada kaybedilenin aynı zaman diliminde ölü ve diri olarak görülmesinin travmatik yaslı üniversite öğrencilerinde bölmenin belirgin yaşandığının bir göstergesi olduğu belirlenmiştir.

Öneriler

Araştırma sonrası elde edilen bulgulardan hareketle, araştırmacılar ve uygulamacılar için geliştirilen öneriler aşağıda yer almaktadır.

1. Araştırmalar incelendiğinde travmatik yaslı üniversite öğrencilerinin rüya içeriği temalarına yönelik araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Başka araştırmacılar bu konuda çalışmalar yapabilirler.

KAYNAKÇA

Born, J., & Wilhelm, I. (2012). System consolidation of memory during sleep. *Psychological research*, *76*(2), 192-203.

Braun, A. R., Balkin, T. J., Wesenten, N. J., Carson, R. E., Varga, M., Baldwin, P., ... ve Herscovitch, P. (1997). Regional cerebral blood flow throughout the sleep-wake cycle. *An H2 (15) O PET study. Brain: a journal of neurology,* 120(7), 1173-1197.

Busink, R. ve Kuiken, D. (1996). Identifying types of impactful dreams: A replication. *Dreaming,* 6(2), 97-119

Creswell, J. W., ve Clark, V. L. P., (2017). Designing and conducting mixed methods research. *Sage publications*

Cavanagh S.(1997). Content analysis: concepts, methods and applications. *Nurs.Res.* (4), 45–16.

Delaney, Gayle (1997). *Rüyalarda Problem Çözme,* Çev. Murat Temelli, İstanbul: İm Yayın Tasarım

Domhoff, G. W. (1996). Finding meaning in dreams: A quantitative approach.

Domhoff, G. W. (2000). The Repetition Principle in Dreams: Is It a Possible Clue to a Function of Dreams? Retrieved November, 6.

Erikson, E. (1954). The Dream Specimen Of Psychoanalysis. *Journal Of American Psyhoanalytic Association,* 2, 5-56.

Fairbairn, W.R.D. (1944). Endopsychic structure considered in terms of object-relationships. İn psyhoanalytic studies of the personality. *Boston: Routledge and Kegan Paul*, 82-136

Fosshage, J. L. (1997). The organizing functions of dream mentation. *Contemporary Psychoanalysis*, 33(3), 429-458.

French, T. ve Fromm, E. (1964). Dream interpretation , a new approach. *New York: Basic Book*

Freud, S.(1900). The Interpretation of Dreams, in The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, vols 4 and 5, translated and edited by Strachey J. London,

Freud, S. (1915). Repression. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV (1914–1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works, 141 – 158.*

Freud, S. (1917). Mourning and Melancholia. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV (1914-1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works, 237-258.

Freud, S. (1924). Mourning and melancholia. The Psychoanalytic Review (1913-1957), 11, 77.

Freud, A. (1936). *The ego and the mechanisms of defense. London: Hogarth Press*.

Freud, S. (1961). The ego and the id. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 19, pp. 3-66). *London: Hogarth Press.* (Original work published 1923).

Freud, S. (1946). *Civilization and its discontents* (3rd ed.). *London: Hogarth Press.*

Freud, S. (1955). Medusa's head. In The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XVIII (1920-1922): *Beyond the Pleasure Principle, Group Psychology and Other Works* (pp. 273-274).

Freud, S. (1968). The ego and the id. The standard edition of the complete psychological Works of Sigmund Freud. J. Strachey (Ed. ve Çev.). London: Hogharth. (Orjinal eser 1923'de basılmıştır), Cilt. 19. s. 19-28.

Freud, A. (1974). The writings of Anna Freud: I. Introduction to psychoanalysis: Lectures for child analysts and teachers, *1922-1935*. *International Universities Press*.

Freud A. (2004). *Ben ve savunma mekanizmaları*. (Çev. Yeşim Erim), İstanbul: Metis Yayınları.

Freud, A., ve Erim, Y. (2004). *Ben ve savunma mekanizmaları*. Metis.

Gabbard, G. O. (2017). Long-term psychodynamic psychotherapy: A basic text. *American Psychiatric Pub*

Garma, A. (1946). The traumatic situation in the genesis of dreams. *International Journal of Psycho-Analysis*, *27*, 134-139.

Geçtan, E. (2002). *Psikanaliz ve sonrası* (4. Baskı). İstanbul: Metis.

Glucksman, M. L. (2001). The dream: A psychodynamically informative instrument. *The journal of psychotherapy practice and research,* 10(4), 223.

Hall, C. ve Van de Castle, R. (1966). The content analysis of dreams.

Hobson, J.A. (1988). The Dreaming Brain. *New York, Basic Books*

Kernberg, O. F. (1984). Severe personality disorders: Psychotherapeutic strategies. *New Haven, CT: Yale University Press.*

Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. *The International Journal of Psychoanalysis,* 27, 99

Kramer, G. P., Bernstein, D. A. ve Phares, V. (2014). *Klinik psikolojiye giriş.* Mentis Yayıncılık.

Kohut. H. (1998). *Kendiliğin çözümlemesi.* İstanbul: Metis Yayıncılık.

Koulack, D. (1993). Dreams and adaptation to contemporary stress, in The Functions of Dreaming. (edited by Moffitt A, Kramer M, Hoffman R. Albany, NY) *State University of New York Press,* pp 321–340

Kuiken, D. ve Sikora, S. (1993). The impact of dreams on waking thoughts and feelings. In A. Moffitt, M. Kramer, & R. Hoffmann (Eds.), *The functions of dreaming.* Albany

Lewis, P. A. ve Durrant, S. J. (2011). Overlapping memory replay during sleep builds cognitive schemata. *Trends Cogn. Sci.* 15, 343–351.

Maggiolini, A., Cagnin, C., Crippa, F., Persico, A. ve Rizzi, P. (2010). *Content analysis of dreams and waking narratives*. *Dreaming*, *20*(1), 60.

Maggiolini, A., Lazzaroni, E., & Crippa, F. (2012). I contenuti tipici dei sogni. Una ricerca su sogni e narrative diurne di adolescenti e giovani adulti. *Infanzia e adolescenza*.

Masterson, J. ve Klein, R. (2014). *Kendilik bozukluklarının psikoterapisi;* Masterson yaklaşımı (M. Benveniste, P. Özdemir, çev.). Kocaeli: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Mathes, J., Schredl, M., & Göritz, A. S. (2014). Frequency of typical dream themes in most recent dreams: An online study. *Dreaming*, *24*(1), 57.

Morewedge, C. K. ve Norton, M. I. (2009). When dreaming is believing: The (motivated) interpretation of dreams. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(2), 249.

Özakkaş, T. (2017). *Rüyaların uygulamalı yorumu: Kuramlara göre.* Darıca: Psikoterapi Enstitüsü Yayınları.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme Yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, çev.). Ankara: Pegem Akademi.

Pope C, Ziebland S, Mays N. (2006). Analysing qualitative data. In: Pope C, Mays N (eds). Qualitative Research in Health Care (3rd edn). *Oxford: Blackwell Publishing*, 63–81.

Powers, B. A., Knapp, T., & Knapp, T. R. (2010). Dictionary of nursing theory and research. Springer Publishing Company.

Reiser, M.F. (2001) The dream in contemporary psychiatry. Am J Psychiatry, 158:351–359

Solms, M. (2000). Dreaming and REM sleep are controlled by different brain mechanisms. *Behavioral and Brain Sciences*, 23(6), 843-850.

Soffer-Dudek, N., Shalev, H., Shiber, A. ve Shahar, G. (2011). Role of severe psychopathology in sleep-related experiences: A pilot study. *Dreaming,* 21(2), 148.

Stickgold, R., & Walker, M. P. (2005). Sleep and memory: the ongoing debate. *Sleep*, *28*(10), 1225-1227.

Volkan, V. ve Zintl, E. (2008. *Gidenin Ardından.* (I. Vahip ve M. Kocadere, Çev.). İstanbul: Oa yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, T. (2006). *Sosyal kaygısı yüksek üniversite öğrencilerine uygulanan kısa-yoğun-acil psikoterapinin etkililiği*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yu, C. K. C. (2016). We dream typical themes every single night. *Dreaming, 26*(4), 319.

Zhang, W. (2016). A supplement to self-organization theory of dreaming. *Frontiers in psychology*, *7*, 332.

Wallace, E. R. (2008). *Dinamik psikiyatri: kuramı ve uygulaması.* (Çev. H. Atalay). Okuyan Us Yayınları.

Wamsley, E. J. (2014). Dreaming and offline memory consolidation. *Current neurology and neuroscience reports, 14*(3), 1-7.

Narsisistik Kişilik Bozukluğu ve Psikodinamik Alt Tipleri

Kenan Turan[1]

Özet

Narsisistik kişilik bozukluğu, dünyada ortak kabul görmüş bir tanılama sistemi olan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nda (DSM-5) açıklanan 12 kişilik bozukluğundan birisidir. Narsisistik kişilik bozukluğunun DSM-5'teki betimsel tanımlamasından farklılıklar taşıyan psikodinamik tasvirleri de bulunmaktadır. Bu tasvirler kendi içinde de yorum farklılıkları bulunan psikodinamik yaklaşımların çeşitli alt tip narsisistik yapılanmalar tarif etmesine sebep olmuştur.

DSM ruhsal bozukluklara dair tanımlamalar yaparken betimsel bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu betimsel yaklaşım bireyin sahip olduğu ruhsal bozukluğun daha çok toplum tarafından gözlemlenen ve dışa vurulan bir tarifini içermektedir. Psikodinamik yaklaşımlar ise ruhsal bozuklukların altında yatan sebeplere, bireyin bu ruhsal bozukluğa neden olan çocukluk çağı yaşantılarına, iç çatışmalarına, gözlemlenenden ziyade içsel süreçlerine odaklanmaktadır.

"Narsisistik kişilik bozukluğu ve psikodinamik alt tipleri" adlı bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak narsisistik kişilik bozukluğunun betimsel ve dinamik tanımlamaları, bu tanımlamalar arasındaki farklılıklar ve narsisistik kişilik bozukluğunun psikodinamik temelli alt türleri farklı kuram ve kuramcıların perspektifinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede psikodinamik yaklaşımlardan Kendilik Psikolojisi, Çağdaş Nesne İlişkileri ve Masterson Yaklaşımı kuramlarının narsisistik kişilik bozukluğuna dair değerlendirmelerine yer verilmiştir. Çalışmada narsisistik kişilik bozukluğunun betimsel ve dinamik tanımlama farklılıkları, dinamik alt tiplerinin neler olduğu ve bu alt tipler arasındaki farklar vurgulanarak alana katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Narsisizm, Kişilik Bozukluğu, Psikodinamik, Betimsel, Narsisistik Kişilik Bozukluğu

Abstract

Narcissistic personality disorder is one of the 12 personality disorders described in the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5), a widely accepted diagnostic system in the world. There are also psychodynamic descriptions of narcissistic personality disorder that differ from the descriptive definition in the DSM-5. These descriptions have caused psychodynamic approaches, which also have interpretation differences in themselves , to describe various subtypes of narcissistic structures.

DSM presents a descriptive approach while making definitions about mental disorders. This descriptive approach includes a description of the mental disorder that the individual has, which is mostly observed by the society and acted out by the individual. Psychodynamic approaches, on the other hand, focus on the underlying causes of mental disorders, the individual's childhood experiences that cause this mental disorder, internal conflicts, and internal processes rather than what is observed.

In this study called "Narcissistic personality disorder and psychodynamic subtypes", descriptive and dynamic definitions of narcissistic personality disorder, the differences between these definitions and the psychodynamic-based subtypes of narcissistic personality disorder were tried to be revealed from the perspectives of different theories and theorists by using the literature review method. In this context, the evaluations of psychodynamic approaches such as Self Psychology, Modern Object Relations and Masterson Approach on narcissistic personality disorder are included. In the study, it is aimed to contribute to the field by emphasizing the descriptive and dynamic definition differences of narcissistic personality disorder, what the dynamic subtypes are and the differences between these subtypes.

Key Words : Narcissism, Personality Disorder, Psychodynamic, Descriptive, Narcissistic Personality Disorder

1 Psikolojik Danışman, İstanbul Aydın Üniversitesi, kenanturan@stu.aydin.edu.tr

Giriş

Narsisist sözcüğünün kökeni Yunan mitolojisindeki kahramanlardan birisi olan Narkissos'a dayanmaktadır. Efsaneye göre; avcı olan Narkissos bir gün su içmek için nehir kenarında suya doğru eğildiğinde su üzerinde kendi yansımasını görür ve gördüğü yansımaya âşık olur. Kendi görüntüsü karşısında büyülenen Narkissos günden güne su içmeden, yemek yemeden orada kalır ve sonunda ölür. Narsisizm sözcüğünün dilimizdeki karşılığı da efsanedeki kendine âşık olma durumuna yakın olarak; Türk Dil Kurumu sözlüğünde "özseverlik" olarak verilmiştir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2021). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nın en güncel çevirisinde de (DSM-5) narsisizmden temel alan kişilik bozukluğu Özsever Kişilik Bozukluğu olarak ifade edilmektedir.

Narsisizm teriminin psikoloji literatüründeki ilk kullanımı psikanalitik kuramcı Havelock Ellis tarafından yapılmıştır. Ellis, 1898 yılında "Narcissuslike" terimini özellikle kadınlarda görülen ve bireyin kendisine hayranlık duygularıyla cinsel dürtülerini de yine kendi bedenine yönlendirmesi olarak açıklamıştır (Çoklar, 2014). Psikanalitik dürtü kuramının sahibi Sigmund Freud'un narsisizm kavramını ilk kez ele aldığı "Narsizm Üzerine Bir Giriş" adlı makalesinde "Narsizm terimi klinik tariften türemiş ve Paul Nacke tarafından 1899'da, kendi bedenine genellikle cinsel bir nesnenin bedenine davranıldığı gibi davranan, yani kendi bedenine tam bir tatmin elde edene kadar bakan, onu okşayan, seven bir insanın tutumunu tanımlamak üzere seçilmiştir." denilmiştir (Freud, 1914).

Freud narsisizmi 1910 yılında ilk kullanımında "eşcinseller kendilerine benzeyen bir partner seçer ve onun aracılığıyla kendilerini cinsel nesne olarak alırlar" biçiminde ifade etmiştir (Quinodoz, 2020). Freud'un bu tanımlaması ile narsisizmi psikoseksüel gelişim kuramındaki libidinal yatırımı bireyin kendi benliğine yaptığı otoerotik evre ile libidinal yatırımın diğer bireylere (nesnelere) yapıldığı fallik dönem arasındaki bir geçiş evresine yerleştirmesi olarak değerlendirilmektedir. Otoerotik evrenin en belirgin davranışlarından birisi çocukluk çağı mastürbasyonudur. Bu davranış ile çocuk kendi bedenine yoğunlaşarak haz duygusunu bir başka nesneye gereksinim duymadan kendi kendine tatmin etmektedir.

Freud sonraki yıllarda narsisizm ile ilgili çalışmalarını geliştirerek narsisizmi birincil ve ikincil narsisizm olmak üzere ikiye ayırmıştır. Freud'a göre birincil narsisizm "çocuğun tüm libidosunu kendine yatırdığı erken bir dönem" iken, ikincil narsisizm "nesne yatırımlarından geri çekilen libidonun yeniden benlik üzerine dönmesi"dir (Quinodoz, 2020). Otto Fenichel'e göre "Primer narsisizmde obje sevgisi yerine, benlik sevgisi vardır; seconder narsisizmde ise, obje sevgisini gölgeleyen bir benlik sevgisi benlik değeri gereksinimi vardır." (Fenichel, 1945). Freud'un kuramını ortaya koyduğu yıllarda henüz "kişilik bozukluğu" kavramından söz edilmemiş, narsisizme daha çok gelişim dönemlerinde ortaya çıkan bir olgu gözüyle bakılmıştır.

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ruhsal bozuklukların düzeyi "nevroz" ve "psikoz" şeklinde iki temel ayrıma göre belirlenmiştir. Nevrotik olarak adlandırılan bireyler gerçeklik algılarına sahip olmalarına rağmen sağlıklı bir yapılanmadan uzak semptomlarla kendilerini ortaya koymaktayken, psikotik bireylerin gerçeklik algısı ciddi biçimde bozulmuştur. Sigmund Freud'un çalıştığı hastalar incelendiğinde de bu hastaların birçoğunun nevrotik düzeyde oldukları ifade edilebilir. Zaman içerisinde yapılan çalışmalar ruhsal sorunlar yaşayan bir grubun gerçeklik algısını kaybetmiş psikotikler kadar ağır olmayan fakat nevrotikler gibi spesifik semptomlar göstermeyen fakat hayatlarını çok daha geniş kapsamlı etkileyen bir örüntü sergiledikleri görülmüştür. Nevrotik ve psikotik düzeyin arasında yer alan bu gruptaki bireylere başlarda "nevrotik karakter" denilse de günümüzde genel manada "kişilik bozukluğu" ifadesi kullanılmaktadır.

Freud narsisistik hastaların diğer bireylere dolayısıyla terapiste libidinal yatırım yapamayacağı savından hareketle aktarım ilişkisi kuramayacaklarını iddia ederek onları tedavi edilemez bireyler olarak nitelendirmiştir. Freud'a göre "narsisistik nevroz"a sahip hastalar kendi içlerine çekilme ve dış dünyadaki ilişkileri koparma eğilimi sergilemektedirler (Quinodoz, 2020). Freud'un aktarım kavramını ele alış biçimi narsisistlerin terapiste olumlu aktarım geliştirememelerinin tedavinin önündeki engel olarak görmesine sebep olmuştur. Freud'dan sonra kuramlarını geliştiren psikodinamik temelli kuramcılar ise aktarım kavramını bir bütün olarak ele almışlar ve narsistik kişilik bozukluğuna sahip bireylerin de tedavi edilebileceklerine dair katkılar sunmuşlardır.

19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar klasik dürtü kuramının tarif ettiği histerik ve obsesif karaktere sahip nevrotik bireylerin analize girmelerine karşın; 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan toplumsal değişimlerin de etkisiyle birlikte; daha çok ikili ilişkilerde sorunlar yaşayan, dışarından nasıl algılandıkları konusunda aşırı

hassas, yakınlık ve samimiyet kurmada güçlükler çeken, kibirli bireylerin analiz süreçlerine girmeye başladıkları dikkat çekmektedir. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında endüstrileşme hızının artması, aile kurumunun zayıflaması ve bireyleşmenin öne çıkması gibi etkilerle "narsisizm kültürü" adı verilen toplumsal bir yapının gelişmesinde etkili olmuştur (Lasch, 2006).

Klasik dürtü kuramın ödipal çatışma eksenli bakış açısı, 0-3 yaş döneminin gelişimsel önemine daha fazla vurgu yapan ego psikologları ve nesne ilişkileri kuramcıları tarafından kişiliğin geneline kaydırılarak "kendilik" kavramına vurgu yapılmaya başlanmıştır. Heinz Hartmann'ın 1950 yılında kendiliğin benlikten farklı bir anlama geldiğini ifade etmesi psikoterapi alanındaki devrimlerden birisidir. Hartmann'a göre; ego kavramı zihinsel aygıtın çatışmalarını ifade ederken kullanılmalıdır, kendilik ise bireyin iç yaşantılarına dair tanımlamalar yaparken kullanılması gereken farklı bir kavramdır (Hartmann, 1950). Toplumsal değişimlere gönderme yapan "narsisizm kültürü" kavramına yakın bir tasvir Heinz Kohut tarafından "trajik insan" - "suçlu insan" ayrımıyla yapılmıştır. "Suçlu insan"ın amacı nevrotik düzlemde yaşanan dürtü etkinliklerini gerçekleştirmekken, "trajik insan"ın amacı kendiliğin gerçekleştirilmesidir (Kohut, 1977). Nesne ilişkileri teorisyenlerinden Donald Winnicott da kendiliğin sağlıklı gelişiminde bebeğin ihtiyaçlarını optimal düzeyde karşılayan "kucaklayıcı çevre"nin "hakiki kendilik" gelişimini sağlayacağını, aksi durumda "sahte kendilik" gelişiminin zemininin hazırlanacağını ifade etmiştir (Winnicott, 1971). Narsisistik kişilik bozukluğunun kuramsal açılımlarını yapan H. Kohut'un "kendilik nesnesi", J. Masterson'ın "gerçek kendilik" kavramlarını Winnicott'dan esinlendikleri değerlendirilmektedir.

Freud'un geliştirmiş olduğu psikanalitik dürtü çatışma kuramından sonra kökleri bu kurama bağlı olsa da anlamlı farklılıklara sahip Ego Psikolojisi, Nesne İlişkileri Kuramı ve Kendilik Psikoloji kuramları yaklaşık olarak 1940-1980 yılları arasında ayrı kuramlar olarak geliştirilmişlerdir. Özellikle kişilik bozukluklarının tespiti ve tedavisi bağlamında Nesne İlişkileri ve Kendilik Psikolojisi kuramları çok önemli katkılar sunmuşlardır.

Narsisistik Kişilik Bozukluğu'nun 1980 yılında DSM'nin 3. baskısına eklenmesiyle resmi olarak bir bozukluk olduğu kabul görmüştür. DSM'nin 5. baskısında aşağıdaki ölçütlerle tanımlanmaktadır:

Aşağıdakilerden beşi (ya da daha çoğu) ile belirli, erken erişkinlikte başlayan ve değişik bağlamlarda ortaya çıkan, büyüklenme (düşlemlerde ya da davranışlarda), beğenilme gereksinimi ve eşduyum yapamama ile giden yaygın bir örüntü:

1. Büyüklenir (örn. Başarıları ve yeteneklerini abartır; gösterdiği başarılarla oransız bir biçimde, üstün biri olarak görülme beklentisi içindedir).
2. Sınırsız başarı, güç, zekâ, güzellik ya da yüce bir sevgi düşlemleriyle uğraşır durur.
3. "Özel ve eşi, benzeri bulunmaz biri olduğuna ve ancak özel ya da üstün diğer kişilerce (ya da kurumlarca) anlaşılabileceğine ve ancak onlarla ilişki kurması gerektiğine inanır.
4. Çok beğenilmek ister.
5. Hak ettiği duygusu içindedir (özellikle kayırılacak bir tedavi göreceğine ya da her ne istiyorsa yapılacağına ilişkin anlamsız beklentiler içinde olma).
6. Kendi çıkarları için başkalarını kullanır (kendi amaçlarına ulaşmak için başkalarından yararlanır).
7. Eşduyum yapamaz: Başkalarının duygularını ve gereksinimlerini anlamak istemez.
8. Sıklıkla başkalarını kıskanır ya da başkalarının kendisini kıskandığına inanır.
9. Başkalarına saygısız davranır, kendini beğenmiş davranışlar ya da tutumlar sergiler (Birliği, 2014).

Psikodinamik literatür incelendiğinde; Narsisistik kişilik bozukluğunun DSM'deki tasvire uyan ve en belirgin tipi olan büyüklenmeci tipe en yakın tanımlama "Fallik Narsistik Karakter" ismiyle Wilhelm Reich tarafından yapılmıştır: "Tipik fallik-narsistik karakterin tavrı özgüvenli, bazen kibirli, esnek, güçlü, genelde etkileyicidir. İç mekanizma ne kadar nevrotikse, bu davranış biçimleri o kadar rahatsız edicidir; hal ve tavırlara da aynı derecede gösteriş egemendir (Reich, 1945)."

Kendilik Psikolojisi ve Narsisizm

Freud gibi Viyanalı bir psikanalist olan Heinz Kohut uzun yıllar Freud dersleri veren ve "Bay Psikanaliz" olarak anılan bir kuramcıyken 1959 yılında yayınladığı "İçe Bakış, Empati ve Akıl Sağlığı'nın Yarım Çemberi" adlı makalesi ile ayrılık sinyalleri vermeye başlamış ve yıllar içerisinde Kendilik Psikoloji kuramını ortaya koymuştur. Freud'un narsisist bireylerin karşısındaki insana libidinal yatırım yapamayacakları için tedavi edilemezler görüşüne Kohut karşı çıkarak "gereksinim aktarımı" kavramını ileri sürmüştür (Kohut, ve diğerleri, 2014). Psikodinamik literatürde yoğun tartışmalara sebep olan bu kavramı Kohut hastanın analiz sürecinde çocukluğunda karşılayamadığı insani ihtiyaçların terapist tarafından karşılanmasına dair bir süreç olarak değerlendirmiştir.

Kohut, Freud'un tümüyle patolojik olarak algıladığı birincil narsisizme doğuştan her insanda var olan fakat gelişim sürecinde optimal hayal kırıklıkları ile olgun narsisizme evrilecek bir yapı olarak bakmıştır (Kohut, 1971). Kohut'un optimal hayal kırıklığı kavramı bebeğe birincil bakım verenlerin talepleri olduğunda bebekte travma yaratmayacak bir gecikme ile bu talepleri karşılaması yani bebeğin tüm ihtiyaçlarının anında tatmin edilmemesidir. Analiz sürecinde de bebeğin annesi ile olan ilişkisi gibi zaman zaman hasta da optimal kırılmaların olması gerekmektedir. Bu kırılmalar narsisistik bireylerin gerçekle temasını sağlamaktadır.

Kohut patolojik narsisizmin olgun narsisizme dönüşmeyerek narsisistik kişilik bozuklukların oluşumun temelinde birincil ve ikincil aynalanma eksikliklerinin olduğunu işaret etmiştir. Çocuk birincil aynalanma talebini "Ben muhteşemim beni beğen" diyerek daha çok anneye, ikincil aynalanma talebini ise "Benim babam Toyota gibi adam" diyerek babaya ifade etmektedir. Çocuğun bu ve benzeri ifadeler ile ortaya koyduğu narsisistik gereksinimlerin ebeveynleri tarafından sağlıklı biçimde karşılanması çocuk da patoloji gelişimini engellemektedir. Bu ihtiyaçların sağlıklı biçimde karşılanmaması ise Kohut'un iki uçlu kendilik (bipolar self) olarak tarif ettiği bir tarafta büyüklenmeci kendilik, diğer tarafta ise idealleştirilmiş ebeveyn imagosunun olduğu narsisistik yapılanmaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Kohut, 1977). İnsanın doğum anından ölüm anına kadar ruhsal ihtiyaçlarını karşılayan ötekilere gereksinim duyduğunu iddia eden Kohut patolojilerin altında yatan en temel kaygının da parçalanma kaygısı olduğunu ifade etmiştir. Parçalanma kaygılarının kendilik nesnesi olarak ifade ettiği bireyler tarafından yatıştırılmasının ve psikolojik ölüm adı verilen bu kaygının giderilmesinin sağlıklı bir birey yetiştirmedeki önemine değinmiştir (Kohut, 1984).

Kohut'un kuramında özellikle çocukluk yaşantılarında anne babası tarafından hiç görülmeyen aynalanmayan bireylerde ortaya çıkan idealleştirilmiş bir ebeveyn figürünün eksikliğinden kaynaklı zihinsel bir yatay yarıktan söz edilmektedir. Bu yatay yarığa sahip bireylerin en temel yaklaşımı hep idealleştireceği bir figür veya grup bularak mükemmelleştirdiği yapının gölgesinde yaşamak ve adeta onun bir parçası gibi hissetmektir (Özakkaş, 2020). Bu bireylerin psikodinamik yapılarından yükselen ses "Sen mükemmelsin ben de senin parçanım" şeklinde ifade edilebilir. En temel duygularının ise büyüklenmeci yapılarının ortaya çıkmasını bastıracak bir utanç duygusu olduğu değerlendirilmektedir.

Kohut psikopatoloji sınıflandırmasında birincil bozukları; psikoz, sınır durumlar, şizoid ve paranoid kişilikler, narsisistik kişilik bozukluğu ve narsisistik davranım bozukluğu olarak beşe ayırmıştır. Narsisistik kişilik bozukluğu ve narsisistik davranım bozukluğu dışındaki rahatsızlıkları analiz edilemez bulmuştur. Narsisistik kişilik bozukluğunu; esas olarak önemsiz şeylere aşırı duyarlılık, hastalık hastalığı ya da depresyon gibi kendine yönelik belirtilerle, kendiliğin geçici olarak parçalanması, güçsüzleşmesi ya da ciddi biçimde çarpıklaşması tanımlamıştır (Kohut, 1977). Narsisistik davranım bozukluğunun narsistik kişilik bozukluğundan farkı sapıklık, suç işleme ve madde bağımlılığı gibi yoğun eyleme vurmalara girerek fantezi boyutunda kalamamasıdır. Gerek fantezi gerek eyleme vurma düzeyinde Kohut'un tarif ettiği narsisistik kişilik bozukluğuna sahip bireylerin incinebilirlikleridir.

Kohut narsisistik kişilik bozukluğunun iki ayrı görünümünü; iki kutuplu kendiliğin "büyüklenmeci" tarafında yer alan "aynalanma açlığı içindeki tip" ve "idealize edilmiş ebeveyn imagosu" tarafında yer alan "ülküleştirme açlığı içindeki tip" olarak ortaya koymuştur (Kohut, 1977).

Çağdaş Nesne İlişkileri Kuramı ve Narsisizm

Melanie Klein, Ronald Fairbairn, Donald Winnicott ve Margaret Mahler gibi kuramcılar tarafından geliştirilen nesne ilişkileri kuramının çağdaş temsilcisi Otto Kernberg ortaya koymuş olduğu örgütlenme düzeyi tablosunda nevrotik düzeyden psikotik düzeye doğru toplam 16 ayrı kişilik bozukluğu olduğunu ifade etmiştir (Yeomans, Clarkin, & Kernberg, 2015). Nesne ilişkileri kuramcılarından Kernberg (1967), ilk kez "narsistik kişilik yapısı" kavramını tanıtan kişidir (Şen, 2019). Kernberg bu tabloda 2 ayrı narsisistik kişilik bozukluğu tanımlamış ve yüksek düzeyli borderline örgütlenme düzeyine "narsisistik kişilik bozukluğu"nu, düşük düzeyli borderline örgütlenme düzeyine ise "kötücül (malignant) narsisistik bozukluğu"nu yerleştirmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir nokta, psikodinamik klinisyenler tarafından kişilik örgütlenmesi düzeyini belirtmek için kullanılan "borderline" teriminin, DSM'lerde kullanılan "borderline" teriminden farklı olduğudur; bu terimin DSM'lerdeki kullanımı, borderline kişilik örgütlenmesinin spesifik bir varyantı olan borderline kişilik bozukluğunu tanımlamaktadır (Lingiardi & McWilliams, 2020).

Kernberg'ün kötücül olarak tanımlamış olduğu narsisistik bozukluğa sahip bireylerin işlevsellik düzeylerinin oldukça düşük olduğu ve antisosyal kişilik bozukluğuna yakın yoğun öfke duygularının olduğu değerlendirilmektedir. Bu sebeple tedavi olma ihtimalleri yüksek düzey borderline örgütlenmede yer verilen ve işlevselliği daha iyi olan "narsisistik kişilik bozukluğu"na göre oldukça düşük ve çok daha uzun süreli psikoterapi gereksinimi olduğu ayrımı yapılmaktadır. Kernberg kötücül narsisistik kişilik bozukluğunun antisosyal kişilik bozukluğundan ayrımını ise şu şekilde yapmaktadır:

> "Tipik narsisistik kişilik bozukluğuna ek olarak, toplum karşısı davranışlar, ben ile bağdaşmış sadizm veya yerleşik bir karakterolojik saldırganlığın yanı sıra paranoid bir yönelimin bulunduğu bu hastalar, gerçek toplum karşıtı kişiliğin tersine, diğer insanlar için endişe duyma veya suçluluk hissetme ve sadakat gösterme kapasitelerini tümüyle yitirmemişlerdir." (Kernberg, 1992).

Kernberg'ün yukarıdaki ifadesinden kötücül narsisistlerin antisosyallerde olduğu gibi vicdan duygusu ve empati yeteneğini tümüyle kaybetmedikleri anlaşılmaktadır. Kernberg narsisistik hastalar için esas konunun ise terapiste bağımlı olabilme kapasitelerinin yetersizliği olduğunu, çünkü böylesi bir bağımlılığın narsisistler için aşağılayıcı olarak deneyimlendiğini ifade etmektedir (Kernberg, 2012). Kernberg tanımladığı her iki narsisistik kişilik bozukluğuna da borderline örgütlenme içerisinde yer vermiştir. Kişilik bozukluğunun altında yatan iki temel etmenin ise kimlik dağınıklığı ve ilkel bir savunma mekanizması olan bölme olduğunu ifade etmiştir (Palombo, Bendicsen, & Koch, 2018).

Kernberg narsisistlerin alışılmadık düzeyde kendilerinden söz eden, başkaları tarafından sevilmeye ve hayranlık duyulmaya büyük bir ihtiyaç duyan, duygusal hayatları sığ, pek eşduyum hissedemeyen kimseler olduklarını ifade etmiştir (Kernberg, 2019). Kernberg'ün tanımladığı narsisistik yapılar aşağılansa dahi büyüklenmeciliklerini savunmaya devam etmektedirler. Kohut'un vurguladığı incinebilirlik (vulnerability) kavramı Kernberg'ün kuramında o kadar büyük yer tutmamaktadır (Kardaş, 2017). Kernberg ayrıca Kohut'u insan doğasındaki saldırganlığa önem vermemesi sebebiyle eleştirmiş ve narsisist patolojiye sahip hastaların öfke duygularının seanslarda ortaya çıkartılmasının önemine vurgu yapmıştır.

Masterson Yaklaşımı ve Narsisizm

Terk depresyonu kuramını geliştiren James Masterson bireyin ruhsal yapısının genetik, çevre ve kaderden etkilendiğini ortaya koymuş lakin kuramında en büyük payı 0-3 yaş arasında bebeğin ebeveynleri ile olan ilişkisine vermiştir. 0-3 yaş gelişim döneminin evreler halinde açıklanması noktasında Margaret Mahler'in ayrılma-bireyleştirme kuramı özellikle borderline ve narsisistik patolojilerin açıklanması için teorik bir temellendirme sağlamıştır (Mahler, Pine, & Bergman, 1975). 1960'lı yıllarda ruhsal sorunlar yaşayan ergenlerin yatırılarak tedavi edildiği bir klinikte çalışan Masterson ergenlerin ortaya koyduğu ve eyleme vurma olarak nitelendirdiği saldırganlık, alkol-madde kullanımı, kural tanımazlık vb. davranış şekillerinin nesne ilişkileri kuramcısı Margaret Mahler'in bebeğin 15-22 aylar arasındaki yeniden yakınlaşma evresindeki duraklamadan kaynaklandığını iddia etmiştir. Masterson bu iddiasını uzun yıllar yaptığı ergen araştırmaları ile desteklemiş ve Mahler'in tanımladığı yeniden yakınlaşma evresinde yaşanan duraklamanın borderline kişilik bozukluğunun gelişmesine sebep olduğunu ortaya koymuştur (Masterson, 2016).

Masterson daha sonra John Bowlby, Mary Ainsworth, Ronald Fairbairn, Harry Guntrip ve Ralph Klein'ın çalışmalarından da etkilenerek kuramını narsisistik ve şizoid kişilik bozukluklarının da açıklanması ve tedavi edilmesi yönünde geliştirmiştir. Ayrıca bağlanma kuramı ile tanımlanan güvensiz bağlanma biçimlerinin (kaçınmacı, ikircikli ve dağınık) de patolojinin oluşmasın da etken olduğunu kuramına eklemiştir (Masterson, 2013)

Masterson, kendi çalışmaları ve Heinz Kohut'un narsisizmi açıklarken temel aldığı iki uçlu kendilik (bipolar self) çalışmasından yararlanarak 3 ayrı narsisistik alt tip tanımlamıştır (Masterson & Lieberman, 2017). Masterson narsisistik kişilik patolojisine sahip bireylerin Mahler'in tanımladığı yeniden yakınlaşma alt evresinden önceki 10-15. aylar arasındaki uygulama alt evresinde durakladıklarını ve borderline kişilik bozukluğundan daha ağır tablolar olduklarını iddia etmiştir.

Masterson borderline kişilik bozukluğunda kullanılan yüzleştirme tekniğinin narsisistik kişilik bozukluğunda kullanılmasının hastanın terapi sürecini bırakmasına sebep olacağını bunun yerine "narsisistik incinebilirliğin aynalanarak yorunlanması" adını verdiği tekniğin kullanılması gerektiğini savunmuştur (Özakkaş, 2012). Kernberg'ün ekip arkadaşları da narsisti yüzleştirmenin oldukça riskli olduğunu, dolambaçlı yollardan yüzleştirmeye çalıştıklarını sözlü olarak ifade ederler (Çorak, 2018). Masterson Teşhirci, Gizli ve Değersizleştirici olmak üzere üç ayrı narsisistik alt tipten söz etmiştir:

a. Teşhirci narsisistik kişilik bozukluğu:

Çocukluk yaşantılarında anne ve babanın kendi büyüklenme ihtiyaçlarını çocuk üzerinden sağlamaya çalışan ve sahte de olsa hep mükemmel olduğuna dair yüceltmelerle yetişen bireylerde gelişen alt tiptir. Kendi gerçekleştiremediği idealleri çocuklarını nesneleştirerek gidermeye çalışan anne baba profillerinin idealleştirdiği ve gerçekçi bir bakış açısıyla sağlıklı tepkiler verilmeden, hep hayran olunacak bir birey gibi yetişen bireyler, olumlu yanlarını (çocukluğunda anne babasının yaptığı gibi) hayran olunmak için teşhir etmektedirler.

b. Gizli Narsisistik Kişilik Bozukluğu:

Anne ve babaları tarafından onaylanma, uygun düzeyde yüceltilme, özgüvenlerinin desteklenmesi gibi ihtiyaçların karşılanmadığı bireyler aşırı tevazu geliştirerek anne ve babayı idealleştirmekte ve yetişkinliklerinde de çocukluklarında idealleştirdiği anne baba figürlerinin yerine yine idealleştirebilecekleri kimseler aramaktadırlar. Teşhirci tipe göre duygularına daha iyi temas etmelerine rağmen hep başka bireylerin ya da grupların gölgesinde onların "mükemmelliklerinden" pay alarak yaşamaktadırlar.

c. Değersizleştirici narsisistik kişilik bozukluğu:

Daha çok çocukluk yaşantılarında şiddete maruz kalma, aşağılanma, ruhsal ihtiyaçların karşılanmaması ve travmatik deneyimler sebebiyle yaşanan içsel değersizlik duygularını savunma geliştirerek sürekli ötekileri değersizleştirerek telafi etmeye çalışan bireylerdir.

Tartışma

DSM'nin ortaya koyduğu tanı kriterlerinin daha çok betimsel bir tasvir içerdiği, bu tasvirin de ağırlıklı olarak narsisistik kişilik bozukluğunun büyüklenmeci yapısını tarif ettiği, psikodinamik kuramların ise birden fazla narsisistik alt tip tanımladığı ve tanımlanan alt tiplerin daha çok incinebilirlik, kırılganlık ve hak edilmişlik özelliklerini vurguladığı değerlendirilmektedir.

Kernberg, Kohut'tan farklı olarak insan doğasına daha kötümser bir açıdan yaklaşmıştır. Kernberg insanın doğuştan saldırganlık ile dünyaya geldiğini ve Freud'a benzer biçimde erken dönem yaşantılarının da olumsuz etkileriyle saplanma yaşadığını, Kohut ise genetik mirastan ziyade erken dönemde yaşanan aynalanma eksikliklerinin bir duraklamaya sebep olduğunu savunmuştur. Kernberg narsisistik patolojilere sahip kişilerin büyüklenme, empati kuramama ve hep kendilerini merkeze alma edimlerini ön plana çıkarırken, Kohut ise kırılganlık, alınganlık, boşluk duygusu ve tek zihinlilik olarak ifade ettiği ötekinin zihninden bakamama edimlerini vurgulamıştır. Masterson'ın bakış açısı kuramsal temelde Kohut'a daha yakınken terapi süreçlerinde Kohut kadar destekleyici bir yaklaşım yerine psikanalizin temel kavramlarından nötralitenin korunmasının gerekli olduğunu savunmuştur.

Narsisistik kişilik bozukluklarının gelişim süreçleri, alt tipleri ve terapi süreçlerinin nasıl yapılandırılması gerektiği konusunda farklılıkları olsa da her üç kuramın temsilcisi de ebeveyn-çocuk ilişkisindeki sağlıksız yapıların önemine vurgu yapmışlardır. Kuramcılar tarafından ortaya konulan alt tiplerin birbirilerine olan benzerlikleri nedeniyle karmaşasının önüne geçebilmek için; narsisistik kişilik bozukluğunda büyüklenmeci, gizli ve kötücül tip olmak üzere üç ayrı formun olduğu literatürde kabul gören bir yaklaşım haline gelmiştir.

Arnold Cooper tarafından 1988 yılında "narsisist-mazoşist karakter" (Akhtar, Acının Kaynakları, 2014) olarak adlandırılan ve büyüklenmeci tipin kibirli, teşhirci, her şeyi kendisine hak gören, aşağılayıcı tavırlarının zıttı özelliklere sahip ve adeta çektiği acılarla "haksızlık koleksiyoncusu" (Bergler, 1949) gibi yaşayan narsisistik bir yapılanmanın olduğu da görülmektedir. Mütevazı özelliklerini sergileyen, derinlerdeki kibir duygusunu aşırı tevazu ile bastırmaya çalışan bu yapının da gizli tipin farklı bir görünümü olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Narsisistik kişilik bozukluğunun her üç alt tipinin de iç dünyalarındaki meselelerin aynı olduğu fakat bu meseleleri farklı yollarla telafi etmeye çalıştıkları değerlendirilmektedir. En görünür alt tip olan büyüklenmeci narsistik yapıya sahip bireylerin daha çok kibirlenerek, gösteriş yaparak ve ihtişam toplayarak, gizli alt tipin utanç duygusu ile kendisini ortaya koymadan pasif kalarak ve idealleştirdikleri figürlerin gölgelerinden yararlanarak, kötücül tipin ise sadistik eyleme vurmalar ve iç dünyalarındaki kötü duyguları nesneleri değersizleştirerek karşı tarafa yükleyerek kendiliklerindeki hasarı (görünürde) onarmaya çabaladıkları anlaşılmaktadır. Farklı görünümleriyle tüm narsisistik kişilerin ortak olan yönü ise, içsel bir yetersizlik, utanç, zayıflık, aşağı olma duygusu ve/veya korkusudur (Cooper, 1984).

Literatür incelendiğinde narsisistik kişilik bozukluğunun 3 ayrı alt tipi için (Kohut, Kernberg ve Masterson dışında) farklı tabirler kullanıldığı görülmektedir. Büyüklenmeci alt tip için; W. Reich (1945) "Fallik Narsistik Karakter", B. Bursten (1973) "Fallik", W. Meissner (1979) "Nobel Ödüllü", H. Rosenfeld (1987) "Kalın Derili", O. Gabbard (1989) "Bihaber", P. Wink (1991) ve A. L. Pincus ve meslektaşları (2014) "Büyüklenmeci", Russ ve meslektaşları (2008) "Yüksek İşlevli/Teşhirci" ve S. Akhtar (2009) "Açık" tanımlarını kullanmışlardır.

Gizli alt tip için; B. Bursten (1973) "Arzulayan", W. Meissner (1979) "Muhtaç", H. Rosenfeld (1987) "İnce Derili", A. Cooper (1988) "Mazoşist", O. Gabbard (1989) "Aşırı Uyanık", P. Wink (1991) ve E. Russ ve meslektaşları (2008) ve A. L. Pincus ve meslektaşları (2014) "Kırılgan", W. Hunt (1995) "Çekingen" ve S. Akhtar (2009) "Utangaç" tanımlarını kullanmışlardır.

Kötücül alt tip için; B. Bursten (1973) "Manipülatif", W. Meissner (1979) "Manipüle Edici/Psikopatik" ve Russ ve meslektaşları (2008) "Büyüklenmeci/Kötücül" tanımlarını kullanmışlardır. Aşağıdaki tabloda her üç alt tipe dair tanımlamalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Narsisistik Kişilik Bozukluğu'nun Psikodinamik Alt Tip Tanımlamaları

Kuramcı(lar)	1. Alt Tip	2. Alt Tip	3. Alt Tip
Kohut	Aynalanma Açlığı Çeken	Ülküleştirme Açlığı Çeken	Narsisistik Davranım Bozukluğu
Kernberg	Patolojik Narsisizm		Kötücül
Masterson	Teşhirci	Gizli - Kapalı	Değersizleştirici
Cooper		Mazoşist	
Akhtar	Açık	Utangaç	
Gabbard	Bihaber	Aşırı Uyanık	
Rosenfeld	Kalın Derili (Vurdumduymaz)	İnce Derili (Alıngan)	
Hunt		Çekingen	
Reich	Fallik		
Pincus-Cain-Wright	Büyüklenmeci	Kırılgan	
Russ-Shedler-Bradley-Westen	Yüksek İşlevli/Teşhirci	Kırılgan	Büyüklenmeci/Kötücül
Bursten	Fallik	Arzulayan	Manipülatif
Meissner	Nobel Ödüllü	Muhtaç	Manipüle Edici/Psikopatik
Wink	Büyüklenmeci	Kırılgan	

DSM'nin betimsel tanımlamasındaki tasvirin daha çok büyüklenmeci narsisistik yapıları ortaya koyduğu fakat gizli ve kötücül narsisistik yapıları anlatmakta yeterli olmadığı değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın DSM'nin betimleyici dilindeki narsisistik yapılardan daha farklı biçimde davranış kalıpları ile kendisini gösteren narsisistik alt tiplerin de olduğu ve yapılacak değerlendirmeler de psikodinamik kuramların ortaya koyduğu yapılanmaların da dikkate alınması anlamında alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akhtar, S. (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis.* London: Karnac.

Akhtar, S. (2014). *Acının Kaynakları.* (E. O. Gezmiş, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bergler, E. (1949). *The Basic Neurosis.* New York: Harper & Brothers.

Birliği, A. P. (2014). *DSM-5 Tanı Ölçütleri.* (E. Köroğlu, Çev.) Ankara: HYB Yayıncılık.

Bursten, B. (1973). Some narcissistic personality types. *International Journal of Psychoanalysis,*(54), 287-300.

Cooper, A. M. (1988). The narcissistic-masochistic character. In R. A. Glick & D. I. Meyers (Eds.), Masochism: Current psychoanalytic perspectives. *Analytic Press, Inc.*, 117-138.

Çoklar, I. (2014). *Kişilik Özellikleri İle Bağışlama Eğilimi Arasındaki İlişkinin İntikam Güdüsü ve Adalete Duyarlılık Temelinde İncelenmesi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı.

Çorak, A. (2018). Oda Dışından Narsisist. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 221-232.

Fenichel, O. (1945). *The Psychoanalytic Theory of Neurosis.* New York - London: W.W. Norton & Company.

Freud, S. (1914). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası* (7 b.). (S. M. Tuna, Dü., B. Büyükkal, & S. M. Tura, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Gabbard, G. O. (1989). Two Subtypes of Narcissistic Personality Disorder. *Bulletin of Menninger Clinic, 53*, 527-532.

Hartmann, H. (1950). Comments on the Psychoanalytic Theory of the Ego. *The Psychoanalytic Study of the Child, 5*(1), 74-96.

Hunt, W. (1995). The Diffident Narcissistic: A Character Type Illustrated in the Beast in the. *International Journal of Psychoanalysis*, 1257-1267.

Kardaş, S. (2017). *Sanal Kimlik ve Spiritüel İyi Oluşun Üniversite Öğrencilerinin Narsistik Eğilimlerini Yordayıcılığı.* İstanbul: Mar-

mara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı.

Kernberg, O. (2012). *Aşk ve Saldırganlığın Ayrılmaz Doğası.* (T. Özakkaş, Dü., & A. Coşkun, Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Kernberg, O. (2019). *Sapıklıklarda ve Kişilik Bozukluklarında Saldırganlık* (4 b.). (S. M. Tura, Dü., & M. B. Büyükkal, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Kernberg, O. (2019). *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm* (5 b.). (S. M. Tura, Dü., & M. Atakay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Kohut, H. (1971). *Kendiliğin Çözümlenmesi* (4 b.). (S. M. Tura, Dü., C. Atbaşoğlu, B. Büyükkal, & C. İşcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Kohut, H. (1977). *Kendiliğin Yeniden Yapılanması* (4 b.). (S. M. Tura, Dü., & O. Cebeci, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Kohut, H. (1984). *Psikanaliz Nasıl Sağaltır* (2 b.). (T. Özakkaş, Dü., & F. B. Helvacıoğlu, Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Kohut, H., Basch, M. F., Erten, Y., Gill, M., Grotstein, J., & Miller, J. (2014). *Psikanalizin Öteki Yüzü: Heinz Kohut.* (İ. Anlı, G. Budan, E. Kalem, P. Koçak, S. Meskill, N. Mitrani, . . . Ö. Terbaş, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.

Lasch, C. (2006). *Narsisizm Kültürü.* (Ü. H. Yolsal, & S. Öztürk, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Lingiardi, V., & McWilliams, N. (2020). *Psikodinamik Tanı Kılavuzu.* (T. Özakkaş, Dü., M. Benveniste, & M. Arık, Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu* (3 b.). (S. M. Tura, Dü., & A. N. Babaoğlu, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Masterson, J. F. (2013). *Bağlanma Kuramı ve Nörobiyolojik Kendilik Gelişimi Açısından Kişilik Bozuklukları.* (T. Özakkaş, A. Çorak, Dü, & H. Şentürk, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.

Masterson, J. F. (2016). *Narsisistik ve Borderline Kişilik Bozuklukları* (2 b.). (T. Özakkaş, Dü., & B. Açıl, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.

Masterson, J. F., & Lieberman, A. (2017). *Terapistler İçin Kişilik Bozuklukları Rehberi* (2 b.). (T. Özaakkaş, Dü., & M. Benveniste, Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Özakkaş, T. (2012). *Masterson Yaklaşımına Genel Bakış.* İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Özakkaş, T. (2020). *Kohut'u Anlamak İçin Kendilik Çözümlemesinin Şerhi.* İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Palombo, J., Bendicsen, H., & Koch, B. (2018). *Psikanalitik Gelişim Teorileri Rehberi* (1 b.). (T. Özakkaş, Dü., & F. B. Helvacıoğlu, Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Quinodoz, J.-M. (2020). *Freud'u Okumak.* (A. G. Küey, Dü., B. Kolbay, & Ö. Soysal, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Reich, W. (1945). *Karakter Analizi.* (L. Uslu, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.

Rosenfeld, H. (1987). *Impasse and Interpretation: Therapeutic and Anti-Therapeutic Factors in the Psychoanalytic Treatment of Psychotic, Borderline, and Neurotic Patients.* London: Published İn Association With The İnstitute Of Psychoanalysis.

Şen, G. (2019). *Narsistik Örüntüler ve Zorlayıcı Kişilerarası Deneyimlere Verilen Tepkiler: Bilişsel Kişilerarası Kuram Çerçevesinde Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Bir İnceleme.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2021, 01 15). Türk Dil Kurumu Sözlüğü: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Winnicott, D. W. (1971). *Oyun ve Gerçeklik* (4 b.). (S. M. Tura, Dü., & T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Yeomans, F. E., Clarkin, J., & Kernberg, O. (2016). *Borderline Kişilik Bozukluğu İçin Aktarım Odaklı Psikoterapi.* (T. Özakkaş, Dü., & M. Kamer, Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

ISSN 2587-2702